

MÁLYUSZ ELEMÉR

A MAGYAR RENDI ÁLLAM
HUNYADI KORÁBAN

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
1958

MÁLYUSZ ELEMÉR

A MAGYAR RENDI ÁLLAM
HUNYADI KORÁBAN

1958. évi 100. kötetű a 100. évfolyamra

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
1958

Különnyomat a Századok 1957 számából

A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki felelős: Szöllősy Károly

45357 — Akadémiai Nyomda — Felelős vezető: Bernát György

A magyar állam jellegének átalakulásában, módosulásában Hunyadinak nem volt oly cselekvő szerepe, mint később fiának, Mátyásnak. Nevéhez a hódítók elleni küzdelem nagy eseményei, büszke győzelmek emlékei fűződnek, a társadalmi reform azonban már kevésbé. Kényelmes dolog volna magyarázatul arra utalni, hogy a nagy emberek, a „hősök” sem képesek az alapvető fejlődést elhatározóan befolyásolni, mert ők is csak követik a szüntelenül előre haladó tömegeket, ez a magyarázat azonban pontosan, túlságosan vulgáris, általánosító lenne. Mátyás ugyanis talált módot és időt, hogy döntően kezébe vegye a társadalmi erők irányítását. Természetesen ő sem valami teljesen új cél kitűzésével, hanem csak oly módon, hogy bizonyos már meglevő tényezők előtt szabaddá tette az utat, azok megerősödését gyorsította, a tévovázó elemeket pedig egyenes úton előre lendítette. Mégis, bár Hunyadiból hiányzott fiának csodálatos sokoldalúsága s bár nagyobb hadvezér volt, mint államférfi, társadalompolitikájának célkitűzései reálisak voltak s a haladás irányát mutatták.

Annak a két évtizednek a vizsgálata, amelyet Zsigmond halálától kezdődően Hunyadi János korának szoktunk nevezni, elsősorban éppen azért lehet tanulságos számunkra, mert a társadalom alkatelemeinek az állam irányításáért folytatott küzdelmét eredendő bonyolultságában tárja elénk, nem úgy, mint a következő korszak, amelynek sorsát már kemény államférfiúi akarat befolyásolta. Vizsgálódásainkra alkalmi célkitűzés ösztönzött¹ s bár további kutatásaink közben igyekeztünk nyomára jutni azoknak a forrásadatoknak, amelyek a fejlemények lényegét illusztrálják, szépítgetés nélkül be kell vallanunk, hogy a végső cél felé csak az első lépéseket tettük meg. Ahhoz, hogy túljussunk a legszembetűnőbb összefüggések felismerésén, szükség volna oly forráskiadványra, amely a kor okleveles anyagát könnyen áttekinthető és kényelmesen kezelhető módon teszi közzé. Ily segédeszköz hiányában a gondos kutatás sem hozhat, bármily sok időt fordítson is anyaggyűjtésre, oly eredményeket, amelyeket legalább az író szeretne véglegeseknek tekinteni.

I

A kor társadalmi fejlődésének története egy reakciós mozzanattal kezdődik: azon feltételek megfogalmazásával, amelyeknek elfogadása ellenében

¹ Dolgozatunk a Román Tudományos Akadémia által rendezett Hunyadi ünnepségekre készült és eredményeit 1956. szept. 22-én Bukarestben tartott előadásunkban ismertettük.

Albertet párthívei 1437. december 18-án Pozsonyban megválasztották királynak.² Maroknyi kis csoport volt, amely hivatva érezte magát a trón felől dönteni, súlya azonban oly nagy, hogy határozatának érvényességét senki kétségbe nem vonta. Megyei követek a tanácskozáson már csak azért sem jelenhettek meg, mivel idő sem volt, hogy Zsigmond halála (dec. 9.) után a kilencedik napra össze lehessen őket hívni.³ Sem ők, sem a köznemesség tömegei nem igényelték, hogy megkérdézzék őket, sőt még az előkelők zöme, számra nagyobb része is belenyugodott, hogy Albert pártja gyorsan befejezett tények elé állítsa.

A párt kihasználta az alkalmat, hogy Albert számára simán biztosította a koronát s támogatásának ellenértékét azonnal behajtotta. A feltételek, amelyeket az új királlyal elfogadtatott, meggyőzően tanúsítják, hogy kiknek kezében volt a hatalom s azt miként szándékoztak gyakorolni, de egyszerűs mind azt is, hogy Zsigmond uralkodásának eredményeit félretolva óhajtották az államot vezetni.

Nem egyszerűen azt hangsúlyozzák tehát, amit még Zsigmonddal 1387-ben megfogadtattak, hogy ti. mindenkit meg kell tartani régi szabadságai-ban és biztosítani számára változtatás nélkül a jó szokások uralmát⁴, hanem egyenesen kötelességévé teszik Albertnek, hogy az ország régi törvényeit és szokásait, az országlakosok szabadságait visszaállítsa, a változtatásokat csak újólag intézményesített káros szokásokat pedig eltörölje.⁵ Az összehasonlításból nyilvánvaló, hogy Zsigmond reformjait kell Albertnek megtagadnia. Az itt általánosságban említett káros újítások közül egyet külön is kiemelnek a választási feltételek. Eszerint a klérus tagjainak visszaélésszerűen nemrégől fogva meghonosított adóztatását a király megszünteti s ezzel az egyházak és egyháziak mentesülnek az adófizetéstől. Ha figyelembe vesszük, hogy Albertnek meg kellett ígérnie: megüresedő egyházi javadalmakat nem foglaltat le világiakkal, sem ily foglalat meg nem enged, nem maradhat kétségünk, hogy Zsigmond félévszázados uralma legpozitívabberedménye, egyházpolitikája számottevő részének felszámolását jelenti a régi állapot visszaállítására.

Mint ismeretes, Zsigmond függetlenítette koronáját a pápaságtól, otthon pedig a klérust az állami érdekek szolgálatára kényszerítette s ezzel nagymértékben előmozdította, hogy országa önálló, saját erejére támaszkodó modern állammá kezdjen fejlődni. Az eredmény az első vonatkozásban úgy nyilvánult meg, hogy a pápa elveszítette rendelkezési jogát az egyházi javadalmak adományozása, a püspöki és érseki székek betöltése felett, továbbá korlátozódott bírói jogköre s így lényegesen csökkent Magyarországból szár-

² XVI. századi másolatból kiadta *Wostry, W.*: König Albrecht II. (1437—1439.) (Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Heft XII—XIII.) Prag, 1907. II. k. 146. sköv. 1. *Fraknói V.* szerint (Az első Habsburg-király trónrajutása Magyarorszában. Századok 1913. 258. 1.) teljesebbszövegük olvasható müncheni és melki XV. századi codexekben.

³ *Pór A.* — *Schönherr Gy.*: Az Anjou ház és örökösei. (Szilágyi S.: A magyar nemzet története III. k.) Budapest, 1895. 610. 1. V. ö. *Szabó D.*: Küzdelmeink a nemzeti királyságért. 1505—1526. Budapest, 1917. 11. 1., *Fraknói V.*: A magyar királyválasztások története. Budapest, 1921. 56. 1.

⁴ *Wenzel G.*: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. I—III. k. (Monumenta Hungariae Historica. IV. oszt. I—III. k.) Budapest, 1874—1876. III. k. 621. 1.

⁵ . . . antiquas leges et consuetudines . . . ac libertates . . . ad priorem suum statum et modum . . . reducemus et reintegramus et reformabimus . . . Item novitates et nocivas consuetudines introductas abdebimus et destruemus. *Wostry*, i.m. II. k. 146. 1.

mazó jövedelme, a második vonatkozásban pedig olymódon, hogy az állam egyes beneficiumok birtokosait adófizetésre kényszerítette, egyidejűleg az érseki és püspöki székeket hosszú ideig betöltetlenül hagyva, az egyházmegyék kormányzását világi gubernátorokra bízta s bevételüket állami kiadások fedezésére fordította.⁶

Zsigmond politikájának Rómával szembe forduló tendenciáját a magyar klérus kezdetétől fogva helyeselte, sőt annak inspirálója éppen legműveltebb rétege, a magisterek csoportja volt. Az egyházpolitikának ez a vonala töretlenül érvényesült Hunyadi korában is. Az ő idejében tartott országgyűlések tehát sorra megerősítették Zsigmond vívmányait, sőt azokat büntető szankciókkal megtoldották. Az 1440-i koronázó országgyűlés tilalma szerint pápai bullát sem idegen, sem indigena nem hozhat be az országba, hogy segítségével egyházi javadalmat nyerjen el vagy bárkit külföldi bírói fórum elé megidézzen,⁷ az 1445-i országgyűlés megtiltotta, hogy bárki pert kezdjen a római kúriában s mindenkit arra utasított, hogy panaszával hazai egyházi bíróságokhoz forduljon,⁸ az 1447-i pedig megismételte, hogy javadalmat a pápától nem szabad elfogadni, sem előtte pert kezdeni, mert mindkét esetben a hűtlenekre váró száműzetés lesz a büntetés. Ugyanez az országgyűlés végül azt is kimondta, hogy külföldi egyáltalán nem nyerhet el Magyarországon beneficiumot.⁹ Ellenben Zsigmond egyházpolitikájának azt a részét, amely a klérus itthoni érvényesülését korlátozta, Albert választási feltételeinek értelmében, azokat megismételve az 1439-i országgyűlés is hatálytalanította.¹⁰ Az egyháznagyok befolyása és hatalma 1437 után ezzel ismét megtámadhatatlan lett, a társadalmi és állami rend változhatatlan része. Az országgyűlési végzéseknek sincs más céljuk, mint a most már végérvényesen visszaéléseknek bélyegzett jelenségek megszűnését gyorsítani. Így fogható fel az 1445-i országgyűlés rendelkezése, hogy minden püspökséget, apátságot s általában egyházi javadalmat, visszavéve a világiaktól, klerikusoknak kell adni, hasonlóképpen a tizedek s más egyházi jövedelmek birtokába vissza kell helyezni a prelátusokat.¹¹

A szembe fordulás Zsigmond politikájával azt jelentette, hogy általános hadbaszállás esetén a prelátusoknak több alkalmuk nyílt, hogy ismét ők állítsák ki, a régi szokásnak megfelelően, a bandériumokat, azaz ők végezzék azt a katonai szolgálatot, amelyet csak az imént helyettük zsoldosokkal vagy a királyi bandériummal az uralkodó látott el. Az összefüggés az egyháziak megadóztatása és bandériumállítási kötelezettségük megszűnése között magától értetődő, hasonlóképpen adómentességük biztosítása és haditerheik felújítása között: Igaz, Albert választási kötelezvénye nem szól az utóbbiról, de az 1439-i decretum annál határozottabban hangsúlyozza a kapcsolatot, amidőn kijelenti: „Az egyházak és az egyháziak a nem rég visszaélésszerűen elrendelt adóktól legyenek szabadok és mentesek, a hadiszolgálatokat azonban a

⁶ Barta I.: Egyház és állam viszonya Magyarországon a középkor végén. Budapest, 1935. 35. sköv. 1. Kardos T.: A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában. Századok 1950. 128. sköv. 1.

⁷ 4. art. Kovachich I. N.: Sylloge decretorum comitialium inelyti regni Hungariae. Pest, 1818. I. k. 73. l.

⁸ 16. art. Uo. 103. l.

⁹ 36. és 6. art. Uo. 130. és 118. l.

¹⁰ Az 1439-i decretum 1., 4. és 19. articulusai. (A Corpus iuris Hungarici különböző kiadásában.)

¹¹ 14. art. Kovachich: Sylloge I. k. 103. l.

szokott módon tartoznak teljesíteni.”¹² Ezek a szavak úgy is feltűnhetnek, mintha a prelátusokra valamiféle súlyos teher, erejüket próbára tevő kötelezettség hárulna. Valójában azonban a változás, a régi állapot visszaállítása vágyuk beteljesülését jelentette. Azt, hogy ismét módjuk van a régi méreteken fegyveres erőt tartani s erre támaszkodva befolyásukat az állam sorsának intézésében újból érvényesíthetik. Csakhogy az ő hatalmuk visszaállítása az állam számára azt jelentette, hogy a központosítás terén elért eredményeknek tekintélyes része elveszett.¹³

Nem nehéz megállapítani, minek köszönhette a főpapság régi súlyának visszanyerését. A fordulat nem varázsütésre ment végbe. Az előjelek már az 1420-as években észrevehetők, hogy a főpapok Zsigmond mellett ismét nagyobb szerepet kezdenek játszani, mint korábban. Növekvő befolyásuk jele, hogy a világi titkos kancellárok — Perényi Imre és a Pálóziak — után megint ők nyerték el a nagy befolyást jelentő bizalmi állást. Amint Zsigmond és a világi feudális urak rádöbbsentek, hogy a huszitizmus egész hatalmukat megsemmisüléssel fenyegeti, mégpedig belülről rendítve meg annak alapjait, szükségképpen kellett az egyház vezetőit, megerősítve szövetségüket, oly helyzetbe juttatniok, hogy a felforgató forradalmi erőkkel a siker reményében vehessék fel a harcot. A visszahajlás tehát már Zsigmond idejében megkezdődött. Az ő személye útját állotta, hogy a pénzügyi-hadügyi vonatkozásban elért előnyöket az állam feladja — számára a visszafordulás csak azt jelentette, hogy nem haladt tovább egyházpolitikájának megkezdett útján —, halálával azonban a régi helyzet visszaállításának utolsó akadályja is elhárult.

A világi nagybirtokosoknak nem volt szükségük ily változásra. Hatalmukat ők töretlenül megőrizték Zsigmond alatt, a király uralkodótársai voltak s befolyásuk magától értetődően érvényesült halála után is. Szereplésük színtere a királyi tanács volt. Ennek minden formalitás nélkül, magától értetődően lettek tagjaivá. A királynak, de a tanács valamennyi tagjának is ugyan az az érdeke, hogy egyetlen nagybirtokos se járjon tőlük függetlenül külön utakon, hanem jelenjék meg körükben és együttesen hozott határozataikat magára nézve ismerje el kötelezőknek. Mivel a király és legközvetlenebb híveinek az elhatározása annál inkább érvényesülhetett, minél inkább talált helyeslésre azok körében, akik hatalmas uradalmaknak birtokosai voltak, ezeket nem kizárni, hanem körükbe vonni, megnyerni igyekeztek. Viszont a nagybirtokosoknak meg az az érdekük, hogy eleve megakadályozzák a számukra kedvezőtlen döntéseket, sőt minél előnyösebbekké formálják azokat, s mert erre a tanácsban nyílik a legjobb alkalom, megjelennek ott. Ez az érdekközösség teremti meg az uralkodó és a tanács tagjai közt az együttműködésükön alapuló kormányzatot s mert a nagybirtokosok a királynál, ha ennek nincsenek személyes, lekötözött hívei, ha nincs pártja, együttesen erősebbek, nélküle is el tudják kormányozni az országot.¹⁴ A még nagyobb hatalom varázsa azonban lenyűgözi és arra kényszeríti őket, hogy a főpapokkal szövetségben annak fokozására törekedjenek. Albert elé terjesztett választási feltételeik

¹² 19. art.

¹³ Ezt az összefüggést az 1445-i decretum rendelkezéseiből is kiolvashatjuk. Az idézett 14. articulust, amely a tizedek visszaadásáról szól, kiegészíti a 21., amely a prelátusok bandériumállítási kötelezettségét hangsúlyozza.

¹⁴ A királyi tanácsról részletesen szól *Schüller B.*: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon, Budapest, 1900. — *Szentpétery I.*: Az országos tanács 1401-ben. Századok 1904. 759. sköv. 1.

híven tanusítják, miként próbálták, mégpedig sikerrel, a királyi jogkör és az állam kárára befolyásukat megnövelni.

Az még nem meglepő, hogy a feltételek a prelátusok és bárók hozzájárulásától teszik függővé a királyi intézkedések érvényességét. Ez így volt már az Anjou-korban vagy Zsigmond alatt is, mint a fontosabb határozatokat vagy a birtokadományozásokat tartalmazó okleveleknek állandóvá lett formulája: *ex consilio prelatorum et baronum tanúsítja*. A király és a nagybirtokosok — egyháziak és világiak — együttműködésén nyugvó kormányzati rendszer az uralkodónak még elég sok lehetőséget hagyott, hogy kijátszva egymás ellen a különböző frakciókat, ezek marakodását a saját súlyának növelésére felhasználhassa. Minderre azonban csak addig lehetett módja, amíg hatalmának pénzügyi, gazdasági alapjai érintetlenek. Vagyis ameddig ő rendelkezett a harmincadokkal, azaz a behozatali és kiviteli vámokkal, a bányákkal és a nemesére beváltásából származó urburával, a pénzverés és a sómonopólium jövedelmével, a kamarahaszna, nyestbóradó, ötvened néven ismert adókkal. Amióta a birtokok adományozásánál nem járhatott el szabadon, egyedül a felsorolt forrásokból kincstárába áramló pénz képesített oly haderő fegyverben tartására, amellyel szavának érvényt szerezhetett.

A királyi bevételek feletti korábban teljesen szabad rendelkezést szüntették meg Albert párthívei azzal, hogy az ő beleegyezésüktől tették függővé, kire bízta a király azok kezelését, történjék ez akár bérlet, akár megbízás alapján vagy bármi más módon.¹⁵ Szándékukat nemzeti lepellel takarták el, amidőn azt hangsúlyozták, hogy a király csak a magyar korona alattvalóit, nem pedig külföldieket alkalmazhat, a tanácsosok megkérdezésének kikötésével azonban elárulták, hogy befolyásuk kiterjesztése a cél. Igaz, csak a jövedelmi források kezeléséről volt szó, nem tilalomról, mintha a király nem rendelkezhetné a kezébe jutott pénzzel, azonban nem lehet kétségünk, hogy az előkelők, ha maguk vagy pártfogoltjaik irányítják a pénzügyi szervezetet, elszámolásaik során a feleslegből vajmi keveset juttattak volna a kincstárba, mert magyarázatot, hogy mire kellett fordítaniok az állam érdekében a hasznot, könnyen találtak volna. A fejlemények alakulása, a feudalizmusra általában jellemző módon, bizonyára az egyes jövedelmi ágaknak tartósan magán kézbe kerülését s ami ezzel egyértelmű, a királyi hatalom jelentős korlátozását eredményezte volna. Bár abban is kételkedhetünk, hogy a feltételek megszbói hagyták volna, hogy a király azt tegye bevételével, amit jónak lát. Kikötésükkel ugyanis, hogy az ország védelmében és a korona ügyei intézésében szintén köteles tanácsaikat kikérni, voltaképpen arról adtak bizonyosságot, hogy a királyi jövedelmek túlnyomó részének hováfordítását kívánják ellenőrizni, sőt a *negotium coronae* tágértelmű kifejezés segítségével akár az egészet is. Végső céljuk felől egyébként nem lehet kétségünk. Másra, mint a királyi jövedelmi források megszerzésére nem is vonatkoztatható a következő feltétel: A királyi jogok és a korona jogai, ha az ország helyzete szükségessé teszi elidegenítésüket, csak az ő hozzájárulásukkal adhatók el örökérvényűen vagy zálogosíthatók el. Ezek a jogok nyilvánvalóan az állami bevételek, zálog vagy vétel útján való megszerzésükre pedig ugyanazok áhítoztak, akik a királyi rendelkezések érvényét saját hozzájárulásuktól tették függővé.

¹⁵ *Wostry*, i. m. II. k. 146. sköv. I. Albert itt közölt kötelezvénye a továbbiakra is forrásunk.

A királyi hatalom gyökereire mért másik súlyos csapás az uralkodó kinevezési jogának korlátozása. A királyok, még Zsigmond is, csak úgy tudtak egyéni módon kormányozni, hogy munkatársaikat maguk választották ki s ha jónak látták, elejtették őket, hogy bizalmukkal másokat ajándékozzanak meg. Megyei ispánságot és országos méltóságot az uralkodók egyaránt oly megszorítással adományoztak, hogy a megbízatás csak visszavonásig érvényes — mint mondták: *durante nostro beneplacito* —, s valóban minden tisztségre senkitől sem korlátozva nevezték ki híveiket vagy mentették fel őket. Erről a jogáról a központi hatalom képviselője, ha csak nem akart báb lenni környezetében, nem mondhatott le. Hozzátehetjük: az állam érdekében sem, mert hiszen elsősorban ennek van szüksége, hogy valaki remdelkezzék annyi cselekvési szabadsággal, amennyi nélkül a megmerevedett uralmi formákból az általános fejlődés érdekében az új felé út nem nyitható. Párt-hívei erről a jogáról is lemondatták Albertet, amidőn megígértették vele, hogy tisztségek, megyék, várnagyságok, főpapi és bárói méltóságok felől nélkülök nem fog határozni.

A hatalom eddig is megoszlott a király és az előkelők közt, most azonban a mérleg az utóbbiak javára billent. Nem bírjuk elképzelni, hogy az állam javát szolgálta a változás. Annak ellenére mondjuk ezt, hogy tudjuk, a királyi környezet, a prelátusok és bárók túlsúlyra jutása nem feltétlenül jelenti az anarchia csúcsponjtját, mivel ők, mint a hatalom birtokosai már régtől fogva, éppen mint a király uralkodótársai, hozzászórtak ahhoz, hogy együttműködjenek és ellentétes érdekeiket kölcsönösen összeegyeztessék. A királyi, illetőleg uralkodó hiányában az országos tanács tehát bizonyos állandóságot jelentett s eredendően nem volt arra alkalmatlan, hogy a király nevében vagy helyette az országot elkormányozza. Magában egyesítvén a világi és egyházi nagybirtok urait, mindazokat, akiknek szavuk volt az országban, elhatározásuk pedig döntött élet és halál felett, egységes állásfoglalása a legfontosabb kül- és belpolitikai kérdésekben megszabta az egész ország magatartását. Könnyű azonban megérteni, hogy a tanács következetes állásfoglalása, az egy egymásnak ellentmondó határozatok elkerülése, inkább elérhető, ha van egy központja, az uralkodó, aki a maga legszemélyesebb híveire támaszkodva irányítja az örök ingadozókat, mint ha nélküle minden egyes kérdésben újra és újra kell megteremteni az összhangot csak azért, mert már nincs módja pártot szervezni magának. Ahhoz képest, amivé a királyi tanácsnak válnia kellett, ha a tisztségeken az uralkodó félretolásával az egyes frakciók osztozkodnak, a Zsigmond-kori állapot valósággal paradicsominak tűnt fel.

Hunyadi korának nagybirtokosai más felfogást vallottak, mint XIV. századi elődeik. Ezek csak arra törekedtek, hogy minél nagyobb birtokuk legyen, minél több jobbággal rendelkezzenek. A gazdagságot és hatalmat egyenes arányban állóknak látták. A kapesolatok így tudatosultak előttük: Minél több jobbágyuk és jövedelmük van, annál több fegyverest tarthatnak váraikban s minél nagyobb a haderejük, annál inkább van módjuk további birtok-, valamint tekintélyszerzésre. Hunyadi nagybirtokos kortársai között nem egy akadt, aki foglalással növelte vagyonát, engedély nélküli várak építésével vagy templomoknak, monostoroknak erődítményekké alakításával szerzett magának oly központokat, ahonnan a leigázott területeket féken tarthatta, a jobbágyok szokatlan és rendkívüli adók fizetésére kényszerítésével, azok gazdasági romlásának árán fokozta jövedelmét, a legkiemelkedőbb főúral azonban más módszert alkalmaztak. Arra törekedtek, hogy uralmuk-

nak az állami szervezet jellegét adják, vagyis lényegesen többé tegyék, mint amit a vagyon önmagában jelent. Eleinte, I. Ulászló alatt még birtokuk, mint központ körül igyekeztek hatalmat kikristályosítani, amidőn azonban a királynélküli korszak szokatlan lehetőségeket tárt fel előttük s meggyorsította az események menetét, a felségjogok jelentősebb elemeinek zsákmányul ejtésével igyekeztek előre törni. Törekvésük rombadöntötte a királyi tekintélyt. Szerepük érzékeltetésére a földrengés-szinonima mégsem volna alkalmas, mert a változás nem pillanatok alatt történt. Az események inkább árvíz módjára hömpölygő áradathoz hasonlíthatók, amely aszerint, hogy hol talált szilárdabb vagy gyengébb ellenállásra, több-kevesebb idő alatt, de fel nem tartóztatható módon rombolta szét és nyelte el a királyi hatalom támaszeit.

A kor valamennyi nagybirtokos családját, minden egyes nevesebb közéleti szereplőjét sorra kellene vennünk, hogy feljegyezhesük, mit s hogyan szereztek meg az egykori felségjogokból, összeállításunk azonban, bármily hosszúra nyúlna is, teljessé sohasem lenne. Így is mondhatnók: a még oly részletező tárgyalás sem adhatna pontos képet a nagybirtok előretöréséről és győzelmeiről. Be kell tehát értnünk néhány példa felsorakoztatásával, amelyek inkább csak illusztrációul tekinthetők.

Királyi felhatalmazás, szabályszerű „adományozás”, szokáson alapuló hatalom kiterjesztése és nyilvánvaló jogbitorlás kaleidoszkópszerű váltakozása jellemzi a módokat, amelyek segítségével a főurak céljukat elérni törekedtek.

Első helyen a közigazgatás, a megyei szervezet irányításának kézbevétele említhetjük. Bármelyik főúr vezetője lehetett annak a megyének, amelyben birtokai feküdtek, ha a királlyal magának adatta az ispáni tisztelet. Örökös ispánja ekkor csak két megyének volt; Esztergomnak és Veszprémnek, ott az érsek, itt a püspök személyében,¹⁶ világi családok közül azonban még egyik sem láncolt magához véglegesen megyét. Két országrészben, Erdélyben és Szlavóniában, a király nem közvetlenül nevezett ki ispánokat, hanem a vajdára és a bánra bízta, hogy azokat familiarisaik közül ők válasszák ki. A régi szokás tehát két hatalmas területet csak az élükön álló országnagyok személyén keresztül fűzött a központi hatalomhoz. Hozzájuk hasonlóan kezdtek más országnagyok, főleg a délvidéken egyes megyéket csoportokká tömöríteni. A XV. század elején Ozorai Pipo a török elleni hathatós védekezés megszervezése érdekében Zsigmond kinevezéséből elnyerte a temesin kívül Csanád, Arad, Krassó, Keve megyék ispáni tisztségét¹⁷ s az ő vezetése alatt az öt megye jóideig oly egységet alkotott, amelynek tagjai időnként, közös ispánjuk felszólítására együttesen gyűléseket tartottak. Az összekötő kapocs közöttük egyedül Ozorai személye, ezért együvé tartozásuk múló jelenség volt.

Állandóbb jellegű alakulat magjává lett a macsói banság, mert itt nem egyetlen, hanem a mindenkori bán személyéhez kapcsolódott régtől fogva több megye ispánsága. Zsigmondot is arra, hogy a macsói bánt nevezze ki Baranya és Bodrog megyék ispánjává,¹⁸ kétségtelenül az a megfontolás

¹⁶ *Hajnik I.*: Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. k. 10. sz.) Budapest, 1888. 55., 92. l.

¹⁷ Zsigmondkori Oklevéltár. I—II/1. k. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 1,3.) Budapest, 1951—1956. II/1. k. 4071, 4124, 4155, 4179, 4188. sz.

¹⁸ A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál. Budapest, 1871—1931. (A továbbiakban: Zichy okmt.) VIII. k. 32, 101, 458. l. Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I—III, V. k. Budapest, 1890—1913. (a továbbiakban: Csánki) II. k. 384, 566. l.

indította, hogy ily módon erősítse, mint hátvéddelemmel a bánságot s tegye alkalmassá az országhatár egyik fontos szakasza védelmének ellátására. Itt azonban a fejlődés tovább haladt s amint a megyék — Bodrogon és Baranyán kívül Bács, Szerém és Valkó is — szorosabban fűződtek a bánsághoz,¹⁹ a bán I. Ulászló alatt maga nevezte ki azok ispánjait. A különbség látszólag nem nagy s úgy tűnik fel, mintha nem is volna fontos, hogy ispánnak vagy alispánnak nevezik-e a megyék tényleges vezetőit, ha egyszer mindkét minőségben a bán familiarisai gyanánt működnek. A valóságban igen jelentős a változás, mert kifejezésre juttatja a bánnak territoriális hatalommá emelkedését s ugyanakkor a megyék kiszakítását a közvetlen királyi rendelkezés alól. A bán az 1440-es években az öt megye és a király közé beékelődve s azzal, hogy ő nevezte ki e megyék ispánjait, az ország területének jelentős darabját, ha nem is teljesen, de fontos vonatkozásban Erdély és Szlavónia helyzetéhez tette hasonlóvá. Ugyanez történt a szörényi bánsággal kapcsolatban, amely szintén nehezen tudott saját lábán megállani. Itt a vicebáni tisztelet 1445-ben Ujlaki Miklós, aki Hunyadival együtt volt bán,²⁰ Görény, Orsova, Karám, Sebes és Keve várakkal együtt Debrentei Himfi Basznak (Basilius?) és Szalánci Jánosnak adta.²¹ Familiarisoknak helyettesekül alkalmazása általános jelenség, alapja az egész magyar kormányzati és közigazgatási rendszernek, Ujlaki kinevező oklevele azonban szokatlanul korjellemző, mert egyúttal tetszése tartamára, tehát visszavonásig a két familiarisnak adta Arad, Zaránd, Keve és Torontál megyéket, azaz ezek ispáni tisztségét is.

A macsói és szörényi bánságok esetében az ország védelmének érdekei még indokolhatták megyéknek a közvetlen királyi irányítás alóli kikerülését, Külsőszolnok megyének hasonló helyzetbe jutását azonban nem. Itt egészen nyilvánvaló, hogy a földesúr érdeke volt a döntő. 1443-ban Brankovics György szerezte meg a felhatalmazást Ulászlótól, hogy egy alkalommal, a most Kátai László halálával megüresedett ispáni tisztre, amelyet ez királyi megbízásból tartott kezében, kijelölhessen egyet magyar familiarisai közül s ugyanő tőle elnyerte az ígéretet, hogy javaslatának megfelelően fogja a kinevezést eszközölni.²² November 22-én, a szerbiai Pirot város közelében kelt Ulászló felhatalmazása s a győzelmes téli hadjárat ideje kellőképpen megmagyarázza, hogy a király a kíséretében levő fejedelem szokatlan kérését teljesítette. Brankovicsnak a megyében jelentős birtoka volt s bizonyára ehhez fűződő érdekeit próbálta a familiarisi kapcsolattal lekötött ispán útján érvényesíteni. Igényei további kielégítésére, így arra a következő lépésre, hogy az ispánt ne csak egyszer,

¹⁹ Zichy okmt. IX. k. 48. l., *Csánki*, II. k. 227, 261. l. Az öt megyének az Árpád-korban, majd a XIV. században időnkint a bánsághoz kapcsolódását jól mutatja Thallóczy összeállítás. *Thallóczy L.—Áldásy A.: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára.* (Monumenta Hungariae Historica. I. oszt. 33. k.) Budapest, 1907. 456. sköv. l. (a továbbiakban: *Thallóczy: Szerbia*).

²⁰ V. ö. *Pesty Fr.: A szörényi bánság és Szörény vármegye története.* Budapest, 1877. I. k. 281. l.

²¹ Magyar országos levéltár, Budapest. (A továbbiakban: O. L.) Középkori Gyűjtemény (a továbbiakban: DL.) 102.496.

²² ad officium seu honorem comitatus Zolnok exterioris, quod seu quem egregius condam Ladislaus de Katha, dum vivebat, a nostra maiestate tenuit, unum ex familiaribus vestris Hungaris, quem volueritis, hac vice eligere et nominare valeatis, cui nos ipsum officium seu honorem comitatus pretacti durante beneplacito nostro, ut moris est, tenendum conferamus. (Körmöcbánya város lt. Tom. I. fasc. 1. nr. 25. Hajnik Imre másolatából.)

hanem más alkalommal is ő nevezze ki, tehát a felhatalmazásból jogot formáljon magának, nem kerülhetett sor, mert Hunyadival viszályba keveredve, itteni birtokait elveszítette.²³

Amíg Ujlakinál, Cilleinél vagy Hunyadinál a hatalomszerzés nem volt független a vagyongyűjtéstől s a kettő sokszor úgy összeolvadt, hogy nem is tudjuk eldönteni, vajon melyik lett közülök egy-egy eseménysorozat kiindulópontja, addig Giskra eljárása tanulságos példa, mily hamar tudott egy erélyes ember minden vagyon nélkül territoriális hatalmat szerezni magának. Királynéi birtokok — váruradalmak és bányavárosok — az alap, amelyre Magyarországba jövelelekor támaszkodhat, ezek jövedelméből eltartott haderő az eszköz, amellyel első sikereit, a terjeszkedést biztosítja, s mindez elég, hogy hatalma lavinaszerűen növekedjék. A megyék hosszú sora kerül közvetlen irányítása alá, olyanok is, amelyekben a királynénak semmi birtoka sem volt. Van megye, mint Sáros, amelynek élén ispáni címmel ő állt, de van olyan is, mint Szepes, amelynek ispánját maga nevezte ki.²⁴

Éppen Giskrával kapcsolatban számbavehetjük azt is, hogy milyen királyi jövedelmi források megszerzése táplálta a főurak hatalmát. Az irányítása alatt álló országrész *lucrum camerae*-ja, a harmincadok, az ország két legnagyobb pénzverő kamarája — a körmöcbányai és a kassai —, az északi külkereskedelem lebonyolításából gazdaggá lett városok adója mind az ő rendelkezése alá kerültek. Amihez ő kétségtelenül uzurpálás útján jutott, azt mások egyidejűleg királyi felhatalmazás alapján vették birtokukba. Először csak ideiglenesen, egyszerűen alkalommal, de valószínűleg már akkor is azzal a szándékkal, hogy lehetőleg állandósítsák, szokássá változtatják rendelkezési jogukat.

Viszonylag részletesen ismerjük a kamarahaszna sorsát. Kivetése megyénként a portákra történt és sok földesúrt érintett, akik esetleg régi mentességek érvényességét voltak kénytelenek elismertetni, a beszedett pénzüsszegek hová fordítása pedig szintén utasítások kibocsátását tette szükségessé. Mindez oklevelek kiállításával járt, s mert közülök legalább néhány elkerülte a pusztulást, többet tudunk a *lucrum camerae* sorsáról, mint a sómonopóliuméről vagy a pénzveréséről. A kamarahaszna fokozatos kisajátítását tanúsítják következő adataink. 1440 decemberében I. Ulászló még Budai György mestert, a *lucrum camerae* ispánját utasította, hogy Gersei Lászlónak adjon át a bevételből 300 aranyforintot.²⁵ Budai neve és tisztsége egyaránt arról tanúskodik, hogy az 1440-i kamarahasznát a király még központilag, saját — polgári származású — megbizottjával szedette be. Félév múlva Ulászló már átengedte ugyanennek a Gerseinek és Pető nevű testvérének, akiket zalai ispánokká kinevezett,²⁶ Zala és Vas megyék teljes *lucrum camerae*-ját oly felhatalmazással, hogy ők gondoskodjanak annak a király nevében való beszedéséről is.²⁷ Valószínűleg

²³ *Pesty Fr.*: Brankovics György rác despota birtokviszonyai Magyarországon és a rác despota cím. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. VI. k. 9. sz.) Budapest, 1877. 21, 35. l.

²⁴ *Tóth-Szabó P.*: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917. 214. l.

²⁵ Dl. 92.908. A rendelet kancelláriai jegyzetei: A szöveg élén: *Commissio propria domini regis*, a pecsét alatt: *Commissio propria domini regis domino cancellario referente*, a szöveg alatt: *Subscriptio manu propria W. regis*.

²⁶ *Holub J.*: Zala megye története a középkorban. 1929. 466. l.

²⁷ Dl. 92.919. 1441. máj. 20.

ugyanígy jutott Hunyadi Temes megye *lucrum camerae*-jének birtokába, amidőn annak ispánja volt.²⁸ Itt a kamarahaszna teljes egészében őt illette meg 1442-ben és 1443-ban. Ismerjük csanádi dicatorának nevét is. Ez Dóczy Mihály volt, akinek neve mellett a „csanádmegyei *lucrum camerae dicatora*” vagy „*exactora*” megjelölés tisztének állandó jellegét tanúsítja.²⁹ Mint kormányzó Hunyadi is kénytelen átengedni egy-egy megye teljes kamarahasznát. Így utalta ki 1447 végén Ung megye *lucrum camerae*-ját Pálóczi László országbírónak fizetés gyanánt.³⁰ Sőt 1452-ben Szentmiklósi Pongrác lipói ispánnak zálogul lekötötte, a zsolnai harmincadon kívül, Komárom, Hont, Bars, Árva, Tréncsén, Turóc, Liptó megyékét; hosszabb időre, mindaddig, amíg kielégítést nyer követelése, amelyet azért támasztott, mert évi 7.000 aranyforintnyi *sallarium*-át nyolc esztendőn keresztül nem kapta meg.³¹ Mindez törvényes módon, a formák megtartásával történt. Nem maradhatott el azonban az a variáció sem, amidőn önhatalmúlag próbálta egy főúr beszédni valamelyik megye *lucrum camerae*-ját. Ilyesféle kísérletet tehetett 1447-ben Bars megyében Guti Országh Mihály, aki akkor még mindég viselte tartalmatlanná lett királyi kincstartói címét, azonban a megye hatósága nem engedte meg dicatorainak a telkek számbavételét, az egyik szolgabíró melléjük rendelését pedig megtagadta.³²

Az a jelenség, amelyet Giskráról szólva vettünk észre, hogy ti. egy terület feletti hatalom gyakorlása az ottani bevételi források birtoklását is biztosítja, az országnagyokkal kapcsolatban szintén megfigyelhető. Így véljük megmagyarázhatni, hogy Hunyadi és Ujlaki mint erdélyi vajdák rendelkeztek a sókamarákkal és a nagyszebeni pénzverőkamarával.³³ Az országnagy, aki széles terület állami jövedelmi forrásait fogta össze kezében, vezető helyre állított familiarisait esetleg már kisebb mértékben részesítette a bevételekből, mint amennyi megillette volna őket. Ilyesféle módon járhatott el Ujlaki 1445-ben, amidőn — mint említettük — a szörényi vicebánságot négy megye ispán-ságával együtt két familiarisára ruházta. Nem adta át nekik a megyék *lucrum camerae*-ját, nem is bízta rájuk annak beszédését, hanem egy összegben évi 4.000 aranyforintot biztosított számukra, az összeg fedezetéül 2.500 aranyforintig a lippai kerület *lucrum camerae*-ját jelölte ki, a többire vonatkozólag pedig azt ígérte, hogy sóban fogja megfizetni.³⁴ Mivel a lippai kamara Arad, Zaránd, Keve és Torontál megyéken kívül Csongrád, Csanád, Temes,

²⁸ A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Szerkeszti Nagy Gy. I—II. k. Budapest, 1889. (a továbbiakban: Sztáray oklt.) II. k. 361. l. (1444).

²⁹ Hunyadi rendeletei: 1442. jan. 8. *exactori censuum lucri camere regie* (Dl. 55.242.), 1443. jan. 9. *dicatori et exactori lucri camere comitatus Chanadiensis* (Dl. 55.243.), 1443. jan. 18. *exactori pecuniarum lucri camere comitatus Chanadiensis* (Dl. 55.244.), *dicatori lucri camere comitatus Chanadiensis* (Dl. 44.340.), jan. 21. *dicatori lucri camere comitatus Chanadiensis* (Dl. 55.245.)

³⁰ Dl. 31.570.

³¹ Központi állami levéltár, Pozsony. Kosztolányi cs. lt. B. 39.

³² Esztergomi káptalan magán lt. Lad. 33. fasc. 1. nr. 5.

³³ 1443 ápr. 2. Ujlaki az erdélyi sókamarássokhoz (Dl. 92.943.), 1442. jún. 9. ua. a szegedi sókamarássokhoz (Dl. 92.933.), 1442. júl. 15. Hunyadi a szalárdi kamarássokhoz (Dl. 55.262.); 1444 körül az ujlaki kapitány egyszersmind *cussionis monetarum per magnificum Nicolaum wayuodam Transsilvanum etc. comes. . . constitutus* (Dl. 48.266.); 1445. márc. 10. ugyancsak Ujlaki Miklós mint erdélyi vajda engedélyt ad in *camara cussionis monetarum pro parte nostra Szebenben a pénzverésre* (Dl. 102.494.).

³⁴ Dl. 102.496.

Krassó megyéket is magában foglalta,³⁵ kétségtelen, hogy Ujlaki a jövedelmek együttes kezelésével azt a rendelkezési jogot tartotta fenn magának, amelyet valamikor a király gyakorolt.

A vajdák és a bánok, valamint Giskra országrészek királyi jövedelmeit ragadva magukhoz, korábban példátlanul álló hatalom birtokosai lettek. A kor politikai eseményei hűen tükrözik, mit lehetett erre a hatalomra támaszkodva elérni. Giskra szereplése, az ország érdekeinek szemszögéből nézve, a negatívumot mutatja. Jól ismert, hogy hadereje dacolni tudott a megfélemezésre jövő seregekkel és Ulászlót, majd Hunyadit s az országnagyokat egyezkedésre, drágán megvásárolt fegyverszünetek és békék kötésére kényszerítette. Oly megállapodásokra, amelyek biztosították számára, hogy főkapitánysági területén a gyermek V. László nevében teljhatalommal uralkodjék. Óriási előnye, hogy semmi kötelezettséget sem érzett, mintha a török elleni élethalál küzdelemben a legcsekélyebb mértékben is részt kellene vennie. Bevételeiből semmi sem jutott a déli végekre, itt Hunyadinak kellett megkettőzött leleményességgel pótolni az északról elmaradt hozzájárulást. Éppen Hunyadi szereplése a fejlemények pozitív oldalát tárja elénk. Meggyőzően tanúsítja, hogy kötelességtudattól áthatva miként lehet egy országrész gazdasági erején nyugodt hatalmat az egész ország javára felhasználni.

Mellettük, a főszereplők mellett azon a területen, amelyet Szlavónia, Erdély, a macsói és szőrényi bánóság tartozékai, Giskra főkapitánysága határoltak, a nagyobb főúri családok igyekeztek a felségjogok több-kevesebb elemét megszerezni. Az ő esetükben a hatalom kiépítése szembetűnően a családi uradalmakhoz kapcsolódott. Mintegy a földesúri jogkör nőtt át az állam szférájába. Általában mintegy magától értetődő, hogy a nagyobb családok beszedve saját jobbágyaiktól a kamarahasznát, azt maguknak tartották meg esetleg királyi, kormányzói felhatalmazásra, esetleg önkényesen.³⁶ A következő lépés gyanánt a legkiemelkedőbb család egy-egy megye egész lucrum camerae-ját magához ragadta. Így tettek a Rozgonyiak Sopron megyében. Bizonyára azért itt, mert családi birtokaik Giskra uralma alatt álló országrészben feküdtek, Sopron megyében ellenben, bár ideiglenesen, Sárvárt és Kapuvárt a magukénak mondhatták. Nem is egy, hanem három éven át — 1449-től 1451-ig — ők szedték be a nyugati határmegyében a kamarahasznát.³⁷ Királyi engedélyből jutottak egyes főurak, tehát nemcsak azok, akiknek fennhatósága alá kamarák kerültek, pénzverési jogosítvány birtokába. 1441-ben Ulászló Lévai Cseh Lászlót felhatalmazta, hogy birtokai központjában, Léva várában ezüst pénzt verethessen³⁸, s hasonló engedélyt adott Alsólendvai Bánfi Pálnak. Ennek műhelye Alsólendván, Bolondócon vagy

³⁵ *Hóman B.*: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budapest, 1921. Térkép.

³⁶ A Várdaiaknak a király engedte át 1453-ban. (A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rendezi Géresi K. I—V. k. Budapest, 1882—1897 [a továbbiakban: Károlyi oklt.] II. k. 297. l., Zichy okmt. XII. k. 230. l.) 1448-ban Ung megye megállapítása szerint a Nagymihályiak, Pálócziak, Dobók, Homonnaiak falvai nem fizették be a kamarahasznát, azaz a földesurak azt maguknak tartották meg. (Dl. 31.571.)

³⁷ *Házi J.*: Sopron szabad királyi város története. I. rész 1—7. k., II. rész 1—6. k. Sopron, 1921—1943 (a továbbiakban: Házi) I/3. k. 308, 311, 315. l. — Várdai Aladár 1457-ben V. Lászlótól megkapta Szabolcs megye következő évi lucrum camerae-ját. (Zichy okmt. IX. k. 587. l.)

³⁸ 1441. dec. 28. Dl. 13.656.

bármely más birtokán működhetett, haszna pedig teljes mértékben Bánfit illette.³⁹ Mindaz, amivel az egyes főurak vagyonukat, sőt hatalmukat gyarapították, az uralkodó jogainak sérelmére történt. Addig, amíg nem volt király, kevésbé tűnt szembe, mivel lett a központi hatalom. Amidőn V. László trónra lépett, egyszerre nyilvánvalóvá lett, hogy semmi pénzügyi támással sem rendelkezik. Joggal panaszkodhatta: „Atyai házainkat mindenütt üresen találtuk.”⁴⁰

A mód, ahogyan a szorgos kezek siettek új házakba beépíteni mindazt, amit a központi hatalomtól elvettek, nem volt minden esetben egyforma. Hunyadi eljárása jól ismert. Tudjuk, miként szerzett családjának örökös grófi címet és nyugati jellegű territóriumot, ugyanakkor Brankovics Györgyöt sújtó birtokfoglalásokkal is hatalmas uradalmakat biztosított főleg a keleti és déli országrészekben, hogy az egészet betetőzze az állami jövedelmek, valamint a felhasználásukkal kiállítható haderő felett szabad rendelkezést nyújtó administrator proventuum regaliium és főkapitányi tiszt magára ruházásával. Kevésbé ismert a mód, amelyet Cillei Ulrik követett, pedig ő tudta leginkább elérni, hogy hatalmának legitim jelleget adjon. Amíg szomszédságában a magyar főurak erőszakosan birtokokat foglaltak, jobbágyaikat pedig oly szokatlan és rendkívüli adók fizetésére kényszerítették, hogy azok már teljes romlást hoztak rájuk, tehát amíg eljárásukat a törvényekkel ellenkező önkény jellemezte, addig ő Szlavóniában úgy uralkodott, oly formák közt bocsátotta ki rendeleteit, mintha az államhatalom jogos tulajdonosa lenne.

Nem foglalt el birtokot, hanem azt a háramlás jogán tekintette a sajátjának. 1454-ben ezt így fejezte ki: Azok a Varasd megyei birtokrészek, amelyeket felesége kamarásának adott szolgálatai jutalmául, tulajdonosuk utódok nélküli halálával az ország régi szokása szerint a szentkoronára, következőképpen báni kezére háramlottak.⁴¹ Máskor megint azzal indokolta egész uradalom elfoglalását, hogy a birtok lakóit kellett földesurakkal szemben megvédelmeznie.⁴² Ez az uradalom, Rojesa város a hozzátartozó prediumokkal 1393 óta királyi adományból volt a Szerdahelyi Ders család kezében⁴³, s így hat évtized múltán a polgárok régi szabadságainak biztosítása címen csak az támaszthatott rá igényt, aki a földesurak jogkörét megcsorbítva, föléje emelkedve a maga számára új uralmat szándékozott kiépíteni. Olyan nagy város felett, mint Zágráb szintén a szokásos formák között érvényesítette hatalmát. Akkor már szerte az országban az uralkodók megbízásából kapitányok állottak a szabad királyi városok élén, természetes tehát, hogy ő is egy Seboldus (Syboldus) nevű familiarisa személyében kapitányt nevezett ki Zágrábba s parancsait nem egyedül a bíróhoz és esküdtekhez, hanem ehhez is intézte.⁴⁴

³⁹ 1441. jún. 28. *cudifacere fructusque et utilitates exinde provenientes pro se recipere valeat.* (Dl. 44.313.)

⁴⁰ 1453. aug. 15. *Kovachich M. G.*: *Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros.* Buda, 1800. II. k. 119. l. (Dl. 55.546.)

⁴¹ *iuxta antiquam et approbatam consuetudinem regni ad sacram coronam consequenterque manus nostras banales.* (Dl. 34.074.)

⁴² Dl. 14.681.

⁴³ Zsigmondkori Oklevéltár I. k. 2949, 3799, 3983, 4085, 4939, 5187. sz. V. ö. *Csánki D.*: *Körösmegye a XV. században.* (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XV. k. 12. sz.) Budapest, 1893. 18. l.

⁴⁴ *Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Collegit et edidit I. B. Tkalčić.* I-XIV. k. Zágráb, 1889—1932

Nem önkényesen rendelkezett az egyházi javadalmak adományozása ügyében sem. Még 1440-ben elnyerte Erzsébet királynétól a felhatalmazást, hogy a zágrábi püspökséget, valahányszor megüresedik, ő vagy atyja: Frigyes tölthesse be, a zágrábi és a csázmái káptalanok beneficiumait pedig ugyancsak eladományozhassa.⁴⁵ Cillei a királyi főkegyúri jognak Szlavóniát illető részét szabályszerű átruházással megszerezve, saját jelöltjét, Zólyomi Benedeket zágrábi püspökké kinevezte s őt Ulászó és Hunyadi ellenkezésével dacolva az egyházmegye birtokában másfél évtizeden keresztül meg is tartotta.⁴⁶ Mivel így lekötölte híve lett püspökké, aki magától értetődően teljesítette kívánságait, a káptalani javadalmak betöltését nem tartotta fenn magának, hanem átengedte Zólyominak. Bár a főkegyúri jog csak a beneficiumok adományozására adott felhatalmazást, hatályát Cillei átvitte az egyházi birtokok felőli rendelkezésre is. Ilymódon állott elő a következő eset: Zólyomitól, a püspöktől Withowecz János, Cillei főkapitánya felhatalmazást szerzett, hogy az egyház két prediumát két familiarisának adhassa. A püspök nyilvánvalóan kényszerhelyzetben volt, a nagyhatalmú főkapitány, a bán jobbkeze kérését nem tagadhatta meg. Az adomány elnyerői bizonyára maguk is érezték, hogy birtokjuk nem nyugszik szilárd alapokon. Cilleihez fordultak tehát és hozzájárulását kérték. A bán teljesítette óhajukat, szükségesnek tartotta azonban, hogy megindokolva eljárását, annak törvényességét hangsúlyozza. Ismét a főkegyúri jogra hivatkozott.⁴⁷ Felesleges megismételni, hogy alaptalanul, mert birtokadományozásra az nem adott felhatalmazást. A törvényesség látszatának keresése rendkívül jellemző. Azt az eljárását azonban már Cillei sem igyekezett szépítgetni, hogy a püspöki tizedeket egy időre három kerületben lefoglalta magának, azaz Zólyomit megfosztotta azoktól.⁴⁸ Számunkra csak az a feladat marad, hogy utaljunk rá: eljárása nem volt precedens nélküli, mert Zsigmond is megtette, hogy szorult helyzetében az ellenség támadására hivatkozva, hozzá nyúlt a bandériumtartási kötelezettséggel amúgy is megterhelt tizedekhez.

A kedvezmények, amelyeket Cillei osztogatott, szintén nem közönségesek, hanem fejedelmi bőségszaruba illőek. 1448-ban Varasd várost két hetes országos vásár tartására hatalmazta fel, sőt árumegállító joggal is megajándékozta,⁴⁹ tehát oly rendkívüli kiváltsággal, amilyenben a királyok csak kivételképpen részesítették még legnagyobb városaikat is.

(a továbbiakban: *Tkalčić*) II. k. 207, 255. l. V. László 1457-ben mondja: Syboldus alias capitaneus per illustrem Ulricum comitem Cilie etc in eadem civitate nostra montis Grecensis constitutus. — Cillei 1451-ben Zágrábot a saját városának (civitas nostra) nevezte. (Dl. 32.911.)

⁴⁵ *Fraknoi V.*: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. Budapest, 1899. 17. sköv. 1.

⁴⁶ *Ua.*: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Budapest, 1895. 149. l.

⁴⁷ *regalis iurispatronatus auctoritate nobis dudum per condam serenissimam principem dominam Elizabeth reginam Hungarie etc dominam et consanguineam nostram tam sue reginalis maiestatis quam etiam serenissimi principis domini Ladislai regis filii sui ex condam excellentissimo principe domino Alberto rege etc procreati potestatis ex plenitudine in dicta ecclesia Zagrabiensi attributa imperpetuum et concessa.* (Dl. 102.099.)

⁴⁸ 1447-ben visszaadta a varasdi, kemleki és kamarcsai kerületek tizedeit. Ez alkalommal a lefoglalást így indokolta: *certis ex causis animum nostrum ad id moventibus.* (Dl. 102.106.)

⁴⁹ *Monumenta historica liberæ regie civitatis Varasini.* Eddít *Zlatko Tanodi.* Tom. I. Codex diplomaticus 1209—1526. Varasd, 1942 (a továbbiakban: *Tanodi*), 165. l.

Udvartartása sem hasonlítható az átlagos főúrihoz. Ilyen udvar sok volt az országban, apródokkal, familiarisokkal és szolgasereggel. Az övé annak a királyi curia-nak a mása, amely már nem azért központja az országnak mert ott él a király, hanem mert a kormányzás munkájának a színtere. Tehát nemcsak udvarmestere⁵⁰ és marsallja van,⁵¹ hanem kancellárja is. Pakensteini Meusenreiter János mester évekig viselte mellette ezt a tisztséget.⁵² Feltehetőleg az ő őrizetére bízta titkos pecsétjét, amellyel adomány- és kiváltságleveleit megerősítette.⁵³ Titkainak letéteményese mellett mások tanácsait is igénybe vette. Ezeknek is, mint a királyi tanács tagjainak, consiliarius a nevük. Maga inkább csak általánosságban hivatkozott rájuk, közülök egynek-egynek a nevét azonban oklevelek is fenntartották. Oly vitás ügy megvizsgálására, amely nem tartozott báni ítélőszéke elé, mint amilyen varasdi polgárnak nemessel szemben támasztott követelése, tanácsosait küldte ki s azután ezek határozatának megfelelően hozta meg döntését.⁵⁴ Kancellárja és egyik tanácsosa képviselte 1441-ben az I. Ulászlóval folytatott egyezkedések alkalmával,⁵⁵ Lamberger Frigyes nevű tanácsosa 1456-ban, amidőn Hunyadi Jánossal és Lászlóval szövetségre lépett,⁵⁶ hogy csak a két végső határpontot említsük. Tanácsa nem valami ideiglenes szervezet volt. Tagjai együtt maradtak Cillei halála után is s közösen tárgyaltak Frigyes császárral, védve a maguk és társaik érdekeit.⁵⁷

A főuraknak ahhoz, hogy a kezükbe került hatalommal nagyvonalúan éljenek, még egy adottságuk volt, amely élesen elhatárolta őket XIV. századi elődjeiktől. Hunyadi generációja fiatalágát Zsigmond idejében élte le. Oly király mellett nőtt fel, akinek környezetében napról-napra a világpolitika nagy kérdései kerültek megbeszélésre, sőt eldöntésre. Távoli uralkodókkal találkozhattak, diplomatákkal, követekkel érintkezettek, a birodalmi

⁵⁰ 1443-ban Georgius Sawr dictus nunc curie nostre magister. *Tanodi* 163. l.

⁵¹ 1440-ben Flednitzer Wulfing. *Házi* I/3. k. 198. l.

⁵² 1431-ben Zsigmond egy, 1437-ben nyolc Varasd megyei birtokkal, köztük Komor-ral ajándékozta meg magister Iohannes Mewsenrewter de Komor alias de Pakenstain-t, aki ekkor a Cilleiek kancellárja (Dl. 12.392. és 33.686.) 1440: *Házi* I/3. k. 198. l.; 1441: *Katona St.*: Historia critica regum Hungariae. XIII. k. Pest, 1790. 151. l. 1443 aug.-ban már néhainak mondják. (Dl. 35.962.) Cillei kancellárját név nélkül említik 1450-ben. *Házi* I/3. k. 299. l.

⁵³ 1453: Dl. 34.071; 1454. szept. 27.: Dl. 14.879.

⁵⁴ 1448. dec. 14.: per consiliarios nostros per nos ad discussionem huiusmodi cause ... deputatos; iuxta diffinitionem et edictum memoratorum consiliariorum nostrorum. (Dl. 102.107.)

⁵⁵ Bécsi állami lt. Ung. Urkunden 161. sz. O. L. Filmtár.

⁵⁶ *Chmel, J.*: Materialien zur österreichischen Geschichte I—II. k. Wien, 1837—1838 (a továbbiakban: *Chmel*) II. k. 106. l.

⁵⁷ Frigyesrel Grácban 1457. febr. 10-én kötött egyezségük tartotta fenn névsorukat: Kreyger András, Apprecher Frigyes tiferi plébános, Holnegger Antal, Seebriacher Zsigmond és Flednitzer Wulfing. (*Birk, E.*: Urkundenauszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. in den Jahren 1452—1467. Archiv f. Kunde öst. Geschichtsquellen XI. [1853.] 141. l.) Holneggert (Holnegker, Hollenegker) 1455-ben Cillei mint consiliariusát birtokadományban részesítette (Dl. 33.350). Az elmondottak ellenére sem szabad jelentőséget tulajdonítanunk annak, hogy Cillei 1447. szept. 8-i rendeletét *intra ambitum domini nostri regni Sclauonie* alkalmazott kapitányaihoz, várnagyaihoz, officialisaihoz, vajdáihoz, villicusaihoz intézte (Dl. 102.106.). Az oklevél befejező részéből: tam in terris nostri domini quam etiam in banatu [reg]ni Sclauonie kétségtelen ugyanis, hogy az a kifejezés, amely Szlavóniát Cillei dominium-ának mondja, tollhába eredménye s a domini nostri, valamint regni Sclauonie szavak közé *et* kötőszót kell tenni.

kancellária humanista tagjaitól tanulhatták meg, mi az új műveltség. Széles látókört szerezhettek, mint soha korábban, hiszen Rómáig, a Pireneusokig, Párison át Londonig kísérhették királyukat. Személy szerint megismerhettek olasz, német és francia hűbérurakat, akiket lazább kötelékek fűztek uralkodójukhoz, mint őket Zsigmondhoz s akiknek hatalma tagoltabb társadalmon épült fel, mint az övék. Vajon nem volt-e számukra közeli a kísértés, hogy hasonló territoriumot próbáljanak maguknak teremteni? Az, ami Cillei esetében magától értetődött, tőlük sem lehetett többé idegen.

Megkönnyítette törekvéseik sikerre jutását, hogy oly titkárok állottak mellettük, akik korszerű műveltség birtokában, mint arról egyetemi végzettségük tanuskodik, a diplomácia nyelvén tudják megfogalmazni uruk elhatározásait s ezt sima tanácsokkal támogatják, ahol a nyers erőszak célját téveszténé. Közülök egynek a neve jól ismert a bibliofilek előtt: Debrentei Tamás püspöké, aki veszprémi prépost korában Ujlaki Miklós kancellárja volt.⁵⁸ Azé az Ujlakié, aki Hunyadinak egyszer szövetségese, máskor vetélytársa. Debrentei 1446-ban — éppen Ujlaki segítségével — pápai kinevezést nyert az egri, majd 1454-ben a zágrábi püspökségre, az előbbi elfoglalásában azonban Hédervári László a maga, az utóbbiában Cillei egyik jelöltje érdekében megakadályozta s bonyodalmas tárgyalások után csak 1464-ben lett a nyitrai egyházmegye feje. Míg püspökségei után járt, ismételten hosszasan tartózkodott a pápai udvarban s a róla elnevezett kis codex, amelyet ma a párizsi Nemzeti Könyvtár őriz, azt a beszédét tartalmazza, amellyel II. Piusnak megköszönte kinevezését. A codex első lapjára önmagát is lefestette, amint a pápának átnyújtja a háláját tolmácsoló kéziratot, amely tehát még az Ujlaki oldalán megkezdett diplomáciai tevékenységének záróköve volt.⁵⁹ Ha nem is éppen kancellári címmel, egy-egy bizalmas tanácsadó más főurak mellett is találunk. Lévai Cseh László, akinek atyja — Péter — erdélyi vajda volt, nem viselt országos méltóságot, mindössze Bars megye ispáni tisztét mondhatta a magáénak⁶⁰, mégis oly „jegyzőt és pecsétört” tartott maga mellett, a Gömör megyei nemes családból⁶¹ származó Mellétei Lukács esztergomi egyházmegyei klerikust, akinek tanultságát magister címe igazolja. Ennek szolgálatait 1441-ben úgy jutalmazta, hogy Ulászlótól kieszközölte számára a szentgotthárdi ciszterci apátságot.⁶² Magától értetődően nem azért, hogy szerzetessé tegye, hanem mert a monostor jövedelmének terhére óhajtott számára igényeit kielégítő megélhetést biztosítani.⁶³

Nekik és a hozzájuk hasonló diplomata titkároknak oroszlánrészüik lehetett abban, hogy a bárók közti vetélkedés elvesztette a XIV. században még uralkodó nyers vonásait. Az ő diplomáciai játékok segítette ligákba

⁵⁸ Soproni állami lt. Niezky cs. lt. 175. sz. 1445. év.

⁵⁹ Életének részletei: A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. Szerkeszti Erdélyi L., Sörös P. I—XII. k. Budapest, 1902—1916 (a továbbiakban: Pannonh. rend.) III. k. 50. sköv. l. — Hoffmann E.: Régi magyar bibliophilek. 1929. 107. sköv. l. — Majláth B.: Debrentei Tamás búcsúbeszéde II. Pius pápához. Magyar Könyvszemle 1889. 208. sköv. l.

⁶⁰ Wertner M.: A Lévai Csehek. Századok. 1901. 340. l.

⁶¹ Csánki I. k. 141. l., Ila B.: Gömör megye. (Magyarság és nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből. I. sorozat 2. sz.) Budapest, 1946. III. k. 28. l.

⁶² Dl. 59.267.

⁶³ Neve a szentgotthárdi apátok hiányos lajstromában nem szerepel. V. ö. Kalász E.: A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez. 3.) Budapest, 1932. 162. sköv. l.

fűzni a tegnapi halálos ellenfeleket, hogy holnap új csoportosulást ajánljanak uraiknak.

A nagybirtok lényegében rejlő önállósulási tendenciák, korszerű diplomáciai játékmóddal párosulva, a magyar állam egységére nagy veszélyt jelentettek. Nemcsak szervezetének, hanem területének egysége is kockán forgott. Az állam, amelyben a legfőbb hatalmat az egyházi és világi főurakból álló tanács tartotta kezében, gyenge volt ahhoz, hogy útját állja a bomlasztó tevékenységnek, amelyet elsősorban magának a tanácsnak a tagjai fejtettek ki. Egyetlen kapocsnak, amely még összetartotta a nagybirtokos családokat, az maradt, hogy ezeknek még mindég előnyösebb volt, ha egymással szorosabb vagy lazább érintkezésben, nyílt vagy titkolt ellentéteiket ideiglenesen át-hidalva haladnak, mint ha teljesen elszakadnak egymástól. Kétségtelen azonban, hogy csak idő kérdése volt, mikorra lesznek — esetleg a következő generáció idejében — egyéni érdekeik erősebbek és tűnnek el morális gátjaik. Ilyenek is voltak. Elsősorban a hűség, amelyet királyuknak és a szentkoronának megfogadtak, amely azonban nem szólhatott egész életükre, főleg akkor nem, ha egyidejűleg volt egy másik uralkodó is. Azután az a felfogás, amelyet a kancellária úgy fejezett ki, hogy a kiváltságok birtokosai egy testnek a részei, ők, a legelőkelőbbek pedig a fejet jelentő király mellett annak tagjai. Bizonyára nem véletlen, hogy a XIII—XIV. században is időnként fel-felbukkanó hasonlatot⁶⁴ éppen a Zsigmondot követő két évtizedben említi gyakrabban a kancellária. Mintha csak a felbomlás fenyegető közeledése indította volna hangot adni az együvértartozásnak.

Az állam érdeke az önállósulásra készítő reális erők megfékezését tette szükségessé. Ezt azonban maguktól a nagybirtokosoktól, a hatalom uraitól nem lehetett várni. Tettek ugyan erre kísérletet, amint tanácskozásaik, időnkinti összejöveteleik is bizonyítják,⁶⁵ egymagukban azonban, bármennyire volt a hatalom kezükben, nem tudták céljukat elérni. A szemben álló erők túlságosan is egyensúlyban tartották egymást. A holtpontról a fejlődést új elemeknek a porondra lépése mozdította el. A köznemesség és a polgárság nem most pattantak Minervaként a világra, az államélet terén azonban eddig háttérbe szorultak. Nem egyformán fejlett szervezettségük. Fegyverzetük is hiányos, sőt együttesen sem jelentenek oly erőt, amely alkalmas volna arra, hogy a siker reményében fölvegye a harcot a nagybirtokkal, fellépésük azonban mégis jelentős, mert az állam egysége körül forgó küzdelemben mint szövetségesek túlsúlyt biztosítva a felek egyikének, eldönthetik a harcot. Szereplésük nyomán megváltozik az erők egyensúlya, oly mértékben átalakul az államszervezet, hogy a tanács, a megerősödő országgyűlés mellett, elveszíti korábbi hegemoniáját s ezzel a benne csoportosuló nagybirtokosok divergáló törekvései is korlátok közé szorulnak.

II

A köznemességet nem az Albert halálát követő pártharcok és trónviszályok emelték fel a közélet színterére. Ezek csak az alkalmat adták meg neki a szerepléshez. Mire idáig eljutott, már hosszú otthoni előkészület állott mögötte, amelynek során Zsigmond uralkodása alatt megjéjében egyre

⁶⁴ *Eckhart F.*: A szentkorona-eszme története. Budapest, 1941. 176. sköv. 1.

⁶⁵ Teljes felsorolásuk felesleges lenne. Az 1455. jún. 8-án Győrött tartott tanácskozás meghívója: Zichy okmt. IX. k. 498., 501. l.

nagyobb hatáskör birtokosa lett.⁶⁶ A megyei hatóság az illetékes bíró az 1405. évi II. decretum értelmében⁶⁷ minden olyan esetben, amidőn a földesúr nem ad elégtételt a jobbágysai által okozott károk miatt, reá hárul a jobbágy szabadköltözésének biztosítása s a földesúr megbírságolása, ha ez távozni szándékozó jobbágyát visszatartja, csak az ő közreműködésével lehet az 1411-i decretum szerint a hátrálékos kamaranyereséget behajtani, 1435-ben pedig felhatalmazást nyer, hogy a hadbavonulások során kárt elkövetőknek birtokait lefoglalja.⁶⁸ Az 1435. évi II. decretum rendkívüli módon megnövelte a megye — alispán és szolgabírák — hatáskörét azzal, hogy feljogosította az erőszakosan elfoglalt birtokoknak a törvényes tulajdonos részére való visszaadására. Az ún. hatalmaskodási ügyekben az ítélezés továbbra is az országos bíróságok feladata maradt, a megye bevonása azonban segített azon a visszásságon, hogy az ilyesféle perek az idézések és halasztások rendszerével esetleg évekig elhúzódtak s ezalatt a birtokok a jogtalan foglalót gazdagították. A megyére éppen az a kötelesség hárult, hogy királyi utasításra, amelyet a kárt szenvedett fél eszközölt ki és mutatott fel, ún. proclamata congregatio módjára összehívja a szomszédokat, ezeket eskü alatt kihallgassa s a hatalmaskodást igazoltak találva, az elfoglalt birtokot vagy elvett javakat visszaszolgáltassa. Maga a mód is jelzi a megye súlyának megnövekedését. Mivel eredetileg proclamata congregatio-t csak a nádor vagy az uralkodó külön, ún. specialis felhatalmazása alapján valamelyik megbízott főúr hívhatott össze, a király bírói hatalmának jelentős részét vette át a megye.⁶⁹

⁶⁶ Molnár E.: A magyar társadalom története az Árpádoktól Mohácsig. Buda pest, 1949. 322. l.

⁶⁷ 10, 14—16. art.

⁶⁸ 1435. évi I. decr. 9. art. 3. §.

⁶⁹ Az 1435. évi II. decretum általános rendelkezéseinek (4. és 5. art.) természetesen megvoltak a maguk előzményei. Már az 1397-i temesvári decretum felhatalmazta az alispánt és a szolgabírákat, hogy a hatalmaskodókkal szemben eljárva, a kárt szenvedett félnek elégtételt adassanak (Knauz N.: Az 1397-i országgyűlés végzése. Magyar Történelmi Tár III. k. 229. l.), azonban a XIV. és XV. század fordulójáról nincs emlékünkhöz, amely a megye ily jellegű működéséről tanúságot tenne. Valószínűleg az eljárás szabályozatlansága is hozzájárult, hogy a megye akkor még nem tudott élni a kínálkozó lehetőséggel. A temesvári decretum ugyanis csak általánosságban mondta ki, hogy a megyei hatóság szolgáltatson igazságot, mellőzte azonban annak részletezését, hogy a kártevőket miként kell engedelmességre szorítani. Az alispán és a szolgabírák sem elég tekintéllyel, sem hatalommal nem rendelkeztek ahhoz, hogy ítéletüket elfogadtassák. Az előbbi a királytól kellett megkapniok. Ez meg is történt oly módon, hogy fokozatosan egyre gyakrabban nyertek tőle felhatalmazást generalis congregatio összehívására. A proclamata congregatio módjára tartott gyűlés feladata eleinte csak a tények megállapítása volt, azonban 1412-ben Zsigmond már szemrehányást tett Szabolcs megyének, amiért nem hajtotta végre super quibusdam novis actibus potentiariis kibocsátott rendelkezését, amely szerint a kárt szenvedett félnek, miután panasza alaposságáról a per modum proclamata congregationis generalis tartott közgyűlés meggyőződött, iuxta vim, modum et formam nostri generalis [decreti] elégtételt kellett volna adnia super huiusmodi novorum actuum commissione. (Dl. 57.424.) Sőt 1417-ben a király egészen az 1435-i decretum szellemében intézkedett, mert a proclamata congregatio-szerű gyűlés összehívását és a birtokba visszahelyezést egyaránt elrendelte, ez alkalommal is hivatkozva generale nostrum decretum per nos alias una cum prelati et baronibus nostris super illatione actuum potentiariorum stabilitum-ra. (Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez. Szerkesztette Varju E., Iványi B. I—II. k. Budapest, 1908—1928. [A továbbiakban: Bánffy oklt.] I. k. 550. l.) A decretum a temesvárival azonos, amint ennek az új hatalmaskodásokról szóló kitételéből (si aliquis aliquas novitates scilicet facta potentiariarum, spoliationes, derobationes et illegitimas possessionum occupationes ac alia consimilia cuipiam fecerit. M. Tört. Tár i. h.) is látszik.

Ez a XV. század eleji megye, amely a feudális rendet oly egységesen védi a jobbágysággal szemben, inkább a nagybirtokosok, mint a köznemesség érdekeinek képviselője. Vezetősége két elemből tevődik össze: a király által kinevezett ispánból, illetőleg ennek alispánjából és az évenként választott négy — egy-két megyében két-két — szolgabíróból. A két elem Zsigmond uralkodásának elején még semmiképpen sincs egyensúlyban; a hatalom nagyobb fele akkor az ispáné. Azonban már megkezdődik a küzdelem, hogy a köznemesség képviselői előbb egyenjogúvá legyenek a nagybirtokot jelentő ispánnal, majd túl szárnyalják. Az egyenjogúság jele, hogy az 1435-i decretum megállapítja: a bírságok, amelyek a vagyonszerzés, a gazdagodás egyik módját biztosítják, fele-fele arányban illetik meg az ispánt és a szolgabírákat.⁷⁰

A köznemesség túlsúlyra jutása oly módon ment végbe, hogy a szolgabírák mellett egy-egy feladatkör ellátására új megyei megbizottak nyertek felhatalmazást, azaz a köznemesi funkcionáriusok száma megnövekedett. A kezdetek itt a XIV. század végéig nyúlnak vissza. A köznemesi felkelést szabályozó 1398-i királyi rendelet szerint az uralkodó kijelölt több tehetős megyei nemest, hogy az alispánnal együtt felügyeljenek a gyülekezésre, közülök ketten mint kapitányok és az alispán vezették a csapatot a királyi seregbe s ugyanők rótták ki az alispánnal együtt a bírságokat a távolmáradókra.⁷¹ Már teljesen szabadon választhatták meg a nemesek egyik társukat az 1434-i rendelet értelmében az ispán mint kapitány mellé annak a megyei csapatnak az élére, amely a bázeli zsinat határozata alapján kivetett adónak a terhére került kiállításra.⁷² Ugyancsak szabad kezet nyert a köznemesség annak a lajstromnak az elkészítésére, amelybe az általános hadbaszállás elrendelésekor a jobbágyok számát birtokosonként feljegyezték. A megye az 1435-i I. decretum szerint⁷³ megbízta kifejezetten a középrendű nemesek egyikét, hogy a szolgabíróval állapítsa meg, hol hány jobbágya van a királynak, a báróknak, a nemeseknek. Sőt a bázeli zsinati adónak még a beszédese is a megyei nemesség választottjainak a feladatává lett. Viszont ismét az ispán és a nemesek együtt szemelték ki azt a nemest, akinek feladata volt az utódok nélkül elhunytak birtokait gondozni, felettük felügyeletet gyakorolni mindaddig, amíg ki nem derül, hogy az oldalági rokonokat vagy a királyt illetik-e azok.⁷⁴

Ezekhez a kezdetekhez csatlakozóan Hunyadi korában a köznemesség befolyása, hatásköre otthon megyéjében tovább erősödött. Albert idejéig nem jelent haladást. Az 1439-i decretum szóról-szóra megismételte az 1435-inek

A proclamata congregatio azt jelentette — s ebben különbözött a szokásos megyei közgyűléstől —, hogy ott a megye a király által ez alkalommal reá ruházott bírci hatalom birtokosa, amelyhez hasonló csak a nádor vagy valamely, szintén külön megbízás alapján eljáró főúr gyakorolhat. A tekintély megszerzésével párhuzamosan erősödhetett a megye hatalma. Valószínűnek kell tartanunk, hogy ítéleteinek ekkor már érvényt tudott szerezni. Lehetetlen ugyanis feltennünk, hogy kárt szenvedett felek proclamata congregatio összehívását elrendelő királyi parancsokat eszközölnék ki, az uralkodó pedig ilyeneket kibocsát, ha nincsenek meggyőződve, hogy azoknak foganatjuk is lesz.

⁷⁰ 1435. évi II. decr. 3. art. (A megyei bírságokat a 7. art. sorolja fel.)

⁷¹ Oklevelek Temes vármegye és Temesvár város történetéhez. Másolta és gyűjtötte Pesty Fr. Sajtó alá rendezte *Ortvay T.* I. k. 1183—1430. Pozsony, 1896. 282. l.

⁷² *Iványi B.*: Bártfa szabad királyi város levéltára. 1319—1526. I. k. Budapest, 1910. 50. l. (A továbbiakban: *Iványi*: Bártfa).

⁷³ 6. art.

⁷⁴ 1435. évi II. decr. 17. art. 1. §.

hosszú rendelkezését a proclamata congregatio módjára tartani szokott közgyűlésről. A következő évek, végig Mátyás uralkodásáig, ezt a közgyűlést élő intézménynek mutatják.⁷⁵ De nem oly általános érvényűleg, mint várni lehetne. Bármily nehéz, sőt veszélyes a teljes okleveles anyag leggondosabb számbavétele nélkül véleményt nyilvánítani, úgy tűnik fel, mintha V. Lászlónak a trónra lépte után a hatalmaskodások megtorlása terén visszaállott volna a XV. század eleji gyakorlat, azaz a kúria bírái, kikapcsolva a megyét, beérték volna hiteleshelyi vizsgálat megtartásával s azután maguk hajtották volna végre ítéletüket, mintha proclamata congregatio-s közgyűlés összehívását csak a panaszos sürgető kérésére, kivételképpen lettek volna hajlandók elrendelni. Másrészt, mielőtt erre a visszahajlásra sor került volna, tehát a megelőző évtized folyamán mintha a köznemesség igyekezett volna azt a bírói és végrehajtói hatalmat, amelyet az 1435-i és 1439-i decretumok mindig csak esetenként elnyert királyi felhatalmazás alapján biztosítottak számára, állandóan gyakorolni.⁷⁶

Elszórt, talán el is szigetelt esetek és országgyűlési végzések egyaránt tanúskodnak a köznemesség szándékáról, hogy a megyét a saját akaratának végrehajtóeszközzé tegye. Ennek hatáskörét kibővíteni s ugyanakkor a vezető szerepet magának biztosítani volt a cél, amely felé igyekezett. Bármennyire egyéni érdekei ösztönözték és vezették, törekvései, mivel a hatalmasok önkénykedésének megzabolázására irányultak, ebben a lényeges vonatkozásban egybeestek az állam, sőt a nép érdekeivel.

⁷⁵ Istványi G. egyébként gondos, nagy anyagot felölelő tanulmánya nem véve észre, hogy az 1435. és 1439-i szabályozásnak nem a közgyűléstartás a lényege, hanem a kárt szenvedett félnék a birtokba megyei hatalommal való visszahelyezése, egy kalap alá fogta a nádori és a proclamata congregatio módjára tartható gyűléseket s az előbbieket háttérbe szorulásáról tanúskodó adatokat az utóbbiakra is vonatkoztatta. Ily módon még félreérthetetlen adatokat is tévesen magyarázott. Idézzük tanulmányából: „Általában nagy volt a húzódozás a közgyűlésen való megjelenéstől. Előfordult, hogy a megjelenésre súlyos fenyegetésekkel, »sub pena et expositione exylii« kellett a nemeseket rávenni. Arra is van példa (1458-ból), hogy maga a megye hatósága, a comes és a szolgabírák maradtak távol a királyi parancsra kihirdetett közgyűlésről. A sok bírságolás, büntetés semmit sem használt, a haldokló intézménybe már nem lehetett ily eszközökkel sem lelket verni.” (A generalis congregatio. Levéltári Közlemények XVIII—XIX. [1940—1941] 188. l.) A cikkben idézett forráshelyek szerint korántsem a közgyűlésekre egyébként összeseregglő nemeseket kellett fenyegetésekkel megjelenésre biztatni — ezek kellő számban ott lehettek, ha az oklevél az ispánon és szolgabírákon kívül universi nobiles comitatus nevében is kelt (Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századokból. Egybegyűjté és jegyzetekkel kísérve kiadta Mihályi J. Máramaros-Sziget, 1900 [a továbbiakban: *Mihályi*: Máramaros] 363. l.) —, hanem azt a két hatalmaskodót, akik nyilvánvalóan bűnük tudatában maradtak távol, a másik esetben pedig a Bodrog megyei ispán és a szolgabírák azért adtak alkalmat Bátmonostori Töttös Lászlónak panaszra, mert kihirdették ugyan a gyűlést, de a kalocsai érsek iránti kedvezésből nem jelentek meg azon (Zichy okmt. X. k. 40. l.). Oklevelek, amelyek a proclamata congregatio módjára tartani szokott közgyűlések összehívására s a panaszos fél kártalanítására utasítanak: 1446: Országnagyok (A Héderváry-család oklevéltára. Közlik *Radvánszky B. és Závodszy L.* I—II. k. Budapest, 1909—1922. [A továbbiakban: Héderváry oklt.] I. k. 240. l.), 1447 vagy 1451: országnagyok (ua. I. k. 247. l.), 1448: országnagyok (Zichy okmt. IX. k. 188. l.), 1449: országnagyok (Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják *Nagy I., Paur I., Ráth K. és Véghegy D.* I—VIII. k. Győr, Budapest, 1865—1891. [A továbbiakban: Hazai okmt.] V. k. 241. l.), 1450: országnagyok (Hazai okmt. IV. k. 362. l.), 1454: V. László (Bánffy oklt. I. k. 677. l.), 1455: V. László (Zichy okmt. IX. k. 490. l.).

⁷⁶ A kérdés véglegesen akkor volna tisztázható, ha egy Hunyadi-kori Oklevéltár lehetővé tenné a kiadatlan oklevelek áttekintését, a nyomtatásban már megjelentek tömegében pedig a tájékozódást megkönnyítené.

A legelső lépés a királyi engedély kieszközlése és elnyerése volt, hogy a megye szembefordulhat a hatalmaskodó bárókkal, még ha azok az uralkodó párthívei közé is tartoznak. Szabolcs megye nemessége két hónappal I. Ulászló megválasztása után (1440 május közepén) külön követe útján terjesztette elő panaszát, hogy károkat, jogtalanságokat, fosztogatásokat, elnyomást szenved s kérte ugyanakkor az engedélyt, hogy védekezhessék. A fiatal király, tanácsában megtárgyalva az ügyet, elhárította magától a gyanút, mintha a kártevők az ő szándékai szerint járnának el — éppen ez a megjegyzése árulja el, hogy nem ellenfele, Erzsébet párthíveire panaszkodtak a szabolcsiak —, megígérte, hogy a béke helyreállítása érdekében minden tőle telhetőt meg fog tenni, egyszersmind megadta a felhatalmazást, hogy a megye nemesei és birtokosai teljes elszántsággal és erejükkel felléphessenek a még oly magas állapotúakkal szemben is, ily módon védve javaikat és a hazát.⁷⁷

Az önérdeknek és önbizalomnak azonban meg kellett keresnie a formát, amelynek keretei közt az ellenállás a siker reményével megszervezhető. Nem ment könnyen, annak jeléül, hogy a hatalom valóban a főurak kezében van. A király a nagybirtokosoknak valósággal foglya, ezek ellen az országgyűlés még fenyegető határozatokat sem tud hozni, a végrehajtásról nem is szólva. Mily erőteljes cseng az 1442-i hatvani országgyűlés végzése: A zavaros időkben elfoglalt birtokokat vissza kell adni, mindenki tartózkodjék új foglalásoktól és hatalmaskodások elkövetésétől, a kárt szenvedett félnek pedig illő elégtétel jár.⁷⁸ Az a királyi utasítás, amely a decretumnak az emlékét fenntartotta, megyéhez szól, de ennek semmivel sem juttat nagyobb önállóságot, mint az 1435-i törvény. Mint ott, itt is az uralkodó adja az ad hoc felhatalmazást s a megye csak végrehajtja a parancsot.

Arra, hogy a megye merjen kezdeményezni s hogy kísérletének új formák teremtésével biztosítson eredményt, Somogy megye tette meg az elhatározó lépést. 1444. január 13-án — mint a későbbiekből kiderül, a napi keletet érdemes megjegyeznünk — Laki Thuz Péter, Berekszalvi Zopa Péter, Perneszi Pál, Fajszai Miklós választott bírák és Somogy megye szolgabírái a következőkről számoltak be: A megye valamennyi mágnásának, előkelőjének és nemesének részvételével már korábban kötelezték Szerdahelyi Derset, hogy Istváni Garázda Balázsnak fizessen 1800 aranyforintot. Ítéletükhöz a király s a prelátsusok és bárók annakidején, amidőn a megyén átvonultak, örökérvényűleg hozzájárultak, azt megerősítették. Istváni kérésére, hogy döntésüknek szerezzenek érvényt s mert a hatalmaskodásokat meg kell büntetni, ispánjaikkal és kapitányaikkal, névszerint Marczali Jánossal és Istvánnal, valamint a megye más nemeseivel január 8-án hat faluban lefoglalták Szerdahelyi birtokrészeit s azokat az 1800 aranyforint fejében Istvándinak átadták.⁷⁹

Az ítéletlevél több szempontból is figyelemreméltó. Egyrészt tanúsítja, hogy a megye nem száz forint értékhatárig terjedőnek tekintette illetékeségét,⁸⁰ hatalmaskodási ügyek elbírálására pedig feljogosítottnak érezte magát, másrészt azt mutatja, hogy a nemesség keveset törődött ispánjaival s ezeket szinte csak ítéletének végrehajtóiul használta fel. Még meglepőbb a

⁷⁷ Ez a patria-kifejezés a köznemességnek azt a meggyőződését tükrözi, hogy a haza érdekét szolgálja, amidőn önmagáról gondoskodik.

⁷⁸ *Mihályi*: Máramaros 317. l.

⁷⁹ Károlyi oklt. II. k. 235. l.

⁸⁰ *Hajnik I.*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Budapest, 1899. 83. l., *Holub*, i. m. 209. sköv. l.

„iudex electus” elnevezés. Az első pillanatban úgy tűnik fel, mintha a névszerint felsorolt négy nemes azonos volna a szolgabírákkal.⁸¹ Az a tény azonban, hogy az oklevélen nyolc gyűrűs pecsét nyomai láthatók, kétségtelenné teszi, hogy a „választott bírakat” a nemesek a szolgabírák mellett, sőt azok elé helyezve szerepeltették.⁸² Valamennyien jómódú, több faluban birtokos somogyi családokból származtak s valamennyien alispánjai lettek megyéjüknek: Laki Thuz Péter és Perneszi Pál 1446-ban,⁸³ Berekefalvi Zopa Péter, aki 1448-ban kaposújvári várnagy,⁸⁴ a rákövetkező évben,⁸⁵ Fajszi Miklós 1453-ban.⁸⁶ Sőt Perneszi 1455-ben alnádor volt.⁸⁷ Laki és Berekefalvi névvel az 1444-i budai országgyűlés decretumának megerősítő záradékában is találkozunk, ahol a tanácskozás résztvevői megfogadták, hogy a hozott határozatokat megtartják és másokkal is megtartatják.⁸⁸ Ennek az április 18-i decretumnak 10. cikke a következőket rendeli el: Minden megyében a communitas válasszon a megyei nemesek közül négy derék embert az ispán és a szolgabírák mellé; ezek feladata az ispánnal, a szolgabírákkal és a communitas-szal együtt a panaszosoknak igazságot szolgáltatni s döntéseikről okleveleket kiállítani. A törvényeikk fogalmazása szerint a négy választott nemes nem kiegészíti a megyei hatóságot, hanem ők a tulajdonképpeni bírák. Feladatuk is megállapítható az articulus befejező szavaiból, amelyek afelől intézkednek, hogy kik ítélkeznek, ha a választott bírák egyike követ el hatalmaskodást. Az ispán, a szolgabírák és a communitas vonják őket felelősségre — olvasson — az actus potentiarii felől, amiből kétségtelenül következik, hogy a hatalmaskodási esetek elbírálása, következésképpen az önkénykedések megfékezése volt az új megyei intézmény hivatása.⁸⁹

A fejlemények dátumszerinti ismertetése világossá teszi, hogy helyi kezdeményezést, amely azonban már kiállotta a próbát, ismertetett meg két követ az országgyűlésen megjelent nemesekkel s miután ezek jónak, célra vezetőnek találták a javaslatot, elrendelték a „választott bírák” intézményének általános meghonosítását. Az országgyűlés végzése nem maradt írott szó. Zala megyében igazolhatóan megvalósult a decretum rendelkezése. Itt azonban iuratus volt a nevük. 1444. július 16-án három, szeptember

⁸¹ A kiadó így is fogta fel; az oklevél élén álló regesztát ezért fogalmazta meg ekképpen: Somogy vármegye szolgabírái főispánjaikkal egyetértve stb.

⁸² Ugyanők egy másik, 1444. márc. 2-i oklevelüket így kezdik: Nos Petrus Thwz de Laak, Paulus de Pernez, Nicolaus de Ffayz et Petrus Zopa de Berekeffalu iudices ordinarii et iudices nobilium comitatus Symigiensis. Ez az oklevél csak egy, azonban a szokásos gyűrűsnél nagyobb pecséttel van megerősítve (Dl. 101.741.), amivel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a megyék közül Somogy volt az első, amely — 1498-ban — királyi címeradományban részesült. (Turul 1906. 24. l.—Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye. [Szerk. Csánki D.] Budapest, 373. l.)

⁸³ Kőrmöcbánya város lt. Fons 51. fasc. 2. nr. 79.

⁸⁴ *Hajnal I.*: Kivonatok Hunyadi János kormányzói okleveleiből. Levéltári Közlemények. 1923. 112. l.

⁸⁵ Dl. 14.301.

⁸⁶ *Csánki*, II. k. 670. l.

⁸⁷ Zichy okmt. IX. k. 512. l. Perneszi 1439-ben Albert címeradományban részesítette. (*Fejér G.*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I—XI. k. Buda, 1829—1844. [A továbbiakban: *Fejér*] XI. k. 268. l.) V. ö. *Csánki*, II. k. 699., 706., 691. l.

⁸⁸ *Kovachich*: Sylloge I. k. 93. l.

⁸⁹ Az 1447-i országgyűlésen is Zopa és Fajszi voltak megyéjük követei. (Turul 1902. 155. l.)

24-én két, december 3-án pedig négy iuratus, valamint a szolgabírák állítottak ki okleveleket.⁹⁰

Somogy megye kezdeményezését, ugyanígy annak országgyűlési határozattá válását a nemesség oly spontán elhatározásának tekinthetjük, amelyben Hunyadinak nem volt része. Mivel a Dunántúlon nem rendelkezett birtokokkal, közvetlenül nem is befolyásolhatta az ottani megyéket, 1444-ben pedig az országgyűlésen még csak egyike a báróknak, s a nemességgel nincs szorosabb kapcsolata. Mint a későbbi fejleményekből következtethető, helyeselte a megyei nemesség törekvését, hogy még saját szolgabíráinak háttérbe szorulásának az árán is igyekezzék kikapcsolni az ispánokat és az alispánokat, kormányzóvá választása után azonban első feladatának inkább a megyéket hozzá, mint a központi hatalom képviselőjéhez fűző szálaknak az erősítését tekintette. Mivel megye és kormányzó együttműködésének biztosításához az 1435-i decretumnak az a pontja, amely a proclamata congregatio módjára tartani szokott közgyűlésről szólt, megfelelő alapul szolgált, valamiféle új intézkedésre nem is volt szükség. A kormányzó az egyes fölmerülő ügyekben a megyékhez intézett utasításainak sorozatával a közrend fenntartása érdekében szinte folyamatosan tehetett intézkedéseket, végrehajtásukat a nemességre bízva.

A régi forma alatt azonban új tartalom rejtőzött: a korábbi megyei hatóság helyébe a nemesség egyeteme lépett. A megye universitas-ának előtérbe kerülése Hunyadi kormányzósága alatt s ugyanakkor az 1444-i decretum probus homo-inak letűnése tudatos elhatározásának látszik. Mintha Hunyadi arra gondolt volna, hogy a megyei választott bírák számának megkétszerezése még nem növeli meg a nemesség hatalmát, befolyást pedig ez csak tömegével tud magának biztosítani. Akkor, ha a közgyűléseken megjelenik. Valóban, Hunyadi nem is csalódott. Az universitas Máramaros megyében végrehajtotta rendelkezését, amely hatalmaskodás megtorlását tette feladatává,⁹¹ Zala megyében pedig feljogosítottnak érezte magát, hogy hatalmaskodót saját hatáskörében megbüntessen.⁹² A kormányzó és a megyék együttműködéséhez az 1447-i decretum eléggé vérmes reményeket fűzött. Úgy gondolta, hogy a megyék nemessége — legalább bizonyos esetekben — a bárókat is féken tarthatja. A decretum⁹³ tartózkodó óvatossággal nem gonosztevő, hanem gonosztevőket rejtegető, ilyeneket váraikban maguknál tartó bárókról szól, mintha csak ezek uraik tudta nélkül és akarata ellenére folytatnák üzelmeiket. A nemesség jogosult ezeket a közgyűlésen megbélyegezni, az esetet az ispán és a szolgabírák pecsétje alatt a kormányzónak jelenteni, aki azután köteles az illető báró birtokait lefoglalni. Az elvi rendelkezés életképesnek bizonyult. Egyrészt a következő, még 1447 őszén tartott országgyűlés tovább részletezte a teendőket, elrendelve, hogy a gonosztevőket a megyei hatóságnak meg kell

⁹⁰ Dl. 92.971, 92.978, 92.979. és 93.256. Valamennyiben a formula: iurati et iudices nobilium comitatus Zaladiensis. V. ő. *Holub*, i.m. 159. l., ő azonban a választott bírákat az esküdtekkal, assessorokkal azonosítja.

⁹¹ *Mihályi*: Máramaros 363. l.

⁹² Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerkesztik *Nagy I., Véghely D. és Nagy Gy.* I—II. k. Budapest, 1886—1890. (A továbbiakban: Zala vm. oklt.) II. k. 534. l. „Facta potentiaria de novo patrata iuxta generale novum decretum simpliciter non debent pertransire”, mondják 1447-ben az alispánok és a szolgabírák s ezért „de sano consilio universitatis nobilium” intézkednek. Bizonytalan, hogy a hivatkozás melyik decretumra vonatkozik.

⁹³ 7. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 118. l.)

büntetnie, azt a birtokost pedig, akihez ezek menekülnek, ugyancsak fekvősegeinek lefoglalásával kell sújtani, másrészt a kormányzó egy speciális esetben valóban kész volt élni a felhatalmazással.⁹⁴

A kormányzó kétségtelenül biztosan számíthatott arra, hogy a nemesség megyénként támogatja a bárókkal szemben. Az egyes akciók végrehajtásánál azonban már sok függött a megye vezetőségétől. Hunyadi és a köznemesség érdekei ismét találkoztak abban a pontban, hogy a vezetőség két felét elkülönítve egymástól, az alispánok rovására a szolgabíráknak juttassák a döntő szót. A kormányzó eljárását a következő példával szemléltethetjük. 1452-ben egy birtokfoglalás megtorlását és a jogos tulajdonos visszahelyezését tette Zala megye feladatává. A közgyűlés összehívásával, a vizsgálat lefolytatásával, valamint a további intézkedések végrehajtásával, az ispán és az alispánok elfogultságára hivatkozva, az auranai perjelt és a szolgabírákat bízta meg.⁹⁵ Az érdemleges munka nyilvánvalóan az utóbbiakra hárult, a perjel, fegyveres erejével, az esetleges ellenállást volt hivatva megtörni. Az auranai perjelség élén ekkor Hunyadi rokona, Szentgyörgyi Székely Tamás állott.⁹⁶ Más alkalommal, 1450-ben, a Nyitra megyei szolgabírák mellé — ispánjuk, Gutti Országh Mihály elfogultságát hozva fel magyarázatul — Szentmiklósi Pongrác lipói ispánt rendelte ki.⁹⁷ Nem világos, hogyan lehetett Országh oly viszályban, amely az Apponyi család tagjai közt tört ki s vezetett hatalmaskodásra, elfogult bíró, annál érthetőbb azonban Szentmiklósi megbízatása. Ő ekkor a kormányzó „feltétlen hívének” számított.⁹⁸ Az ő és Székely szereplése — úgy véljük — megmagyarázza, miként erősítette Hunyadi tervszerűen kormányzói hatalmával, érdektársi, sőt családi kapcsolatai felhasználásával szövetségesét, a megyei nemességet.

Még tovább ment Hunyadi az 1454-i decretummal. Ez a török elleni védelmet próbálta megszervezni minden erőnek hatalmas méretű, egyszeri összefogása alakjában, felhasználva a rémületet, amely Konstantinápoly elfoglalásának hírére támadt. Hunyadi szerzősége magától értetődő. Amint a hadivállalat tervét az ő törhetetlen elszántsága kovácsolta ki,⁹⁹ ugyanígy a kivitel módját is csak ő körvonalazhatta. Célja érdekében Hunyadi sok enged-

⁹⁴ Az országgyűlés Knauz N. szerint (Az országos tanács és országgyűlések története 1445—1452. Pest, 1859. 74. sköv. l.) egy-két nappal szept. 20. előtt kezdődött s a hó vége előtt befejeződött, mivel szept. 29-én Pozsony város követi már hazatértek. Ugyancsak Knauz megállapítása szerint az országgyűlés „végzemenyei még fel nem fedezték”. A tárgyalások kezdetét korábbra kell tennünk, mivel Hunyadi szept. 14-i rendelete a „jelen országgyűlésen” meghozott határozatra hivatkozik, az egyik végzés pedig éppen az említett utasításból rekonstruálható. (ex unanimi parilique voluntate ac deliberatione baronum, nobilium et procerum huius regni in hac presente congregatione generali nobiscum existentium finaliter determinatum extitit; conclusum etiam extitit per prefatos barones et nobiles ac proceres. Zichy okmt. IX. k. 172. l.)

⁹⁵ Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteménye. I. rész: Középkori oklevelek (1236—1526). Összeállította *Sümeghy D.* Sopron, 1928. 115. l. (A továbbiakban: *Sümeghy*: Sopron vm.)

⁹⁶ *Nagy I.*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1863. X. k. 559. l. *Pray* (Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae. Bács, 1773. 48. l.) a Szentgyörgyi és Bazini Gróf család tagjának vélte. V. ö. még *Házi I/3.* k. 289. sköv. l., I/4. k. 3., 68. l.

⁹⁷ A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei. Budapest, 1906. I. k. 301. l. (A továbbiakban: Apponyi oklt.)

⁹⁸ *Szerémi és Ernyey J.*: A Majthényiak és a Felvidék. Történelmi és genealógiai tanulmány. Budapest, 1912. I. k. 275. l.

⁹⁹ *Élekes L.*: Hunyadi. Budapest, 1952. 423. sköv. l.

ményt tett a decretumban¹⁰⁰ a báróknak, ugyanakkor azonban a köznemességet mégis előtérbe állította. Még pedig oly módon, hogy visszatért az 1444-i decretum kezdeményezéséhez, sőt azt tovább fejlesztette. Terve szerint a megszokott megyei szervezet teljesen háttérbe szorul, s helyét a nemesség által megválasztott megbizottak foglalják el. Számuk ugyanannyi, mint a szolgabíráké. Feladatuk ezekkel együtt számba venni, összeírni a jobbágytelkeket; majd minden száz telek után négy lovas és két gyalogos kiállítására felől intézkedni. Az ily módon felszerelt haderőt azután a megye által ugyancsak a maga köréből választott nemes vezeti a főkapitány, Hunyadi seregébe. Azt a birtokost, aki elmulasztja a reá eső kontingens kiállítását, a választott nemesek súlyos bírsággal — lovas után 16, gyalogos után 10 aranyforinttal — sújtják, nemfizetés esetén pedig az ő és a szolgabírák segítségével a megyei csapat parancsnoka lefoglalja birtokait. Ugyanezek a választott nemesek igen fontos szerephez jutnak az igazságszolgáltatás terén is. Kötelességük a szolgabírákkal együtt minden hatalmaskodást, még a birtokfoglalást is azonnal, késedelem nélkül megtorolni, ítéletet hozni; a kárt szenvedett félnek ítéletük értelmében járó elégtételt már az ispán tartozik megadatni, még pedig tiszte elvesztésének terhe alatt. Ily esetben az ügyet az ítélettel együtt a királyi kúriába felterjesztve, itt az első törvénykezési időszakon azonnal el kell intézni. Végül a választott nemesek és a szolgabírák ellenőrzik magukat az ispánokat és alispánokat is, ha úgy találják, hogy ezek — bizonyára jogtalan bírsággal — valakinek kárt okoztak. Ilyenkor figyelmeztetik őket, hogy azonnal adjanak elégtételt a sérelmet szenvedő félnek, vonakodásuk esetén jelentést tésznek a királyi kúriába, ahol azután az országos bírák kiállítják az ispánok és alispánok ellen ítéletlevelüket.

Az intézkedések határozottan tanúsítják, hogy a cél a nagybirtoktól függő ispánok és alispánok semlegesítése, s hatáskörüknek a köznemesség kezébe juttatása. Bizonyára egyszerűbb lett volna a szolgabírákat ruházni fel ily nagy hatalommal, de ez a megoldás aligha bizonyult volna célszerűnek. A szolgabírákat már közel két évszázados gyakorlat forrasztotta össze az alispánokkal s így szokatlan lett volna az ispánok ellenőreivé tenni őket. A választott nemesek intézménye, noha megvoltak az előzményei, újnak számított s így hatásosabban működhetett.

A terv, bár éppen olyan kevésbé valósult meg, mint maga az egész mozgósítás,¹⁰¹ félre nem érthetően mutatja Hunyadi társadalomreformeri szándékait s ezeknek köznemespártoló színezetét. Ismét hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Hunyadi már meglevő elemeket kívánt és próbált felhasználni s a köznemesség megyéiben — ily külső támogatás nélkül is — lépésről-lépésre előrehaladt és egyre növelte hatáskörét. Erejének ezt a fokozódását ismét egy példával illusztrálhatjuk. Félesztendővel az 1454-i decretum kiadása után

¹⁰⁰ Szövege a *Corpus iuris Hungarici*-ban olvasható.

¹⁰¹ A reformnak az életbe átültetésére egyetlen példát ismerünk. Az év tavaszán (máj. 15.) V. László nevében a személyes jelenlét bírāja egy utasítását Bodrog megye ispánjához vagy alispánjához és szolgabíráihoz, továbbá azon választott férfiakhoz intézte, akik a prelátságok, bárók és nemesek legújabb rendelkezése értelmében Bodrog megyében kijelöltettek. (Zichy okmt. IX. k. 437. l. „item illis viris [a kiadásban tévesen: vicis] electis, qui... sunt deputati”). Az oklevél nem fogható fel annak bizonyosságául, hogy Bodrog megye valóban eleget tett az 1454-i decretum rendelkezésének, kétségtelen ellenben, hogy a titkos kancellária, amely a királyi személyes jelenléttel volt összeforrvá, arra törekedett, hogy azok az életben megvalósuljanak.

az év nyarán Vas megye négy szolgabírája és az universitas nobilium egy birtokfoglalási ügyben ítélkezve, a nyertes fél visszahelyezésére adtak utasítást az alispánoknak.¹⁰² „Alispánjaink kötelesek a réteket visszaadni”, „alispánjainkat utasítottuk, hogy védjék meg” a jogos birtokost — ezek a kifejezések nem hagynak kétséget, hogy a megye szerint nem az ispánt illeti a döntő szó, másrészt az alispánok, bármennyire familiarisai uruknak, engedelmesen teljesítik a nemesség határozatát.

A köznemesség otthoni megerősődésével párhuzamosan illeszkedett be az állam sorsának intézői közé. Alkalmat erre az országgyűléseken szerzett és biztosított magának.

A magyar állam szervezetének Hunyadi korában legjellegzetesebb vonása kétségtelenül az országgyűlések gyakorisága. Mivel pedig a főpapok és főurak tanácskozása attól fogva lesz országgyűléssé, amióta a megbeszéléseken résztvesznek a nemesség képviselői, a sok diéta önmagában is tanúsítja a köznemesség érvényesülését. A főurak Zsigmond uralkodása alatt tudatosan ellene szegültek a király időkint felmerülő tervének, hogy a köznemesség bevonásával, országgyűlések tartásával próbáljon magának támaszt biztosítani velük szemben. Mint a konstanzi zsinat idején, amidőn belenyugodtak ugyan az országgyűlés összehívásába, de azt már megakadályozták, hogy a köznemességre kedvező királyi előterjesztések decretumba foglaltassanak. Helyzetüket kétségtelenül megkönnyítette, hogy Zsigmond maga is szívesen kormányzott velük, hiszen részben barátai és asztaltársai voltak s csak végső szükség esetén lett volna kész a számára bizonytalan, nehezen megismerhető és kezelhető tényezővel, a köznemességgel politikai akciókat kezdeni. Ha tehát tartott is félvévszázados uralma alatt egy-két országgyűlést, amelyeken a nemesség megyénként négy-négy követtel képviseltette magát s az itt hozott határozatok előkészítésébe a megyéket tervszerűen be is vonta, amennyiben javaslatait jó előre közölte velük, hogy megvitathassák azokat, képviselőiket pedig megfelelő instrukciókkal láthassák el, mindez nem valami reformvágynak a bizonyítéka. Csak annak az — egyébként fontos — ténynek, hogy a nemesség már készen áll politikai szerep vállalására. Öntudata is megvan s ennek oly nyomatékka ad kifejezést, hogy a nagybirtok uraival el tudja fogadtatni: ő is beletartozik a regnum fogalmába, sőt ő a képviselője az országnak. Ezzel a kifejezéssel, amely a nemességet a nagybirtokosokkal elvileg egyenrangúnak mutatja, először az 1435. évi II. decretum bevezetésében találkozunk, hogy azután az 1439-i országgyűlés résztvevői ily formában megismételjék: „Prelátusok, előkelők és nemesek, akik a magyar királyság egész testét képviselik.”¹⁰³

Ennek az 1439 májusában Budán tartott országgyűlésnek a decretumáról egyöntetű a felfogás, hogy új korszak beköszöntét tanúsítja.¹⁰⁴ A királyi hatalom korlátozása és ugyanakkor a prelátusok, a bárók és a köznemesség

¹⁰² Hazai okmt. I. k. 352. l.

¹⁰³ Kovachich: Sylloge I. k. 56. l.

¹⁰⁴ Marx szerint az országgyűlésen „a mágnások új alkotmányt vívnak ki”. (Lándor B.: Marx jegyzetei a magyar történelemről. A Történettudományi Intézet értesítője. I. évf. 10—12. sz. [1950. okt.-dec.] 131. l.) *Ladányi Gedeon* úgy látja, hogy Albert uralkodása „új fordulatot, sőt korszakot alkot a magyar alkotmánytörténetben”. (A magyar királyság alkotmánytörténete a szatmári békekötésig. Debrecen, 1871. I. k. 258. l.) Az általános magyar közfelfogást tükrözik *Holub J.*: A magyar alkotmánytörténelem vázlatja. Pécs, 1944. 176. sköv. l., *Eckhart F.*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, 1946. 42. l. V. ö. még *Huber, A.*: Österreichische Reichsgeschichte. Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts. Prag-Wien-Leipzig, 1895. 111. l.

szerepének erős hangsúlyozása jellemzi pontjait. Ez a tendencia a rendi korszak egész későbbi törvényhozásában érvényesült, de mert először most tűnt elő, az Albert-féle decretumot szükségképpen úgy kellett tekinteni, mint annak bizonyosságát, hogy a magyar rendiség mindjárt első bemutatkozásakor oly életerős intézmény, amelynek nemcsak jövője, hanem győzelmes jelene is van. A legmeglepőbb mégis az az összhang, amely a királlyal szembenálló társadalmat, a határozatok tükrében szemlélve, jellemzi. A „rendek” közt — az articulusok szerint — szinte alig van ellentét, „a prelátusok, bárók és nemesek tanácsa” mint valami egységes felfogású szervezet korlátozza a királyt s mert ez idegen származású, vele szemben magától értetődően a nemzeti érdekek védelmezője. A decretumot olvasva, abból a mögötte álló rendi társadalom 1439-i egységes föllépésére lehet, sőt kell következtetni.

Egészen más eredményre jutunk, ha az országgyűlés határozatait összehasonlítjuk azokkal a feltételekkel, amelyeknek elfogadása ellenében választották meg másfél évvel korábban, 1437. december 18-án Pozsonyban Albertet párthívei királyuknak.¹⁰⁵ A feltételek ugyanis egytől-egyig részei lettek az 1439-i decretumnak, de mert nem változatlanul, az egybevétel alapján megállapítható, hogy melyek az újabb, a köznemesi igények által megszabott pontok,¹⁰⁶ másrészt a módosítások napfényre hozzák, hogy a köznemesség mely megállapodásokkal nem értett egyet s mily mértékben kívánta módosításukat.

A változtatások közül az a leglényegesebb, hogy az articulusokban mindenütt, ahol a pozsonyi pontok a király tanácsosaira, a prelátusokra és bárókra hivatkoznak, ezeken kívül a nemesek neve is előjön vagy az összefoglaló „országglakosok” megjelölés lép helyükbe. Azaz a király tevékenységét megkötő tényezők köre kibővült, a nemesek felsorakoztak a nagybirtok urai mellé.¹⁰⁷ Az összhangjukat kifejező új rendelkezések közül kétségtelenül az a legfigyelemreméltóbb, amely a nádori tisztség betöltését kiveszi a király kezéből és az ő hozzájárulásuktól teszi függővé. A köznemesség saját érdekeit a leghathatósabban hadakozási kötelezettségének jelentős csökkentésével biztosította, kimondva, hogy a király zsoldosokkal köteles az országot védeni, amíg az uralkodói jövedelmeiből felfogadott haderő elegendő, addig általános hadbavonulást el sem rendelhet, ha pedig erre mégis sor kerülne, a nemesek nem tartoznak az ország határain túl katonáskodni. Ugyancsak nagy előnyt biztosított magának annak a követelésének az elfogadtatásával, hogy sem birtokok, sem jobbágy nélküli nemes nem fizet tizedet, sem le nem tartóztatható, hacsak főbenjáró ítéletet nem hoztak ellene, ami persze ellenkezett a városok gyakorlatával, mivel ezek nemcsak elfogtak, hanem ki is végeztek, saját bíróságuk döntése alapján, nemeseket.¹⁰⁸ Több pontban a főurak rovására

¹⁰⁵ *Wostry*, i.m. II. k. 146. sköv. 1.

¹⁰⁶ A teljesen új articulusok a következők: 2, 3, 7—9, 11, 13, 23—39.

¹⁰⁷ Pl. a hitlevél 5. pontja szerint a pénz értéke és árfolyama absque eorundem consiliariorum nostrorum scientia et consilio nem változtatható meg, ami a decretum 10. articulusában így módosult: sine consilio prelatorum, baronum et regni nobilium. Vagy a 7. pont szerint a király az ország határainak védelmében consiliis prelatorum et baronum eiusdem regni fog élni, míg a 14. articulusban azt fogadja meg, hogy consiliis regnicolarum jár el.

¹⁰⁸ 1396-ban Pozsony hatósága több környékbeli előkelő úr közbenjárására megkegyelmezett egy fejvesztésre ítélt nemesnek (Zsigmondkori Oklevéltár 4535. sz.), 1454-ben pedig Forgách János egykori familiarisa, a lopás gyanúja miatt ugyancsak halálra ítélt Kalászi István részére kért bocsánatot, hangsúlyozva, hogy ez de bono genere

érvényesítette érdekeit a nemesség, még pedig részben új articulusok segítségével, részben a pozsonyi kötelezettségek módosításával. Korlátozta a prelátusok és bárók hatalmát annak kimondásával, hogy egyszerre senki sem tarthat közülök két — egyházi és világi — méltóságot kezében, továbbá az idegenek tisztség- vagy birtokadományban való részesülését tiltó választási ígéret oly bővítésével, hogy a prelátusok és bárók nem alkalmazhatnak külföldieket, Cilleinek és Brankovics Györgynek pedig ily mágnások közül névszerinti kiemelésével.¹⁰⁹ A külföldiekben a magyar bárók nem láttak vetélytársakat, elvi kifogásuk nem is volt érvényesülésük ellen. Csupán azt kívánták, hogy várakat, birtokokat, tisztségeket, főpapi és bárói méltóságokat ne kapjanak az ő tanácsuk nélkül. Nem így a köznemesség! Ez a választási ígéretet a *tanácsuk nélkül* szavak kihagyásával egyszerre általános tilalommal változtatta át.¹¹⁰ Még kevésbé volt szándékuk a nagybirtokosoknak a saját helyzetüket megnehezítve, megakadályozni a királyi jogoknak és a korona jogainak vétel vagy zálog címén történő megszerzését. Csak azt kötötték ki Pozsonyban, hogy az eladás vagy zálogosítás az ő tanácsukból történjék. Velük szemben a köznemesség kategórikusan megtiltotta az elidegenítést, s hogy szavának nagyobb súlya legyen, hozzátette: sem bárkik tanácsával, sem tanácsa nélkül.¹¹¹

Ez a módosítás már azt is jelzi, hogy a köznemesség, amidőn szembe fordult a nagybirtokosokkal, a királyi hatalmat megerősíteni törekedett. Szándékáról további három vonatkozásban is tanúságot tett. A királyi jövedelmi forrásokra vonatkozólag a nagybirtokosok a pozsonyi feltételekben elfogadtatták az uralkodóval, hogy azokról a jövőben csak az ő beleegyezésükkel fog határozni. Szándékukat a javukra szolgáló feltétel kihagyásával a nemesség áthúzta.¹¹² Még erőteljesebben szállott síkra a nemesség a szilárd királyi hatalom mellett a tisztségek felőli rendelkezés kérdésében. Amíg a nagybirtokosok megígértették Alberttel, hogy azok felől nem intézkedik, még csere alakjában sem,¹¹³ a nemesség ezt a rendelkezést pontosan ellenkező értelművé alakította át, sőt az uralkodó számára egyenesen korlátlan hatalmat biztosított: A királynak teljes szabadságában áll világi tisztségeket, minden tanács nélkül, magyar

nobilium származik s azzal igyekezett hatni a polgárookra, hogy ártatlanul kivégezve őt, magukra haragítanak annak atyafiait, akik a kormányzó, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, a nádor és az érsek kúriájában szolgálnak. (Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 4409. sz. O. L. Filtár.) Forgách annak ellenére sem vonta kétségbe a város bírói hatalmát, hogy a polgárok Kalászit egyszerű gyanú alapján marasztalták el, mintha a nála talált kehely rablásokból származott volna, noha azt urától fizetés fejében kapta. Ezek szerint nem érvényesült Zsigmond 1421-i általános határozata, amely szerint a városi hatóságok nem ítélezhetnek a területükön büntetett elkövető nemesek felett s ezeket rendes bírójuknak kell átadni (Hazai okmt. VII. k. 447. l.), az 1439-i decretum rendelkezése pedig elvi jellegű maradt.

¹⁰⁹ A decretum 8., 5. és 25. articulusai, a hitlevél 3. pontja.

¹¹⁰ *Wostry*, i. m. II. k. 146. l. 3. pont: *Nec castra, fortalitia, metas, possessiones, honores, prelaturas, baronias absque consilio consiliariorum nostrorum Hungarie conferemus.* A kiemelt szavak hiányzanak a decretum 5. articulusából.

¹¹¹ 16. art.: *nec cum consilio nec sine consilio.*

¹¹² A decretum 6. articulusából ennek megfelelően hiányzik a hitlevél negyedik pontjának következő kitétele: *cum consilio consiliariorum nostrorum Hungarie.* (*Wostry*, i. h.)

¹¹³ *Honoresque, comitatus, castellanatus, prelaturas, baronias et qualiacunque negotia regni et corone Hungarie predictorum absque consilio et consensu prelatorum et baronum Hungarie consiliariorum nostrorum non tractabimus, mutabimus vel disponemus.* (*Wostry*, i. m. II. k. 147. l.)

alattvalóknak és nem idegeneknek adni vagy tőlük elvenni.¹¹⁴ Ugyancsak a központi hatalom érdekét szolgálta a köznemesség, amidőn ahhoz a ponthoz, amely az egyháziakat a Zsigmond idejében szokásossá lett megadóztatástól mentesítette, hozzáfűzte, hogy hadiszolgálatukat a szokott módon teljesíteni tartoznak.¹¹⁵ Bármennyire volt természetes, hogy az egyháziak adómentessége ismét életre kelti banderiumállítási kötelezettségüket, feleslegesnek semmiképpen sem lehet a figyelmeztetést mondani.

A decretumnak több, mint egyharmada, az új articulusok túlnyomó része a jogszolgáltatást, elsősorban a központi bíróságok eljárását szabályozza. Nem átfogó rendelkezéssel, hanem csak egy-egy visszaélésszerű szokás eltiltásával. Pl. a királyi jogügyigazgató akkor, ha az uralkodót mint peres félt képviseli, nem foglalhat helyet a bírák közt, hanem a perlekedők közt kell állnia, vagy birtokügy tárgyalását le kell folytatni akkor is, ha az alperesek közül többen háborúban vesznek részt, esetleg végvidékek, várak őrzésében vannak elfoglalva. Mindezen rendelkezések közül az a leglényegesebb, amely megismétli Zsigmond 1435-i decretumának a hatalmaskodások gyors megtorlása terén a megyének tevékeny szerepet juttató részét.

A változtatásokból lényeges következtetések vonhatók le. Azt bizonyítják, hogy a nemesség bővíteni tudta kiváltságait s ugyanakkor módosította a király javára azt a megállapodást, amelyet Albert és az őt megválasztó urak kötöttek egymással. Csábító volna a feltevés, hogy a decretum ily módon a király és a nemesség együttműködésének eredménye s céljuk az, hogy közös erővel kiszabaduljanak a nagybirtok fojtogató gyűrűjéből. Ily feltevés nem is volna teljesen alaptalan. Bár Albert rövid uralmának az országgyűlést megelőző időszakából közel egy évet külföldön töltött, közte és a nemesség közt kapcsolat kialakulhatott környezetének egyes tagjai, így a titkos kancellária útján is. A kérdést most ne próbáljuk eldönteni; a későbbiekben élénk tűnő adatok meg fogják majd engedni, hogy visszatérjünk reá. Azt azonban mint tényt megállapíthatjuk, hogy az események magukban egyáltalán nem indokolták a köznemesség előretörését. Sem favorizálását a király által, sem a bárók belenyugvását hatalmuk korlátozásába. Nincs ugyanis trónviszály, amely követelné, hogy a király és bárói engedjenek, Albert uralma sziklaszilárdnak látszik. Ha mégis ennyire szóhoz jut a nemesség s ezt nem a pillanatnyi helyzet kényszeríti ki, akkor — következtethetjük — a fejlődés tendenciája érvényesült.

Ezt úgy értjük, hogy azon főpapok és főurak számára, akiknek szava 1437-ben eldöntötte Pozsonyban a választást, elég biztosíték volt a királynak akkor kiadott ígérete és kötelezvénye. Másfél év elteltével azonban Albert szükségesnek találta, hogy a megyék megnyugtatósa érdekében a választáskor elhangzott ígéreteit szélesebb alapokon, általánosabb érvényességgel megismételje kiküldöttjeik előtt, ezzel a nemességet magát is a hatalom birtokosává tegye, ugyanakkor azonban segítségével ő, a király megszabaduljon néhány bilincstől, amelyeket a nagyurak raktak reá. Csak ily feltevések alapján érthetők a fejlemények, ha ti. elfogadjuk, hogy a főpapok és bárók semmiképpen sem lehettek saját befolyásuk korlátozásának kezdeményezői.

A nagybirtok urai és a nemesség, bármily ellentétek választják el őket egymástól, a decretumban együttesen korlátozzák a király hatalmát. Az ural-

¹¹⁴ 15. art. : Honores seculares absque quolibet consilio hominibus istius regni Hungarie et non advenis liberum arbitrium conferendi et ab eisdem auferendi habeamus facultatem.

¹¹⁵ 19. art.

kodó a rendi dualizmus felfogásához híuen jár el, ha a decretumban biztosított előjogok elismerése fejében viszonzszolgálatot vár. A főpapok és főurak már megtették ezt, amidőn megválasztották királyuknak, most tehát a nemességen a sor, hogy esküvel lekötölte magát és hűséget fogadjon neki. Forma szerint azonban a bárók és a nemsek nem választhatók szét s így együttesen állítják ki a decretum kiadását követő napon, május 30-án kötelezvényüket.¹¹⁶ Ebbe egész szövegében felveszik Albert decretumát, majd a maguk és távollevő társaik nevében¹¹⁷ hűséget fogadnak mind a királynak, mind feleségének, „akit az ország öröklés jogán elsősorban megillet”, biztosítják mindkettőjüket, hogy a most elnyert kedvezményekkel beérik, megígérik, hogy a jövőben soha újabbakat nem fognak tőlük kérni, ilyesféle óhajjal terhükre nem lesznek, ismét hangsúlyozzák, hogy a király és a királyné tartoznak őket s az országot minden ellenséggel szemben megvédelmezni, régi és jogos kiváltságait megőrizni, viszont maguk meg arra vállalnak kötelezettséget, hogy megfékezik mindazokat, akik a decretum rendelkezései ellen mernének cselekedni. Ezt a kötelezvényt, amelynek két oldalú szerződés jellege oly szembeűnő, hogy felesleges is hangsúlyozni, 64 pecséttel erősítették meg a jelenlevők. Ezek közül 12 a főpapoké és főuraké, a többi 52 megyei követeké.¹¹⁸

¹¹⁶ Nos prelati, proceres et nobiles nunc in hac civitate Budensi constituti totum regni Hungarie corpus representantes kezdettel. *Kovachich M. G.*: Vestigia comitiorum apud Hungaros... celebratorum. Buda, 1790. 228. l. *Kovachich*: Sylloge I. k. 56. l. (Bécsi állami lt. Ung. Urkunden. 96. sz. O. L. Filmtár.)

¹¹⁷ tam nostro, quam etiam aliorum omnium procerum et nobilium predicti regni absentium plenam de eorundem personis in hac parte respondendi potestatem habentes nominibus.

¹¹⁸ *Kovachich*: Vestigia 231. sköv. l. V. ö. *Szabó D.*: Albert királlyá választása. Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik... évfordulója ünnepére. Budapest, 1917. 312. sköv. l. Mivel félreértésre adhatna alkalmat Szabó következő kijelentése: „Albertnek a rendek 64 pecséttel ellátott oklevelébe foglalt ígérletét a Corpus iuris mint önálló okmányt adja Albert 1439-i törvénye címen” (324. l.), megjegyezzük, hogy Albert valóságos decretumot bocsátott ki, amelyet szokás szerint sok példányban állíttatott ki s így az korántsem csak a rendek átiratából ismeretes. A jelek szerint Albert minden megyének megküldötte decretumát. Az Esterházy család levéltárában őrzött példány hátlapján ugyanis a következő egykorú feljegyzés olvasható: Comitatus de Bodrog (Dl. 88.151; ugyanitt szintén egykorú kézzel: Decretum Alberti regis.), a Forgách családjában fennmaradton: Comitatus Nitriensis (Dl. 59.249), a Kapyében levőn: Zemplin. (Dl. 64.340.), egy negyedikén pedig: Hewesien. (Dl. 13.381.), amiből kétségtelen, hogy Bodrog, Nyitra, Zemplén, Heves megyéknek szánták azokat. A rendek máj. 30-i kötelezvényére erősített pecsétek hártvaszalagjaira a kancellária egyidejűleg rávezette a pecséttulajdonosok nevét s így tudjuk, kik vettek részt a tanácskozásokon. Sajnos, a 12 első pecsét közül hat a szalaggal együtt hiányzik, két szalag beiratlan maradt s így csak az esztergomi és a kalocsai érsek, Tamási Henrik udvarmester és Pálóczi László lovászmester pecsétjei azonosíthatók. Az 52 megyei pecsét közül tíznek a hártvaszalagja beiratlan. Ezeket leszámítva, a 42 pecsét 31 megyének a követeitől származik. A megyéket ugyanis részben két-két, részben csak egy-egy követ képviselte, illetőleg ennyien erősítették meg az oklevelet. A megyék névsora, zárójelben a követek számával: Baranya (2), Bars (1), Bihar (2), Bodrog (1), Borsod (1), Gömör és Borsod (1), Győr (1), Hont (2), Keve (1), Középszolnok (2), Krassó (1), Liptó (1), Nógrád (1), Nyitra (1), Pest (1), Pilis (1), Pozsega (2), Szabolcs (1), Szatmár (1), Szepes (1), Temes (2), Tolna (2), Turóc (1), Ung (2), Valkó (2), Verőce (1), Veszprém (1), Zágráb (1), Zala (2), Zaránd (2), Zólyom (1). A tíz meghatározhatatlan megyei pecsét közül néhány, de valamennyi is származhat oly követtől, akinek társa a névsorban egyedül képviseli megyéjét, ugyanígy feltehető azonban az is, hogy valamennyi más, ott nem említett megye követeitől származik. Az első esetben az országyűlésen 31, a másodikban, tehát maximálisan 41 megye vett részt. (Az oklevél fényképén ki nem vehető neveket a bécsi állami lt. igazgatósága volt szíves a Levéltárak Országos Központja közbenjárására megállapítani.)

Ulászló trónralépése Albertéhez hasonló körülmények közt történt. Őt sem országgyűlés, hanem a nagybirtokosok egyik csoportja tette meg királlyá, még pedig kötelezettségek elfogadásának a feltételével.¹¹⁹ Különbőség csak a lebonyolítás módjában volt. Mivel Ulászló Krakkóban tartózkodott s így a megegyezést nem lehetett közvetlenül nyélbeütni, szükséges volt bizottságot küldeni hozzá a tárgyalások lefolytatására és a megállapodás megkötésére. A hivatalos küldöttek — János zengi püspök, Thallóczy Matkó dalmát-horvát-szlavon bán, Perényi János tárnokmester, Pálóczy László ajtónálló-mester, Marczali Imre étekfogó-mester — nagybirtokosok, de már azok közt, akik elkísérték őket s akiket a lengyel kancellár Ulászló pártján levőknek nevezett,¹²⁰ Bánfi Pálon kívül ott volt Országh Mihály kincstartó, akit Zsigmond csak 1436-ban emelt a bárók közé, valamint Szentmiklósi Pongrác, aki ekkor Szakolca kapitánya¹²¹ és Sóos István. Feltételeiket Ulászló elfogadta. Kötelezvénye nem oly aprólékos, mint Alberté, ahol pedig részletekbe megy, meglepően lényegtelen dolgokról szól. Így arról, hogy mi történjék Borbálával, Zsigmond özvegyével vagy Garai János özvegyével. A megállapodás veleje — a két ország közti védszövetség megkötését figyelmen kívül hagyva — ez: A király koronázásakor esküvel meg fogja erősíteni az ország valamennyi jogát, szabadságát és szokását, elődjeinek decretumait pedig megtartja.¹²² Egyetlen szó sem árulja el, hogy kik azok, akik a feltételeket diktálják s kikkel áll szemben a király; vajon csak a főpapok és a főurak fogják korlátozni hatalmát, vagy a nemesek is? Ha a helyzet ugyanaz lenne most, mint 1437-ben volt, a nagybirtok urai aligha haboznának, hogy bábjuk gyanánt kezeljék az uralkodót. Az óvatos fogalmazás, amely eltakarja a bárók és a köznemesek ellentétét, ugyanakkor nem korlátozza az utóbbiak esélyeit, az 1439-i decretum vívmányait pedig magától értetődően érvényben hagyja, előrelátó főre vall. Oly államférfiú képességeiről tesz önmagában is tanúságot, aki szívében a köznemesség felé hajlik. Még azt is észrevehetjük, hogy a klérus tagjának kellett

¹¹⁹ Szabó D. (Küzdelmek 18. l.) helyesen állapította meg, hogy azok a főpapok és főurak, akik 1440. jan. 18-án így nevezték magukat: Prelati, principes, comites, barones, milites et proceres, nobiles regni Hungarie nunc in congregatione generali Bude constituti (Monumenta mediæ ævi historica res gestas Poloniae illustrantia I—XVII. k. Krakkó, 1874—1905 [a továbbiakban: Mon. hist. Pol.] XII. k. 409. l.), ezt csak annyi jogcímmel teheték meg, mint 1437-ben Albert párthívei. Jellemző módon követek Krakkóban márc. 9-én, amidőn hírül adták Ulászló megválasztását és kötelezettséget vállaltak, hogy máj. 1-én a koronázás végbe fog menni, prelati, principes, comites, barones et proceres-nek, prelati et barones-nek, sőt domini prelati, principes, comites, barones, proceres ipsius regni Hungarie nuper in congregatione generali Bude celebrata constituti-nek mondták őket (*Katona*, i.m. XIII. k. 38. l.) s pontosan ugyanígy febr. 17-én Kassáról többekhez intézett levelükben (*Iványi B.*: Eperjes szabad királyi város levéltára. 1245—1526. [Acta litterarum ac scientiarum reg. universitatis Hung. Francisco-Iosephinae. Sect.: Iuridica-politica. Tom. II.] Szeged, 1931. 272. sz. A továbbiakban: *Iványi*: Eperjes.) A nobiles megjelölés következetes elmaradását véletlennek semmiképpen sem tarthatjuk. Ulászló, igaz, márc. 12-én Frigvest értesítve megválasztásáról, ezt per regni eiusdem prelatos, principes, barones, comites, nobiles et civitatum locorumque communitates bekövetkeztetnek állítja (*Katona*, i.m. XIII. k. 43. l.), a márc. 9-i oklevél azonban nem hagy fenn kétséget, mennyire mértéken felül szépítette meg a valóságot. Ulászló felfogásának megfelelően szóltak párthívei később, jún. 29-én „az egész ország Budán tartott generalis conventio”-járól (uo. 71. l.).

¹²⁰ Mon. hist. Pol. XII. k. 411. és 415. l. János zengi püspökkel és társaival partis unius, Michaele Orszag, Banphi Paulo, Pancracio et Schoschistwano dominis partis nostre folytak a tárgyalások, mondja a kancellár.

¹²¹ Dl. 12.871. — *Szerémi és Ernyey*, i.m. 266. l.

¹²² *Katona*, i.m. XIII. k. 26. sköv. l.

lennie, hiszen szükségesnek találta, hogy külön megfogadtassa a királlyal: az egyházak és monostorok valamennyi szabadságát és jogát sértetlenül megfogja tartani. Felesleges találgatnunk, ki fogalmazta meg oly bölcsen a választási feltételeket. Nevét a Krakóba küldött magyar követeknek egy másik oklevele fenntartotta s így tudjuk, hogy Vitéz János volt, aki mint a titkos kancellária prothonotariususa kísérte el a magyar nagyurakat.¹²³

Miután Ulászló elfogadta a feltételeket, a magyar követek pedig megbíróiktól nyert felhatalmazásuk alapján ugyancsak Krakóban királlyá megválasztották (március 8.),¹²⁴ már csak a koronázás volt hátra. Erzsébet pártjának szervezkedése, Utószülött László megkoronázása, az Ulászló útjában álló akadályok elhárítása azonban időt raboltak s ugyanakkor kívánatosá tették, hogy az ellenpárt minél nagyobb részét megpróbálják a lengyel király hívévé tenni. Budára június végére Ulászló *salvus conductust* biztosítva tárgyalásra hívta tehát Erzsébet híveit is.¹²⁵ A megjelentek, akik közt most a polgárokat is megemlítették,¹²⁶ június 29-én eskü alatt megerősítették a királyválasztást, Ulászlót elismerték uralkodójuknak, megfogadták támogatását, egyszersemind érvénytelennek nyilvánították László megkoronázását.¹²⁷ Az erről szóló ünnepélyes oklevélre hatvan főpap, főúr és előkelőbb nemes saját nevében, 53 köznemes pedig 28 megye képviselőjében függesztette rá pecsétjét.¹²⁸ A székesfehérvári koronázáson (július 17.) a király szavai szerint oly

¹²³ Ad propriam commissionem (a kiadásban: conventionem) dominorum ambasiatorum Iohannes de Zredna custos Zagradiensis regni Hungarie protonotarius. (*Katona*, i.m. XIII. k. 40. l.)

¹²⁴ Mon. hist. Pol. XII. k. 411. l. és II. k. 120. l.

¹²⁵ *Kovachich*: Supplementum I. k. 492. l. (Dl. 13.554.)

¹²⁶ Prelati, principes, barones, comites, milites, proceres, clientes, cives totaque communitas regni Hungarie. — Egy lengyel szemtanúnak, talán a történetíró Dlugosz-nak a beszámolója így nyilatkozik a jelenlevőkről: Magna multitudo prelatorum et baronum. . . huc confluit. Ugyanitt olvassuk: Tantus est hic populus, ut ad residendum Turcis, si bona mens adesset et nostra scelera non impedirent, sufficere eum arbitrarer. (Mon. hist. Pol. XII. k. 419. l.) Vajon ezen a tömegben a megyei kiküldötteket vagy pedig a főpapok és főurak fegyveres kíséretit, familiarisait kell-e értenünk, bizonytalan. Jún. 26-án Ulászló maga azt írja egyik levelében, hogy prelati, barones cum comitibus regni Hungarie, paribus habitis alterutrum voluntatibus et consensibus, properant nos coronandum. (Uo. 421. l. Comitibus bizonyára comitatibus értelemben veendő.)

¹²⁷ *Katona*, i.m. XIII. k. 70. sköv. l.

¹²⁸ *Dogiel*, a Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae (Vilna, 1758—1759.) kiadója, aki az oklevél szövegét az eredeti alapján közzétette, a pecséttartó hártyszalagokra írt nevek közlését mellőzte. A Levéltárak Országos Központjának közvetítésével megkaptuk a Varsóban őrzött oklevél (Archiwum Głównie Akt Dawnych, dokument pergaminowy nr. 5575. Archiwum Koronne dz. Hungariae) 88 pecséttartó hártyszalagjára írt nevek lajstromát. Ez a következő: (Szécsi) Dénes esztergomi érsek, (Buondelmonte) János kalocsai érsek, Rozgonyi Simon egri, (Gathalóci) Mátyás veszprémi, József boszniai, Jakab szerémi, János zengi püspökök, Hédervári Lőrinc nádor, Garai László macsói bán, (Thallóczy) Matkó szlavón bán, Perényi János tárnokmester, Pálóczy László udvarmester, (Hédervári) László pannonhalmi apát, Perényi Péter comes fia János, Pálóczy Simon lovászmester, Kórógyi János comes, Pelsőczy Imre székelyispán, Pelsőczy Miklós, Csáki Ferenc székelyispán, Maróthi bán fia László, Tamási vajda fia László, Tamási vajda fia Henrik, Kusalyi Jakcs Mihály, Kanizsai János fia Imre és Miklós (együttesen), Kusalyi Jakcs László, Marczali vajda fia János, Marczali bán fia György, Lendvai bán fia Pál, Zolya-i (?) Tamás, Guti Országh Mihály, Rozgonyi idősebb István fia János, Guti Országh János, Hunyadi János szörényi bán, Wladislaus Hagmas (?), Tari Rupert, Pelsőczy István, Töttös László, Pálóczy Péter, Gersei Pető, Czudar Simon, Rozgonyi Rajnold, Rozgonyi Lőrinc, Homonnai István, Maczedóniai Dancs, Szekesői Herceg Ráfael és Pál (együttesen), Losonczy János, Bethlen Gergely, Drág fia Miklós, Szerdahelyi Imre fia János, Jakcs János fiai: László és György (együttesen), Báthori

rendkívül nagy tömegben jöttek össze a főpapok, bárók, comesek, milesek, előkelők és nemesek, amilyenre emberemlékezet óta nem volt példa.¹²⁹ Valósággal az „universitas regni” volt jelen s erősítette meg újból a választást, majd átruházva az Erzsébet kezében levő szentkoronának minden erejét és hatását a Szt. István ereklyetartójáról levett koronára,¹³⁰ átszolgáltatta Ulászlót a királlyá avatás szertartásán. Ugyanezen a napon a jelenlevők külön oklevélben is hangsúlyozták, hogy Ulászlót az uralkodás minden vonatkozásában megilleti elődeinek jogköre, mert — fejezték ki mindenki számára érthetően — a királykoronázás mindig az országlakosok akarától függ és az ő helyeslésükben rejlik a korona hatékonysága és ereje.¹³¹

Az eddig ismertetett események során mindég a király és alattvalói viszonyának szabályozásáról volt szó. A koronázás után sor került az országgyűlésnek a jövő fejlődés szemszögéből nézve legfontosabb mozzanatára, a decretum kiadására. A logikus lépés bizonyára az lett volna, ha ebben az egyházi és világi előkelők, másrészt pedig a köznemesek eldöntik egymás között, mily mértékben osztozzanak meg a hatalmon. Ily igényt azonban a köznemeség nem támaszthatott. Gyenge volt hozzá. Az 1439-i alkalom sem ismétlődhetett meg, mert Krakkóban nem hangzottak el oly egyoldalú követelések,

Tamás, Geszti Mihály fia László, Szerdahelyi Márton bán fia Ders, Maróthi János, Gyarmati vajda fia Miklós, Várdai Miklós, (Szeri) Pósa fia Gáborko, Tornai Szilveszter, Bajmóci Noffry János, Pakosi Imre volt csepeli ispán. A 28 megye mindegyikét — három, u.m. Esztergom, Pest és Sopron kivételével — két-két követ képviselte, akik, úgy látszik, egy-egy szalagra függesztették pecsétjüket. A megyék névsora betűrendben: Abauj, Arad, Bács, Bodrog, Borsod, Csanád, Csongrád, Esztergom, Gömör, Heves, Hont, Középszolnok, Külsőszolnok, Nógrád, Pest, Pozsega, Sáros, Solt, Somogy, Sopron, Torna, Ung, Valkó, Vas, Verőce, Zala, Zemplén, Zaránd. A megyei követek (nuncii comitatus vagy nuncii de comitatu) neveit, mivel a rendelkezésünkre álló lajstrom hiányos, csak oly töredékesen lehetne megállapítani, hogy közlésükről, bármily tanulságos is volna, le kell mondanunk.

¹²⁹ *Kovachich*: Sylloge I. k. 61. l.

¹³⁰ *Eckhart*, i.m. 96. l.

¹³¹ Prelati, barones, milites, proceres et nobiles totius regni Hungarie cum efficacissima facultate communitatem eiusdem representantes. (*Katona*, i.m. XIII. k. 91. l.) A Varsóban őrzött oklevél (Archiwum Głównie Akt Dawnych, dokument pergaminowy nr. 5581. Archiwum Koronne dz. Hungariae.) fényképmásolata: Dl. 98.438. Ezen csak néhány pecséttartó hártaszalagra írt név vehető ki. A Levéltárak Országos Központjának közvetítésével nyert felvilágosítás szerint az oklevélen eredetileg 86 pecsét függött, ezek közül azonban ma már csak 59 van meg. A hártaszalagokon a következő 32 főpap, főúr, előkelőbb nemes, valamint 14 megyének a neve maradt fenn: (Szécsi) Dénes esztergomi érsek, Rozgonyi Simon egri, József boszniai, (Gathalóci) Mátyás veszprémi, Jakab szerémi püspökök, Hédervári Lőrinc nádor, Garai László macsói bán, Ujlaki Miklós macsói bán, (Thallóczy) Matkó szlavon bán, Perényi János tárnokmester, (Hédervári) László pannonthalmi apát, Maróthi László, Pálóczy Simon lovászmester, Kórógyi János comes, Perényi Péter comes fia János, Csáki Ferenc székelyispán, Pálóczy László udvarmester, Kusalyi Jakcs Mihály, Kusalyi Jakcs László, Tamási (?) vajda fia László, Gúti Országh Mihály és testvére: János (együttesen), Lendvai bán fia Pál, Szendi István fia Mihály, (Szekcsői) Herceg Ráfael, Rozgonyi Lőrinc, Bajmóci Noffry János, Czudar Simon, Szécsényi László fia László, Kusalyi Jakcs László és György (együttesen), Gregorius et Iohannes Pethenyeas (?), Gregorius Zeloyl (?) Iohannes de Posth (?). A 14 megye mindegyikét — három, u.m. Borsod, Középszolnok, és Z... (?) kivételével — két-két követ képviselte, akik most is egy-egy szalagra függesztették pecsétjüket. A megyék névsora betűrendben: Abauj, *Avedrien* (?), Borsod, Csongrád, Hont, Középszolnok, Külsőszolnok, Nógrád, Somogy, Torna, Veszprém, Z... (?), Zala, Zemplén. A két azonosíthatatlan megyét figyelmen kívül hagyva, Veszprém megye az egyetlen, amelynek nevével a jún. 29. oklevél megpecsételői közt nem találkozunk. Megemlítjük még, hogy két megye neve ily magyar alakban szerepel: Nougrod megen, Chongorad mege.

mint 1437-ben Pozsonyban, következőleg király és köznemesség nem érezhették annak szükségét, hogy egymásnak kezet nyújtsanak. A köznemességnek, magára maradva, úgy kellett előre haladnia, hogy senkit meg ne sértsen. A krakkói feltételekhez kapcsolódva, a Vitéz által előrelátóan biztosított előnyöket használta ki. Elnyerve ott a király ígéretét, hogy az ország szokásait, valamint elődeinek decretumait megtartja, magától adódott számára a feladat: nem sokat törődve a bizonytalan régi szokásokkal, amelyek úgysis a mindennapi igényekhez szoktak alkalmazkodni, összeszedni azokat a törvényeket, amelyek kiváltságait írásban megrögzítették. Ilyeneknek II. András aranybulláját, III. András 1298-i és I. Lajosnak az aranybullát megerősítő 1351-i decretumát találták. Az utóbbi felhasználása nem meglepő, mivel időben is viszonylag közel esett hozzánk, abból pedig, hogy az 1397-i temesvári decretum is magába olvasztotta, ismeretét folyamatosnak tekinthetjük. Annál feltűnőbb az 1298-i törvény politikai jelentőségének és hasznosíthatásának felismerése. Éles szemnek kellett észrevennie és — szólaltassuk meg a mi kutatói érdekünket — megmentenie az enyészettől. Mindezeket a decretumokat egy libellus-ba összefoglalták és a király elé terjesztették jóváhagyás végett. Ulászló nem térhetett ki a kérés teljesítése elől s a köznemesség kiváltságait összefoglaló decretumokat megerősítette. Az 1439-i decretum ezzel nemesak hozzákapcsolódott történeti előzményeihez, hanem azok folytatásának tűnt fel.

Ulászló természetesen csak általánosságban mondja meg, kik terjesztették eléje a libellus-t. Az universitas regni volt ez. Tehát, betűszerinti értelemben, az előkelők is. Arról azonban, hogy a valóságban a köznemesség igényei érvényesültek, közvetve maga Ulászló is bizonyosságot szolgáltatott. Kijelentette ugyanis, hogy az átírt decretumokban foglalt rendelkezéseket mind a mostani és jövőbeni prelátusokkal, mind pedig valamennyi báróval, bíróval (=iudices?), miles-szel és előkelővel meg fogja tartatni.¹³² Az universitas regni-nek másik — és tegyük hozzá: hatalmasabb — fele tehát az, amelyre terhet, saját érdekeinek visszaszorítását jelenti a köznemesi kiváltságok tiszteletbentartása, s mert az semmiképpen sem valószínű, hogy önmagának a helyzetét kívánta volna nehezíteni, a libellus összeállítójának a köznemességet kell tekintenünk. Sajnos, még mindég túlságosan általánosságban mozog feltevésünk. Talán közelebb visz a megoldás felé, ha figyelembe vesszük, hogy a decretum befejező része további hat új articulust tartalmaz, amelyek közül öt egyházi vonatkozású, sőt három az 1439-i decretumnak a hiányát hivatott pótolni, amennyiben törvénybe iktatják Zsigmond egyházpolitikájának vívmányait.¹³³ Annak megtiltása, hogy bárki pápai bullával egyházi javadalmat szerezni vagy pereskedni próbáljon, a tilalom áthágóinak büntetése, ugyanakkor a magyar egyházi bíróságtól a pápai kúriába vagy zsinat elé fellebbezésnek a lehetővé tétele talán megengedi a feltevést, hogy a háttérben olyan klerikust keressünk, aki helyesnek tartja a Zsigmond-féle egyházpolitikát, és — mint általában a zsinati kor magisterei — híve annak a felfogásnak, hogy a magyar

¹³² *Kovachich*: Sylloge I. k. 71. l.

¹³³ Az ily szempontból közömbös határozat szerint senki sem veszítheti el birtokjogát, ha az, akinek elzárlogosította birtokát, a hűtlenség bűnébe esik, a másik két articululus biztosítja valamennyi nemes tizedmentességét, a klerikusokat pedig arra utasítja, hogy jobbágyokkal támadt viszályukban előbb a földesúrhoz forduljanak elégtételért s csak azután idéztessenek egyházi törvényszék elé.

egyházi javadalmak a hazai, nem pedig a római klérusnak az érdekeit hivatottak szolgálni.

III

Az 1439-i és 1440-i országgyűlések lényeges fordulat tanújelei. Megelőzőleg még a Corpus iuris-ba bekerült Zsigmond-féle decretumoknak a többsége sem országgyűlésen került kiadásra, hanem a királyi tanács határozatából, mostantól fogva ellenben a fontosabb elvi döntéseknek, amelyek a nemzet sorsát befolyásolják, az országgyűlés a színtere. Van a két országgyűlésnek negatív értelemben vett jelentősége is. A székesfehérvárin résztvettek ugyan Buda és talán több más város képviselői, az előbbieket a koronázási szertartásnál a régi szokás szerint közre is működtek, arról azonban, hogy a polgári küldötteknek valamiféle szerepük lett volna a határozatok megfogalmazásánál, emlékeink hallgatnak. Az 1439-i országgyűlésnek a király részére rendi biztosítékokat nyújtó oklevelére egyetlen városi pecsét sem került, amit csak úgy értelmezhetünk, hogy az uralkodó, ha netán meg is jelentek ott polgárok, ezek kötelezettségvállalását fontosnak egyáltalán nem találta. Hunyadi korának országgyűlései mindvégig megtartották ezt a kezdeti jellegzetes vonásukat: a polgárságnak számottevő befolyása nem volt határozataikra és a köznemesség az egyetlen tényező, amely a nagybirtok urai mellett szóhoz jutott. Mivel az országgyűlések ily módon nem a rendek, hanem egyedül a köznemesség érdekeiért vívott harcoknak a színtere, jelentőségüket is, úgy véljük, elég az utóbbiakkal kapcsolatban körvonalazni, a polgárság passzív szerepének ismertetését későbbre hagyva.

Az országgyűlésekre a nemességet a királyok, az interregnum idején az országnagyok, ritkábban Hunyadi mint kormányzó hívták meg. Vajon feltegyük-e, hogy a főurak és főpapok időközben megváltoztatták korábbi elutasító magatartásukat s önként részesítették a köznemességet a hatalomból? A kérdés nem közömbös. Ulászló vagy Hunyadi esetében ugyanaz a magyarázat kínálkozik, mint Zsigmond egy-két próbálkozásánál: céljuk a főurak korlátozása, az a feltevés azonban, hogy a nagybirtokosok önmagukat óhajtották béklyókba verni, eleve valószínűtlen. Engedékenyséjük csak úgy magyarázható, hogy a köznemesség már olyan súlyhoz jutott, hogy nélküle nem lehetett az állam hajóját elkormányozni.

Ha feltesszük, hogy a köznemesség minden összejövetele alkalmával a folyton változó körülmények kényszerítették a nagybirtokosokat szavának meghallgatására, egyrészt hasznosnak fogjuk találni a nemesség országgyűlési szerepléséről fennmaradt — s általunk bizonyára csak töredékesen ismert — adatoknak az összeállítását, másrészt megmenekülnünk a veszélytől, hogy Hunyadi és a nemesség kapcsolatát leegyszerűsítsük. A tudományos kutatás a tények ismeretében tartózkodott ugyan attól, hogy Hunyadit mint nagybirtokost is eleve a köznemesség érdekeinek képviselőjéül tekintse, a megyéket pedig, hamis idealizálással, törhetetlen híveiül, a szélesebb közvélemény azonban, amely mindég hajlamos könnyen megjegyezhető formulák szerint gondolkodni, szinte egyáltalán nem befolyásoltatta magát efféle megállapításoktól. Pedig nyilvánvalóan nincs szükség arra, hogy a szövetséget, amelynek ápolására Hunyadit kormányzói szerepe kötelezte, amely tehát a központosítás szükségességéből fakadt, valamiféle magától értetődő ténynek tekintsük a korábbi években is. Így járva el, Hunyadi vezetésének tulajdonítanánk oly jelenségeket, amelyek pedig a köznemesség törekvéseinek eredményei s

ugyanakkor tanácstalanul állnánk olyan tetteivel szemben, amelyek nagybirtokos voltából természetesen következnek.

Az országgyűlések sorozatát elsőnek az idősebb Kovachich állította össze, nagy szorgalommal gyűjtögetve a sokszor töredékes adatokat.¹³⁴ Megállapításai nem egy esetben helyteleneknek bizonyultak. Részen mert sok oklevélhez nem juthatott hozzá, amelyek országgyűlések tartásáról tanúskodnak, de méginkább azért, mert az országos tanács összejöveleiről szóló megemlékezéseket szívesen vonatkoztatta országgyűlésekre, csak hogy a rendiséget erőteljesen érvényesülőnek mutathassa. Az utóbbi vonatkozásokban több megállapítását helyesbítette Knauz Nándor túlnyomórészt Pozsony város oklevelei alapján.¹³⁵ Ő azonban csak az országos tanács működésével foglalkozott, a megelőző, valamint későbbi évek eseményeire ellenben nem terjeszkedett ki. Ily módon bizonyára nem felesleges az I. Ulászló uralkodásától Mátyás trónraléptéig terjedő évek országgyűléseit utólag áttekintenünk. Nem célunk történetük megismertetése. Erre sem terünk nincs, sem az okleveles adatok nem állanak egész teljességükben rendelkezésünkre. Még abban sem merünk reménykedni, hogy sorozatuk, amint az alábbiakban következik, hiánytalan. Bármily tanulságos volna ugyanis a statisztikai összegezés, hosszas magyarázatásokra lenne szükség, hogy megindokoljuk, miért tartjuk az egyik diétát országgyűlésnek, a másikat ellenben csak a főpapok és főurak tanácskozásának. Célkitűzésünk szerényebb. Beérjük azoknak az adatoknak az ismertetésével, amelyek a kétségtelenül köznemesi kiküldöttek részvételével tartott országgyűlésekről szólnak, sőt még közülök is csak azokat részletezzük, amelyek arra vetnek fényt, mint működött közre a köznemesség az állam sorsának irányításában.

1441. szeptember 28-án Székesfehérvárról Ulászló országgyűlést hívott össze Szt. Márton-napra (november 11.) Pestre, közelebbről a rákosi mezőre. Valamennyi megyét fel szólította a megjelenésre, meghívói közül azonban csak a Brassó városhoz és a barcasági kerület lakóihoz intézett ismeretes.¹³⁶ Ez azonban oly részletes, hogy az országgyűlés előzményeiről és tervezett tárgysorozatáról is felvilágosít. Bevezetőül a király Magyarországra jövele óta az ország felsegítésére és a megrendült béke helyreállítására irányuló szüntelen gondoskodását emelte ki, mindjárt hangsúlyozta azonban, mily sok kárt, neki pedig megsokszorozott gondokat okozott és okoz szüntelenül a rosszat rosszra halmozó ellenség. Kötelességszerűen el van szánva — folytatta — a jövőben is minden tőle telhetőt megtenni a béke megzavaróinak leküzdésére, hogy megkezdett munkáját véghezvigye s éppen ily fáradozása közben a kúriájába összejött prelátusokkal, bárókkal, milesekkel és nemesekkel tanácskozza, a megbeszélésből — azaz a királyi tanács üléséből¹³⁷ — a megjelentek egyikét sem rekesztve ki, állapították meg egyértelműleg, hogy három kérdés felől kellene döntenie. Elsősorban szükséges felfedni a béke megzavaróit, továbbá azokat,

¹³⁴ Vestigia és Supplementum ad Vestigia c. már idézett munkáiban.

¹³⁵ Az országos tanács és országgyűlések története. Ld. a 94. jegyzetet.

¹³⁶ *Marienbourg, L.J.*: Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen. Hermanstadt, 1813. I. k. 159. sköv. l.

¹³⁷ Ez az utalás kétségtelenné teszi, hogy a budai tanácskozást, amelynek résztvevői szept. 10-én mint prelati, barones, comites, milites, proceres et nobiles regni Hungarie Bude congregati totum corpus regni Hungarie representantes Erzsébethez küldött követeik részére megbízólevelet állítottak ki (*Teleki J.*: Hunyadiak kora Magyarországon. I—VI/1, X—XII. k. Pest, 1852—1863 [a továbbiakban: *Teleki*] X. k. 107. l.) alap nélkül nevezte Teleki (I. k. 262. l.) és *Fraknói* (A Hunyadiak és a Jagellók kora. [A magyar nemzet története. Szerk. *Szilágyi S.* IV. k.] Budapest, 1896. 25. l. A továbbiakban: *Fraknói*) országgyűlésnek.

akik a megnyugvást nem fogadják el s megsemmisítésükre általános felkelés formájában fel kell készülni. A határozott magatartást halaszthatatlanná teszi, hogy a béke biztosítására jó ideje tartó törekvések sikertelenek maradtak, sőt félni lehet, hogy a magánérdekeiket a közjé elé helyezők miatt még távolabbra kitolódik annak helyreállítása. Másodsorban, mielőtt a kívülről külföldiek által okozott károk helyrehozatalára lehetne gondolni, előbb a belháborúnak kellene végetvetni és a kölcsönös kártételekkel felhagyni. Végül, mivel a törökök az országot naponkinti betöréseikkel súlyosan veszélyeztetik, meg kell keresni, sőt meg is kell találni az eredményes védekezés módját. A tanácskozás résztvevői egyértelműleg úgy találták, hogy a három kérdés, rendkívüli fontosságuk miatt, az ő részleges határozatukkal nem dönthető el s mert az, ami mindenkit egyaránt érint, eredményesebben és érettebben igazítható el, ha mindenki részt is vesz a határozat meghozatalában, éppen ezért „a magyar királyság gazdagjainak és szegényeinek egész egyetemét”¹³⁸ össze kell hívni Rákosra, az eljövettel örökös hűtlenség büntetése alatt rendelve el. A brassóiakat természetesen csak néhány megbízottjuk elküldésére hívta fel Ulászló, a megyékhez intézett meghívók azonban valószínűleg fejenkénti megjelenésre adtak utasítást. Arról, hogy az országgyűlés egyáltalán összejött-e, nincs tudomásunk.¹³⁹ Tamási László még október 30-án sem tudta, hogy egyáltalán megtartják-e ezt a congregatio nobilium-ot. Csak annyit tudott írni Töttös Lászlónak, hogy vele együtt kész elmenni arra, ha meghívót kapnak és előzőleg megállapodhatnak egymással.¹⁴⁰

1442 nyarán Ulászló gyors egymásutánban két országgyűlést tartott, sőt egy harmadikat sietve, még az ősszel szándékozott összehívni. A szokatlan jelenségnek az a magyarázata, hogy sok megye távol maradt azokról. Mindazok, amelyek az Erzsébettel tartó főurak, elsősorban Giskra irányítása alatt állottak. A király természetesen másképp tüntette fel és színezte ki a fejleményeket. Tagadhatatlanul hangulatosan, gyakorlott tollra valló érveléssel ecsetelte a maga és az ország helyzetét a megyékhez intézett július 12-i meghívóiban.¹⁴¹ Ezek szerint minden figyelmes szemlélő, aki a Magyarországot napról-napra sújtó oly sok bajnak és kártételnek okát fürkészi, azt kénytelen megállapítani, hogy itt az emberek hajlamosak a saját helyzetüket megnehezíteni, s ugyanakkor nem veszik figyelembe, sőt elhanyagolják mindazt, ami alkalmas a közállapotok megjavítására és a felforgatók zavargásaitól való mentesítésére. Mindenki tudja, folytatja Ulászló, mily nagy gondot fordított arra, hogy megtalálja az utat, amely elvezet az ország megnyugtatására és a napról-napra marcangoló ellenségtől való megszabadítására, azonban mindég nélkülöznie kellett az ország communitasa részéről a segítséget, amellyel megkezdett művét éppen annak érdekében befejezhette volna. Mivel pedig nincs király, aki alattvalóinak támogatása és segítsége nélkül kormányozhatná államát, az elmúlt napokban sok levelet, felhívást, rendeletet bocsátott ki, csak hogy összegyűjttesse az ország communitasát, határozni a közjé felől. Bár sokan, így maguk a szabolicsiak is, ügyet sem vetettek utasítására, mintha nem várnának jót kezdeményezésétől, mégis most itt Budán jelentékeny számban összegyűltek összesen 35 megyéből. A megjelentek egyértelmű elhatározással igen sok hasznos rendelkezést hoztak a belviszályok lecsendesítése és a béke helyreállítása érdekében. Mivel azonban szükséges a döntések végrehajtását biztosítani vagy, ha úgy látják jónak a gyűlés résztvevői, módosítani azokat, a főpapok és bárók hozzájárulásával egyhangúlag elhatározták, hogy augusztus 10-én Nagyhatvanban új és a mostaninál népesebb országgyűlést fognak tartani, amelyről egyetlen birtokos ember sem maradhat el, ha csak valami rendkívül fontos ügy nem akadályozza. Köteles tehát mindenki, a mostani decretumban megszabott büntetés terhe alatt, meg-

¹³⁸ totam universitatem divitum et pauperum huius regni nostri Hungarici.

¹³⁹ *Teleki* (I. k. 267. l.) bizonytalanul tartja az országgyűlés megtartását.

¹⁴⁰ *Zichy okmt.* XII. k. 193. l.

¹⁴¹ Szabolcs megyéhez intézett példánya : *DI.* 44.332.

jelenni az országgyűlésen.¹⁴² Csak azok mentesülnek, akik az ország védelmében vannak elfoglalva, királyi vagy mágnási várakat őriznek, továbbá az öregek vagy erőtlének. De még azoknak is, akik a végvidékeken vagy Kassánál teljesítenek szolgálatot, abban az esetben, ha esetleg fegyverszünetet tudnak kötni a törökökkel vagy a többi ellenséggel, el kell jönniök. Ha pedig a fegyverszünet nem volna biztosítható, azok, akik az ellenségnek mintegy a torkában élnek és a maguk s javaik veszélyeztetése nélkül hazulról el nem távozhatnak, kötelesek maguk helyett a megyék teljes felhatalmazásával ellátott megbizottakat küldeni. A távolmaradókat vagy elkésve érkezőket, ismételte meg fenyegetését Ulászló, a decretumban kiszabott büntetés sújtja s ezt még ő is csak a *communitas regni* hozzájárulásával engedheti el.

A július 12-i meghívóban említett budai országgyűlésnek az időpontja június közepe lehetett. Június 9-én ugyanis „a Budán összegyűlt prelátusok, bárók, nemesek és méltóságviselők” levelet intéztek lengyel társaikhoz,¹⁴³ július 2-án pedig Ulászló már hivatkozott arra az országgyűlési határozatra, amely szerint mindazok, akik Jakab-napig (július 25.) hűségére térnek, amnesztiában részesülnek.¹⁴⁴ A budai országgyűlés másik határozata, amelyet utalásból ismerünk, úgy szólt, hogy az amnesztiában részesültek visszakapják birtokaikat, még ha azokat közben mások nyerték volna is adományul.

A hatvani országgyűlés ezt a végzést megerősítette vagy megismételte,¹⁴⁵ megtiltotta a foglalásokat, elrendelte az elfoglalt birtokok visszaadását és a károk jóvátételét,¹⁴⁶ egész terjedelmében azonban egyik országgyűlés decretumát sem ismerjük.¹⁴⁷ Bár Ulászló rábeszélése nem maradt hatástalan, a meghívottak aligha jelentek meg a remélt számban. A lassú gyülekezés jele, hogy augusztus 16-án Ulászló még mindig Budán volt. Itt adott ugyanis eskü alatt magyar és lengyel országnagyjainak, továbbá a *communitas regni Hungariae*-t képviselő hantai prépostnak és hat köznemesnek, valamint négy szlavóniai és két erdélyi követnek jótállásával Erzsébetnek *salvus conductus*-t az esztergomi tárgyalásokra.¹⁴⁸ A hatvani országgyűlésen ezek szerint Szlavónia és Erdély képviselői is részt vettek, Erzsébet párhívei azonban, bár számuk megfogyatkozott, távol maradtak.

Ulászló ekkor, mivel az özvegy királynéval abban állapodott meg, hogy szeptember 21-én fognak Esztergomban találkozni,¹⁴⁹ ugyanerre az időpontra, úgymint kisasszonynap utáni 14. napra országgyűlést hívott össze. A két dátum egybeesése arra utal, hogy az országgyűlés feladata elsősorban Ulászló és Erzsébet kibékülésének jóváhagyása volt. Azonban a politikai tárgyalásokon kívül igazságszolgáltatási ügyek elintézése is várt reá. Oly vitákban utalt eléje és egyszersmind saját maga elé a király peres feleket, amelyek amnesztiában részesültek birtokainak eladományozása miatt, a birtokokra igényt tartó új tulajdonosok és a vagyonukat visszakövetelő régiek között robbantak ki.¹⁵⁰ Az ország-

¹⁴² *per singula capita*; *sub penis, que in pretacto moderno decreto expresse sunt.*

¹⁴³ *praelari* (bizonyára: *praelati*), *barones, nobiles et dignitarii regni Hungariae hic Budae congregati.* (Mon. hist. Pol. II. k. 132. l.)

¹⁴⁴ Ezt az időpontot *generalis nostro unacum prelati, baronibus ac omnibus regnicolis nostris super hoc firmato decreto* állapította meg. (Kassa város lt. Miscellanea nr. 50. O. L. Filmtár.)

¹⁴⁵ Ulászló aug. 28-án Hatvanban kelt oklevelében így hivatkozik erre: *iuxta formam decreti et dispositionis prelatorum, principum, baronum et nobilium huius regni prioris scilicet congregationis Bude celebrate, sed et presentis.* (Zichy okmt. IX. k. 44. l.)

¹⁴⁶ *Mihályi*: Máramaros 317. l.

¹⁴⁷ Az országgyűlésről sem Telekinek, sem Fraknóinak nincs tudomása.

¹⁴⁸ *Teleki*, X. k. 118. l.

¹⁴⁹ *Teleki*, II. k. 306. sköv. l.

¹⁵⁰ Aug. 27-én Ulászló Hatvanból felszólította [Zir]ak-i Tamást, hogy szept. 21-re jelenjék meg *coram nostra personali ac prelatorum, baronum et regni nobilium tunc universaliter congregatorum presentia.* (Dl. 103.596.) Még határozottabban utalt

gyűlésről nem ismerünk közelebbi megemlékezést. Talán meg sem tartották, mivel Erzsébet, ígérete ellenére, nem jelent meg Esztergomban s csak november 25-én találkozott Győrben Ulászlóval.¹⁵¹

Célkitűzésünktől eltérően kivételképpen szólnunk kell az 1443 április első napjaiban Budán megtartott tanácskozásról, bármennyire nem volt országgyűlés. A congregatio jellegének tisztázására azért van szükség, mert résztvevői határozatokat hoztak, ezeket Ulászló decretumba foglalva kiadta, a következő évi törvények pedig hivatkoztak rájuk.¹⁵² Az időpont felől Ulászlónak adóügyben kibocsátott április 11-i rendelete tájékoztat. Mivel ezt a király, saját szavai szerint, a gyűlés befejezése után adta ki,¹⁵³ a tanácskozásnak akkor már véget kellett érnie. Dlugosz, bár a gyűlést tévesen pünkösdre (jún. 9.) teszi, helyesen utal arra — egybehangzóan Ulászló említett rendeletével —, hogy a török ellen hadjárat kérdését tárgyalták meg.¹⁵⁴ Az általa generalis conventio-nak nevezett összejövetel jellegét fctítárik magának Ulászlónak szavai, amint azokat a decretum megörökítette.¹⁵⁵ Ezek szerint Ujlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdákat a király maga elé hívatta, hogy tanácskozzék velük az ellenséges támadások elhárítása felől, majd felszólította a prelátusokat, bárókat, mileseket és előkelőket, hogy ők is sietve jelenjenek meg együttes határozataik meghozatala végett. A megyékről a király nem szól, pedig nyilvánvalóan megemlékeznek róluk, ha követeik elküldésére utasítást kaptak volna tőle. Elmaradásuk azzal magyarázható, hogy az intézkedések meghozatala nem tűrt halasztást. Az események gyorsaságára jellemző, hogy április 11-én Hunyadi és Ujlak már nem is voltak Budán. Az argumentum ex silentio-t kiegészítik a decretum utalásai, amelyek a jelenlevők közt, bár ismételten felsorolják őket, egyszer sem tesznek említést megyei követekről.¹⁵⁶ A legfontosabb határozat úgy hangzott, hogy nyáron a török ellen hadjáratot kell indítani, a sereg kiállítása céljából pedig adót kell kivetni. A további rendelkezések a hadjárat sikere érdekében mintegy a belső megbékélést óhajtották biztosítani az önkényeskedések megfékezésével és a jogrend helyreállításával. Ebből a célból egyszeri alkalommal rendkívül gyorsan működő bíróság szervezését rendelték el, az eljárást pedig így szabályozták: Mindenki, aki birtokának elvesztését panaszolja, királyi rendelettel kezében és hiteleshelyi megbízott jelenlétében szólítsa fel Szt. György nap utáni két hét alatt (máj. 12-ig) jószágának visszaadására a birtokfoglalót s ez, ha vonakodik a felhívásnak eleget tenni, köteles pünkösöd nyolcadán Budán a kijelölendő bírák előtt megjelenni. A bíróság azonnal, végérvényesen ítéلkezik, halasztást semmiféle címen sem engedélyezve. Ha a panaszt alaptalannak találja, a birtokot az alperes kezén

Ulászló aug. 28-án, ugyancsak Hatvanban a szept. 21-i országgyűlésre, elrendelve az idézést ad. . . diem . . . congregationis generalis de novo indiecte sine crastinatione nostram ac prelatorum, baronum et regnicolarum in presentiam. (Zichy okmt. IX. k. 45. l.)

¹⁵¹ Teleki, II. k. 309. l.

¹⁵² Az 1444. évi 22. articulus általánosságban a „minapi” decretum kiadása után elkövetett hatalmaskodások ügyében intézkedik, a 26. pedig pontosabb megjelöléssel „múlt évinek” mondja ugyanazt. (Kovachich: Sylloge I. k. 85. és 86. l.) Utalnak rá az országnagyok is 1446. okt. 11-i oklevelükben, post decretum nostrum generale in anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo tertio editum történt birtokfoglalás és kártételek ügyében intézkedve. (Dl. 13.980. Kovachich: Supplementum I. k. 503. l.)

¹⁵³ post pretactam congregationem. (Dl. 65.057.)

¹⁵⁴ Katona, i. m. XIII. k. 207. l. Kovachich: Supplementum I. k. 502. l.

¹⁵⁵ Dl. 80.798.

¹⁵⁶ festinam . . . prelatorum et barronum, millitum ac procerum regni huius convocationem fieri iussimus; omnium aliorum barronum nostrorum et procerum pretactorum deliberatione; concurrentibusque . . . multis aliis barronibus spiritualibus et secularibus sed et pluribus millitibus et proceribus huius regni nostri; prefatorum prelatorum, barronum, millitum et procerum regni nostri nunc in antefata congregatione existentium communi deliberatione et ordinatione.

hagyja, ha jogosnak, a foglalt fej- és jószágvesztéssel sújtja. Az ítéletet az országrészenként a védelem megszervezésére megbízást nyerő két-két kapitány köteles végrehajtani. Szigorú büntetéssel fenyegeti a decretum azokat is, akik a király bírói utasításait nem hajtják végre. A főpap és főúr elveszíti tisztét, a familiaris vagyonát, sőt, ha ez nem elegendő a sértett fél kielégítésére, személye is annak kezébe kerül. Elrendelte továbbá a gyűlés a sürgősen felépített s csak zsákmányolásra alkalmat adó erődítmények sűrű lerombolását, majd szabályozta — sajnos, bizonytalan fogalmazással — a kapitányok jogkörét. Ezek kettesével „a kassai, szepesi, zólyomi, trencsényi, zalai, vasi részen” voltak hivatva felfogni az ellenséges támadásokat, ugyanott fenntartani a rendet és békét, a királyi utasításokat és ítéleteket végrehajtani, azt pedig megakadályozni, hogy a jövőben bárki — nyilván Giskrára gondoltak — censust vessen ki a király híveinek birtokaira. Tevékenységükben számíthattak az uralkodó és a most jelenlevő „bárok, milesek és előkelők” támogatására, míg a kapitányságukban tartózkodó országlakosok birtokvesztés terhe alatt voltak kötelesek, ha felszólítást kapnak tőlük, segítségükre sietni.

1444 április első felében, a győzelmes téli háborút követően Ulászló Budán országgyűlést tartott. Mint a király április 18-án kiadott decretumában elmondja,¹⁵⁷ az elmúlt időben már ismételen történt kísérlet az országban elharapózott zavarok megszüntetésére, de eredménytelenül, míg végre a bajok annyira elhatalmasodtak, hogy a gyors segítség már elődázhatatlanná lett. Felszólítására a prelátusok, bárók, milesek és országlakosok oly nagy tömege jött össze, hogy annál nagyobb aligha volt hasonló gyűlésen látható s ezek vele együtt több napon át folytatott tárgyaláson hozták meg határozataikat, szám szerint 33-t.¹⁵⁸ Mindezek megtartására és másokkal való megtartatására Ulászló esküvel kötelezte magát. Ugyanezt tették az országgyűlés résztvevői is, akik közül 218-t¹⁵⁹ név szerint is felsorol a decretum záradéka, elismerve egyszersmind, hogy a végzések tanácskozásuk és döntésük eredményeül, hozzájárulásuk alapján jöttek létre. A 34. határozat már utólag került az articulusok sorozatának végére. Eszerint idegenek nem kaphatnak semmiféle örökbirtokot, javadalmat vagy tisztséget, azoktól pedig, akik ilyeneket tartanak kezükben, el kell venni, kivéve Máté erdélyi püspököt. A király környezetének lengyel tagjai ellen irányult a határozat, nem csodálható tehát, ha Ulászló esküje erre nem terjedt ki, az országgyűlés résztvevői viszont szükségesnek találták hangsúlyozni, hogy azt a felsorolt prelátusok, bárók, milesek, előkelők és nemesek a maguk és egész Magyarország communitas-ának nevében és személyében hozták meg.¹⁶⁰

1445. február 8-án Székesfehérvárról Szécsi Dénes esztergomi érsek, Gathalóci Mátyás veszprémi püspök, Hédervári Lőrinc nádor, Ujlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdák az előkelőket, továbbá a megyéket egyenként felszólították, hogy a húsvét utáni nyolcadik napon (április 4.) Pesten az előbbieket valamennyien személyesen jelenjenek meg, az utóbbiak pedig teljes felhatalmazással ellátott megbízottjaikat küldjék el oda.¹⁶¹

¹⁵⁷ *Kovachich*: Sylloge I. k. 74. sköv. l.

¹⁵⁸ A 28. art.-ra utalnak Zichy okmt. IX. k. 79. l., Károlyi oklt. II. k. 243. l., Zala vm. oklt. II. k. 521. l.

¹⁵⁹ *Fraknoi*, 37. l.

¹⁶⁰ Pozsony város két követtel képviseltette magát. Egyikük, Königsfelder Lajos ápr. 10-én arról értesítette megbízóit, hogy Szt. György-nap (ápr. 24.) előtt aligha mehetnek haza, mivel die taedingen wellen sich schieben vnd verczichen s éppen ezért lett szükséges, das der kunig, herren vnd edlleut von hoff schikchten zu den hern vnd steten vnd liesen sew piten zu pleiben vncz die heillig zeyt vergiengen. (Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 1201. sz. O. L. Filmtár.)

¹⁶¹ A Bátmonostori Töttös Lászlóhoz intézett meghívó: Zichy okmt. IX. k. 92. l., a Zala megyéhez küldött azonos tartalmú: Zala vm. oklt. II. k. 524. l.; az eredeti jelenleg: Dl. 50.583.

A meghívó szerint az országnagyok már régóta éberen keresték az utat és módot, hogy az ország egész testében elharapózott háborús állapotot megszüntessék, hoztak is időnkint intézkedéseket, amelyek alkalmasaknak bizonyultak számtalan baj kiirtására, maradt azonban ezekből még elég, amelyek orvosolatlanul nem hagyhatók, mert különben a már megszűntek új, a korábbinál nagyobb erőre kapnak. Mostani — székesfehérvári — tanácskozásukon is az orvoslás módjáról tárgyaltak, de a határozat meghozatalát elhalasztották abból a meggondolásból kiindulva, hogy valamennyiük tanácsára szükség van, ha mindannyiuk ügyében kell dönten. Az országgyűlésen azon eszközök felől kell megállapodniok, amelyek alkalmasak a bajok és a háború megszüntetésére, mivel nem hagyható, hogy az ősök fáradságos munkájával megszerzett föld és haza tovább pusztuljon. Szabad jövetelt és távozást biztosítanak a meghívottak számára, megfenyegetve az ellenük támadókat, hogy az országgal szemben örök hűtlenség bűnébe esnek s ennek megfelelő büntetés sújtja majd őket, végül pedig kijelentik, hogy a megjelentekkel, figyelmen kívül hagyva a távolmaradókat, az országgyűlésen mindazt megteszik és elvégzik, amit az ország java megkíván.

A pesti országgyűlés a meghívóban feltüntetett határnaptól eltérően csak hetekkel később, április végén kezdte meg tanácskozásait¹⁶² s május 7-én bocsátotta ki 23 pontból álló decretumát.¹⁶³ Ezt „Magyarország összes prelátusai, bárói, milesei, nemesei, polgárai és lakosai” állították ki, akik összegyűltek az ország békéjének helyreállítására és a közjó érdekében. Ugyanők a záradékban, ahol hitükre fogadták, hogy a hozott határozatokat megtartják, másokkal pedig megtartatják, így nevezték meg magukat: Magyarország prelátusai, bárói, nemesei, előkelői (proceres), polgárai és lakói, amiből kitűnik, hogy a sorrendben többnyire bárók és nemesek közt felsorolt előkelők a miles-ekkel azonosak. A decretum bevezetése, mint a meghívó is, elsősorban a belviszályok megszüntetését követeli, ennek elmaradása esetében azonban a következményeket sokkal veszedelmesebbeknek tünteti fel, mint az országnagyok felszólítása. A kereszténység védőbástyáját, mondja, végső pusztulás fenyegeti legveszedelmesebb ellenségei, a törökök részéről, amihez más szomszédos nemzetek támadásai is járulnak. Különösen sürgeti a belső béke helyreállítását a király eltűnése a Fekete-tenger partján vívott ütközetben. Különböző tárgyalások után a résztvevők megegyeztek tehát, hogy abban az esetben, ha Ulászló nem tér vissza, a gyermek Lászlót ismerik el királyuknak, feltéve, hogy Frigyes a szentkoronával együtt kibocsátja kezéből; ellenkező esetben új királyról fognak gondoskodni, hogy ennek uralma alatt az ország megmeneküljön a veszedelmektől és nyugalmat élvezhessen. Rendelkezéseik is, mondják, amelyeket decretumba foglaltak, a párt-harcok megszüntetését és a béke biztosítását célozzák.¹⁶⁴

1445. december 17-én Zsámbékról Szécsi Dénes esztergomi érsek, Agmándi Péter váci és Csetneki László nyitrai püspökök, Hédervári Lőrinc nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Rozgonyi György országbíró, Garai László macsói bán, Pelsőczy Imre és István, Ónodi Czudar Simon, Tari Rupert és Serkei Lorandi György a következőkről értesítették Pozsony és Körmöcbánya városokat:¹⁶⁵ A követség, amely a pesti országgyűlés határozatából

¹⁶² *Fraknoi*, 67. l., *Knauz*, i.m. 20. sköv. l.

¹⁶³ *Kovachich*: Sylloge I. k. 94. sköv. l.

¹⁶⁴ Ugyanezt a felfogásukat Bártfa javára máj. 12-én „ex deliberatione prelatorum et baronum etc.” kiadott oklevelükben így fejezték ki: Cum nos in hanc presentem congregationem Pesthiensem generaliter coadunati de hys, que ad pacandum regnum ipsum et fatas hactenus alternas insidias sopiendas conducere posse videbantur, sollicita diligentia ageremus, visum fuit quamaxime in ysdem devenire celerius posse, si alterne hactenus dampnificationes et mutuarum rerum proventuumque ablationes sedarentur sopirenturque et hincinde eedem partes quietate committantur. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 427. sz.)

¹⁶⁵ *Knauz*, i.m. 38. sköv. l., *Teleki*, X. k. 180. l.

felkereste Frigyes római királyt, már visszatért. Jelentésének meghallgatása végett „az ország valamennyi előkelőbb személyét” december 8-ra Székesfehérvárra összehívták. Ezt az időpontot azonban néhányan, akik az ország végvidékein tartózkodtak, korainak találták. Az ő kérésükre most más társaik követivel együtt 1446. február 9-t tűzték ki a gyűlés napjául, amidőn is Székesfehérváron az ország valamennyi tehetősebb embere feltétlenül jelenjék meg.¹⁶⁶ Annál is inkább, mert az ott levőknek, akik közé Pozsony és Körmöcbánya küldöttjeit is számítják, a legteljesebb hatalmuk lesz az ország állapotáról és a béke megerősítéséről legjobb belátásuk szerint tárgyalni, intézkedni és határozni. A közbeeső időre általános békét rendelnek el, a követek számára *salvus conductus*-t biztosítanak, a tanácskozások várható időtartamát pedig nyolc napban állapítják meg.¹⁶⁷

A tervekől eltérően a székesfehérvári gyűlés csak 1446 március elején vette kezdetét, viszont két hétig tartott. Bár a decemberre tervezett gyűlésen, a meghívó szavaiból következtetve, csak az előkelőknek kellett volna megjelenniök, a márciusit mégis országgyűlésnek kell tartanunk. Erre utal a városok meghívása, a *congregatio generalis* megjelölés, az 1446-i *decretum* utalása, amely szerint Székesfehérváron a prelátusok, bárók, nemesek és más birtokos emberek egyeteme tanácskozott,¹⁶⁸ végül az a tény, hogy a hozott határozatokat *decretumba* foglalták. Maga a *decretum* nem maradt fenn, de egyrészt az 1447-i törvény éppen úgy hivatkozik rá, mint a megelőző és jól ismert 1445-i *pestire*,¹⁶⁹ másrészt két végzését egyidejű s közelkorú oklevelek, szószerint hivatkozva reájuk, idézik. Az egyik pont értelmében minden birtokot vagy ingatlant, amelyet a mostani zavarok idején a jog rendje és az ország szokása ellenére bárki is elfoglalt, hűtlenség bűntetésének terhe alatt a legközelebbi Szt. György-napig vissza kell adni. A másik *articulus* szerint az ország valamennyi lakosát jogaiban, régi és megszokott szabadságaiban meg kell tartani.¹⁷⁰ Végül határozatot hoztak, amint ez már a következő *decretum*ban olvasható, hogy pünkösdkor Pesten új országgyűlést tartanak.

¹⁶⁶ Knauz közlése szerint: *omnes et singuli potiores regni*, míg Teleki szerint a Körmöcbányához intézett meghívóban *proceres regni* volna. Fraknói (80. l.) mindenképpen túloz és téved: „Miótan ennek a meghívóiratnak egyetlen fennmaradt példánya Körmöc városát szólítja föl követek küldésére, nem merülhet föl az iránt kétség, hogy az »előkelők« (proceres) elnevezés alatt, kiknek a megjelenés kötelességükké tételt, az ország rendeit, vagyis a főpapokat, zászlós urakat, megyék és városok követeit értették.”

¹⁶⁷ Knauz, i. m. 34. l.

¹⁶⁸ Kovachich: *Sylloge* I. k. 108. l.

¹⁶⁹ 1447. évi 18. art.: *statuta tam in Pestiensi, quam Albensi civitatibus edita in suis vigoribus permaneant.*

¹⁷⁰ Knauz, i. m. 38. sköv. 1. Az első pontot a Knauznál olvasható szövegtől eltérő fogalmazásban Hédervári Lőrinc nádor 1446. márc. 16-i oklevele így tartotta fenn: *in presenti congregatione prelatorum, barronum ac regnicolarum hic in civitate Albensi celebrata id statutum et conclusum ac parili voluntate determinatum est, ut universe possessiones et iura possessionaria ac predia hys disturbiorum temporibus per quoscunque indebite qualitercunque occupate usque festum beati Georgii martiris nunc proxime venturum ad amonitionem mediantibus nostro vel universitatis regnicolarum ac capituli vel conventus hominibus superinde fiendam sub pena perpetue infidelitatis hys, a quibus occupate sunt, remitti deberent et resignari. (Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1446. nr. 3.) V.ö. még Fejér G.: *Authentia et vis probandi diplomatum*. Buda, 1838. 135. l. — A *decretum*nak egy másik pontja, amelyre azonban az országnagyok 1446. dec. 19-i utasítása csak értelem szerint utal, elrendelte, hogy a károkért a vétkesek kötelesek elégtételt adni (*iuxta statuta et conclusiones pridierum Albensis nostri decreti . . . exponentibus de . . . dampnis per ipsos . . . exponentibus illatis et irrogatis omnimodam satisfactionem impendere et exhibere debeant et teneantur*. Dl. 14.001). — A székesfehérvári *decretum*ot a belvizsályok lecsendesítésében mint határjelet tekinti Pálóczi László országbíró 1447. jún. 24-i, a pesti országgyűlés alatt kiadott oklevelében: *post sedationem universarum guerrarum in hoc regno constitutarum videlicet post generale decretum prela-**

A köznemesség oly nagy számban vett ezen részt, hogy tanácskozásai nem is a városban, hanem Rákos mezején folytak. Most tehát nem a szokásos módon meggyénkint 2—3—4 követtel képviseltette magát a nemesség, hanem csoportosan vonult fel. „Nem egy vagy két megbízott jött el meggyénkint — mondja Hunyadi —, hanem minden nemes egyenkint és valamennyi egyetemlegesen.”¹⁷¹ Az állítást magától értetődően nem szabad szó szerint vennünk. A kormányzó összehasonlításkeppen mondta ezt Szabolcs megye nemesének, akik csak egyetlen követet küldöttek. Korántsem szemrehányásul, mintha keveselte volna részvételüknek méretét, hanem mert vonakodtak megtéríteni ennek az egyetlen megbízottjuknak a kiadásait, noha az a megye személyében jelent meg. Az országgyűlésnek a korábbi állapotokhoz viszonyítva rendkívüli látogatottsága jutott kifejeződésre az „amplissima congregatio generalis” megjelölésben is.¹⁷² A végzéseket Hunyadi már mint kormányzó 1446. június 13-án adta ki.

A decretum szerkezete merőben elüt a korábbiakétól. Nem egységes, mert azonnal észrevehetően két, különböző időben keletkezett részből áll. Az első a kormányzóválasztásról még mint jövőben bekövetkező eseményről szól, a második az utána hozott határozatokat tartalmazza. Mivel a választás június 6-án, pünkösd másodnapján ment végbe, a tanácskozások pedig, ha egyszer Pozsony város kövei eljárnak, alig egy-két nappal korábban kezdődhetnek, a decretum első része oly programnak látszik, amelyet egy párt készen hozott magával. Nem ellenkeznek e feltevessel a decretum bevezető szavai, amelyek szerint az országgyűlés résztvevői sok fáradozás után jutottak megállapodásra. Nem lehet ugyanis kétségünk, hogy a megjelenteknek azt a részét, amelyet meglepetésszerűen ért a program elhangzása, csak rábeszéléssel, érveléssel, esetleg fenyegetéssel lehetett rávenni annak elfogadására. A viták, ha megkezdésükkor még csak keresik a teendőket, oly rövid idő alatt semmiképpen sem vezettek volna eredményre. Megerősíti feltevésünket, hogy a program június 6-án leírva közkezen forgott. Pozsony város kövei ekkor írott levelük függelékében le is másolták,¹⁷³ egy eredeti példánya pedig a Kállay család levéltárában napjainkig fennmaradt.¹⁷⁴ Az országgyűlés tagjai

orum, baronum ac regnicolarum in civitate Alberegali editum (Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1447. nr. 22.)

¹⁷¹ non unus aut duo, sed singuli singulariter et universi universaliter in presenti congregatione interfuerunt. (Dl. 55.329.)

¹⁷² *Kovachich*: Sylloge I. k. 115. l. Ugyanígy az országnagyok jún. 15. és nov. 6-i, Hédervári Lőrinc nádornak pedig szept. 29-i kijelentéseiben, hogy a Nógrád és Hont, valamint Vas és Pozsony, illetőleg Tolna megyékben végbement jogtalan birtokfoglalásokról az illető megyéknek az országgyűlésen universaliter jelenlevő kövei tettek tanúságot. (Dl. 13.922, 13.923, 13.990, 88.811.) Az országnagyok jún. 6-i oklevelüket saját szavaik szerint in congregatione ampla dominorum prelatorum et baronum in campo Rakws prope Pesth celebrata bocsátották ki. (Dl. 13.913.) Mindamellett túlzás Fraknoi állítása (82. l.), hogy a pozsonyi káptalan 1447-i birtokperében elhangzott megállapítás szerint két falu szomszédjai közül nem kevesebben, mint negyvenhatan lettek volna jelen a rákosi gyűlésen. Az oklevél szerint a 46 tanút a Pozsony megyei Szerdahelyen hallgatták ki, esküjüket pedig azon formula szerint tették le, amelyet az említett országgyűlésen állapítottak meg. (A névszerint felsoroltak, ceterique quamplures nobiles conprovinciales ad prenotatam fidem eorum deo debitam et insuper ad iuramentum per eos nuper in congregatione generali totius regni in civitate Pesthiensi et campo Rakws celebrata prestitum. *Knauz*, i. m. 135. l.) A *per eos* kitétel, úgy véljük, nem szabad szó szerint vennünk, mintha az esküt a tanúk az országgyűlésen valamennyien maguk tették volna le.

¹⁷³ *Teleki*, X. k. 184. sköv. l.

¹⁷⁴ Dl. 55.325. — További példány közkezen forgásának bizonyítéka a Corpus iuris szövege. Ez ugyanis, mint a szövegek összevetése alapján megállapítható, a pozsonyival azonos, különbözik ellenben mind a Kállay-félettől, mind pedig az 1446-i decretumétól. A leglényegesebb eltérés, hogy az előbbiekből hiányzik a várak lerombolásáról szóló résznek a pesti országgyűlésre való utalása.

közt azért volt szükséges elterjeszteni, mert mindenkinek esküt kellett letenni megtartására. Tanuskodik erről feliratuk,¹⁷⁵ de maga a decretum is. Ez ugyanis, miután a jövő időben beszélő programot anachronisztikus módon változtatás nélkül átírta, megjegyzi, hogy annak megtartására az országgyűlés által megállapított esküt kivétel nélkül mindenki egyaránt letette. A program tartalma félreérthetetlen s báróellenességével egy pillanatra sem hagy kétségben, hogy a Hunyadi-párt és a köznemesség felfogását, akaratát s törekvéseit fejezi ki. Az eredetileg öt pontból álló szöveg, amelyet csak a Corpus iuris és a későbbi kutatók tagoltak hat szakaszra, parancsolólag a következő feladatokat állapítja meg: 1. Kormányzót kell választani. 2. A háborús időkben elfoglalt várakat, városokat, birtokokat és egyházi javadalmakat vissza kell adni, az újonnan épült várakat pedig le kell rombolni. Sem a birtokfogalók, sem a jogtalan várépítők addig nem távozhatnak el az országgyűlésről, amíg kötelezettségüknek eleget nem tettek. 3. A báróknak le kell mondaniuk tisztségükről, hogy azok felől az országgyűlés intézkedhessék. 4. Mindazokat a határozatokat, amelyeket a tanácskozások során a béke érdekében és az ország javára fognak hozni, meg kell tartani. 5. Minden szövetekezés, amely káros az országra, érvénytelen. A prelátusok és bárók a közjó érdekében kötelesek támogatni az ország-lakosokat és teljes erejükkel szembe kell fordulniok a határozatok megszegőivel. — Ahogyan nem köznemesek voltak azok, akik várakat foglaltak el vagy építettek, ugyanúgy nem ők alakítottak ligákat sem. A határozatok ugyanazok ellen irányulnak, akiknek lemondását követelik: a bárók ellen. Nehezebb kérdés, hogy a köznemesek-e azok, akik a bárókkal ily nyíltan szembefordultak. Kétségtelen, hogy kézzelfoghatóan egyik követelményből sincs haszna a nemességnek, hiszen nincs bennük szó adó- vagy tizedmentességről, katonáskodási kedvezményekről. A rendelkezések közvetlenül Hunyadinak és bárói párthíveinek az érdekét szolgálják. Azonban a közbéke helyreállításával, a rend biztosításával a nemességnek is javára vannak. Mindezek alapján a követelések megfogalmazójának Hunyadi pártját tekinthetjük, híveinek és diadalra segítőinek azonban a köznemeseket.¹⁷⁶

Hunyadi, megválasztatása után, mint decretumában folytatólag elmondja, hozzájárult, hogy az országgyűlés megállapítsa és körülírja kormányzói hatáskörét. A hangadók itt már a prelátusok és bárók. A munkájuk eredményét jelentő további tíz articulust Hunyadi folytatólag beiktatta decretumába s azok megtartását esküvel megfogadta.¹⁷⁷ A köznemesség számára azonnali előnyt jelentő végzések tehát kimaradtak a

¹⁷⁵ A pozsonyiak közléséből ismertnek az élén ez olvasható: *Articuli super quibus fieri debet iuramentum*, a Kállay-féle felirata: *Super istos articulos iurare debent omnes.*

¹⁷⁶ *Fraknoi* (82. sköv. 1.) a „kezdeményezés jogát” a főpapoknak és az uraknak tulajdonítja, az ő művüknek tartja a végzéseket, amelyekkel — szerinte — az urak „új kísérletet kívántak tenni” a korábbi országgyűlési határozatok megvalósítására, ugyanők kívánták, hogy azok megtartására „az ország összes rendei fejenként esküt tegyenek le”; a köznemesség szereplése így kimerült abban, hogy „a végzéseket közfelkiáltással elfogadta”.

¹⁷⁷ A decretum egyik határozatára az országnagyok már jún. 15-én hivatkoztak in *congregatione Pestyensi generali* kiadott két bírói parancsukban. Ezek szerint in *conventionibus nostris generalibus tam scilicet presentium quam etiam pridie in civitate Alberegali celebratis id statutum et conclusum est ac omnium nostrum parili voluntate determinatum, ut universe possessiones et iura possessionaria hys disturbiorum temporibus per quoscuque minusiuste occupate hys, a quibus occupate sunt, sub penis et obligaminibus superinde institutis remitti debeant et resignari.* (Dl. 13.922. és 13.923.) Szórol-szóra megegyezően utal a határozatokra Pálóczi László országbíró 1446. szept. 11-én, azonban ily — jellemző — bővítéssel: *id statutum et conclusum fuerat ac omnium et universorum nobilium regni parili voluntate* (Dl. 13.959.), viszont az országnagyok nov. 6-án ismét csak az omnium nostrum pari et uniformi voluntate kifejezést használják (Dl. 13.990.) Ugyanők a szepesi káptalanhoz intézett jún. 17-i oklevelükben a jogtalanul elfoglalt birtokok visszaadását a két előbbi országgyűlés által megállapított oly büntetések

decretumból. A prelátusok és bárók arra hivatkozva, hogy ezek érettebb megfontolást igényelnek, a döntést felülük a következő, 1447. év pünkösdjekor összeülő országgyűlésre halasztották. Rákosról így a köznemesség annak az ígéretnek a birtokában távozott, hogy egy év múlva helyzete határozott körvonalakat fog nyerni.

Erre azonban már korábban sor került. Az országnagyok 1447. február 3-án Bártfát, Pozsonyt s velük együtt feltehetőleg a többi várost, valamint bizonyára a megyéket arról értesítették, hogy március 12-ére előbbre hozták az országgyűlés időpontját.¹⁷⁸ A városok vonakodva vettek tudomást az elhatározásról. Pozsony határozottan elutasította a meghívást. Ezért Hunyadi február 18-án Pozsonyt, az országnagyok pedig február 25-én Bártfát Budáról újból felszólították a megjelenésre.¹⁷⁹ A kormányzó szerint az ország ügyeinek, jogainak megőrzéséről és védelméről szándékoznak tárgyalni, az országnagyok pedig arra utaltak, hogy a több oldalról felmerülő különböző fontos ügyek kívánják kényszerítőleg a bártfaiak eljövetelét. Egyébként ők is általánosságban az ország védelmének és nyugalma fenntartásának szükséges voltáról szóltak. Megemlítették ugyan Frigyes, V. László gyámja fondorlatait, amivel tulajdonképpen Giskra uralmára céloztak, pontosabban azonban nem részletezték, mi tette szükségessé elhatározásukat. Lehetséges, hogy valóban a Giskra-probléma volt a közvetlen ok. Erre utalna Hunyadi találkozása az országgyűlést követőleg a cseh főkapitánnyal a Nógrád megyei Bujákon.¹⁸⁰ Ellene szól viszont a feltevésnek, hogy sem ezen a megbeszélésen, sem magán az országgyűlésen nem jött létre határozat a Giskra uralma alatt álló országrész sorsáról.

Bármilyen volt a kiindulópont, a köznemesség sikerrel ragadta meg az alkalmat, hogy kiváltságainak az 1446-i országgyűlésen elmaradt megerősítését és kibővítését az országnagyok nevében kiadott március 25-i decretummal biztosítsa.¹⁸¹ Távolról sem volt ez a gyűlés oly népes, mint a megelőző rákosi, ezért is tartották meg Budán. De éppen az a körülmény, hogy most a nemesség nem tömegével kényszerítette ki a bárók hozzájárulását, mutatja, mily előnyt jelentett számára szövetsége Hunyadival. A rendelkezések közül kettőt emelünk ki. Az egyik általánosította az 1446-i decretumnak a pünkösdi országgyűlés megtartására vonatkozó pontját s kimondotta, hogy a jövőben minden évben ezen a napon össze kell gyűlniök a prelátusoknak, báróknak, mágnásoknak, nemeseknek s az utóbbiak közül csak a jobbágytalanok vagy a 20 jobbágnál kevesebbel rendelkezők maradhatnak távol, azaz a képviseltetés helyébe a tömeges részvételt kívánta állítani. A másik rendelkezés a távolabbi jövőt tartotta szem előtt s a nemességnek a királyválasztásban biztosított részvételt. Elrendelte ugyanis, hogy a prelátusok és bárók ily eset bekövetkezésekor minden megyéből hívjanak össze nemeseket s velük egyetértésre jutva döntsenek.¹⁸² A köznemesi követek tevékenysége nem ért véget a decretum kiadásával. Három nappal később még mindég Budán tartózkodtak, sőt a városokkal együtt valamiféle további akciót készítettek elő. Felszólításukra ugyanis a városi követek csatlakoztak kívánságaikhoz, úgyhogy ezeket most már közösen az országnagyok elé terjesz-

terhe alatt rendelik el, amelyek in hac presenti magna nostra congregatione újból megerősítést nyertek. (Szepesi káptalan orsz. lt. Capsa L. fasc. 4. nr. 13. O. L. Fkgy.) Hunyadi aug. 6-án megállapítva, hogy a Szeri Pószak seriem et formam generalis decreti pridem in civitate Pestiensi per dominos prelatos, barones et regnicolas concorditer editi figyelembe nem véve jártak el, kiemeli, hogy perbeli ellenfelük két birtokot visszaadott nekik iuxta formam prescripti generalis novi decreti. (Sztáray oklt. II. k. 379. l.)

¹⁷⁸ *Iványi*: Bártfa 470. sz.

¹⁷⁹ *Knauz*, i.m. 58. l., *Kovachich*: Supplementum II. k. 50. l.

¹⁸⁰ *Iványi*: Eperjes 143. l. V.ö. *Tóth-Szabó P.*: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917. 228. l.

¹⁸¹ *Kovachich*: Sylloge I. k. 116. l., *Zichy* okmt. IX. k. 155. l., a Kállai János aloroszágbírónak kiadott példány.

¹⁸² 31. és 30. art.

tették, még pedig sikerrel, mert az articulusokra elnyert válasz kedvező volt. Lényegében tehát újabb országgyűlési végzés formálódott ki, éppen csak — úgy látszik — nem nyert végleges alakot. Tartalmáról sajnos semmit sem tudunk, mert a pozsonyi követek, akiknek jelentése egyedüli forrásunk, arra hivatkozva, hogy személyesen majd ugyanis beszámolnak róla otthon, mellőzték feljegyzését.¹⁸³

Giskra a bujáki találkozó után úgy gondolta, hogy rövidesen, még 1447-ben pünkösdkor Budán megtartják az országgyűlést, s azon vagy személyesen vesz részt, vagy követekkel képviselteti magát.¹⁸⁴ Az országgyűlés azonban elmaradt s csak szeptember második harmadában került reá sor. Résztevőit névszerint ismerjük. Mint megállapítható, csak 35 megye képviseltette magát, mégpedig 24 négy-négy követtel, kettő három-hárommal, hat kettő-kettővel, három pedig eggyel-eggyel.¹⁸⁵ A köznemesek száma tehát elég csekély s így érthető, hogy nem is Pesten, hanem Budán folytak a tanácskozások. A megjelent nemesek a hiányzó megyéket figyelmen kívül hagyva, a jelenlevő városokról pedig meg sem emlékezve, úgy tekintették magukat, hogy együttesen totum corpus ac idemptitatem regnicolarum képviselik. Az országgyűlés a júliusban elhunyt Hédervári Lőrinc helyébe Garai Lászlót választotta meg nádornak s egyidejűleg Buda várát, amelyet addig Hédervári fia tartott hatalmában, a nádor helyett Hunyadi kezébe adta. Az országgyűlés végzése nem ismeretesek, valószínű azonban — éppen a Budára vonatkozóbból következtetve —, hogy azok Hunyadi és a köznemesség érdekeire kedvezőek voltak.¹⁸⁶

1448. április 12-én a Valkó megyei Berzété(monostor)ról, ahol akkor hadseregével tartózkodott, a környezetében levő bárókkal, előkelőkkel és országlakosokkal egyetértésben Hunyadi Szt. György-napra (április 24.) országgyűlést hívott össze, még pedig Pest városába, ahová „más decretum értelmében” pünkösdre úgyszólván össze kellene jönniök az érdekelteknek.¹⁸⁷ Az utalás világosan az 1447-i decretum 31. cikkére, az évenkénti országgyűlés tartására vonatkozik s így voltaképpen csak a diéta időpontjának előbbre hozataláról volt szó.¹⁸⁸ A siettetés okát csak általánosságban jelezte: Bizonyos súlyos

¹⁸³ Knauz, i. m. 64. l.

¹⁸⁴ Iványi: Eperjes 312. sz.

¹⁸⁵ Szentpétery I.: Hédervári Imre 1447-i felmentő levele. Turul 1902. 155. l. Mint a követek mondották magukról, electi nuncii. . . per universitatem nobilium comitatum transmissi.

¹⁸⁶ Knauz szerint (i. m. 75. l.) Hunyadi okt. 18-i levelében az országgyűlés egyik határozatára hivatkozik, amidőn ezt mondja: Az elmúlt napokban Budán a prelátusok és bárók elhatározták, hogy az egész országban oly pénz legyen, amelyből 200 nagyobb dénár és 400 kisebb dénár vagy obulus tesz ki egy forintot, más pénz pedig ne lehessen forgalomban. (Katoná, i. m. XIII. k. 551. l.) Mivel általában az országgyűlési articulusokra mint valamely decretumban foglalt határozatra volt szokásos hivatkozni s mert csak prelátusokról és bárókról van szó, az intézkedést az országos tanács, nem pedig az országgyűlés döntésének véljük. Ellenben Hunyadi szeptember 14-i oklevele in hac presente congregatione generali vele együtt jelenlevő bárók, nemesek és előkelők következő végzését idézte: A hatalmaskodást elkövető jobbágyokat át kell adni a megyei hatóságnak, hogy ez személyválogatás nélkül könyörtelenül szigorú büntetést mérhessen ki rájuk; az a földesúr is köteles a jobbágyokat kiszolgáltatni, akihez, hogy a büntetést elkerüljék, elmenekülnek, s ugyanúgy kell eljárnia a régi földesúrnak, ha viszatérésének hozzá. (Zichy okmt. IX. k. 172. s. köv. l.)

¹⁸⁷ Zichy okmt. IX. k. 184. l.

¹⁸⁸ Elhatározására Hunyadi nem most jutott. Közel egy hónappal korábban, márc. 19-én Szegedről arra adott ugyanis utasítást a zágrábi káptalannak, hogy Frangepán Mártont egy hatalmaskodási ügyben nostram et universorum dominorum prelatorum et baronum ac regnicolarum in presentiam ad congregationem generalem proxime in festo beati Georgii martiris proxime affuturo celebrandam idézze meg (Dl. 14.155.). Zala megye ápr. 26-án összefoglalva Hunyadi peráttételt elrendelő utasításának tartal-

országos kérdések merültek fel, amelyek elintézése semmiképpen sem halasztható. Április 22-én Székesfehérvárról keltezett levelében Pozsonyt követek küldésére szólítva fel, a gyűlés színhelyéül Budát jelölte meg.¹⁸⁹ A tanácskozások azonban csak megkésve, május közepe felé kezdődtek meg, amikor — pünkösdkor — egyébként is rájuk került volna a sor s a hónap végéig folyhattak, még pedig Pesten.¹⁹⁰ Tárgysorozatukról nincs tudomásunk; valószínűleg a török elleni támadó hadjárat előkészületeiről és a Frigyessel folytatott tárgyalások eredménytelenségéről lehetett szó.

Az 1450 június közepén — pünkösdtől után — Pesten tartott országgyűlésről alig tudunk valamit. Előzményei visszanyulnak a Budán március közepén és második felében tartott tárgyalásokig, amelyeken részt vett több főúr, jelen voltak nemesek is, továbbá Pozsony követei. Hunyadi és vele Pálóczy László országbíró, Perényi János tárnokmester, valamint több előkelő azonban hiányoztak, mert ugyanekkor Mezőkövesden Giskrával egyezkedtek. Március 23-ára várták őket, valamint Mezőkövesdről a kassai, lőcsei, hártfai, eperjesi, körmöc-, selmec- és besztecebányai követeket, azonban hiába.¹⁹¹ Főleg Brankovics Györgynek Hunyadival szemben Rigómező után tanúsított magatartását vizsgálták¹⁹² s kijelölték az őt felkereső bizottság tagjait. A Budán megjelent nemesek március 19-én a Szt. György-templomnál megegyeztek s kikiáltották, hogy pünkösdkor (május 24.) Rákoson országgyűlést fognak tartani, amelyre valamennyiüknek, szegénynek és gazdagnak, fej- és jószágvesztés terhe alatt el kell jönniök. Az urak beleegyeztek, Hunyadi azonban, legalább a pozsonyi követek így tudták, helytelenítette a vállalkozást és Garai László alnádorát okolta a szándéka ellenére bekövetkezett fejlemények miatt.¹⁹³ Bizonytalan, mi kedvetlenítette el a kormányzót. Talán a Brankovics-ügy nyugtalanította; ebben közvetlenül volt érdekelve. A júniusi országgyűlésen a megyei követek részvételét kétségtelenné teszik azok a vizsgálatok, amelyeket peres ügyek tisztázása érdekében az országos tanács a generalis congregatio-n megjelent Borsod és Sáros megyei, Garai László nádor pedig a Zemplén megyei nemesek körében tartott.¹⁹⁴ A városok közül,

mát, az országgyűlést már folyamatban levőnek vélte, amint ez kitűnik utalásából: ad presentem congregationem generalem universorum prelatorum et baronum ac procerum regni Hungarie. (Zala vm. oklt. II. k. 537. l.)

¹⁸⁹ Knauz, i.m. 80. l.

¹⁹⁰ Uo. 81. l. — 1448. máj. 11-én Garai László nádor egy tiltakozást in conventione generali dominorum prelatorum, baronum et procerum regni in civitate Pestiensis foglalt írásba. (Dl. 88.230.)

¹⁹¹ A tárgyalások Mezőkövesden elhúzódtak s mert márc. 31-én Giskra már Kassán állított ki kötelezvényt a városok számára (Teleki, X. k. 257. l.), ezek képviselői vele tartottak.

¹⁹² Erre az ügyre vonatkoznak Brankovicsnak *Thallóczy*: Szerbia 158., 164. l. közölt levelei. A despota in sede regnicolarum ellene hozott ítéletet említ.

¹⁹³ Flins Miklós és Gailsam Albert pozsonyi követek márc. 21-én a következőkről értesítették városukat: Item am phingstag (márc. 19.) ist die gmain der edl lewt pey sand Jorgen kirchen gewesen vnd vber ain worden vnd haben lassen ruffen, auch werden prieff allenthalben in die spanschafft geschickt, das ain yeder edel man reich vnd arm auff die nachsten phingsten (máj. 24.) sullen auff den räkäsch mit seiner w[a]lf[e]n(?) komen pei der pey der (!) trew vnd des hawpts, des gleichen haben sich die herren gewilligt, es ist aber wieder den gubernator. Ugyanők márc. 25-én közölték, hogy a kormányzó wär gen Ofen komen, aber der edel lewten, als wir euch nochsten haben geschriben, ruffen hat das vnter standen, vnd maint darezu nicht komen auff die phingsten, es sullen auch die andern nicht komen vnd hat geschriben dem vntergrossgraffen, er welle ym das nicht vergessen, das er solichs hab an gericht. (Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 4225. és 4226. sz. O.L. Filmtár. A w[a]lf[e]n szó helyén Kováts Ferenc szerint, aki az eredeti levelet is látta, wer szó áll.)

¹⁹⁴ Az országos tanács jún. 16-án Pesten (Dl. 89.985.), jún 21-én Budán (Hazai Oklevéltár. 1234—1536. Szerkesztették Nagy I., Dedák F., Nagy Gy. Budapest, 1879.

mivel Perényi János tárnokmester felszólította őket követek elküldésére¹⁹⁵ s mert Giskra szintén lelkükre kötötte, Hunyadi kívánságára, képviseltetésüket,¹⁹⁶ bizonyosan nemcsak Pozsony tett eleget a meghívásnak.¹⁹⁷ Hunyadi szavai szerint a magyarokra jellemző szenvedélyességgel tárgyalták a pápai kúria beavatkozását, a főkegyúri jog sérelmére, az egyházi javadalmak adományozásába¹⁹⁸ s bizonyára szőnyegre került az is, hogy miként alakuljon az országot Frigyeshez fűző kapcsolat. Lényegében az éppen időszerű kérdések felől vitatkozott tehát az országgyűlés s igen valószínű, hogy decretumba kívánczó elvi döntések nem is történtek.¹⁹⁹

A következő országgyűlés tárgysorozata arról tanúskodik, hogy korántsem hozott minden diéta elvi határozatokat, következőleg decretumai nem azért hiányzanak, mert elvesztek, hanem mert ilyenek minden esetben nem is készültek. A meghívót, amely pontosan előre tudatja a tanácskozás tárgyait s nem elégszik meg oly általánosságokkal, hogy az ország különböző ügyei igénylik a mielőbbi tanácskozást és közös elhatározásból fakadó döntést, az országnagykok nevében Esztergomból 1450. december 1-én Szécsi Dénes érsek bocsátotta ki. Felhívása szerint az előkelőknek személyesen kell megjelenniök 1451. február 24-én Budán, a nagyobb megyéknek pedig négy-négy, a kisebbeknek két-két oly nemest kell, teljes felhatalmazással ellátva, küldeniök, akik kitűnnek értelmükkel és ékesszólásukkal. Az elintézésre váró ügyeket a következő rendben sorolta fel: 1. Frigyes feleletet vár arra a válaszára, amelyet László király és a korona kiadása, valamint az országhatár megállapítása ügyében hozzá küldött magyar követeknek adott. 2. A törökkel kötött fegyverszünet már lejárt, készen van azonban a béke megkötésének célravezető terve. 3. Az elmúlt napokban a morva rendek Hunyadival tárgyaltak a béke kölcsönös megtartásáról. 4. Kivánatos a Giskrával kötött béke megszilárdítása, amiben ő is kész, személyesen megjelenve az országgyűlésen, közreműködni. 5. Szükséges, hogy a vízkereszt nyolcadán tárgyalásra kerülő pereket érett és elismerést parancsoló ítéletek zárják le. Sőt van még néhány más olyan igen fontos országos ügy is, folytatja a meghívó, amelyeket fel kell tární, hogy megtárgyalásuk után, ha megjön idejük, elintézhettek legyenek.²⁰⁰ Az országgyűlés eseményeiről nincsenek adataink.²⁰¹ A döntésre váró kérdések nem olyan

415. l. A továbbiakban: Hazai oklt.), a nádor jún. 23-án ugyancsak Budán állította ki oklevelét (Károlyi oklt. II. k. 282. l.) A vizsgálatokat nádori, országbírói és országos tanácsi megbizottak folytatták le.

¹⁹⁵ Bártfához intézett 1450. máj. 20-i felhívása a tárnokszéki bíróságra, valamint ezt követőleg ad proximam generalem congregationem Pestiensem két-három megbizott kiküldését kívánta (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 560. sz.), amiből kétségtelen, hogy valamennyi tárnokszéki város kapott hasonló meghívót.

¹⁹⁶ Máj. 21. vagy 28-i, Bártfához intézett levelében tanácsolta, hogy a város V. László és az ország érdekében a megjelenést ne mulassza el, hanem küldjön rátermett embereket s egyszersmind jelezte, hogy más városokat és Körmöcbányát ugyanerre szólította fel. (Uo. 562. sz.)

¹⁹⁷ Knauz, i. m. 95. l.

¹⁹⁸ Schwandtner G.: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. Bécs, 1746. II. k. 86. l. V. ö. *Fraknoi V.*: A magyar királyi kegyúri jog. 170. l.

¹⁹⁹ Nem valószínű Knauz feltevése (i. m. 160. l.), hogy ennek az országgyűlésnek a határozatára vonatkoznak Garai László nádor jún. 28-i oklevelének következő szavai: iuxta vim et formam generalis decreti dominorum prelatorum, baronum et procerum regni super huiusmodi actibus potentiariis editi et stabiliti. Mint az insinuatíós záradék is mutatja, a nádor az 1447. évi 17. art.-ban megállapított módon járt el.

²⁰⁰ Zichy okmt. IX. k. 267. l., *Iványi*: Eperjes 155. l.

²⁰¹ Megtartását kétségtelenné teszi Kassának Bártfához és Eperjeshez intézett 1451. márc. 22-i értesítése, amely szerint vnser bote, den wir czu der landschaft gesandt haben, noch nicht wider kommen ist. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 636. sz.) Az országgyűlésre „ad universam congregationem” szóló megbízó levéllel Rajza is

jellegűek, hogy a határozatot törvénycikk formájában meg kellett volna rögzíteni. Talán csak a vízkereszti perfolyamról szóló megállapodás igényelhetett elintézt. Mindez úgy is felfogható, hogy az országgyűlésen megjelenő nemesség nem egyedül a törvények meghozatalában vett részt, hanem a politika legfontosabb időszerű kérdéseit is megvitatta.

Ily kérdés, V. László kiszabadítása Frigyes gyámsága alól és trónrahelyezése foglalkoztatta az 1452. év egymást követő országgyűléseit. Az elsőt Budáról január 30-án, egyetértésben az országnagyokkal, Hunyadi hívta össze Pozsonyba, még pedig levele keltétől számítva a 15. napra. A megyéknek ide két-három tehetősebb nemest kellett küldeniök, teljes felhatalmazással ruházva fel őket.²⁰² Nem ez volt az első meghívó, amelyet ugyancsak pozsonyi tanácskozásra a kormányzó kibocsátott. Már négy héttel korábban, január 3-án felszólította Bártfát s bizonyára a többi várost is, hogy küldje el követeit gyertyaszentelőre, február 2.-ra, amikor a preláthusokkal, bárókkal és a tehetősekkel generalis congregatio-t fog tartani, még pedig a Cilleiek, valamint Morva-, Csehország és Ausztria báróinak, továbbá más szabad városok képviselőinek részvételével.²⁰³ Semmiképpen sem lehet véletlen, hogy ez az első meghívó hallgatással mellőzte a megyei követeket. Mivel a január 30-i nem szólt halasztásról, mintha a köznemesség a korábbi felhívást figyelmen kívül hagyta volna, fel kell tételeznünk, hogy a február 2-i tanácskozást nélküle óhajtott Hunyadi megtartani. Nehéz eldönteni, mily meggondolásból vélte a megyék meghívását mellőzhetőnek. A legnagyobb valószínűség szerint a szomszédos országok lovagi, nemesi képviselőinek elmaradása indította, hogy ő is csak a nagybirtokosok és a városok bevonásával állapítsa meg V. László trónra helyezésének módját s ne országgyűlést, hanem csak tanácskozást tartson. Ezt a tervét azonban csakhamar feladta, még pedig, ha az események összefüggéséből jól következtetjük, az alsó- és felsőausztriai rendek vezérének, Eizinger Ulriknak a közbenlépésére. Mivel ugyanis január közepén ez kezdett akciót a magyar rendek megnyerésére,²⁰⁴ feltehetőleg az ő szava indította Hunyadi eredeti szándékának megmátására. Felfogását a kormányzó most, a január 30-i meghívó szavaival így fejtette ki: László király érdekében, az ország békéjének és nyugalmának biztosítása céljából mennek az előkelők Pozsonyba, azonban az ügy a megyék universitas-ait nem kisebb mértékben érinti, mint őket, ennél fogva választott képviselőik közreműködése nélkül semmiképpen sem kívánnak határozni.

A pozsonyi országgyűlés, amelyen Eizinger és a bécsi polgármester a városi tanács több tagjával megjelent,²⁰⁵ résztvevőinek tekintélyes csoportját Bécsbe küldötte, hogy az osztrák rendekkel tárgyaljanak. Itt március 5-én Hunyadi, az országnagyok s előkelő urak — összesen 23 —, Buda, Pest, Székesfehérvár, Pozsony, Kassa, Lócse, Bártfa képviselői és a többi miles, nemes, polgár, valamint „Magyarország nemesi s iakósai

elküldötte követét. (Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. Összeállította *Gelcich J.* Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Thallóczy L. Budapest, 1887. 475. sköv. 1. A továbbiakban: *Gelcich*: Raguza.)

²⁰² *Teleki*, X. k. 320. l.

²⁰³ *Iványi*: Bártfa 658. sz. A meghívónak Iványi által nem közölt bevezető szavai: Satis bene notum est vobis, quantis tribulationibus et angustiis per impetuosas invasiones diversarum et variorum emulorum huius regni afflictum est de presentique affligitur ipsum regnum, que eidem non alia ratione, nisi ut idem vero et naturali domino existit destitutum, evenire contingunt, nunc autem pro liberatione et introductione serenissimi principis domini Ladislai regis domini nostri naturalis ac comodo et utilitate sui regni Hungarie in civitate Posoniensi ad festum purificationis beate Marie virginis gloriose nunc venturum una dominorum prelatorum et baronum ac potiorum ipsius regni generalis congregatio necessario erit celebratura. Ugyancsak conventio dominorum prelatorum et baronum regni-t említ Garai László nádor 1452. jan. 23-i levelében. (Dl. 44.615.)

²⁰⁴ *Teleki*, II. k. 203. l., *Fraknoi*, 113. l.

²⁰⁵ *Knauz*, i.m. 107. skov. 1.

egyetemének követői, akik az egész regnum-ot képviselik”,²⁰⁶ azután Cillei Frigyes és Ulrik, továbbá az osztrák rendek megbizottjai szövetséget kötöttek V. László kiszabadítására, majd együttesen megállapodtak a Bécsben megjelent cseh- és morvaországi urakkal, hogy céljuk érdekében fegyveresen is fellépnek.²⁰⁷ Ugyancsak még Bécsben, március 8-án a magyar küldöttek, mintha ők jelentenék az egész országgyűlést, megvizsgálták Giskrának a regnum Hungariae ellen a megállapodásuk meg nem tartása miatt előterjesztett panaszait s ezeket alaptalanoknak találva, sőt azt állapítva meg, hogy ő a sértő fél, elmarasztaló ítéletet hoztak.²⁰⁸

Mivel Frigyes macacssága szűkségessé tette a fegyveres közbelépést, ennek előkészítése céljából Hunyadi 1452 augusztus legvégére Budára országgyűlést hívott össze.²⁰⁹ A tanácskozások közben érkezett meg a hír, hogy szeptember 4-én Frigyes a gyermekkirályt átadta Cillei Ulriknak. Az országgyűlés tárgyalásai ezzel értelmüket veszítették. Szükségesnek látszott azonban követséget küldeni Bécsbe egyrészt a király üdvözlésére, másrészt az ausztriai és csehországi uralkodásával kapcsolatos kérdések elrendezésére. A küldöttséget az országos tanács úgy óhajtotta összeállítani, hogy tagjai közt két főpap, két báró és négy nemes,²¹⁰ továbbá a királyi városoknak ugyancsak négy megbizottja foglaljon helyet,²¹¹ mire azonban indulásra került a sor, s három rend egyenlőségét számszerűleg oly szépen kifejező terv jelentékenyen módosult. A nemességet ugyan változatlanul négy választott követe képviselte,²¹² a főpapságot Szécsi Dénes esztergomi érsek és Vitéz János váradi püspök, a polgárok azonban teljesen elmaradtak, viszont a bárók száma megkétszereződött. Az ő érdekeik védelmében Garai László nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Szécsi János és Hunyadi László óriási kísérettel érkeztek október 7-én Bécsbe, ahol az első kettő a két főpappal versenyre kelt, ki tud közülök nagyobb pompát kifejteni, csodálkozást ébresztő lakomát rendezni. A magyar követek itt a királlyal és tanácsával napokig tárgyaltak, mindjárt kezdetben azzal forma szerint is kifejezésre juttatva megbízóik hatalmát, hogy az üdvözlések után bemutatták a regnumtól nyert meghatalmazásukat.²¹³ Minden jel szerint az osztrák és cseh perszonálunióval összefüggő külpolitikai kérdések forogtak szőnyegen. Erre mutat döntésük: November 18-án Bécsbe fog jönni Magyarországból valamennyi prelátus és báró, továbbá megyénkint két-két jómódú nemes (potiores), ugyanakkor megjelennek itt az ausztriai részek előkelői, a római birodalmi választófejedelmek közül ketten, valamint Cseh- és Morvaország prelátusai, bárói és tehetősebb nemesei (potiores), hogy valamennyi érdekelt ország ügyében döntsenek.²¹⁴

A király október 16-án — két nappal a követség eltávozása után — kibocsátotta a megállapított napra, november 18-ra szóló országgyűlési meghívóját. Indokolása szerint a követséggel megtárgyalt ügyek nagyobb részében a döntést el kellett halasztani, mert országgyűlésen ez, hite szerint, jobban és eredményesebben alakulhat ki az őt és az

²⁰⁶ *Chmel*, I. k. 374. l., *Katona*, i. m. XIII. k. 819. l.

²⁰⁷ *Teleki*, X. k. 327. l.

²⁰⁸ Uo. 328. l., *Katona*, i. m. XIII. k. 827. l. Az oklevelet a sigillum regni-vel erősítették meg.

²⁰⁹ *Knauz*, i. m. 111. l.

²¹⁰ quatuor nobiles de communitate.

²¹¹ *Iványi*: Bártfa 672. sz.

²¹² quatuor electi ex parte universitatis.

²¹³ domini Ungari literas regni eorum legationem continentes.

²¹⁴ *Aldásy A.*: A magyar országgyűlés követsége V. Lászlóhoz 1452 október havában. *Századok*. 1910. 559. sköv. l. — A tárgyalásokat Aeneas Silviusra támaszkodva ismerteti *Chmel, J.*: Beiträge zur Geschichte Königs Ladislaus des Nachgeborenen. Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften. (Wien.) Phil.-hist. Klasse 25. k. (1857.) 207. sköv. l.

országot érintő valamennyi kérdésben.²¹⁵ A színhelyet nem jelölte meg, de az, a dolog természeténél fogva más, mint akkori tartózkodási helye, Bécs nem igen lehetett. Hat nappal később, október 22-én azonban Hunyadi is országgyűlést hívott össze, még pedig november 8-ra Budára. Borsod megyéhez intézett felhívása maradt reánk, nem lehet azonban kétségünk, hogy szokás szerint valamennyi érdekelthez szétküldette. Indokolásában hivatkozott arra, hogy kormányzói tisztét a prelátusok, bárók, nemesek és előkelők akaratából nyerte el s ezért a királytól visszaérkezett követség beszámolójára egyedül, tanácsuk meghallgatása nélkül feleletet adni, vagy jelentést tenni semmiképpen sem szándékozik. Küldjön tehát a megye a tehetősebb nemesek közül választott két vagy négy megbizottat, kellő felhatalmazással ellátva őket, hogy meghallgassák a követeket, megtárgyalják az ország s a respublica javát illető kérdéseket s ílymódon az ország és a közjó ügyében határozatuk valamennyiük egyetértésével alakuljon ki.²¹⁶ Hunyadinak kétségtelenül tudomása volt arról, hogy V. László november 18-ra Bécsbe országgyűlést hívott össze s abban sem kételkedhetünk, hogy a budai országgyűlésen híveit egységes magatartásra kívánta rávenni. Terve nem sikerült. Nemcsak a budai tanácskozásokról szóló adatok hiányából következtethetjük ezt, hanem még inkább abból a tényből, hogy november 11-én maga is Bécsben volt már. A bártfai követek itt, bár csak december 6-án érkeztek, az országnagyok mellett sokáig a legelső megjelenetek közé számítottak. December 13-án Cillei maga ment tehát Pozsonyba, hogy felhozza az ott gyülekező „magyarországi urakat”.²¹⁷ Rábeszéleése eredménnyel járt. Így a városi kiküldöttek és „az egész nemesség” jelenlétében zajlottak le a tárgyalások, amelyek főleg a hatalom gyakorlásának a királyra ruházása és Hunyadi kártalanítása, jövő helyzetének megállapítása körül forogtak. A megjelenetek elismerték és elfogadták V. Lászlót „igaz és természetes királyuknak”, „visszaadták” neki az ország birtokát, Hunyadi az ország főkapitánya és a királyi védelmek kezelője lett, ami jelentékeny hatalmat biztosított számára, megkülönböztetett helyzetének kifejezésre juttatásául pedig elnyerte a besztercei grófi címet.²¹⁸

A dolgok ily elrendezése után az országnagyok a fiatal királyt Pozsonyba meghívták és 1453. január 21-én oda magukkal vitték. Itt már valóságos országgyűlés volt. A rendek írásban a király elé terjesztették kívánságaikat. Ezek a pillanatnyi helyzet követelményeinek tettek eleget. A király esküt tesz, hogy az ország jogait megtartja és területét megvédi, ugyanakkor az országgyűlés résztvevői hűséget fogadnak neki; általános amnesztiában részesül mindenki az Albert halála óta V. László ellen elkövetett

²¹⁵ *Kovachich*: Supplementum II. k. 116. l. Eredeti je: Kassa város lt. Schwarzenbach-gyűjt. 251. sz. O.L. Filmtár. A Bártfához küldött meghívót l. *Iványi*: Bártfa 674. sz.

²¹⁶ *Dl.* 97.233.

²¹⁷ Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 677. sz. A követek dec. 13-i jelentése.

²¹⁸ *Teleki* (II. k. 261. l.) és nyomában *Knauz* (i. m. 112. l.) szerint Bécsben „számos nemesség és némely városi követek, együtt nagy számmal” jelentek meg. Teleki forrása az utóbbiakra vonatkozólag V. Lászlónak Kassához intézett meghívó levele, amely természetszerűleg magában nem lehet a megjelenés bizonyosága, a nemesek nagy számára pedig Bécs azon intézkedéséből következtet, hogy a város negyedrészt tartotta fenn a magyarok elhelyezésére. Mivel az országnagyok igen nagy kíséretet hoztak magukkal 1452 októberében is, a sok szállás biztosítása még nem a nemesség megjelenésének az igazolása. (Egyébként a város háromnegyed része a cseh, morva és osztrák küldöttek elhelyezésére volt fenntartva.) Bár Hunyadi azt mondja Pozsonyhoz intézett 1452. dec. 29-i levelében, hogy ő unacum aliis dominis prelatiis et baronibus járt el Bécsben, azaz nem utal városi és megyei követekre (*Teleki* X. 345.), ezek megjelenését hitelt érdemlően bizonyítják Stenczel György és Jawer Pál bártfai követek 1453. jan. 31-i levelének következő szavai: A királyt mißampt den andern irbern stetten vnd der ganzen landschaft Bécsből Pozsonyba kísérték, ahová jan. 21-én értek le. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 682. sz.) A nemesség képviselői tehát kétségtelenül jelen voltak a bécsi tárgyalásokon, mindamellett aligha tettek ki nagy tömeget.

tettei miatt, Erzsébet és Ulászló adományai érvénytelenek, Hunyadiéi viszont nem, az újonnan épített kastélyokat le kell rombolni, az elfoglalt javakat mindenki köteles visszaadni, a gyorsított — insinuatios — peres eljárás érvényben marad, szokatlan adók nem vehetők ki. Mint a felsorolásból kitűnik, nem a nemesi előjogok összegezéséről és megerősítéséről volt szó. Ezeket a legközelebbi országgyűlésen, amelynek színhelyéül Székesfehérvárt jelölték ki, óhajtották előterjeszteni. Annak biztosítása végett, hogy itt az országglakosok — azaz nemesek és polgárok — idejében jelen lehessenek, kikötötték, hogy a király az országgyűlés megnyitása előtt 40 nappal bocsássa ki meghívóit, a tanácskozások határozatainak elfogadását és megtartását pedig eleve kötelességévé tették. A király az előterjesztett pontokat — összesen tíz articulust — elfogadta, végrehajtásukat megígérte, majd a hozzájuk fűzött záradék szerint az esküt letette, viszont a jelenlevőktől a hűségesküt kivette s végül az egész megállapodást mint decretumot kibocsátotta.²¹⁹

A székesfehérvári országgyűlés összehívására nem került sor. Ebből a tényből egyszerre két következtetést is levonhatnánk. Egyrészt azt, hogy a király és környezete, amelybe most Hunyadi is beleszámlálható, vonakodott a köznemesség kiváltságait bővíteni, másrészt, hogy a nemesség önmagában nem volt elég erős megvalósítani követeléseit, amelyekre a pozsonyi határozatokban is csak célozni tudott. Bizonyára mindkét körülmény közrejátszott az országgyűlés elmaradásában. A közvetlen ok azonban másban rejlett. A megyék nyilván azért óhajtottak Székesfehérváron összejönni, mert itt koronázó gyűlést akartak tartani. Számukra az volt a kérdés, hogy V. László öröklés jogán uralkodik-e, azaz érvényes-e 1440-i megkoronázása, vagy pedig választásukból gyakorolja-e a hatalmat. Nyilvánvalóan a hatalom átruházásának az elvét vallották, amint azt Ulászló megkoronázásakor kimondották. Érthető, hogy V. László és pártja mindenképpen el akarta kerülni a kérdésnek a fessegetését s méginkább oly eldöntését, hogy mindaz jogtalan volt, ami a gyermekkirály nevében évekig történt. A legalkalmasabb megoldás a pozsonyi ígéret be nem tartása volt, ami — ismételjük — könnyen ment, mert Hunyadi a bécsi és pozsonyi tárgyalások eredményéül érdektelenné vált. A köznemesség mostani alulmaradása a királlyal és valamennyi nagyúrral szemben nem visszaesést jelent ezek szerint, hanem annak a tényleges helyzetnek az elismerését, hogy önmagában nem állhat meg.²²⁰

²¹⁹ A Corpus iuris-ban kiadott szöveg szerint a decretum kelte 1453. febr. 6., az eredeti példányé (Dl. 44.654.) azonban jan. 29. V. ö. *Kovachich*: Vestigia 281. l. és Supplementum II. k. 118. l. A bártfai követek jan. 31-i jelentése szerint gestern des tages durch geistliche vnd wertliche (!) hirschaft auch dy gancze gemeyne des landes gesworen wurden.

²²⁰ *Teleki* (II. k. 306. sköv. l.; forrása Aeneas Silvius levelezése) szerint 1453. aug. 24.-vel kezdődően V. László Pozsonyban országgyűlést tartott, ahol a Frigyessel kötendő béke, Axamith garázdálkodása és a török háború volt a tanácskozás tárgya. (V.ö. Győri történelmi és régészeti füzetek II. [1863.] 40. l., *Fraknoi*, 126. l.) Az időpontot helyesbítünk kell: Bertalan-nap nyolcadára, azaz aug. 31-re hirdette meg a király a diéta-t, amint nagyszombati polgárok érdekében az esztergomi káptalanhoz intézett aug. 7-i utasítása tanúsítja. Eszerint a káptalannak capetia christianitatis címén támasztott követelését a panaszos s névszerint felsorolt polgárok jelenlétében in dieta Posoniensi octavo die beati Bartholomei apostoli proxime venturo celebranda maga fogja a prelátusokkal és bárókkal együtt megvizsgálni és eldönteni. (Nagyszombat város lt. Középkori oklevelek. 84. sz.) Mivel aug. 27-én V. László már Pozsonyban volt s szept. 15-én még mindég ott tartózkodott (*Ráth K.*: A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei. Győr, 1861. 196. l.), kétségtelen, hogy a diéta-t megtartották. A megyék szerepéről szóló okleveles adatok hiányából következtetve azonban valószínűleg csak az előkelők vettek részt a tanácskozáson. Aeneas Silvius is, 1453. szept. 3-i levele szerint, úgy tudta, hogy habet per hos dies rex Ladislaus omnes regni proceres apud Posonium congregatos cumque his consultat, quonam pacto regnum expiare latronibus possit.

Konstantinápoly eleste s az aggodalom, hogy a török támadásra készül, adott alkalmat az 1454-i budai országgyűlésnek a megtartására, s a Corpus iuris-ba besorolt január 25-i decretum kiadására. A meghívók, amelyek a király nevében kerültek kibocsátásra, felszólították a prelátusokat, bárókat és előkelőket a megjelenésre, a megyéket pedig választott követeik elküldésére s ily felhívást a városok is kaptak.²²¹ A tárgyalásokat Hunyadi vezette. V. László el sem jött Budára. Magukat a határozatokat Hunyadi a király nevében kiadott rendelet formájában hozta az érdekeltek tudomására.²²² A decretum voltaképpen támadó háborúra való egyszeri felkészülésnek, „hatalmas hadsereg felállításának” a terve, de egyszersmind végrehajtási utasítás is és Hunyadi legsajátabb alkotása. A király és a nagybirtokosok bandériumainak felszerelése, a köznemesség fejenkinti felkelése, a telekkatonaság kiállítása a legfőbb pontok, azzal az ígérettel lezárva, hogy a jövőben hasonló méretű erőfeszítésre nem fog sor kerülni. A rendelet végrehajthatatlanul maradt, a hadjáratra nem került sor. Nincs tudomásunk, hogy Hunyadi élt volna főkapitányi felhatalmazásával és hadba hívó parancsait kibocsátotta volna. A decretum így csak mint az ő elgondolásaira jellemző tervezet értékelhető.

Nincs közvetlen bizonyítékunk, hogy megyei követei résztvettek az 1454 márciusában Budán tartott tanácskozáson, a körülmények mérlegelése azonban feljogosít, hogy országgyűlésnek tekintsük ezt. Különös módon, míg lefolyásáról és résztvevői felől emlékeink felvilágosítás nélkül hagynak, előzményeiről és a szétoszlását követő fejleményekről részletesen tájékoztatnak. Összehívását²²³ a Prágában tartózkodó V. László környezetének az a törekvése sugallta, hogy a király kezébe helyezze a kormányzó és végrehajtó hatalmat, még pedig anyagilag kellőképpen alátámasztva, azaz a jövedelmi források feletti rendelkezést ismét számára biztosítva. Minderről azok a kívánságok tájékoztatnak, amelyeket a Budára leküldött királyi megbízottak, három osztrák főúr, az uralkodó nevében terjesztettek elő.²²⁴ A külföldi eredet és közvetítés önkéntelenül is gyanakvóvá teszi a kutatót és hajlamossá, hogy a valóságtól eltérő hátteret képzeljen mögéjük. Azt hisszük, ily bizalmatlanságra nincs szükség. V. László környezetét ekkor Vitéz János titkos kancellár, Barius Miklós alkancellár és Várda István consiliarius jelentették. Három magyar humanista, akik közül az alkancellár az osztrák urakat Budára le is kísérte. A királyi előterjesztéseket Vitéz munkájának tartjuk s ezért eleve

Der Briefwechsel des Aeneas Silvius Piccolomini. Hrsgg. v. R. Wolkan. I/1—2, II., III/1. k. (Fontes rerum Austriacarum. II. sor. Diplomataria et acta. 61, 62, 67, 68. k.) Wien, 1909—1918. (A továbbiakban: *Wolkan*) III/1. k. 243. l. Garai Lászlónak Pozsonytól szállás biztosítását kérő aug. 14-i levele, amely diete indictae celebratio-t említ: Dl. 44.699.

²²¹ Pozsony város 1454 jan. 1-én a pozsonyi káptalannal írásba foglaltatta, hogy az árvizek miatt nem tudta követeit elküldeni. A pozsonyiak, előadásuk szerint, iuxta edictum regium iussionemque illustris domini Iohannis gubernatoris. . . Bude in congregatione scilicet proxima personaliter interesse et eorumdem personas proprias representare debuissent, edicta regia sanctionesque eiusdem domini gubernatoris ac aliorum dominorum prelatorum, baronum et procerum regni audituri et sese edictis iussionibusque ac decretis sanctiendis daturi et obtemperaturi és mindekre készek is voltak. (Dl. 44.718.)

²²² A Corpus iuris a Szabolcs megyének megküldött példány szövegét közli; ennek eredetije: Dl. 55.565.

²²³ Előkészítéséről az első hír Aeneas Silvius 1454. febr. 14-i levelében olvasható: Res Turchorum ad conventum Budensem relata est, majd kevésbé általánosan a következő napon írottban: A pápai követ, miután Prágában V. Lászlótól a török háború ügyében oly választ nyert, amilyent óhajtott, remissus est ad conventum Hungarorum, qui modo Bude celebratur; cum eo pergunt ex Bohemia et Austria oratores regii. (*Wolkan*, III/1. k. 443., 445. l.)

²²⁴ *Birk, E*: Beiträge zur Geschichte der Königin Elisabeth von Ungarn und ihres Sohnes König Ladislaus 1440—1457. Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst. Wien, 1849. 245. sköv. l.

tüzetesebb vizsgálatra méltónak.²²⁵ Oly terv, elgondolás kifejezőjének, amely merőben más elvekből indult ki, mint Hunyadi kevéssel előbb írásba foglalt programja, mert míg ez katonai érdekből mérlegelte a társadalmi tényezőket, vele szemben az állandó, folyamatos kormányzás feltételeit kívánta biztosítani.

Vitéz János szerzőségére utal elsősorban az a hűvös fölény, amely szavakkal alig érzékelhető módon a magasból szemléli az országot. Más államok sorsától el nem választhatóan mutatja, tehát csak velük egyetértésben, támogatásuk felhasználásával tartja megoldhatónak védelmének kérdését. Kifogástalanul pontosak utasításai is, miként kell készen állani a diplomáciai tárgyalásokra, hogy azok lefolytatására, az egyezségek megkötésére az országgyűlés által megválasztott urak azonnal, mihelyt szükséges, útnak indulhassanak. Különösen meglepő a higgadság, amellyel Brankovics György szerfelett kényes és Hunyadival kapcsolatban tagadhatatlanul elmergesedett problémájáról szól: A török ellenében az ország védelemre szorul, tehát a despota ügyére nagy gondot kell fordítani s reményt meg bizalmat önteni belé, hogy így meg lehessen akadályozni elpártolását vagy az országra kárt jelentő kiegyezését a törökkel. Ugyancsak Vitéz szerzőségéről tanúskodik az enyhe ironia, amellyel a pápai követről szól. Ez ide érkezett a török kérdés ügyében — mondja tájékoztatóul —, és majd nekik is mesélni fog az apostoli buzgóságról.²²⁶ Utasítása hasonlóképpen illúzió nélküli és fölényes: Köszönjék meg serénységét, biztosítsák készségükről, bővebb válasz helyett azonban utaljanak azokra a követekre, akiket a cseh és osztrák urakkal kötött megállapodás értelmében legközelebbi gyűléseikből a pápához fognak küldeni. Nem tudjuk elképzelni, hogy Hunyadi vagy Magyarországon bárki világi kortársai közül ily reálian tudta volna értékelni egy pápai követ működését. Az athleta Christi s más szép jelzőket ők meghatódott érzelmekkel hallották magukra vonatkoztatni. A kétkedés, vajon a pápai diplomáciának önfeláldozást dicsőítő és követelő szavai megegyeznek-e a római kúria tényleges magatartásával s a kiábrándulás szükségképpen később kellett, hogy felébredjen bennük, mint abban, aki közelről látta a gyengeségeket, mert önmagában is észrevette azokat. Ugyancsak az illúzióktól mentesség vezeti Vitézt akkor is, amidőn az ország belső helyzete felé

²²⁵ Vitéz szerzőségét és Várdai kizűrését az érdekeiket közvetlenül szolgáló pontok bizonyítják. Ezek királyi kívánságok alakjában így jelentkeztek: *Item pro domino Baramensi, qui cum domino rege magnas expensas fecit et facturus est, sallarium pro statu suo disponatur. Et quod ultra hoc reddantur sibi omnes proventus cancellarie secundum literas regias, quoniam dominus rex vult eum secum specialiter remanere. Item de stato (facto?) archidiaconatus de Kykellew, quem vult dominus rex, ut Stephanus doctor habeat et si episcopus repugnaret, protestatur dominus rex et dicit se revocare iuspatronatus sibi traditum (246. l.). A küüllői főesperesség ügyének előzményei ismeretesek. A javadalomra Várdai királyi kinevezés alapján emelt igényt, a beneficium azonban nem volt gazdátlan. Kaposi Miklós tartotta kezében, valószínűleg a püspök és a káptalan elhatározásából. Várdainak tehát ki kellett ezt szorítania stallumából. A királyi parancs, amely Kaposit javadalmának átadására szólította fel és megfenyegette, hogy vonakodása esetén Hunyadi lefoglalja azt, 1454. jan. 26-án már Várdai kezében volt. (Zichy okmt. XII. k. 236. l. — 1454. febr. 15-én V. László Várdait küüllői főesperesnek nevezte. Ua. IX. k. 422. l.). A jan. 26-i dátum bizonyossá teszi, hogy a királyi előterjesztések nem a januári országgyűléshez szoltak, amint Teleki is feltételezte (II. k. 324. sköv. I.), hanem Fraknói helyes megállapítása szerint később kerültek megfogalmazásra. Fraknói hallgatással mellőzi a Várdai és Vitéz érdekeit szolgáló előterjesztéseket, noha azok az irat szerzőjének megállapításához döntően fontosak. (132. sköv. I. és Vitéz János esztergomi érsek élete. Budapest, 1879. 90. l.) Ugyanő utóbbi könyvében sok téves állítás mellett helyesen tulajdonította az irat szerzőségét Vitéznek, később megjelent összefoglaló munkájában azonban már nem adott hangot felfogásának.*

²²⁶ *Et quia dominus legatus pro rebus venit Turcorum et narrabit diligentiam apostolicam . . .* (246. l.) A követet, Castiglione János paviai püspök már 1453 végén Prágában volt. (*Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Budapest, 1902. II. k. 91. l.)

fordítja tekintetét. Felfogása ez: Ha van megkoronázott király, akitől a közvélemény elvárja, hogy külföldi segélyforrásaival is tegyen eleget kötelességeinek és védje az országot, határai közt pedig a nyugalmat biztosítsa, akkor itthon meg kell adni számára a lehetőségét, hogy hivatását teljesíthesse. Vagyis meg kell akadályozni, hogy nevében mások határozzanak fontos kérdések felől, a királyi bevételekkel pedig ne ő rendelkezzen. Kategórikusan kijelenti tehát, hogy a jövőben semmiféle, hatalmát érintő fontosabb ügyben más pecsét alatt, mint amely vele van — s ez a Vitéz őrizetében levő titkos pecsét —, rendelkezés nem adható ki s ha ilyen mégis napvilágot látna, az eleve érvénytelen. A királyi jövedelmek felől szintén csak ő intézkedhet. Végül a kormányzás egységének biztosítása végett kívánta néhány választott tanácsosnak oldala mellé rendelését, továbbá egy itthon működő nagyobb tanácsnak a megszervezését oly célból, hogy súlyos kérdések felmerülésekor, amidőn az országgyűlés összehívására nincs idő, ez hozza meg a döntéseket.²²⁷

A tanácskozás résztvevői a királyt elutasították kívánságával, hogy a bevételekkel rendelkezzen, az itthoni nagyobb tanács felállítását azonban helyeselték, sőt mindjárt összetételét és tagjainak számát is megállapították. Eszerint 18 tagú lesz és hat-hat főpap, főúr és köznemes fogja alkotni. A királyi előterjesztések kifejezetten nem kívánták köznemesi assessorok megválasztását. Ily vonatkozásban a jelenlevők elhatározása volt a döntő tényező. Akár országgyűlés, akár csak az előkelők egyszerű tanácskozása volt a színhely, mindenképpen jellemző a határozat. Az első esetben, amely mellett több a valószínűség, azt jelenti, hogy a megyei kiküldöttek kikényszerítették bebocsátatásukat az egész ország ügyeit intéző tanácsba, a második esetben úgy értelmezhetjük a fejleményeket, hogy az előkelők maguk is érezték: a tanács csonka volna köznemesek nélkül. Az eredmény mindkét esetben ugyanaz, s éppen ezért jól mutatja a fejlődés fel nem tartóztatható irányát. A királlyal szemben tehát Hunyadi győzött, mert továbbra is az ő kezében maradtak a bevételek, ugyanakkor azonban eddig élvezett különleges helyzete, főkapitányi hatásköre megszűnt. A salamoni ítélettel, amely mellett a köznemesség javára szóló határozat még jellemzőbbnek tűnik fel, egyik fél sem volt megelégedve. Méltatlankodásának Vitéz a király nevében Garai Lászlóhoz május 1-én intézett levelében adott kifejezést,²²⁸ kereken megtagadva a jövedelmekre vonatkozó határozat elfogadá-

²²⁷ A prágai helyzetről, az ottani hangulatról jellemző tudósítást tartalmaz Ruedel János brassói plébánosnak Bécsből 1454. márc. 17-én városához intézett levele. Eszerint márc. 2-án Prágából jövet felkereste szállásán Hunyadi kancellárja, (Sári) Péter s bizalmasan közölte vele: Primo de serenissimo principe rege Ladislao, quomodo destitutus omni solatio Teutonicorum et Vngarorum in Praga quasi peregrinus in exilio reclusus et detentus existeret ita ut nunc nullus dominorum tam de ducatu Austriae, quam etiam de regno Vngariae secum esset constitutus et sigillum inclusum in una ladula et sigillis munita iaceret. (*Marienborg, L. J.*: Kleine siebenbürgische Geschichte zur Unterhaltung und Belehrung. Pest, 1806. 215. l.) Teljesen egybevágunk ezzel a megfigyeléssel Aeneas Silvius hírei, amelyeket 1453/4 fordulóján számtalan levelében feljegyzett. Ezek szerint a csehek V. Lászlót maguknál akarják tartani s nem engedik ki országukból, amíg meg nem tanul nyelvükön beszélni és hozzá nem szokik a (sör-iváshoz. Nunc per Bohemos regitur. Consiliarii regis Bohemi sunt et ministri omnes. (*Wolkan*, III/1.k. 385. sköv. 1.) Mivel Cillei ekkor, októberi bukása után, nem tartózkodott V. László környezetében, minden körülmény amellet szól, hogy a királyi előterjesztéseket valóban a magyar titkos kancellária fogalmazta meg s így azok nem Hunyadi iránt eleve ellenséges érzelmű pártnak a műve.

²²⁸ A levél kancelláriai jegyzete: Commissio domini regis in consilio Io. episcopus Waradiensis cancellarius. Lecta coram rege. (Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Habsburgischen Fürsten K. Ladislaus Posth., Erzherzog Albrecht VI. und Herzog Siegmund von Österreich. Hrsgg. von J. Chmel. (Fontes rerum Austriacarum. II. oszt. Diplomataria et acta. II. k.). Wien, 1850. 11. 1.

sát²²⁹. Hunyadi a három osztrák főúrral juttatta el a királyhoz panaszát. Fő kifogása az volt, hogy az új 18 tagú országot tanács főkapitányi tisztének megszüntetését jelenti, őt pedig az országlakosok színvonalára süllyeszti le. Az elégtételt megkapta: V. László bizalmáról biztosította s arra utasította, hogy az országos tanácsot segítőtársul tekintve, arra támaszkodva viselje továbbra is tisztét.²³⁰

1454. november 14-én V. László Prágából fej- és jószágvesztés terhe alatt megparancsolta a megyéknek, valamint az erdélyi szászoknak, hogy teljes felhatalmazással ellátott négy-négy megbízottat küldjenek el a prelátusok és bárók tervezett összejövetelére vagy ha ezt már megtartották volna, Budára, ahol január 6-án az előkelőknek velük együtt országgyűlésen kell résztvenniök.²³¹ A felszólítás részletesen ismertette, miért van szükség országgyűlésre és ennek milyen kérdések felől kell döntenie. Frankfurtba, a birodalmi gyűlésre, mondja V. László, követeket küldött, hogy a török ellen segítséget kérjenek.²³² Tette mindezt uralkodói kötelességéhez híven, amely megkívánja, hogy gondoskodjék a salus reipublicae regni-ről, főleg Magyarország esetében, amely első az ő öröklött országai közt, a barbároktól körülvéve és fenyegetve pedig védelemre szorul. A követek kedvező választ hoztak. A német és más fejedelmek készek a tavasszal vagy nyár elején nagy támadó hadjáratot megindítani, ennek előkészítése végett azonban azt kívánják, hogy február 15-én Frigyes római császárnál jelenjék meg „mindkét kormányzó — Hunyadi és Podiebrad — mindkét ország néhány kiváló nemesével”, mert ezektől a

²²⁹ Úgy látszik, voltak egyéb határozatok is, ha ugyan jól értjük egyedüli forrásunknak, Vitéz levélének rendkívül homályos utalását. Eszerint a király kijelentve, hogy semmiképpen sem fogadja el a jövedelmek felől hozott döntést, hozzátette: „legfeljebb azokban az artikulusokban, amelyek az ország védelmére szükségesek lesznek és oly személyekkel kapcsolatban, akik szerény javadalmukat bíróságok felállítására és az ellenség elleni készülődésre használják vagy udvarunkban szolgálatunkra vannak”. Az utóbbi szavak Vitézre vonatkoznak, mivel mint titkos kancellár ő foglalkozott a személyes jelenlét bíróságának újja szervezésével s ugyanó teljesített szolgálatot a király mellett. Eszerint az országgyűlés teljesíthette a királyi előterjesztéseknek reá — s bizonyára Várdaira — vonatkozó pontjait s ugyancsak szó eshetett az artikulusokban a török elleni védekezésről is. Sajnos, ennek a decretumnak a szövegét sem ismerjük.

²³⁰ *Katona*, i. m. XIII. k. 981. sköv. l., *Fraknói*, 136. l. — A török ellen Szerbia felé hadseregével felvonuló Hunyadi 1454. júl. 13-án útközben Szegeden gyűlést tartott. Ennek előzményeiről pontosan tájékoztat jún. 6-án Nagyszombatból Garai László nádorhoz intézett levele. Örömmel újságolta, hogy a felső részeken a nyugalmat sikerült helyreállítania s így hamarosan megindulhat a Délvidék felé. Kérte Garait, hogy egy közeli határidőre, amelyet alkalmasnak talál, hívja meg Szegedre valamennyi urat, ti. Ujlaki Miklós vajdát, a kalocsai érseket, a pécsi püspököt, Kórógyi Jánost, a Pálócziakat, a Rozgonyiakat és más atyafiait tanácskozni tam super re publica Christiana, quam aliis negotiis huius regni s azután egy gyors emberével értesítse a conventio idejéről, hogy azon ő is megjelenhessék (Dl. 81.166). A gyűlést tehát Garai hirdette meg. A tanácskozás egyetlen emléke Hunyadinak in presentia congregatione prelatorum, baronum et regni nobilium ad hanc civitatem Zegediensem ad festum sancte Margarethe virginis [proclamata] a gyűlés 10. napján kibocsátott utasítása, amelyet familiarisához, Czobor Mihály diósgyőri várnagy, borsodi ispánhoz intézett, meghagyva neki, hogy nyújtson védelmet Kazai Kakas Miklós özvegye számára. (Dl. 90.013.) A tanácskozás tehát elég sokáig tartott. A megyék és városok kiküldöttjeinek megjelenése, mint a jún. 6-i levélből is következtethető, nem valószínű. Hunyadi egyébként aug. 5-én Becsén volt (Dl. 93.254.), aug. 10-én Kevén (*Ráth*, i. m. 199. l.), aug. 28-án Nándorfehérváron.

²³¹ A meghívó következő példányai ismeretesek: Zichy okmt. IX. k. 470. l. Szabolcs megyéhez, uo. 472. l. Bátmonostori Töttös Lászlóhoz, Dl. 44.750. Kisvárdai Miklós kincstartó, szabolcsi ispánhoz, Dl. 81.185. Szatmár megyéhez, *Fejér*: *Authentia* 158. l. és *ua*. Genus, incunabula et virtus Ioannis Corvini de Hunyad. Buda, 1844. 207. l. az erdélyi szászokhoz.

²³² A követség tagjai közt találjuk az osztrák és a cseh kancellárokon kívül Barius Miklós alkancellárt és Várdai Istvánt. (*Chmel*: *Urkunden* 68. l.)

fejedelmek követei ott Magyarország hadi készülségéről felvilágosítást óhajtanak nyerni²³³ a hadbaszállás idejét pedig össze akarják egyeztetni. A január 6-i országgyűlésnek tehát az a feladata, folytatja a királyi meghívó, hogy intézkedjék a haderő kiállításáról, Hunyadi pedig elküldje megbizottja gyanánt az egész ország nevében megadni a feleletet és kötelezettségeket vállalni. A meghívó valószínűleg Vitéz János munkája. Reá emlékeztetnek a hivatkozások a fortuna superba-ra vagy a necessariae occupationes-re. A fenyegetésnek, amely a megyei követeket kényszeríti a megjelenésre, az a magyarázata, hogy a német és más fejedelmek nem érik be a felváltva Bécsben és Prágában élő királynak a kötelezettségvállalásával, hanem annak szájából óhajtanak felvilágosítást kapni, aki Magyarországon a hatalmat oly mértékben tartja kezében, mintha még mindig ő volna a kormányzó.

Az országnagyoknak a meghívóban említett összejövetele, amely a király szerint „sok más okból” is régóta esedékes volt, nem zajlott még le a meghívó kibocsátásakor. Erre december közepén Péterváradon került sor, ahol Hunyadi szerbiai hadjáratából visszatérőben tartózkodott. A résztvevők közül ismerjük Hunyadin kívül Szekesői Herceg Ráfael kalocsai érsek, Kálnai András pécsi püspök, Garai László nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán, Kórógyi János ugyancsak macsói bán nevét, továbbá megjelentek még V. László megbizottjai, Vitéz János, a cseh Kolowrat János és az osztrák cancellár. Vitéz magával hozta a november 14-i meghívónak a megyékhez intézett valamennyi példányát is. Ezek expedálásával eddig bizonyára azért várt, mert még hiányzott az országnagyok hozzájárulása. Az urak az országgyűlés január 6-i határnapját valóban túlságosan korainak találták ahhoz, hogy az érdekeltek megjelenhessenek s ezért közös elhatározásukból, de egyszersmind a királyi követek beleegyezésével, 15 nappal (január. 20-ra) elhalasztották azt. December 19-én ily értelmű értesítést küldtek tehát szét, a maguk részéről is a megyék lelkére kötve: Emberemlékezet óta az országnak nagyobb és hasznosabb ügyekről nem kellett tárgyalnia, mint amelyek felől most határozni szükséges, a megjelenést tehát ne mulasszák el.²³³

Az 1455. január 20-ra elhalasztott országgyűlés eleget tett V. László felhívásának. Megváltotta a Frigvest Bécsűjhelyben felkeresni hivatott küldöttséget, a hadjárat érdekében elrendelt intézkedések végrehajtását pedig az előkelők írásban és esküvel megfogadták.²³⁴ Az országgyűlés által hozott határozatok valószínűleg decretum formájában nyertek megörökítést — Ragusa megkapta követétől capitula et conclusiones ipsius concilii-t, ezekre utóbb mint ex decreto concilii dominorum prelatorum, baronum

²³³ Zichy okmt. IX. k. 475. l. a Szabolcs megyéhez, Dl. 81.190. a Szatmár megyéhez, *Kovachich*: Supplementum II. k. 124. l. (a közlésben tévesen 1455. évi kelettel) és *Fejér*: Authentia 163. l. az erdélyi szászokhoz intézett példány. Egyidejűleg az erdéli nov. 14-i meghívó alsó részére is rávezették a halasztó záradékot ily formán: Terminus congregationis prescripte ex deliberatione prelatorum et baronum prorogatus est ad quintum decimum diem festi epiphaniarum domini suprascripti. (Zichy okmt. IX. k. 472. l.) Mivel ez a záradék hiányzik a Bátmonostori Tööttöshöz és Kisvárdaihoz intézett példányokon (uo. 472. l. és Dl. 44.750.), feltehetjük, hogy vagy kibocsátásukhoz a főurak esetében nem volt szükséges az országnagyok hozzájárulása, vagy pedig a címzettek maguk is jelen voltak a péterváradai tanácskozáson s így a meghívót személyesen vehették át. — Fraknoi (138. l.), nem ismerve a nov. 14-i királyi oklevelet és félreértve a raguzai jelentéseket (*Gelcich* 566., 568. l.), a péterváradai tanácskozást oly országgyűlésnek tünteti fel, amelyet Hunyadi „önhatalmából, a király tudta nélkül” hívott volna össze, V. László pedig az 1455. jan. 6-i országgyűlés megtartásával Hunyadi tervét akarta volna meghiusítani. Előadását, valamint további következtetéseit az okleveles adatok egyaránt megcáfolják.

²³⁴ A raguzai követ febr. 23-i jelentése szerint omnes proceres regni solemnibus scripturis et iuramentis ad exercitum propria capita devovisse. (*Gelcich*, 572. l.)

et nobilium regni Hungariae hozott határozatokra utalt²³⁵ — szövegük azonban nem ismeretes.²³⁶

1455. november 16-án V. László Bécsből Pestre országgyűlést hívott össze a következő esztendő január 13-ára. Csak a Pozsony és Bártfa városokhoz intézett meghívók maradtak korunkra,²³⁷ későbbi utalásból azonban valószínűnek látszik, hogy a megyékhez küldött utasítások a nemességet fejenkénti megjelenésre szólították fel²³⁸. A király székhelyének Magyarországra tételével indokolta az országgyűlés megtartását, a tanácskozás tárgyául pedig nagy általánosságban az ország védelméről és a közjóról való gondoskodást jelölte meg. A meghívottak nem siettek eleget tenni a felszólításnak, bizonyára azért sem, mert a király maga csak február 6-án érkezett Budára. V. László ennél fogva másnap, február 7-én újabb felhívást intézett a megyékhez. Úgy siessenek, figyelmeztette őket, hogy február 29-ére megérkezzenek és segíthessék őt tanácsukkal az ország ügyeiről és helyzetéről való gondoskodásában.²³⁹ Az országgyűlés a török háború kérdéseivel foglalkozott s a magyar seregnek az ország határára gyülekezését augusztus 1-re tűzte ki.²⁴⁰

1456. november 14-én Nándorfehérvárról V. László arról értesítette Giskrát, hogy a tél közeledése miatt felhagyott a török háború tervével, ellenben a közeli jövőben Szegeden országgyűlést szándékozik tartani s erre a megyéket már meg is hívta. Célja az, folytatta, hogy a megyei küldöttekkel, valamint valamennyi főpappal és báróval együtt megtárgyalja, miként védekezzenek mind a törökkel, mind a felsőmagyarországi „rablókkal” szemben.²⁴¹ Nem valószínű, hogy a tárgyalásokra sor került. A levél megírásakor Cillei három nap óta halott volt, november 30-án a király Temesvárott, december 9-én Csanádon, 13-án Szegeden, 19-én pedig már Budán tartózkodott²⁴² s így a rövid idő alatt sem a követelek fel nem készülhettek, sem a gyűlést megtartani nem lehetett.

1457. február 28-án V. László Budáról országgyűlést hirdetett Pest városába és Rákos mezejére. A nemeseknek és birtokos embereknek itt április 24-én fejenként kellett megjelenniök. A Barius Miklós vagy Várdai István által megfogalmazott felszólítás drámai hangon figyelmeztet az ország veszélyes helyzetére. Mindenfelől ellenség ólálkodik: a felső részek rabláshoz szokott fosztogatói már szerte az egész országban erődítményeket próbálnak emelni, hogy örök szolgaságba taszítsanak mindenkit, másfelől a török készülődik a közelgő nyáron halálos csapással lesújtani. Mivel a királyi méltóságot és az alattvalók szabadságát egyszerre fenyegető veszélyek elhárítására az uralkodói jövedelmek nem elegendők s mert az ország védelmét egyedül a király nem láthatja

²³⁵ *Gelcich*, 572., 576. l.

²³⁶ Országgyűlési határozatra utal V. László 1455. febr. 11-i oklevele, amelyben Szepes várral kapcsolatban Bethlenfalvi Thurzó Györggyel szemben vállalt kötelezettségét ex deliberatione prelatorum, baronum et regnicolarum nostrorum származónak mondja. (*Tóth-Szabó*, i. m. 408. l.)

²³⁷ *Knauz*, i. m. 148. l., *Kovachich*: Supplementum II. k.-123. l.

²³⁸ A megyékhez intézett febr. 7-i meghívójában, amelyre alább utalunk, a király arra szólította fel fidelitatis vestre universitatem et vestrum quemlibet, hogy statim et incontinenti . . . iuxta tenorem, formam et modum precedentium litterarum nostrarum omnes vos movere et ad maiestatem nostram usque ad hanc civitatem nostram Budensem venire . . . debeatis.

²³⁹ *DI*. 55.588. és 55.587., Szabolcs és Békés megyékhez intézett meghívók.

²⁴⁰ *Fraknoi*, 150. sköv. l. — *Teleki*, II. k. 398. sköv. l. több, e napokban kelt királyi intézkedést országgyűlési végzéssel hoz összefüggésbe.

²⁴¹ *Kaprinai St.*: Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae. Vindobonae, 1767. I. k. 110. l., *Kovachich*: Vestigia 287. l., *Katona*, i. m. XIII. k. 1128. l.

²⁴² *DI*. 15.114., *Kaprinai*, i. m. I. k. 123. l., *Házi* I./4. k. 145. l., *Ráth*, i. m. 206. l. A Házi által közölt, Szegeden kelt királyi oklevél kancelláriai jegyzetének (S. E. Co. W.) feloldása: Stephanus electus Colocensis (de) Warada.

el, szükséges, hogy az országgyűlésen együttesen határozhassák meg a teendőket.²⁴³ Három nappal Hunyadi László kivégzése után, március 19-én V. László az országgyűlés napjára április 10-ét jelölte ki. A sietést azzal indokolta, hogy a törökök felől aggasztó hírek érkeztek, saját személye ellen pedig merénylet készült, s kifejezte reményét, hogy a követek megérkezésével a törökök támadásának elhárításáról és az ország más szükségleteiről egyaránt gondoskodnia lehet.²⁴⁴ Ugyanakkor megrettenve a nemesség tömeges megjelenésétől, utasította a megyéket, hogy közülök a nagyobbak négy-négy, a kisebbek két-két követtel képviseltesék magukat. Úgy látszik, a köznemesek nem hajlottak hívó szavára és távol maradtak. Ellenkező esetben V. László aligha lett volna kénytelen az országgyűlés kezdetétől kitűzött nap előestéjén újra felszólítást intézni hozzájuk, megkonstatva a vészharangot: A török már az aldunai réveknél van, ellene Ujlaki Miklós erdélyi vajdát és szlavón bánt küldötte, akit szépszámu királyi sereg kapitányává is kinevezett és felhatalmazott, hogy a nemesi felkelést igénybe vegye. Mindenki álljon tehát készen, hangzott parancsa, hogy a vajda felhívására hadba szálljon, ettől függetlenül pedig a megyei követek felhatalmazással ellátva induljanak útnak, hogy velük az ország nyugalma felől határozhasson. Mily fontosnak tartotta a király a megyék megjelenését, azt a legvilágosabban szokatlan fenyegetése árulja el. Eszerint Ujlakit felhatalmazta nemcsak az engedetlenek birtokainak lefoglalására, hanem arra is, hogy letartóztassa őket.²⁴⁵ Az országgyűlés megtartására a jelek szerint nem került sor.²⁴⁶

1457. június 27-én V. László Bécsből arról értesítette Sopron várost, hogy a bírāja által előterjesztett ügyben nem intézkedhet, mert a prelátusok és a bárók megkérdezése nélkül ilyesféle, a regnum-ot érintő kérdésben nem határozhat, ellenben küldjék el néhány megbízottjukat Pozsonyba, ahová július 13-ra országgyűlést hívott össze, ott majd dönt kérésük felől.²⁴⁷ Az országgyűlés megtartására komolyan készült. Július 2-án utasítást adott, hogy Pozsonyban a tanácskozások tartamára biztosítsanak lakást Várdai István kalocsai érseknek, Vitéz János váradi, Barius Miklós pécsi püspöknek, továbbá az olmtüzi püspöknek és Hangácsi Albert egri prépost alkancellárnak,²⁴⁸ július 7-én pedig a pozsonyiak kétkedő kérdésére, hogy valóban leutazik-e városukba, határozottan kijelentette: Mindenképpen megjelenik az országgyűlésen, amelyre „Magyarország valamennyi prelátusa, bárója és nemes is el fog jönni”.²⁴⁹ Bár az országgyűlés előkészületeiről viszonylag sok adat tájékoztat, megtartásáról nincs értesülésünk.

Nem valószínű, hogy a meghívottak elmentek Pozsonyba. Ellenkező esetben V. László nem kívánta volna, hogy szeptemberben Győrben jelenjenek meg s ott tanácskozzanak vele az ország helyzetének rendezéséről, valamint a módokról, miként kellene segíteni a bajokon, amelyeket az ország és lakói elszenvedni kénytelenek. A királynak ez

²⁴³ *Kaprinai*, i. m. I. k. 301. l., *Kovachich*: Vestigia 288. l., *Csánki D.*: Oklevelek a Hunyadiak korából. Történelmi Tár 1902. 282. l., a Kassához intézett meghívó.

²⁴⁴ *Kaprinai*, i. m. I. k. 201. l., *Kovachich*: Vestigia 289. l., a Bártfához intézett meghívó, amely a várost tehetősége szerint négy vagy két követ elküldésére szólítja fel. Kassa ápr. 1-én értesítette Bártfát, hogy a városok és megyék ápr. 10-re szóló meghívókat kaptak, bár a gyűlés napjára eredetileg ápr. 24. volt kitűzve. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 952. sz.)

²⁴⁵ Dl. 81.254.

²⁴⁶ *Teleki*, II. k. 521. l. — Raguza 1457 májusában, mit sem tudva az időpont megváltozásáról, arra kérte Ujlaki Miklóst, hogy a Szt. György-napi országgyűlés határozatait közölje vele. (*Gelcich*, 597. sköv. l.)

²⁴⁷ *Kovachich*: Supplementum II. k. 129. l., *Házi*, I/4. k. 202. l.

²⁴⁸ *Kovachich*: Supplementum II. k. 131. l., *Katona*, i. m. XIII. k. 1185. l., hiányosan. (Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 1754. sz. O. L. Filmtár.)

²⁴⁹ *modis omnibus ad dietam ipsam in termino predicto veniemus, in quam etiam universi prelati et barones ac nobiles regni nostri Hungarie venturi sunt.* (Pozsony város lt. Id. gyűjt. 1755. sz.)

a meghívója nem ismeretes s csak az országnagyoknak Győrből az erdélyi szászokhoz intézett szeptember 22-ifel szólítása tájékoztat felőle. Eszerint Szécsi Dénes esztergomi érsek, Salánki Ágoston győri és Debrenthei Tamás zágrábi püspök, Garai László nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, szlavón és macsói bán, Rozgonyi János erdélyi vajda, Guti Ország Mihály udvarmester s a többi prelátus, báró és nemes úgy találták, hogy csekély számuk miatt nem tudnak eleget tenni megbízatásuknak s mert a király maga is — Győr helyett — Prágába távozott, mindszentek napjára (november 1.) Pestre hirdetnek országgyűlést. Még pedig abból a célból, hogy a király méltóságáról, valamennyiük nyugalmáról s az ország javáról gondoskodjanak. Erre a tanácskozásra hívták tehát meg a szászok teljes felhatalmazással ellátott küldöttjeit²⁵⁰ s velük együtt kétségtelenül valamennyi megyét is. Alig hihető, hogy az országnagyok hívó szavára többen hallgattak volna, mint a király korábbi felszólításaira.

1457. november 23-án halt meg V. László. Haláláról szűkszavú levélben értesítették december 1-én Sopront, Pozsonyt s természetesen a többi várost is a Budán összegyűlt országnagyok, úm. Szécsi Dénes esztergomi érsek, Hédervári László egri, Salánki Ágoston győri, Vince váci, Pál boszniai püspök, Garai László nádor, Ujlaki Miklós és Rozgonyi János erdélyi vajdák, Perényi János tárnokmester, Ország Mihály udvarmester, Marczali János és Ónodi Czudar Simon. Egyszersmind felszólították őket, hogy küldjenek teljes felhatalmazással követeket a január 1-i pesti országgyűlésre, mivel úgy döntöttek, hogy az új király megválasztásáról és az ország ügyeiről, amint méltó is, az ők, valamint minden országlakó egyetértő akaratából fognak határozni.²⁵¹ A köznemesek, mivel a királyválasztó országgyűlésre nagy tömegben vonultak fel s mert a meghívás Pestre szólt, bizonyára arra kaptak felszólítást, hogy fejenként jelenjenek meg.

IV

Sajátságos módon sem a meghívók, sem maguk a decretumok egyetlen szóval sem emlitenek meg Hunyadi korában egy kérdést, amely pedig a rendi tárgyalásokon szinte központi helyet szokott elfoglalni. Ez az adómegajánlás problémája. Ismeretes, hogy Franciaországban 1314-től fogva az adókérdés az états généraux tanácskozásainak fő pontja²⁵² s általában másutt is az adó felőli egyezkedések döntően mozdították elő a rendi fejlődést. Magyaráztatul bizonyára elég utalunk arra a jelenségre, hogy az uralkodók, amidőn államuk életében főleg háborúkkal kapcsolatban hirtelen olyan nagy szükségletek merültek fel, amelyeket rendes jövedelmi forrásaikból nem tudtak kielégíteni, kénytelenek voltak birtokos alattvalóikkal tárgyalni, egyezkedni s őket rávenni, hogy engedélyezzék jobbágyaik megadóztatását. Nálunk 1439-ben még elég, hogy a király a nagybirtokosokkal állapotdjék meg. Az egyházi és világi főurak hozzájárulását megnyerve, arra nincs szüksége, hogy a nemességel is tárgyaljon. Ez ekkor még nem emel igényt, hogy az adófizetéshez előzetes beleegyezését kikérje az uralkodó, a megszavazás feltételül pedig kedvezményeket csikarjon ki a maga számára. Alig telik el azonban pár év, a nemesség előzetes megkérdezése és jóváhagyása az adókivetés elengedhetetlen feltétele lesz.

²⁵⁰ *Fejér*: Authentia 165. l.

²⁵¹ *Házi* I/4. k. 240. l., *Kovachich*: Vestigia 290. l., *Történelmi Tár* 1902. 286. l. Frigyesnek Sopronhoz intézett utasítása, hogy jelenjék meg az országgyűlésen: *Hazai okmt.* IV. k. 388. l. Alt Ofen azonban Pest, nem pedig Óbuda. (*V.ö. Házi* I/4. k. 245. l.)

²⁵² *Esmein*, A.: Cours élémentaire d'histoire du droit français. 15. kiadás. Paris, 1925. 469., 531. l.

A rohamos átalakulás nem egészen két évtized alatt megy végbe. Alapfeltétele, hogy a gazdasági életet a fejlett pénzforgalom jellemezze, már az 1430-as években adva volt Magyarországon. Annyi ezüst dénár és aranyforint állandóan cirkulált, amennyi szükséges, hogy az állam részéről támasztott rendkívüli követelmények kielégítéséhez szükséges pénzt rövid idő alatt össze lehessen szedni a jobbágyoktól. Ezek gazdaságai rendelkeztek oly pénz- és terménykészlettel, amely mint felesleg jelentkezett és létalapjuk megsemmisítése nélkül igénybe volt vehető. Módot reá a rendkívüli adó, a taxa extraordinaria kivetése, alkalmat pedig a feudális élet számtalan szokatlan eseménye nyújtott, mint az úr kiváltása a hadifogságból, mennyegző vagy haláleset családjában, leggyakrabban azonban hadbavonulása.

Ily földesuritaxa kivetése általános a XV. században. 1435-ben a Körös megyei Rakonokiak települési kedvezményeket adnak, de fenntartják maguknak, hogy új jobbágyaikra is taxa extraordinaria-t vethessenek ki.²⁵³ 1437-ben Ónodi Czudar Simon és Jakab egy szlavóniai birtokot két predialistájuknak átengedve, mint magától értetődő dolgot említik meg, hogy taxa generalis-t továbbra is ki fognak róni s csak azt ígérük meg, hogy ez egy alkalommal sem lesz több egy aranyforintnál.²⁵⁴ A földesurak, ha birtokukat elzalogosítják, szinte formulaszerűen adják beleegyezésüket, hogy az ott élő jobbágyoktól a zálogbirtokos egyéb szolgáltatásokkal együtt a rendkívüli taxát is beszedheti.²⁵⁵ Általában külön tesznek említést róla a rendes bevételi források után, mint 1443-ban a Rozgonyiak, amikor arra adtak felhatalmazást, hogy a „datium, collecta, census és ajándék” mellett a zálogbirtokosok a kezükbe adott falvak jobbágyait megadóztathassák, ha a többi nemes ugyanazt teszi,²⁵⁶ a sorrend azonban hovatovább csak az adó viszonylag új eredetéről, nem pedig szokatlan voltáról tanúskodik. A rendkívüli taxa nagyon is rendszeressé válásának a jele, hogy ugyancsak 1443-ban Perényi János tárnokmester Pálóczy László országbírónak visszabocsátva zálogból kiváltott birtokainak egy részét, ezzel együtt „a dikák vagy rendkívüli taxák” kétharmadát szintén átengedte.²⁵⁷ Időnkint minden leplezgetés nélkül megmondják a szerződésre lépő felek, hogy a zálogbirtokos korlátlan rendelkezési jog illeti meg s úgy bánhat az ideiglenesen hatalma alá került jobbágyokkal, mint a sajátjaival. Erzsébet királyné már 1438-ban ily engedéllyel adta át Perényi Jánosnak a füleki és jolsvai váruradalmakat.²⁵⁸ Azonos felfogással kötött egyezséget 1447-

²⁵³ Dl. 33.789.

²⁵⁴ A Blagay család oklevéltára. Szerkesztették *Thallóczy L.* és *Barabás S.* (Monumenta Hungariae Historica. I. oszt. 28. k.) Budapest, 1897. 325. l. (A továbbiakban: Blagay oklt.)

²⁵⁵ 1436-ban Pelejtei Miklós jobbágytelkeket (Zemplén m.) cum cunctis utilitatibus, proventibus et pertinentiis quibuslibet, datis scilicet et taxis tam consuetis quam inconsuetis ab eisdem iobagionibus provenientibus zálogosít (Lőcsei járási lt. Homonnai uradalom lt. Fasc. A. nr. 11.), 1439-ben a Jánosiak (Szatmár m.) haszonvételekkel, taxis videlicet et dicis consuetis et extraordinariis. (Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1439. nr. 21.) 1447-ben Kisvárdai Miklós egy birtokrészt zálogba véve jogot nyer az ott élő jobbágyokra census, collectas et taxas ordinarias et extraordinarias... imponendi et extorquendi (Dl. 55.343).

²⁵⁶ si ceteri nobiles et possessionati homines eorum iobagiones taxarent et huiusmodi taxam pro se exigèrent, a zálogbirtokosok adinstar eorundem nobilium iobagiones... taxare et huiusmodi taxam pro se exigendi tollendique et levandi liberam habebunt facultatem. (Dl. 13.725.)

²⁵⁷ Dl. 13.705.

²⁵⁸ Megengedi neki, ut ipse, dum et quando ac quotienscumque voluerit, super populos et iobagiones, akik az elzalogosított uradalmakban élnek, adinstar aliarum

ben Hédervári Lőrinc és Tamási László özvegye Pozsegavár és Tamási várak ügyében, megállapodva, hogy saját jobbágyaikat mindegyiküknek joga és teljes hatalma van rendkívüli adóval terhelni, még pedig annyiszor, ahányszor akarják.²⁵⁹ Nem egészen egy újabb évtized elmúltával, 1455-ben V. László az eddig talán inkább csak gyakorlatban élő szokást elvileg is elismerte és megerősítette. Alkalmat erre a borsmonostori ciszterci apát panasza szolgáltatott. Eszerint a monostor népei és jobbágyai vonakodtak megfizetni a rendkívüli taxát akár a maga, akár egyháza szükségleteinek kielégítésére vetette azt ki, sőt lázadozva kijelentették, hogy a rendes censuson kívül másról tudni sem akarnak. A király parancsában engedelmességre hívta fel az ellenszegülőket, figyelmeztette őket, hogy az apát, aki az ő természetes uruk, az ország más nemeseseinek és birtokos embereinek módjára hatalommal rendelkezik felettük, mint alattvalói felett s amidőn akarja, kedve szerint adóztathatja őket.²⁶⁰

A magánföldesurak mögött nem maradt el az uralkodó. Sőt ő még feszélyezetlenebbül terhelhette meg a királyi uradalmak lakóit pénzköveteléseivel, mivel ezeket mindég a köz érdekét szolgálóknak, az ellenséges támadás elhárításához nélkülözhetetleneknek tüntethette fel. Megesett, hogy egy-egy főúr is saját jobbágyaitól állami cél érdekében kívánt áldozatvállalást, mint 1440-ben Thallóczy Frankó volt szörényi bán s nándorfehérvári kapitány. Ő éppen ennek a legfontosabb végvárnak a biztosítása érdekében krassószentmiklósi jobbágyait telkenkint egy aranyforintnyi subsidium megfizetésére szólította fel.²⁶¹ Az első pillanatban önzetlennek látszik eljárása. Ha azonban nem felejtjük el, hogy a főurak a köz javára fordított kiadásait pontosan számon tartották s követeléseiket adandó alkalommal a királlyal birtokadomány formájában kielégítették, Thallóczy esetében is biztosak lehetünk, hogy jobbágyai, bár közvetve, elsősorban az ő érdekeit szolgálták adózásukkal.

Ez idő tájt, tehát a század negyedik évtizedében az államnak a rendes bevételekből nem fedezhető szükségleteinek kielégítése úgy történt, hogy a király, mint földesúr a saját birtokain lakó jobbágyoktól s a városok, mezővárosok lakóitól taxa generalis címén rendkívüli adó beszedtetését kívánta s hozzájárult, hogy a többi nagybirtokos ugyanezt tegye. Nemesak az a megfontolás és tapasztalat ösztönözte erre, hogy ellenkező esetben jobbágyai átköltöznének oly birtokokra, amelyeken kevesebb adó fenyegeti őket, következésképp jobb megélhetés vár rájuk, hanem a kényszerűség, hogy hadjárat esetén rá van szorulva a főurak fegyveres erejének támogatására. A kapcsolat tehát így alakult: A király, a megelőző évszázadból átöröklődött gyakorlatnak megfelelően, kénytelen a nagybirtokosok bandériumait igénybe venni, ha az országot ellenséges támadás fenyegeti, ahhoz azonban, hogy a bandériumok hadba vonuljanak, meg kell engednie, hogy a nagybirtok urai ugyanazt a rendkívüli adót beszedjék jobbágyaiktól, amelyet ő vetett ki a sajátjaira.

possessionum suarum hereditariarum taxam extraordinariam imponendi et exigendi liberam habeat facultatem. (Dl. 13.248.)

²⁵⁹ Mindkét fél iobagiones suos . . . extraordinarie dicare et taxare atque super eisdem collectas exigere dum et qu[ando to]tiens quotiens voluerit, cum omnis iurisdictionis plenitudine valeret atque posset. (Dl. 88.215.)

²⁶⁰ Et quia ipse abbas tamquam dominus vester naturalis veluti alii nobiles et possessionati homines regni nostri potestatem habere debet super vos tamquam subditos, dum vult et taxandi vos iuxta voluntatem suam sicuti nec nos secus fieri volumus. (Dl. 88.307.)

²⁶¹ Thallóczy: Szerbia 134. l.

Az összefüggést ily közvetlenül okleveles adatokkal nem igazolhatjuk ugyan, a körülmények összevetéséből azonban logikusan következik. Egy 1438-i oklevél szerint Albert elzálogosítva a Gömör megyei Ajnácskő várat a Pálócziaknak, biztosította ezeket, hogy valahányszor ő vagy utódai Magyarországon a királyi városokra, mezővárosokra, falvakra és birtokokra rendkívüli taxa generalis-t ró ki, akkor ők is a vár tartozékaiban ugyanezt megtehetik a maguk javára s csak azt kötötte ki, hogy taxájuk mérsékelt, elviselhető, a falvakat el nem néptelenítő és az ott élő jobbágyokat mértéken túl nem terhelő legyen.²⁶² Példánk úgy hangzik, mintha két földesúr zálogügyletéről volna szó. Azonban ha arra gondolunk, hogy a királyi taxa generalis-nak kivetése a háborúra való felkészülést szolgálta, magától értetődik, hogy a főurak is a jobbágyaiktól egyidejűleg bekövetelt rendkívüli adót a fegyveres erő kiállításával indokolták — még ha nem is tettek eleget a király fegyverbe szólító parancsának. A lényeg tehát az, hogy király és nagybirtokosok egyidejűleg, de külön-külön szedték be a maguk számára a taxa generalis-t, ki-ki a saját uradalmaiban. Arra, hogy ezt előzetes tanácskozás után, közös elhatározásból tették, 1438-ból van adatunk. Az év vége felé Erzsébet királyné felszólítva a földesuri hatalma alatt álló Kőrmöcbányát taxájának beszolgáltatására, erről azt mondja, hogy a király, ő, a főpapok és a bárók egymás közti tanácskozás során állapodtak meg: minden birtokos ember köteles az adót a saját városaira, mezővárosaira, birtokaira, falvaira kivetni, sőt még a kulesot is együttesen határozták meg.²⁶³

Ettől a megszokott állapottól kivételképpen már Zsigmond alatt is volt eltérés, következetesebben más rendszer kezdetei azonban 1439-ben tűnnek elő. Rendkívül komor körülmények közt, amelyek teljes mértékben indokolták a szokatlan intézkedéseket. A török támadásának kivédése és Szendrő felmentése céljából a Dunánál összegyűlt magyar haderő köznemesi csapatai kardsapás nélkül, csúfosan szétoszlottak, magára hagyva a királyt és környezetét, az országnagyokat és előkelőket. Ezek a maguk haderejét a nemesi felkelés nélkül gyengének találták nagyobb akció megkezdéséhez s mert közben Szendrő is elesett, legalább a jövő esztendőre próbáltak egy új vállalkozást előkészíteni. Tervük alapgondolata helyes volt. Igen nagy hadsereget óhajtottak kiállítani, úgy azonban, hogy a nemesi kontingens helyét zsoldosok foglalják el. Mivel pedig a zsoldosok felfogadása oly költséges, hogy a kiadások a királyi és királynéi jövedelmekből nem fedezhetők, generalis taxa kivetését határozták el. Ennek összege telkenként száz olyan új nagyobb dénár, amelyből 150 tesz ki egy aranyforintot s fizetni tartozik minden jobbágy, sőt a kondicionárius és jobbágytalan nemes is. A király és előkelői valósággal szerződést kötöttek egymással a vállalkozás biztosítása érdekében. Albert megfogadta, hogy a hadjáratot személyesen fogja vezetni s rokonaitól külföldi segítséget igyekszik szerezni, majd a maga és felesége nevében kötelezettséget vállalt, hogy kivétel nélkül minden jobbágytól, városi és mezővárosi polgártól beszedeti az adót,

²⁶² Dl. 71.960. — Korábban, 1435-ben Zsigmond az atinai uradalmat a Garaiaknak 17.000 aranyforintért elzálogosítva, ugyanezen kifejezésekkel és feltételek mellett engedte meg taxa extraordinaria kivetését. (Dl. 33.941.)

²⁶³ 1438. dec. 3. presentem taxam per regiam et nostram maiestates ac prelatos et barones nostros maturo superinde habitó tractatu per universos possessionatos homines super eorum civitates, opida, possessiones et villas ac iura possessionaria imponi et exigi debendam iuxta limitationem per easdem regiam ac nostram maiestates prelatosque et barones nostros superinde factam. (Kőrmöcbánya város lt. Fons 20. fasc. 1. nr. 36.)

a vele most megállapodást kötő előkelőket hasonló eljárásukban nem hagyja cserben, sőt őket minden ellenállással szemben megvédelmezi, viszont az előkelők, akiket az oklevél névszerint felsorol, s akik közt a nádortól kezdve az egyházi és világi nagyokat, sőt a még szerényen háttérben meghúzódó Hunyadi Jánost is megtaláljuk, a következőket jelentették ki: Helyeslik a taxa kivetését, ahhoz hozzájárulnak és elfogadják, jobbágyaikkal kiadatják az adót, s minden erejükkel azon lesznek, hogy távollevő társaikat szépszóval vagy más módon ugyanilyen magatartás vállalására rávegyék, ha pedig ez nem sikerül, a királyt és királynét támogatni fogják az ellenállók megtörésében, vezessen bár ez az ellenszegülők fejtételére és birtokelkobzására, mert eltökélték magukat, hogy egymást el nem hagyják.²⁶⁴

Az adó jellege és szerepe oly félreérthetetlenül tárul elénk, hogy szinte felesleges is minden magyarázat. Adóra szükség van, mert az ország védelmét ellátni hivatott haderő, a megyei kontingensek hasznavehetetlensége miatt, másképp nem állítható ki s így tulajdonképpen a köznemesi birtok jobbágya sem jár rosszul, ha a királyi adószedőnek adja át a maga dénárjait, mert ezeket egyébként ügyis elvenné tőle földesura, hatalmánál fogva, hadbavonulásakor. Elrejtve hagyja azonban a megállapodás az előnyöket, amelyek az adóztatásból a főurakra vártak. Nekik, ha maguk vetik ki uradalmaikban a rendkívüli taxát, csak annyi jutna, amennyit jobbágyaik kötelesek fizetni. Jobban járnak ellenben, ha az egész ország, tehát a köznemesi birtokok jobbágyságának sőt a feltételes és egytelkes nemeseknek az adója is a királyi kincstárban gyűlik össze. Az uralkodó ugyanis csak részben szokott maga zsoldosokat felfogadni, mert a nagybirtok urai már rég rákényszerítették és hozzászoktatták, hogy nekik s közülök is elsősorban az országnagyoknak igen jelentős összegeket kiutaljon zsoldosok alkalmazására.²⁶⁵ Mivel pedig ezek az összegek nagyobbak, mint a saját jobbágyaiktól beszédhetők, fegyveres magán seregeket, vagy — mondjuk szerényebben — csapataikat voltaképpen állami támogatásból állíthatták ki, hogy azután ezek segítségével jóval nagyobb mértékben szerezzék meg szolgálatuk jutalmául a közvélemény elismerését és a király birtokadományát, mint ahogyan arra egyedül saját jobbágyaik adójából módjuk volna. Vagyis a főurak abban a biztos tudatban járulhattak hozzá a generalis taxa kivetéséhez és mondhattak le a király javára annak saját jobbágyaiktól származó részéről, hogy a köznemesi birtokokról befolyó összegek is közvetve az ő kezükbe fognak jutni. Áldozatkészségüket tehát a kettős haszon reménye táplálta. Ezek után viszont érthető, hogy számoltak ellenkezéssel s annak letörésére szoros szövetségre léptek egymással s a királlyal. Ellenállásra, nyilvánvaló, nem a jobbágyok, hanem a köznemesek körében számítottak. De éppen az a körülmény, hogy a megyék hozzájárulásának biztosítása, sőt megkérdezésük nélkül hozták meg határozatukat, mutatja, hogy az adó kivetésének ekkor még egyáltalán nem feltétele a köznemesség beleegyezésének, engedélyének megszerzése.

Albert váratlan halála megakadályozta a nagybirtokosokkal kötött megegyezés végrehajtását. Kidőltével a kétoldalú szerződés érvénytelen lett, az adó kivetésére és beszedésére nem került sor. Utászolt az 1439-i megállapodás szerzőinek csak egy része ismerte el uralkodónak, a többiek — s köztük elsősorban az özvegy királyné, Erzsébet — semmiképpen sem engedték volna meg

²⁶⁴ *Teleki*, X. k. 70. l.

²⁶⁵ *Elekes*, i. m. 54. sköv. l.

dicatorainak, hogy megjelenjenek birtokaikon. Ilyen utasítás kiadására, ismétljük, az új király nem is gondolt. Pénzre azonban, mégpedig sokra, neki is szüksége volt. A török szárazon és vizen ostrom alá vette Nándorfehérvárt, sőt további várak megvívására és a délvídek előzönlésére készül, hangzott fel 1440 júniusában riasztása, majd így folytatta: Bármennyire szokásává lett, hogy alattvalóinak helyzetét inkább könnyítse, mint súlyosbítsa, s bármennyire kész minden erejével elhárítani az egész országot fenyegető veszélyeket, a prelátusokkal, bárókkal és előkelőkkel megtárgyalva, miként lehetne feltartóztatni a törököt, sőt megvitatva a belső reform és a béke kérdéseit is, azokkal együtt sem tudott, főleg mert csak az imént lépett trónra, más alkalmasabb utat találni, mint a városoktól és mezővárosoktól segélyt, subsidiumot kérni. Bár csak a Szomolnokbányához intézett rendeletet ismerjük, amely arra 400 aranyforintnyi taxát rótt ki,²⁶⁶ nem lehet kétségünk, hogy valamennyi királyi város és mezőváros hasonló súlyos összeg megfizetésére kapott felszólítást, de egyszersmind szépen hangzó biztatást is, hogy a király más dolgokban majd hathatósan segíteni fog helyzetükön. Az adó átvételével Zenichei Frankó volt megbízva, aki azt familiarisaival hozatta el, nyilvánvalóan máshonnan is, hogy Nándorfehérvár védelmére fordítsa, ő pedig minden jel szerint azonos azzal a Thallóczyi Frankóval, aki egy hónappal korábban, mint már említettük, a saját jobbágyaitól egy aranyforintnyi subsidiumot szedett be ugyanazon vár céljaira.

Mindebből kétségtelen, hogy Ulászló nem országgyűlésen, hanem csak a nagybirtok uraival tárgyalt. Kedvezőbb viszonyok között a király elérhette volna, hogy a főpapokkal és főurakkal együtt a jobbágyságot adóztathatja meg, ezek vonakodása miatt azonban, mivel nem voltak hajlandók valamiféle terhet magukra venni, be kellett érnie a városok igénybevételével. Egyébként az a körülmény, hogy az utasítás végrehajtásával is a vár kapitányának — Thallóczyi Jánosnak — testvérét bízták meg, szintén azt bizonyítja, hogy az egész akció lényegében erősen korlátozott jellegű volt.

1441-ből és a következő évből egyetlen adatot sem ismerünk, amely rendkívüli adóról tenne említést. A hatalom birtokosai ekkor még kivétel nélkül a megszokott módon gondolták az állam védelmét külső ellenséggel szemben biztosíthatni. Jellemző bizonyítékul a fegyverszüneti tervezetre hivatkozhatunk, amelyet ekkortájt fogalmaztak meg Erzsébet özvegy királyné és Ulászló tanácsadói. Az irat, bár részletekbe menően megállapítja mindkét fél jogait és kötelességeit, a belső béke, valamint az állam rendjének fenntartása érdekében pedig aprólékos gonddal szabályozza alattvalóik magatartását, egyetlen szóval sem emlékezik meg általános adó kivetéséről. A törökkel szemben a védekezést tehát nem úgy képzelte el, hogy a szerződő felek a maguk területén adót szednek be s annak terhére csapatokat állítanak ki, hanem úgy, hogy általános hadbaszállást rendelnek el s a hadjáratban mindenki szokás szerint jövedelme, azaz birtoka arányában felfegyverzett katonákkal vesz részt.²⁶⁷

²⁶⁶ *Thallóczy*: Szerbia 135. l.

²⁶⁷ A felek contra Turcos et alios infideles de bonis, que in toto hoc regno tenentur, secundum exigentiam proventuum earundem ac facultatem et possibilitatem suam tenentur gentes mittere secundum consuetudinem regni, dum generalis exercitus contra eosdem fuerit inductus (!) seu provulgatus (!). (Eperjes város lt. Középkori oklevelek. 208. sz.)

Viszonylag sok megemlékezés és utalás szól az 1443-i adóról. Az április 1-én tartott tanácskozás jellegét már tisztáztuk: nem volt országgyűlés. Ennek ellenére az ott megjelent prelátusok, bárók, milesek és előkelők feljogosítva érezték magukat, hogy teljesítve a király kívánságát, a török elleni háború céljaira általános adó kivetését rendeljék el. Határozatukat az 1443-i decretum első pontjában meg is rögzítették, azonban csak általánosságban.²⁶⁸ A részleteket, tehát az adó mértékét és behajtásának módját a megyékhez intézett királyi körrendelet szabályozta, ugyanez állapította meg az ellenszegülőkre váró büntetést s tartalmazta végül Ulászlónak eskü alatt adott biztosítékát, hogy a teher elvállalását nem fogja a jövőben precedensnek tekinteni. Ez az oklevél sajnos nem ismeretes s tartalma felől Ulászló április 11-i módosító utasítása tájékoztat.²⁶⁹ A király ezt is ugyanannak a budai tanácskozásnak a határozatából bocsátotta ki, mint előbbi — ismeretlen — parancsát.²⁷⁰ Ulászló szavai szerint a gyűlés úgy rendelkezett, hogy két-két telkes, vagy saját, külön házában lakó ember egy-egy aranyforintot fizessen, illetőleg, ha nincs módjukban vagy nem szívesen rónák le így tartozásukat, akkor egyenként adjanak a forgalomban levő (ezüst) pénzből annyit, amennyi egy-egy aranyforint értékének megfelel. A határozat meghozatala után azonban — folytatja a király — közismert lett, hogy a török szultán oly nagy haderővel és felkészüléssel szándékozik a közel jövőben az ország elfoglalására megindulni, amelynek kivédésére a *gyűlés után* eltávozott erdélyi vajdák — Hunyadi János és Ujlaki Miklós — és más bárók megítélése szerint a kiszabott adó semmiképpen sem elegendő. Ennélfogva elhatározatott, hogy minden külön házzal rendelkező ember fizessen egy aranyforintot, ill. a folyópénzből másfél aranyforint értékűt. A nemesek és birtokosok kötelessége tehát az, fejezi be parancsát Ulászló, hogy a kiküldött dicatoroknak ne az először megállapított, hanem a megváltoztatott kulcs szerint engedjék meg az adónak jobbágyaikra való kivetését és beszedését. A szöveg fogalmazása kétségekben hagy, hogy kiadatásakor, április 11-én elszlott-e már a gyűlés. Egyrészt az „ebben a legújabb gyűlésben”²⁷¹ szavakból arra kellene következtetni, hogy résztvevői még együtt voltak akkor, másrészt viszont az oklevél úgy beszél Hunyadiék eltávozásáról, mint amely a gyűlés után következett be.²⁷² Akárhogyan is volt, kétségtelen, hogy az egyházi és világi főurak, amint megyei követek nélkül elrendelhetők az általános adó kivetését, ugyanúgy azt kétszeresére is felemelhetők.²⁷³

²⁶⁸ Elhatározták primo et principaliter, ut in estate proxime affutura pro regni huius defensione et reparando statu notabilis arm(at)orum exercitus instauretur, pro eiusdem institutione et instauratione opportuna per totum regnum nostrum generaliter pecunialis contributio fieri debeat sub modis et ordine ac conditionibus et penis, qui seu que in aliis litteris nostris ad singulos comitatus regni nostri transmissis distincte notificatae sunt et expressate. (Dl. 80.798.)

²⁶⁹ Ennek Középszolnok megye nemeseihez és birtokosaihoz intézett példánya : Dl. 65.057.

²⁷⁰ Az oklevél, a decretummal megegyezően, a tanácskozás résztvevőiről így emlékezik meg : in hac novissima congregatione prelatorum, principum, baronum, militum et procerum regni. Igaz, a kancellária a rendeletet az élen álló jegyzet szerint „a prelátusoknak, báróknak és az ország nemeseinek határozatán alapuló királyi utasításra” állította ki, a regni nobiles kifejezés beiktatása azonban, mivel kétségtelen, hogy a budai tanácskozás nem volt országgyűlés, csak megerősíti Kovachich (Vestigia 220. sköv. 1.) megállapítását : A prelati, barones, nobiles kitétel, ha más bizonyítékok nem járulnak hozzá, magában nem tanúskodik országgyűlés mellett.

²⁷¹ in hac novissima congregatione.

²⁷² qui post pretactam congregationem abscesserant.

²⁷³ A szöveg említett ellentmondása így volna feloldható : A prelátusok és bárók hozzájárultak, mint 1439-ben is tették, az egész ország jobbágyságának megadóztatásához, ugyanakkor azonban a királyt megeskették, hogy nem fog visszaélni engedélyükkel; határozatuk meghozatala után többen eltávoztak Budáról, mások azonban együtt maradtak s ezek azután az újabb hírek hallatára hozzájárultak a második rendelkezésnek — ismét csak megyei követek nélküli — kiadásához.

Az adót a király által kirendelt dicatorok rótták ki és szedték be. Félreérthetetlenül kiténik ez egyrészt Marczali Imre és János verőcei ispánok felhívásából, amelyben figyelmeztették megyéjük nemeseit és birtokosait, hogy a királyi oklevéllel kijelölendő dicatorokat ne gátolják megbízatásuk teljesítésében, másrészt abból a tényből, hogy a szlavóniai dicatorok, Berzeviczi Pohárnok Detre és Bátmonostori Töttös László főurak voltak, akik magukat — a hatalmi viszonyokat bizonyára jól tükröző meghatározással — „valamennyi báró által kirendelt adószedőknek” nevezték.²⁷⁴ Igaz, Cillei Frigyeshez intézett levelükben azt mondják, hogy „a király és Magyarország valamennyi preláta, bárója, előkelője és nemese akaratóból és az ő megbízólevelükkel ellátva” végzik munkájukat,²⁷⁵ hivatkozásuk azonban pontosan megfelel az április 11-i királyi utasítás cancelláriai jegyzetében foglaltaknak s így nem vehető szóserint. Óvatosságra int, hogy ne vegyüik betű szerinti értelemben az oklevelek kifejezéseit, Hunyadinak a Tolna megyei dicatorokhoz intézett április 25-i utasításában olvasható azon kijelentése is, amely szerint az ottani rendkívüli adót „a király és az országlakosok” az ő és vajdatársa, Ujlaki Miklós számára utalták ki.²⁷⁶ A „regnicola” oly általános elnevezés, hogy az általa jelzett társadalmi rétegek cselekvő szerepet csak országgyűlésen játszhattak. Hogyan volna azonban elképzelhető, hogy nem is az adó megajánlásánál, hanem az arról való rendelkezésnél volt az „országalakosoknak” intézkedési jogkörük a király mellett, mintha a megyei követeknek szavuk lehetett abban, kik és mily mértékben részesüljenek a bevételekből?

Minden találgatást feleslegessé téve nyújt felvilágosítást az utasítás az adó sorsáról. Azt bizonyítja, hogy a királynak csak elvileg volt módjában az adók behajtásáról gondoskodni, mert gyakorlatban az érdekelt főurak azon a címen, hogy készek csapatokat szervezni, kieszközölték tőle egész megyék adójának átengedését, mindjárt vállalkozva annak begyűjtésére is. Így kapta meg a Tolna megyéből várható pénzt, amelynek összegét előzetesen 10.700 aranyforintra becsülték, fele-fele arányban Hunyadi és vajdatársa, Ujlaki s mert a dicatorok egyike, Bodó Gergely Hunyadi később is nagy szerepet játszó bizalmi embere, túlzás nélkül feltehetjük, hogy a másik dicator meg Ujlaki megbízottja volt.²⁷⁷ Abból a tényből, hogy Rozgonyi Simon egri püspök főkancellár az északkeleti megyék adója felől rendelkezett,²⁷⁸ nagyon valószínűnek látszik, hogy az ún. dispositiók rendszerének segítségével a nagybirtok urai — a király kikapcsolásával — maguknak biztosították az adóbevételt. Sőt még további elaprózódásra is van adatunk. Éppen Rozgonyi Simon kivonta ugyanis a dicatorok hatásköre alól Várdai Miklós birtokait s az ezekről járó adó behajtására magát Várdait hatalmazta fel.²⁷⁹ A kivételezést azzal indokolta, hogy ez csapataival vele együtt az északi részekben harcolt. Ily módon tehát a vagyonosabb földesúr azon a címen, hogy harcosaival részt vesz a hadivállalkozásban, alkalmat

²⁷⁴ Zichy okmt. IX. k. 53. sköv. l. — A tulajdonképpeni munkát a főurak természetesen nem maguk végezték el, hanem familiarisaikra bízta az. Ezek működéséről és akadályairól (uo. 55. sköv. l.) több oklevél szól.

²⁷⁵ Zichy okmt. IX. k. 55. l.

²⁷⁶ *Teleki*, X. k. 124. l.

²⁷⁷ Hunyadi egyébként ellenőrt is küldött a beszéd szemeltartására. Ez egyik officialisa, az ugyancsak ismételt szereplő Dóczi Mihály volt, akit Thallóczy Matkó bán családjából vett át. 1443. ápr. 25-én Hunyadi Csanádon Dóczyt, akit ugyanezen a napon az 5350 aranyforint átvételére felhatalmazott, ratiocinator taxae in comitatu de Tholna per nos constitutus-nak nevezte. (Dl. 55.256.)

²⁷⁸ 1443. júl. 8-án Rozgonyi utasítást küldött Szokolai Miklós, Kállai János, [Ná]-ményi Miklós és Lónyai István exactores taxae regalis-hoz, akik a Várdai-birtokokat magukban foglaló megyékben működtek. (Dl. 55.261.) Mivel az első kettő szabócsi, a másik kettő beregi családból származott s ugyanezen megyékben voltak a Várdai-birtokok, Rozgonyit mindenképpen megillette ennek a két megyének az adója.

²⁷⁹ omnem illam taxam regalem, que de possessionibus ipsius Nicolai de Warda provenire debet, eidem pacifice percipere et levare permittatis.

nyert arra, hogy az állami adó, a király teljes mellőzésével, közvetlenül az ő kezébe jusson.²⁸⁰ Az adót egyébként az érdekeltek azoknak a nemeseknek és birtokosoknak a jobbágyaitól, akiknek nem volt módjukban birtokaikat a tehertől mentesíteni, erélyesen — talán túlzás nélkül mondva: kíméletlenül — beszédtek. A karhatalmat a megyék biztosították. A szigorúságra jellemző, hogy a bulcsi bencés apát már július 13-án kénytelen volt 50 aranyforintért elzálogosítani egy falvát, hogy kiválthassa azokat a birtokait, amelyeket Arad megye alispánjai a taxa meg nem fizetése miatt lefoglaltak.²⁸¹

1444-ben, az előző évhez hasonlóan, ugyancsak egy aranyforintos generalis taxa került kivételre. A róla megemlékező okleveles adatok, amelyek kezünkbe kerültek, az adó beszédéről tájékoztatnak. Ezek szerint Vas megyében Ulászló megbízásából az ispán s egy személyben szombathelyi várnagy, a lengyel Jakus gondoskodott behajtásáról, azonban belőle annyit, amennyi 150 lóra volt szükséges, mindjárt magánál tarthatott. Szintén a Vas megyei adó terhére Ulászló Gersei Lászlónak és Petőnek, a zalai ispánoknak száz lóra tett dispositiót. Csatuk kiállítására megkapták Jakustól a saját birtokaikból beszédett pénzt, a hiányt pedig ugyanannak kellett pótolnia a maradékból, sőt saját juttatásának terhére.²⁸² Zala megye adójával Ujlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bán rendelkezett. Dicatorai, akiket ő alkalmazott, a jómódú köznemesi családból származó Esegvári Pál és Benedek egykori bolgár bán leszármazottja, Debrentei Himfi Basy voltak. A Gerseiket Ujlaki előnyösebb helyzetbe juttatta, mint amilyenben Vas megyében voltak, mert felhatalmazta őket, hogy itteni jobbágyaiktól maguk szedjék be az adót. Ellenértékül azt kívánta, hogy száz lovassal s ugyanannyi fegyverhordóval álljanak rendelkezésére, amidőn erre szüksége lesz. Egyszersmind utasította két dicatorát, hogy jelentsék neki, ha az így kiutalt összeg nem fedezné a Gerseiek katonai szolgálatának kiadásait, mert akkor a hiányt máshonnan fogja pótolni.²⁸³ Ugyancsak a zalai adóból Ujlaki kisebb összegeket is utalványozott. Így Nyársapáti Istvánnak 32 aranyforintot. A dicatorok az ilyesféle összegeket a vajda számlájára írták, annak bizonyágául, hogy valóban az egész megye adójával ő rendelkezett.²⁸⁴ Más megyék adója nyilvánvalóan más országnagyokat és főurakat illetett, köztük — természetesen — Hunyadit is.²⁸⁵ Nem tudjuk, hogy az adót az országgyűlés rendelte-e el. Az 1443-i taxa generalis felőli áprilisi döntés és a behajtásával kapcsolatos intézkedések közt egy — másfél hónap telt el, az 1444-i országgyűlés április 18-ról keltezett decretumának kiadása és Ujlaki rendelkezései között ellenben kétszer, sőt háromszor annyi idő. A különbség oly nagy, hogy eleve sem valószínű az adó országgyűlésen történt elrendelése s ebben a megyei követek részvétele.

A várnai csatavesztést követő zavarok s a központi hatalom eltűnése érthetővé teszik, hogy 1445-ből nem ismerünk általános adófizetést említő adatot. 1446-ban ellenben

²⁸⁰ Várdai megelőzőleg a királytól is kapott dispositiót, amelynek terhére csapataival a délvidékre kellett volna vonulnia. (Zichy okmt. IX. k. 60. l. Jún. 28. : cum gentibus illis, ad quas de pecunia taxe generalis de nostra maiestate dispositionem habetis.)

²⁸¹ *Pesty Fr.*: Krassó vármegye története. II—IV. k. Budapest, 1882—1884. (A továbbiakban: *Pesty*: Krassó) III. k. 386. l. — Azok közt, akik a taxát beszédtek, akadtak olyanok, akik adósak maradtak az elszámolással. Nem kevesen lehettek, mert az 1444-i decretum szükségesnek találta, hogy külön cikkben (16. art.) figyelmeztesse őket kötelességük teljesítésére.

²⁸² 1444. júl. 21. Et si exinde ipsa dispositio eorum ad centum equos exple[ri] non posset, extunc de remanentiis et dispositione vestra ipsis complere curetis. (Dl. 92.972.)

²⁸³ 1444. júl. 22. cum centum equitibus et totidem personis armigeris. (Dl. 92.973)

²⁸⁴ 1444. szept. 11. nostram ad rationem, mondta Ujlaki. (Dl. 102.495.)

²⁸⁵ Az adó befizetéséről tájékoztat, arról azonban már nem, hogy kiknek kezébe került, Peterdi Forisnak és társainak a Pozsega megyei közgyűlésen tett 1444. aug. 7-i vallomása, amely szerint ők a zálogul kezükben tartott orjvai uradalomból etiam taxam regalem floreni auri per totum regnum impositam megfizették. (Dl. 33.790.)

a kormányzóválasztó pesti országgyűlés decretumának kiadását követőleg a negyedik napon (június 16.) az országnagyok arról értesítették a megyei birtokosokat és a királyi, királynéi városokat, hogy valamennyi országlakossal együtt keresve az utat és módot, miként lehetne a belső és külső ellenségekkel szemben az ország védelméről gondoskodni, nyugalmát pedig biztosítani, teljes egyetértésben a következők felől állapodtak meg: Az egész országban minden öt telekre, bárki, akár a király legyen is birtokosuk és minden mentesítést figyelmen kívül hagyva, a *lucrum camerae* módjára, továbbá minden négy jobbágytalan nemesre egy aranyforintot kell kiróni, a kivetéstől számított két héatalatt beszedni és a kormányzónak átadni, hogy ez a pénz birtokában a védelemről és rendről gondoskodhassék. A nemesek tehát, hangzik tovább az országnagyok felszólítása, jobbágyaikat, a királyi s királynéi városok, a jobbágytalan nemesek, valamint a bármiféle szabadsággal rendelkezők pedig önmagukat engedjék adóval megróvatni s fizetési kötelezettségüknek a megállapított idő alatt tegyenek eleget. Mégpedig a Szabolcs megyeiek — a felszólításnak hozzájuk intézett példányát ismerjük — a kormányzó rendelkezése értelmében a váradi püspöknek, Vitéz Jánosnak vagy megbizottjának. A vonakodót a püspök jogosult birtokai elfoglalásával sújtani oly módon, hogy azok csak tíz márka lefizetése ellenében válthatók vissza.²⁸⁶

Az adó, ha szabad egyetlen megye példájából következtetni, nem mindenütt jutott tehát közvetlenül Hunyadi kezébe.²⁸⁷ A király példájára mint kormányzó ő is kénytelen volt helyenként főuraknak — Szabolcs esetében a váradi püspöknek — bandérium kiállítására átengedni. Szabolcs megye július 23-i oklevele szerint Vitéz két megbizottja, Balázs mester váradi kanonok és Kartali Pál, munkájuk befejezése után átadták a szolgabírának a hátrálékosok névsorát. Ez nincs minden tanulság nélkül. Kiderül belőle, hogy Várdán Miklós, azaz Várdai Miklós, az egyik ispán 135, Eszláron Kállai Lőkös János, a másik ispán 17, Bösörményen, Dadán és Ladányon pedig maga Hunyadi maradt 120, 40, illetőleg 10 porta után az adóval hátrálékban.²⁸⁸ Tagadhatatlanul komolytalanul hangzik ezek után a megyei oklevél fenyegetése, hogy a fizetni vonakodókat meg fogják bírságotolni. Az ispánok és Hunyadi önmagukat? — kérdezhetnők. Természetesen másról van szó, mint ellenszegülésről vagy a rendelet semmibevételéről. A felsoroltak, talán mások is nem az ország, hanem a püspök elől vonták el az adót, hogy a saját fegyvereseik kiállítására fordítsák. De ha meg is engedjük ezt a valószínű feltevést, el nem hallgat-

²⁸⁶ *Kovachich*: Vestigia 261. l. Az oklevél eredetije: Pécsi püspöki könyvtár. Manusc. AA III. Nr. 14. 154. sz. (O. L. Filmtár.)

²⁸⁷ Vas megyében Hunyadi két familiarisa, Zeleméri László és Baladi Pelbárt szedte be a taxát. Gersei László előadása szerint itt két birtokának jobbágyai a kirovást követő 15 napon belül eleget akartak tenni kötelezettségüknek (quam scilicet pecuniam ipsarum possessionum dudum ante quindecim dies post dicationem ipsius taxe eisdem dicatoribus villicis et populi ipsius domini Ladislai reddere curassent), azok azonban vonakodtak a pénzt átvenni. (Dl. 93.047.)

²⁸⁸ Item qui non solverunt. Primo Mathie de Backa Benk tenentur solvere portas XXIII. Item Monyoro Mathie de Backa t.s.p. XXIII. Azzouay Ladislai t.s.p. VIII. Item Ezen Akos t.s.p. LXXVIII. Item Agthelek Akos t.s.p. XVI. Item Varda Nicolai t.s.p. CXXXV. Item Rosal Nicolai t.s.p. XV. (Áthúzva: Item Hungthelek Michaelis Bazded t.s.p. Item Konyar Michaelis de Bezded t.s.p. Item Patrho Michaelis de Besded t.s.p. LXXXVII.) Item Zekel Iohannis Lewkes de Kallo t.s.p. XII. Item Bayon nobilium t.s.p. III. Item Ladan Mathie de Backa t.s.p. XXXIII. Item Sap nobilium t.s.p. IX. Item Bezermen magnifici Iohannis de Hwnyad t.s.p. CXX. Item Ezlar Iohannis Lewkes de Kallo t.s.p. XVII. Item Dada Iohannis wayuode t.s.p. XXXX. Item Ezlar Michaelis t.s.p. XVI. Item Pygh filiorum Ffarkas t.s.p. XV. Item Ladan magnifici Iohannis wayuode t.s.p. X. Item Bay Valentini t.s.p. III. Item Starka Iohannis t.s.p. VI. Ideo nos ipsos prenotatos pro non solutione ipsorum commisimus fore convictum (!), si se rationabiliter non poterint excusare. (Dl. 55.335.)

hatjuk, hogy a rendelet szövegével és értelmével, méginkább pedig mai felfogásunkkal mégis csak ellenkezik az.

Mindez azonban már messze elvezet az országgyűlés és az adómegajánlás kapcsolatának vizsgálatától. Az összefüggés az utóbbiak közt szorosnak és kételymentesnek látszik. Az országnagyok július 16-i oklevelükben azt mondták, hogy valamennyi országlakossal, azaz a nemesség képviselőivel egyetértésben „a jelen gyűlésükön”²⁸⁹ hozták meg határozatukat, ami, mivel a decretum július 13-án kelt, úgy volna magyarázható, hogy a döntések írásba foglalása után, de még mindég az országgyűlésen került sor az adó megajánlására. Az adó jellegének megvizsgálása azonban kételyt támaszthat bennünk, hogy elrendelésében a megyei követeknek jelentős szerepük lehetett. Az adó, amennyiben a jobbágycsoportokat érinti, a *lucrum camerae* megisméltése. A kamaranyereség, mint ismeretes, Zsigmond uralkodása alatt nagyobb telek után 30, kisebb után 15 ezüst dénárt tett ki, valószínűleg az 1430-as évek elejének nagy pénzromlása idején azonban a király úgy segített az államháztartás helyzetén, hogy öt-öt telket összefogatott s ezek jobbágylakóitól egy-egy aranyforintot szedtetett be. Azaz a pénzromlásból húzható előnyt megvonta a jobbágyoktól. Úgy véljük, hogy Albert 1439-i decretumának az a rendelkezése, amely a kamaranyereségnek régi módon, de még mindég az országgyűlésen szokásos beszédésé hangúlyozta, a Zsigmond-féle, aranyforintra való átszámításnak próbált véget vetni. Nem hisszük, hogy sikerrel, erre vonatkozólag azonban a tüzesebb kutatások még hiányzanak. Könnyen elképzelhető, hogy az elvileg helytelennek tartott behajtási módba a megyei követek most, amidőn Hunyadi meggyőzte őket annak feltétlen szükségességéről, belenyugodtak. Az 1447. évi adó elrendelésének körülményei azonban ellene mondanak feltevésünknek.

Ez jellegében pontosan megegyezett az előző évvel, öt portánként egy aranyforintot tett ki és a kormányzó rendelkezett vele. Az országnagyoknak Bártfa városhoz intézett 1447. szeptember 5-i felszólítása szerint a pesti országgyűlésen vetették ki²⁹⁰ s mert Hédevári Imre mosoni ispán augusztus 7-én alispánját sürgette, hogy a kormányzó újabb levele értelmében siettesse a taxa behajtását s az összeget minél előbb juttassa el hozzá,²⁹¹ mindenképpen szokatlanul hosszú idő telt el a megajánlás és a beszédés között, mégha figyelembe is vesszük, hogy korábban Giskra igényei akadályozták a kormányzó hatáskörének az északi részekre kiterjesztését. Szó sem volt már két hétről. Mivel az országgyűlés március 25-én fejeződött be, ötödfél hónap is kevésnek bizonyult, hogy Moson megye adója együtt legyen. A március 25-i kelettel ellátott 1447. decretum nemesak nem szól az adóról, hanem azzal gyökeresen ellenkező rendelkezést tartalmaz. 26. pontja ui. kimondja, hogy a *lucrum camerae* többször nem vehető ki, mint a régtől megszokott időben, továbbá csak a forgalomban levő pénzben követelhető és senkit sem lehet kényszeríteni, hogy aranyforinttal tegyen eleget fizetési kötelezettségének.²⁹² Ez a tiltakozás a nemesség igényeit fejezte ki, de éppen ezért nem tehető fel, hogy ugyanakkor, amidőn bekerült a decretum szövegébe, a megyei követek hozzájárultak volna a most elítélt adónak a kifogásolt módon való beszédéséhez. Az ellentmondás feloldása érdekében kénytelenek vagyunk

²⁸⁹ in presenti congregatione nostra.

²⁹⁰ Az országnagyok szerint Hunyadi jelentéséből kedvetlenül értesültek, hogy presentem taxam puta de singulis quinque portis singulum unum florenum auri per nos nuper in nostra congregatione generali Pestiensis pro inevitabili huius regni necessitate solvere debere per totum regnum dispositam a kormányzó számtalan sürgetése ellenére sem szolgáltatták át. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 489. sz.)

²⁹¹ Hédevári oklt. I. k. 247. l.

²⁹² Kovachich: Sylloge I. k. 124. l. *Lucrum camerae non plus, quam tempore ab antiquo solito dicari debet.* Értelme vitatható, azonban a *solitum* szó behelyezésével sem módosul feltevésünk. Eszerint a régi időtől fogva szokásos *lucrum camerae*-nál több — azaz további kamaranyereség — nem követelhető.

feltenni, hogy az adó megállapítására a voltaképpeni tárgyalások után s a nemesi követek nagyobb részének részvétele nélkül, talán eltávozásra után került sor.

Az 1448. évi adónak az országgyűléstől függetlenül történt kivetését tanúsítja a körmőbányái vállalkozó polgár, Modrar Pál március 3-i elismervénye. Ez egyrészt határozottan megmondja, hogy a *dica generalis*-t a bárók rendelték el,²⁹³ másrészt keltezésében arról tanúskodik, hogy a május második felében tartott országgyűlést két hónappal megelőzve már a dicatorok kezében volt a begyűjtött pénz. Az adó nagyobb volt, mint az előző évi, mert négy telkenként tett ki egy aranyforintot. Beszedésére és közvetlen felhasználására, mint korábban is, az egyes országnagyok és nagybirtokosok nyerhettek felhatalmazást. Modrar ui. az Abauj megyei adóból Pelsőczy Bebek Imre erdélyi vajda, a jászok és Abauj megye ispánja felhatalmazása alapján kapott 200 aranyforintot. Azonban az országgyűlést követően is szólnak adatok adóról. Augusztus 12-én Hunyadi utasította Középszolnok megyei dicatorát, hogy a „beszedett pénzt”, mivel fegyvereseket kell felfogadnia, hadseregével pedig a török ellen megindult, azonnal hozza utána, ha pedig még nem hajtottá volna be, haladéktalanul cselekedjék.²⁹⁴ Kétségtelenül evvel az adóval egyidőben folyt be az a 250 aranyforint, amelyet Perényi János tárnokmester Ungmege birtokosaitól szeptember 1-én *taxa generalis* címén vett át.²⁹⁵ Az Ungmegei *dica* neve, sőt mértéke is — négy telkenként egy aranyforint — pontosan megegyezik az abaujival s így valószínűnek kell tartanunk, hogy a Hunyadi által csak általánosságban „*pecunia*”-nak nevezett adó azonos velük. Arra a kérdésre, hogy miért került sor Abauj megyében oly korán a beszedésre, vajon nem két *generalis taxa*-t vetettek-e ki egy év alatt, nem tudunk válaszolni.

Minden kétséget eloszlat az 1449-i adó arra vonatkozólag, hogy megyei követek nem voltak szükségesek elrendeléséhez. Ebben az évben egyáltalán nem volt országgyűlés, hanem csak az országos tanács volt együtt júniusban.²⁹⁶ Ennek ellenére mégis kivetésre és beszedésre került egy *generalis taxa*, amelyet az ország valamennyi lakója köteles volt megfizetni. Szécsi Dénes bíboros, esztergomi érsek július 12-i utasítása tanúsítja ezt, amelyet Pozsony megyébe küldött dicator et *exactor*-ához, Cheppen-i Mihály diákhöz intézett. Arra szólította fel benne emberét, hogy mentesítse a pozsonyi polgárokat az általánosan elrendelt adó beszolgáltatásától, mivel azt nekik ő és a kormányzó elengedte.²⁹⁷ Az utasítás amellet, hogy a bevételnek az előkelők közti szokásos szétosztását is tanúsítja, időben igen közel esik a júniusi tanácskozáshoz. Mint 1443-ban, most is körülbelül két hétnyi idő telt el az adó elrendelése és a beszedésére tett első intézkedések között.

Országgyűlés nélkül és a megyék hozzájárulását előre meg nem szerezve került sor 1450-ben az északi részeket terhelő adónak a kivetésére, amelyről később fogunk szólni, de ugyanerről tanúskodik az 1451. évi *generalis taxa* is. Ezt igen későn rótták ki. Ha Hunyadi november 27-én figyelmeztette a pozsonyi polgárokat Esztergomból, aholakkor az országos tanáccsal tartózkodott,²⁹⁸ hogy ne vonakodjanak az adót megfizetni — helyesebben: a város birtokában levő falvak jobbágyaival megfizettetni —, akkor nagyon valószínű, hogy az országnagyok az adózást elrendelő első utasításukat az év utolsó

²⁹³ *ex et de dicca generali videlicet a quatuor portis unum auri florenum per huius regni barones imposita.* (Dl. 88.228.)

²⁹⁴ *Thallóczy*: Szerbia 151. l.

²⁹⁵ Dl. 31.575.

²⁹⁶ *Ezt Kovachich* (Vestigia 272. l. és Supplementum II. k. 110. l.) és *Teleki* (II. k. 115. l.) előadásával szemben *Knauz* (i. m. 90. sköv. l.) meggyőzően bizonyítja.

²⁹⁷ *a solutione presentis taxe cunctis regnicolis generaliter impositae, ne is háborgassa őket pretextu huiusmodi taxe.* (Pozsony város lt. Középkori oklevelek, 4179. sz. O. L. Filmtár.)

²⁹⁸ *Knauz*, i. m. 106. l.

negyedében bocsátották ki. Nem országgyűlésből, amit nemcsak abból következtetünk, hogy ezidőtájt ilyenről nincs tudomásunk, hanem méginkább a kormányzó szavaiból: az adót a prelátusok és bárók rendelkezése értelmében kell megfizetniök,²⁹⁹ mégpedig az ő dicatorainak. Ugyanily határozottsággal szólt Hunyadi „a prelátusok és bárók által elrendelt taxaról” abban az 1452. január 5-i levelében, amelyben megdicsérte Temes megyében tevékenykedő familiarisának, Fejéregyházi János diáknak az adó beszédese körül kifejtett buzgalmát.³⁰⁰ Ezek után az országos tanácsnak a taxa felől döntő szerepe annak ellenére sem lehet kétséges, hogy Rozgonyi Rajnáld székelyispán 1451. szeptember 20-án Sopron várost „az országlakók egyeteme, ti. a prelátusok, bárók és az ország nemesi” által választott és kiküldött dicatorok támogatására hívta fel.³⁰¹ Azt nisszük ugyanis, hogy Rozgonyinak országgyűlést sejtető kifejezését éppen úgy nem szabad szó szerinti értelemben vennünk, mint szavait, amelyek a dicatoroknak az universitas regnicolarum által történt megválasztására utalnak.

Nem jogosít fel ellenben Hunyadi két utasítása annak feltételezésére, hogy az adó teljes egészében az ő kezébe került. Bármennyire csábító volna egybehangzó vallomásukat a két határvidéki megye közt elhúzódo egész területen érvényesülőnek tekinteni s azt következtetni, hogy nemcsak Pozsony és Temes megyékben, hanem máshová is Hunyadi küldötte ki a dicatorokat, az általánosítással alaposan elvetnők a sulykot. Mindjárt Sopron megye adója sem a kormányzóé lett, hanem Rozgonyié, kétségtelenül az országnagyok dispositiójából. A székelyispán és testvére, Rozgonyi János erdélyi vajda szedették be ugyanis saját embereikkel a megye *lucrum camerae*-ját, mégpedig Hunyadinak „az országlakók nagyságos és nemes személyeivel” együtt hozott határozatából. Mindez még az év legelején történt.³⁰² Ha tehát most, az év őszén, ismét Rozgonyi jelentkezik az adóért, akkor ezzel érdekeltségének adott kifejezést. A *taxa generalis* egyébként ismét megegyezett a kamarahasználval. Éppen a Rozgonyiak Sopron megyei adószedőjének, Sasvári Istvánnak október 5-i leveléből állapíthatjuk ezt meg, amelyben magát gyenge latinsággal „dicator et exactor de presentí *lucri camerarum*”-nak nevezte.³⁰³ Mivel, mint említettük, az 1451-i kamaranyereség már az év elején a Rozgonyiak kezébe került, ez a *jelenlegi* *lucrum camerae* csak a *taxa generalis*-szal lehet azonos, amelyre viszont azért lehetett nevét átruházni, mert öt telkenkint szintén egy aranyforintot tehetett ki.³⁰⁴

Oly adatot, amely 1452-ben kivetett adóról emlékeznék meg, nem ismerünk. Ha sor került beszédésére, amit éppen nem tarthatunk valószínűtlennek, összege, sőt behajtásának körülményei sem térhetek el a megelőző éviétől. Azt látva, hogy Sopron és Pozsony megyék *lucrum camerae*-ja 1452-ben Cillei Ulrikot illette,³⁰⁵ nincs semmi okunk annak feltételezésére, hogy az adó most inkább jutott volna el a kormányzó kezébe.

Ellenben fordulat következett be 1453-ban, mégpedig két vonatkozásban is. Egyrészt Hunyadi, a kormányzóságról való lemondása után, főkapitány

²⁹⁹ *iuxta dispositionem dominorum prelatorum et baronum regni.*

³⁰⁰ *in extraditione taxe per dominos prelatos et barones instituta.* (Sztáray okl. II. k. 488. l.) A feltevést, hogy Temes megye adójáról van szó, valószínűsíti a levélben említett Pocsaji Lászlónak temesi alispánsága. (Uo. 482. l.)

³⁰¹ *Házi*, I/3. k. 331. l.

³⁰² Uo. 311. l.

³⁰³ Uo. 335. l.

³⁰⁴ Az elmondottakat megerősíti a Sáros megyei adó sorsa, amelyről Giskrának 1451. okt. 13-i rendelkezése tájékoztat. Ez is *lucrum camerae*-nak nevezi, mint a főkapitányt illető jövedelemnek beszédésével bízza meg Eperjes várost, felhatalmazva, hogy 200 aranyforintot — nyilván kölcsön ellenértékéül — megtartson magának, a többi beszolgáltatását ellenben kötelességévé teszi, keltezése pedig szintén egybeesik az országnagyok rendelkezésének feltételezett időpontjával. (*Iványi*: Eperjes 355. sz.)

³⁰⁵ *Házi*, I/3. k. 350. l.

s a királyi jövedelmek kezelője lett, következőleg reménye nyílt, hogy az uralkodó nevében, az eddiginél nagyobb hatáskörrel rendelkezék pénzügyi kérdésekben, másrészt a nemesség is megmozdult, hogy szavát az adó elrendelésénél érvényesítse. A két jelenség, mint a közelebbi vizsgálat elárulja, kapcsolatban állott egymással. A Bécsben tartózkodó V. László a Hunyadival szemben ellenséges érzelmeket tápláló Cillei ösztönzésére, 1453 július első napjaiban országgyűlés nélküli, jobbágyonkint egy forint adót vetett ki a Honttól Szabolcsig húzódó tíz megyére.³⁰⁶ Indokolásul az országgrész védelme körül reá váró feladatokat hozta fel s egyszersmind ígéretet tett, hogy nem szándékozik az adót megismételni vagy szokássá tenni. Az Axamit Péter vezetése alatt álló táboríták elleni hadjárat költségeinek fedezésére kellett a pénz,³⁰⁷ azonban Hunyadi kikapcsolásával. Az adó kivetésére és behajtására a király saját embereit küldte ki azzal az utasítással, hogy a pénzt Bártfa városnak adják át, az utalványozásra pedig Cilleit és az ausztriai Holczler Konrádot hatalmazta fel.³⁰⁸ Az intézkedés sértette Hunyadi érdekeit. Csak helyeselhette tehát, hogy a tíz megye és az érdekeit főurak — névszerint Hédervári László egri püspök, Pálóczi László országbíró, Perényi János tárnokmester, Pálóczi Simon lovászmester, Rozgonyi Osvát székelyspán, Rozgonyi György és Sebestyén volt pozsonyi ispánok, Pálóczi János ungi ispán, Ónodi Czudar Jakab, Serkei Lorandi György, Homonnai Bertalan — megtagadták segédkezésüket az adó beszédéhez, majd Kállai Lőkös János személyében követet külttek Bécsbe a királyhoz azzal a megbizatással, hogy eszközölje ki az adó csökkentését. Ebből az alkalomból hangzott el V. László előtt Kállai szájából az érv, hogy az uralkodó rendelkezése sérti megbízói szabadságát,³⁰⁹ ami bizonyára úgy értendő, hogy a nemesség felfogása szerint az ő hozzájárulása nélkül adó nem vehető ki. A király augusztus 15-én méltatlankodva válaszolt: Ígérete, hogy az adóztatást nem óhajtja rendszeressé tenni, elég erős biztosítékul szolgálhat számukra. Csak végső szükségből tette meg lépését, mivel idegen kézből kiragadtatva, atyai házáat üresen találta és semmi más utat nem látott maga előtt, amelyre különben is nem annyira a saját, mint inkább az ország helyzete kényszerítette rálépni. Voltaképpen úgy illett volna, hogy oly sok baj láttára önként siessenek segítségére. Az adó súlya sem szerfelett nagy, de ha már annyira kérik mérséklését, hozzájárul, hogy ez alkalommal öt portánkint csak egy forintot fizessenek, amint már határoztak is, fenntartja azonban, hogy abban az esetben, ha az ily módon befolyó pénz nem lenne elegendő a megkezdett vállalkozás befejezésére, felemeljék azt oly mértékben, amint velük együtt tanácskozva majd végzésé lesz.³¹⁰

Kállai küldetése eszerint teljes sikerrel járt. Megbízói, köztük a tíz megye, határozott ígéretet nyertek, hogy adó kivetésére a jövőben megkérdezésük és

³⁰⁶ Névsoruk : Hont, Nógrád, Heves, Borsod, Abauj, Torna, Zemplén, Ung, Bereg, Szabolcs.

³⁰⁷ *Tóth-Szabó*, i. m. 284. sköv. 1.

³⁰⁸ V. László júl. 4-i rendelete : uo. 407. l. Holczler bécsi polgárból lett az osztrák hercegség magister hubarum-a, 1453-ban pedig a körmöcbányai urbura- és pénzverő-kamara ispánja. (*Krizskó P.* : A körmöci régi kamara és grófjai. Értekezések a történelmi tudományok köréből. VIII. k. 10. sz. Budapest, 1880. 32. l.)

³⁰⁹ id esse contra libertatem.

³¹⁰ *contributio illa in maiorem numerum augmentetur secundum quod vobiscum pro rerum ingruentia duxerimus concludendum.* (*Kovachich* : Supplementum II. k. 118. l. Az oklevél eredetije : Dl. 55.546.)

hozzájárulásuk nélkül nem fog sor kerülni.³¹¹ Kállai még csak útban volt Bécs felé vagy talán el sem indult,³¹² Szabolcs megye elébe vágva a király válaszában, kifejezésre juttatta meggyőződését, hogy az adó megszavazásának országgyűlésen kell megtörténnie, az ő kiküldöttjeit pedig szó illeti meg ott. Voltaképpen az adófizetési kötelesség teljesítésére állított fel szankciókat „a szabolcsi nemesek egyeteme”, határozataiba azonban beiktatta, hogy oly adóról van szó, amely felől dönteni megbízottjukat országgyűlésre a prelátusok, bárók, nemesek és előkelők közé küldik el.³¹³ Azaz a megye mintegy garanciát vállalt, hogy az országgyűlésen megszavazott adót a király meg is fogja kapni. Ennek érdekében kimondotta, hogy az ispán vagy az alispán és a szolgabírák három márka bírsággal megtételve kötelesek behajtani az adót a késedelmesektől, kötelezték tagjait, hogy nem fogják ezeknek pártját, sőt fegyverrel is támogatják az ispánt vagy az alispánt, ha erejük kevés volna a vonakodók észreterítéséhez.³¹⁴

A bécsi tárgyalás eredményeül egyötödére leszállított taxa generalis-t 1453 őszén Hunyadi László szedette be, bizonyára atyja felhatalmazásából s így a volt kormányzó nemesek viselte a királyi jövedelmek adminisztrátorának címét, hanem annak hatáskörét el is látta. Az adó egyébként nemesek a felsorolt tíz északi megyéből folyt be, hanem az ország egész területén kivételre került.³¹⁵ Sőt Nyitra megyében telkenként fél forintot tett ki.³¹⁶ Vajon azért, mert itt nem aranyforintban számították az adót, a dénáros forintnak pedig fele tette ki egy aranyforintnak az ötödét, — nem tudjuk.

Az 1454. év elején tervezett hatalmas méretű hadi vállalkozás, amely az ország egész fegyveres erejének igénybevételére számított, útját vágta az adókvetésnek. A vagy katonai szolgálat vagy adó elv alapján a bandériumok és a köznemesi felkelők hadbavonulása esetén adószedésre nem kerülhetett sor. Az alternatívát Hunyadi is figyelembe vette, amidőn egy hónappal az 1454-i decretum kiadása után, március elsején Pozsony várost nagy kedvezményben óhajtván részesíteni, a király nevében és hatalmából mentesítette a

³¹¹ A magyar rendiség sikere kihatott az ausztriára is. Aeneas Silvius 1453. okt. 16-i levele szerint Eizinger az osztrák tanácsban megakadályozta az V. László prágai útjához és koronázásához nélkülözhetetlen pénznek adó formájában való kivetését s szükségessének mondta a négy rend összehívását, valamint beleegyezésük elnyerését. (Eizinger negat pecuniarum contributionem populis indicendam, nisi quatuor regionis, ut aiunt, status convenient exigendamque pecuniam decernant. *Wolkan* III/1. k. 304. l.)

³¹² A király Bécsben aug. 15-én válaszolt előterjesztésére, az a megyei közgyűlés pedig, amelyről most fogunk szólni, pontosan tíz nappal korábban, aug. 5-én zajlott le.

³¹³ Idézzük az oklevélből megfogalmazójának bizonytalan latin tudásról tanúsító bevezető szavait: Nos universitas nobilium comitatus de Zabolch... a primitis universaliter decreveramus et stabiliveramus, ut quicumque nobilium dicti comitatus partem nostram in solutionibus pecuniarum, quibus pecuniis in conventionem generalem in medium dominorum prelatorum, barronum, nobilium et procerum huius regni Hungarie transmissurum, non tenerint, attól három márka bírsággal hajtsák be az ispánok, alispánok és szolgabírák. (Dl. 81.098.)

³¹⁴ Ugyanekkor a megye, ellentétben a gyakorlatl, a jobbagyaltalan nemes adóját, erősen leszállítva, 12 dénárban állapította meg.

³¹⁵ Hunyadi László 1453. okt. 4-én Szikszóról Szabolcs megyét arra hívta fel, hogy presentem taxam generalem super totum regnum impositam engedje kivettetni és behajtani, még pedig secundum limitationem lucri camare, vagyis az adó valóban a kamaryerességgel volt azonos. (Dl. 81.108.)

³¹⁶ Itt 1453. dec. 20-án a megye ispánja és szolgabírái megállapították, hogy Forgách János elpusztította Forgách Péternek és György fiainak Kosztolány nevű birtokrészét pro taxa generali scilicet medio floreno de singulis portis, holott a kárt szenvedettek prenotatam taxam megfizették. (Dl. 59.448.)

török elleni hadjáratban való részvételtől, továbbá, ha Magyarországon valami taxa generalis vagy pénzbeli adózás rendeltetnék el, beszolgáltatási kötelezettségének teljesítésétől. A főkapitány, bármennyire volt szívevágya egy nagylétszámú hadsereg gyors kiállítása, élt a gyanúperrel, hogy terve nem valósul meg s akkor majd újra a már szokottnak mondható adót kell kivetni egy szerényebb sereg ellátására. Balsejtelmének kifejezést is adott azzal, hogy említett oklevelében „az esetleg kivetésre kerülő taxa beszedő-
hez” fordult a város mentesítését kívánó parancsával.³¹⁷ Amitől tartott, hamar bekövetkezett: a hadi vállalkozás terve kútba esett. Így tehát sor került az adó kirovására, még pedig a márciusban tartott budai országgyűlésen. Az adóra vonatkozólag Hunyadinak két—június 23. és 26-i—rendeletét ismerjük, ezek azonban sajnos nem utalnak annak eredetére. Az egyik figyelmeztetés Esztergom és Pilis megyék birtokosaihoz, hogy a fél forintnyi generalis taxa-t, amelyet már kiróttak reájuk, a dicatoroknak és Gayi Gergelynek fizessék meg,³¹⁸ a másikban pedig Hunyadi leszállítja a Sáros megyeiek adóját három portánkint egy aranyforintra, mivel javukra beszámítja, hogy a szebeni erődítményt ellátták élelemmel.³¹⁹ Főleg az adónak a korábbi, megszokottaknál nagyobb volta indokolja a feltevést, hogy a budai tanácskozáson, amely kivetéséről határozhatott, a köznemesek képviselőinek is részt kellett venniük. A beszéd időpontja egyébként összhangban van a márciusi feltételezett határozattal. Az adó behajtását, ha két adatból következtetni szabad, Hunyadi teljes hatalommal, általa kirendelt dicatorokkal és ellenőrökkel intéztette s így a pénz az ő kezébe került. Ha még az esztergomi érsek megyéjének az adója felől is ő rendelkezett, még inkább őt illethette a többi megyéé.

Az 1455-i adónak országgyűlésen történt elrendelését V. Lászlónak Pozsony városhoz intézett március 27-i utasítása bizonyítja. Azt kérték a polgárok, olvassuk, hogy a Magyarország nemeseinek egyeteme által a török ellen elhatározott taxa generalis-tól mentesüljenek, kérésük azonban sok kényszerítő ok miatt nem teljesíthető, ennél fogva az adót fizessék úgy meg, amiként a nemesek közössége megszabta.³²⁰ Az 1453-ban bekövetkezett változás szembe-
tűnő jele, hogy a rendelet többé nem a prelátusok és bárók határozatára utal, sőt nem is az őket szintén magában foglaló országgyűlésre, hanem egyenesen a köznemességet, az universitas vagy communitas nobilium-ot jelöli meg az adófizetés elrendelőjének. Az országgyűlés az év januárjának végén és februárban megtartott diéta volt, amelynek időpontjával a királyi rendeletnek a kelte is összhangban van. Az adó telkenkint fél forintot tett ki, behajtását pedig Hunyadi László intézte. Ő foglaltatta le Szentgyörgyi és Bazini Gróf Imre egyik familiarisának, Bittó Péternek Sötétpej nevű lovát a taxa moderna

³¹⁷ exactoribus prescripte taxe fortasse inponende. (Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 4394. sz. O. L. Filmtár.)

³¹⁸ Dl. 44.734.

³¹⁹ Dl. 70.244.

³²⁰ taxam generalem, que per universitatem nobilium regni nostri Hungarie contra Turcos decretata est; eo modo, quo per communitatem nobilium regni nostri Hungarie instituta est. (Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 1701. sz. O. L. Filmtár.) A Kassához és Bártfához ápr. 1-én intézett azonos királyi felszólítások általánosabb fogalmazásúak: taxam illam generalem, que pro exercitu contra Thurcos fiendo super vos imposita est. (Kassa város lt. Schwarzenbach-gyűjt. 266. sz. O. L. Filmtár és Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 771. sz.)

megfizetésének elmulasztása miatt,³²¹ s ugyanő, de már Ujlaki Miklós erdélyi vajdával együtt biztosította a borsmonostori ciszterci apátság jobbágysai számára a taxa generalis-tól régi szokáson alapuló mentességüket.³²²

Az 1456 márciusi országgyűlés telkenkint egy aranyforintos taxa megfizetését határozta el. V. László május 14-i utasítása, amely az adó nagysága felől pontos tájékoztatást nyújt, már a második volt ez ügyben Pozsony városhoz. Az első a polgárokat valamennyi portájuk utáni fizetésre szólította fel, az utóbbi ellenben a 200 aranyforinton felüli összeget elengedte nekik.³²³ Az adót az országgyűlés részben a taboriták semlegesítésére, a hatalmukban levő erődítmények kiváltására szánta. Így megérthető Ujlaki május 28-i hivatkozása, hogy „Magyarország összes főpapjai, bárói és nemesei határozatából” váltotta ki a Nógrád megyei Jenőt Axamit Péter kezéből 2.200 aranyforintért,³²⁴ viszont magyarázatra szorul Szentmiklósi Pongrác lipői ispán június 25-i kijelentése, hogy 5.700 aranyforintot vett át a taboriták számára a „mostani taxából” Guti Ország Mihálytól, Lendvai Páltól és Forgách Jánostól a király és a bárók dispositiójából.³²⁵ Úgy véljük, hogy a „dispositionak” utalványozás jelentése, mivel időrendben későbbi rendelkezést örökít meg, nem áll ellentétben a határozat országgyűlésen történt meghozatalával.

1457-ből nem ismerünk taxa generalis-ról szóló megemlékezést. Az a királyi meghívó, amely a nemességet arra szólította fel, hogy személyesen jelenjék meg Rákoson, a királyi jövedelmek elégtelenségéből származó bajok megszüntetését kívánta az országgyűléstől s így eleve az adóproblémát helyezte előtérbe. Az országgyűlés azonban V. László ismételt sürgetésére sem alakult meg, mert a Hunyadi-párt, László kivégzése és Mátyás elfogatása után, eltökélten szembefordult az uralkodóval, a megyék pedig távol maradtak. Talán nem túlzás, ha megkockáztatjuk az állítást: a megyék vonakodásában közrejátszhatott a meggondolás, hogy éppen így, meg nem jelenésükkel és ezzel az adókivetés megakadályozásával mérhetik a legsúlyosabb csapást a Hunyadiak ellenfeleire.³²⁶

Úgy véljük, ekkor, 1457-ben nemcsak elv, hanem valóság is, hogy a nemesség országgyűlési hozzájárulása nélkülözhetetlen feltétel az adó elrendeléséhez. Eltérés és kivétel nincs többé, a nemesség ily irányú szereplése egy rendszer nélkülözhetetlen és meg nem másítható részévé lett. Bizonyítékul hadd idézzük azokat az adókivetéseket, amelyekre rendkívüli körülmények kielégítése céljából egy-egy országrészben került sor.

³²¹ Dl. 94.979. Ebben olvassuk: pro non solutionibus taxe moderne medii videlicet floreni.

³²² Sopron vármegye története. Oklevéltár. Szerkeszti Nagy I. I—II. k. Sopron, 1889—1891. (A továbbiakban: Sopron vm. oklt.) II. k. 348. l., tévesen 1450. évi kelettel. Amíg az előbbi levél aug. 14-i kelte beleillik az események menetébe — a levélben Szentgyörgyi arra kér egy magnificus vir-t, hogy támogassa familiarisát a zálogul lefoglalt ló visszaszerzésében —, a felmentés nov. 12-i dátuma, mivel az oklevél a Sopron megyében akkor működő dicatorokról és presens taxa generalis-ról tesz említést, nem egyeztethető azzal össze.

³²³ Katona, i. m. XIII. k. 1050. és 1060. l.

³²⁴ Tóth-Szabó, i. m. 410. l.

³²⁵ de taxa presentis ex dispositione regie maiestatis et baronum pro emulis regni de Thabor solvenda. (Dl. 59.466.)

³²⁶ Országos adó helyett így csak egyszerű táxát tudott V. László kiróni a királyi városokra és falvakra. (Bécsből szept. 1-én Sopronhoz intézett rendelete: Házi I/4. k. 220. l.)

Elsőnek a régibb helyzetre jellemző példával ismerkedjünk meg. 1450 márciusában Mezőkövesden Hunyadi és a magyar főurak egy csoportja, tárgyalások után, megegyezett Giskrával. Biztosították a cseh főkapitány számára kezében levő birtokállományát, abból a célból pedig, hogy oly sok bajt okozó fegyvereseit eltávolíthassa az országból, pénzbeli kárpótlást ígértek neki.³²⁷ A megállapodást Hunyadi, továbbá Hédervári László egri püspök, Pálóczi László országbíró, Perényi János tárnokmester, Pálóczi Simon lovászmester, Pelsőczy István, Pálóczi János, Nánai Kompolth János ajtónállómester, Tornai Szilveszter, Serkei György, Perényi János, az ifjabb, Perényi Pál, Kazai György, Berzeviczi Pohárnok István kötötték meg „a magyar királyság egész egyetemének nevében és személyében”³²⁸ s ugyanők értesítették március 28-án Nógrádot, valamint a többi megyét is, hogy a kárpótláshoz szükséges pénzt az ő adójukból akarják előteremteni. Formászerint a felsorolt előkelők csak kérték a megye nemeseit: engedjék meg az országbírónak, hogy embereivel és familiarisaival egy szolgabíró kíséretében jobbágyaiktól adót szedethessen be, az a kijelentésük azonban, hogy a vonakodókat a megye ispánja vagy alispánja és a szolgabírák bírságolásokkal fogják jobb belátásra bírni, semmi kétséget sem hagy, mily teljes mértékben volt kérésük el nem hárítható parancs. Az adó egyébként az előző éviéknél több és általánosabb. Fél aranyforintot tett ki s ezt nemesak minden telek után kellett megfizetni, hanem ugyanennyi terhelte a zselléreket, ha egy aranyforint értékű marhájuk vagy igavonó állatuk volt, hasonlóképpen minden kézművest, mint szabót, eszmiadiát, szűcsöt, kovácsot, ötvöst, aki saját mesterségéből élt, vagy vetése, szőlője is volt.³²⁹

1454 novemberében Terebesen hasonló tanácskozást tartottak. A négy év előttiék közül jelen volt Hédervári László egri püspök, Pálóczi László országbíró, Perényi János tárnokmester, Pálóczi Simon lovászmester, Pálóczi János ungi ispán, Serkei György, ez azonban már nemesak a maga, hanem Gömör megye valamennyi nemesének nevében is, továbbá a főurak közül Rozgonyi György volt pozsonyi ispán, Rozgonyi Osvát a székelyek és Zemplén megye ispánja, Homonnai István és Bertalan, Ónodi Czudar Simon és Jakab, Szécsi Miklós. A névsor azonban ezzel még nem teljes. Résztvettek a határozatok meghozatalában a következők is: A Heves megyei nemesek képviselőiben Debrői Imre, a borsodiakéban Balai György, továbbá Abauj, Zemplén, Ung és Sáros megyében birtokos husz nemes, végül Kassa, Lócse, Bártfa és Eperjes városok kiküldöttjei. Tanácskozásuk tárgya ugyanaz volt, mint a mezőkövesdinek: gondoskodás az országrész védelméről. Először fegyveres haderő megszervezése mellett döntöttek. Rozgonyi Osvátot megválasztották „a felső részek kapitányának” s megbízták, hogy magyar anyanyelvű lovas és gyalogos zsoldosokat fogadjon fel. Erre a célra az első negyedévre 500 aranyforintot ígértek neki, 200 lovasból álló saját bandériumának ellátására pedig, amelyet állandóan maga mellett, készen kell tartania, lovasonkint negyedévre tíz aranyforintot. Amikor azonban oly hírek érkeztek, hogy a husziták hajlanak a békés megegyezésre, felhatalmazták Rozgonyit, hogy állapodjék meg velük, mily összegek ellenében szüntetnék be az ellenségeskedést és távoznának el az országból. A zsoldos haderő fegyverben tartása és a békés

³²⁷ *Tóth-Szabó*, i. m. 245. sköv. l.

³²⁸ *Teleki*, X. k. 257. l.

³²⁹ Tudománytár, Uj folyam X. k. (1841.) 128. l. Az oklevél eredetije: Dl. 73.005.

megoldás egyaránt pénzt igényelt. Ennek előteremtése végett a tanácskozás résztvevői generalis taxa kivetése mellett döntöttek. A Honttól Ungig húzódó 11 megye (Hont, Nógrád, Heves, Borsod, Gömör, Abauj, Torna, Sáros, Szepes, Zemplén, Ung) területén kellett behajtani az adót, amely négy telkenként egy aranyforintot tett ki s fizetése alól egyetlen falusi (villanus) sem volt felmentve, csak a „colonusok vagy napszámosok”,³³⁰ akik a nemesek saját kúriáiban élnek, ellátásukat azoktól kapják, a falusiak földjei közt pedig nincs szántójuk, szőlőjük vagy rétjük.³³¹

A két tanácskozás tárgya és a megoldás módja pontosan megegyezik, sőt még a felőlük tájékoztató írásos emlékek is azonos jellegűek: mindkettő adókvetést elrendelő felszólítás. Az Nógrád, ez Ung megyéhez szólt. Annál nagyobb a különbség a megjelentek névsorai közt. Korántsem a városok szereplése a feltűnő. A négy város, sőt rajtuk kívül Körmöc-, Beszterce- és Selmechánya az 1450-i egyezséget szintén megerősítették, bár akkor még Giskrának a hívei s az ő kérésére vettek részt a tanácskozáson. A nagybirtokosok, mint láttuk, részben ugyanazok. Az alapvető eltérést a megyei nemesség képviselőinek szereplése jelenti. Ennek körülményei azért is figyelemreméltóak, mert 1450-ben a megyei követek nem nyertek meghívást Hunyadi mellé, most ellenben nemcsak nélküle és távollétében, hanem esetleg terveit keresztezve szóhoz jutottak. Valószínűnek kell ugyanis tartanunk, hogy Hunyadi kedvetlenül, sőt talán ellenérzéssel értesülhetett administratori hatáskörének megcsönkítéséről, hiszen a terebesi határozat a 11 megye adóját kivonta rendelkezése alól. Mivel ez a határozat időrendben az 1453-i megyei fellépésnek a folytatása, bizonyára szabad közöttük okozati kapcsolatot keresnünk. Az 1453-i fejleményekről azonban azt mondtuk, hogy azok tetszettek Hunyadinak, míg az 1454-ivel kapcsolatban az ellenkezője látszik valószínűnek. Az ellenmondás feloldódik, ha a rendiséget nem Hunyadi kezdeményezésének eredményeül fogjuk fel, hanem oly fejlődésnek, amely tőle függetlenül kezdődve haladt előre s bár törekvéseivel időnkint találkozhatott, azonban el is hajolhatott azoktól. Mint most 1454-ben. Világosan tanúsítja ezt az adószedés módja.

A terebesi gyűlés résztvevői nem Hunyadira, hanem a megyékre bízták az adó kezelését, ily módon jelentékenyen megnövelve a köznemesség hatáskörét. Amíg tehát, mint láttuk, a generalis taxa-kat királyi, ill. kormányzói dicatorok vagy azok vetették ki és szedték be, akik arra az uralkodótól vagy az országos tanácstól külön felhatalmazást nyertek, most minden megyében a „nemesek egyeteme” a tehetősebbek közül egy vagy két nemest választott, akik azután a megye színe előtt esküvel fogadva becsületes magatartást, járásonként az ottani szolgabíróval együtt végezték munkájukat. A behajtásnál, amelynek 15 nap alatt kellett végbemennie, a késedelmeskedőkkel szemben a megye ispánjának három marka bírság kivetésével kellett a választott nemeseknek segítségére lennie, akik, ha ő is vonakodnék, a kapitánytól, Rozgonyitól kérhettek támogatást. A megyei dicatorok adták át azt az összeget Rozgonyinak, amelyre 200 főnyi bandériumának ellátása végett szüksége volt, viszont ők maguk fizették a kapitány által felfogadott gyalogos és lovas zsoldosokat. Sőt a maradékkal is ők rendelkeztek. Ezt az illető megye „nemeseinek közössége” javára kellett fordítaniok. A rendelkezés megvalósult, bár

³³⁰ A kiadás szerint: mercatores, az eredetiben helyesen: mercenarii.

³³¹ Hazai okmt. VII. k. 470. l. (Dl. 31.664.)

némi késéssel. Az adó behajtására ugyanis 1455 elején került sor. Valóban a megyék választották meg a dicatorokat s a pénzt Rozgonyi ezektől kapta meg.³³²

A terebesi határozat nem elszigetelt eset. Az ország más részeiben is sor kerülhetett hasonló tanácskozásra és döntésre. 1457 legvégén Nyitrán Guti Ország Mihály főudvarmester és nyitrai ispán tartott megbeszélést ugyancsak a táboríták lecsendesítése ügyében. A főpapok, bárók és ország-lakosok írásos felhatalmazása alapján és a gyűlés részvevőinek tanácsára egyességet kötött a cseh testvérekkel, megígérve ezeknek, hogy 5500 aranyforintot fog nekik fizetni. Az összeget adóból kívánta előteremteni. Ismerjük december 22-i oklevelét, amelyben Bars megye nemeseit és birtokosait felhívta, hogy minden füst vagy ház után egy aranyforintot adassanak Forgách Péternek és Jánosnak, akiket a kivetéssel és behajtással megbízva, körükbe kiküldött.³³³ Kétségtelen, hogy Nyitra megye jobbágysai szintén kötelesek voltak ezt a szokatlanul súlyos adót megfizetni s valószínű, hogy más szomszédos megyék sem mentesülhettek attól. Ugyancsak valószínű, hogy a déli megyékben meg a török elleni védekezés lett hasonló terhes rendelkezések meghozatalának az okozója.³³⁴

A köznemesség részvétele az adó felőli döntésekben, adataink szerint nem Mátyás idejében kezdődött, mint korábban feltételeztük.³³⁵ Nem 1463-ban került először arra sor, hogy az országgyűlést a király adó megajánlására szólítsa fel, hanem egy évtizeddel korábban. Mátyás ebben a vonatkozásban nem kezdeményező, hanem csak folytatója a megyék körében megnyilvánult törekvéseknek.

³³² 1455. márc. 8-án Rozgonyi Osvát székely- és zempléni ispán, valamint partium superiorum capitaneus elismerte, hogy 170 aranyforintot átvett Csieseri Zsigmond Ung megyei dicator et exactor presentis taxe-tól, aki per universitatem nobilium dicti comitatus deputatus et constitutus.

³³³ Dl. 59.471. A „de medio vestro in vestrum medium deputavimus” szavak a megyék kikapcsolásával Ország közvetlen rendelkezésére utalnak.

³³⁴ Teljesen önkényesnek látszik az az adó, amelyet Giskra és Talafus 1457 tavaszán két megyében — Sárosban és valamelyik szomszédosban — szedtek be. Öt telkenként egy forintot tett ez ki, de még be sem hajtották s már megtoldották telkenként félforinttal. (Mindezt Perényi János tárnokmester márc. 29-i leveléből tudjuk, amelyben kucsini jobbágyainak érdekében a bártfaiakat kérte, hogy járjanak közbe Talafusnál: Reminiscatur fidei et honoris promissique et obligaminis, quomodo tempore dispositionis se obligavit, quod non impedit istos duos comitatus. Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 950. sz.)

³³⁵ A magyar társadalom a Hunyadiak korában. (A hűbériség és rendiség problémája.) Mátyás király emlékkönyv. Budapest, 1940. I. k. 366. l.

V

Az országgyűlési felszólítások, akár királyok vagy kormányzó, akár országnagyok bocsátották ki azokat, azt a benyomást keltik a mai olvasóban, mintha a nemesség otthon, megyéjében várakozott volna, mikor keresik fel a hírnökök s csak ha kezébe vette a meghívókat, gondolt a közügyekre. Be kell vallanunk, bármily gondos, figyelmes vizsgálat alá vegyük is a felhívásokat, ezek betűi mást, többet nem árulnak el. A nemesség ily várakozó magatartása azonban, amelyből csak időnkint zökkenne ki, amikor cselekvésre kap felszólítást, semmiképpen sem egyeztethető össze azzal a feltevésünkkel, hogy az államéletben aktív tényezővé válását saját elhatározásának köszönhette. Mint oly sokszor, ebben az esetben sem a betűszerinti értelem azonos a valósággal. Úgy véljük, igazolható, hogy a köznemességnek volt egy kis számú, de vagyon és tekintély, uralomvágy és tehetség dolgában jelentős csoportja, amely hivatottnak érezte magát az egész ország nevében beszélni, sőt cselekedni s amely, ha nem is tartózkodott állandóan a királyi udvarban, de ott időnkint megfordult, egyes tagjaival kapcsolatot tartott, ugyanakkor pedig a megyékben, ahol birtokai terültek el, rokonsága segítségével a vezető szerepet játszotta.

A csoportnak több tagját az 1447-i országgyűlésnek egy érdekes oklevele névszerint felsorolja. Ezt Hunyadi s az országgyűlés részvevői állították ki Hédervári Imre részére, elismerve, hogy Buda várat, amely atyjának, Lőrinc nádornak halála után maradt kezében, átadta a kormányzónak. Az oklevél Hunyadi után először az országnagyokat, a főpapokat és bárókat nevezi meg, végül pedig „item” kezdettel 35 megye 117 és Szlavónia hat követét sorakoztatja fel, közben azonban beiktat mint külön csoport tagjait olyanokat, akik nem tartoznak a mágnások közé, de nem is megyei küldöttek. Névsoruk a következő: Zelnavári Bicskele István, Necpáli László, Perényi Pál, Csupor Ákos, Lábatlani Farkas László, Debrői Imre, Emőkei Miklós, Bucsányi Osvát, Szobi János, Csire Barnabás, Soós György és István, Dombai Pál és László, Mesztegnyői Szerecsen György, Szepesi László, Thuróczi Benedek.³³⁶

Nem mágnások, de nem is megyei küldöttek, ennyit az oklevél megfogalmazója is elárul. Személyükre vonatkozólag további felvilágosítást életrajzi adataikból nyerhetünk.

Bucsányi Osvát. Nyitra megyei családból származott. 1435-ben visszakapta Zsigmondtól a Pozsony megyei Szilincs pusztát, amelyet atyja 1403-

³³⁶ *Szentpétery I.*: Hédervári Imre 1447-i felmentő levele. Turul XX. (1902) 155. l. — Hédervári oklt. I. k. 251. sköv. l. — Korábbi kiadása: *Katona*, i. m. XIII. k. 545. sköv. l.

ban más birtokaival együtt, mivel László nápolyi király párthíve volt, hűtlensége miatt vesztett el. 1445-ben Újlaki Miklósnak, aki ekkor egyszemélyben erdélyi vajda, macsói bán és temesi ispán, familiarisa s ura megbízásából macsói vicebán, valamint nándorfehérvári kapitány. Ebben az évben Újlaki, szolgálatai jutalmául, felhatalmazta, hogy a Pozsony megyei Korláttkő várat, amelyet ő valamikor a cseheknek 4000 aranyforintért elzalogosított, ugyanazért az összegért kiválthassa s egyszersmind a vár tulajdonjogát reá ruházta. A következő évben Hunyaditól mint macsói vicebán Komárom megyei birtokot kapott adományul, 1448-ban pedig Monostori Lászlótól a délvidéken 2500 aranyforintért vett birtokokat zálogba. Ugyanebben az évben az országnagyok őt és Bátmonostori Tóttós Lászlót küldték Brankovics Györgyhez, hogy Hunyadi kiszabadítása érdekében a szerb fejedelemmel tárgyaljon, majd eredményes eljárásának jutalmául 1448. december 27-én szegedi gyűlésükön, amelyen már Hunyadi is megjelent, hozzájárultak, hogy Korláttkő vár az övé legyen. Az országnagyok mindkét alkalommal volt vicebánnak nevezték. Tisztsége nem azért szűnt meg, mintha kilépett volna Újlaki szolgálatából, hanem mert ura ez évben nem viselte a báni tiszteletet. Kapcsolata Újlakival oly szoros, hogy 1449-ben, amidőn ez bán, ő is újból helyettese, sőt az újlaki vár várnagya is. 1451-ben a vicebánság mellett egyszersmind a visegrádi vár kapitányi tiszte is az övé. Nem kétséges, hogy Újlaki közbenjárására nyerte ezt el. 1453-ban már nem viselte a vicebánságot. V. László a visegrádi királyi várak kapitányának nevezte ez évben, amidőn, trónra lépte után, őt is amnesztiában részesítette. Korláttkő várához való jogát Bucsányi minden elképzelhető módon igyekezett biztosítani. 1451-ben Újlakival újszülött fia nevében is magának adatta a várat, 1453-ban V. Lászlótól a vár királyi jogát szerezte meg, 1454-ben pedig ugyancsak Újlakival, ennek sajátkezű aláírásával ellátott oklevélben, humanitására fogadtatta meg, hogy halála után örökösait nem fogja a birtoklásban zavarni. Urát ekkor új minőségben, mint nyitrai alispán és temetvényi várnagy szolgálta. Fia és unokái Korláttkövi néven II. Ulászló és II. Lajos udvarában éltek.³³⁷

Csire Barnabás. A Bihar megyei Álmosi Csire család tagja. Atyja, János mester, Borbála királyné udvari lovagja, 1425-ben testvérével együtt Zsigmondtól engedélyt nyert, hogy Pocsajon várat építhessen. Barnabás 1432-ben királynéi pohárnokmester, testvére: Zsigmond 1432—1434 háji prépost. 1444-ben Újlaki Miklós macsói vicebánja, 1450-ben másodmagával, Szilvai Miklóssal pozsonyi várnagy és ispán. A vár éppen ezekben a napokban, amidőn (október 6.) oklevél említi Csire Barnabás nevét, Gutti Országh Mihály közreműködésével, elég különös módon jutott Hunyadi kezébe. Bár így Gutival

³³⁷ 1435: Nagyszombat város lt. Középkori oklevelek. 44. sz. Vö. Zsigmondkori Oklevéltár II/1. k. 2693. sz. 1445: Dl. 102.827. 1446: *Hajnal I.*: Kivonatok Hunyadi János kormányzói okleveleiből. Levéltári Közlemények I. (1923) 105. l. 1448: Dl. 13.239., Zichy okmt. IX. k. 205. l., Dl. 102.831. Vö. *Thallóczy*: Szerbia 459. l. 1449: Dl. 102.833. 1450-ben Újlaki és Kórógyi bánok oklevele így fejezi ki kapcsolatát urához: presente et audiente egregio Osualdo de Bwchan vicebano nostro utputa Nicolai waywode et bani. Dl. 13.239. Vö. még Apponyi oklt. I. k. 305. l., Nagyszombat város lt. Középkori oklevelek 75. sz. 1451: Dl. 102.835. és 102.836. 1453: Dl. 102.842. 1454: Dl. 102.837. Újlaki melletti bizalmas szerepét mutatják urának azok a rendeletei is, amelyeket kancelláriája az ő relatiója alapján bocsátott ki. Pl. 1445. febr. 27.: Relatio Osualdi vicebani (Dl. 102.497.) vagy 1455: Relatio Osualdi bani (Sopron vm. oklt. II. k. 348. l.) Családjáról: *Fögel J.*: II. Lajos udvartartása. Bpest, 1917. 49., 54. l. és *ua.* II. Ulászló udvartartása. Bpest, 1913. 136. l.

való kapcsolatára is gondolhatnánk, valószínűbbnek látszik, hogy a Rozgonyiak várnagya, azaz familiarisa volt. 1454-ben már nem élt.³³⁸

Csupor Ákos. A Körös megyei Monoszlói Csupor család tagja. Atyja, Csupor Pál 1412-től 1415-ig szlavón bán volt. Testvéreivel, Györggyel és Demeterrel együtt elkísérte Zsigmondot 1433-i római császári koronázására. Utóbbi testvérenek, Demeter knini püspöknek a zágrábi püspökségre juttatása érdekében Hunyadi — Cillei jelöltjével szemben — 1446-tól évekig tartó, de eredménytelen küzdelmet vívott. Maga a kormányzó legszűkebb környezetébe tartozott. 1448-ban ajtónállója.³³⁹

Debrői Imre. Heves megyei családból. Minden jel szerint atyja Debrői István, Zsigmond egykori kincstartója volt, aki az 1403-i mozgalomban való részvétele következtében elvesztette birtokait. Ősi birtokainak — négy Heves megyei falunak és egy prediumnak — felét Rozgonyi Jánostól 1446-ban mint ennek familiarisa szolgálatainak jutalmául kapta meg, szerezte vissza. A Rozgonyi család lekötelezettje volt tehát s kétségtelenül függött Rozgonyi Péter egri püspöktől is, aki Rozgonyi János atyjával, István temesi, fejérmegyei és győri ispánnal együtt 1438-ban fele-fele arányban szerzett királyi adományt a Debrői-birtokok királyi jogára. A püspöktől is meg kellett kapnia a birtokok másik felét, mert csak így történhetett, hogy beiktatása már a falvak teljes egészébe ment végbe. 1450 körül zálogjogon a Czudar család két Heves megyei faluja felének lett a birtokosa. 1451-ben Nánai Kompolth János királyi ajtónállómesterrel együtt szemmel láthatóan mint tekintélyes nemes intézett felszólítást Egerből Hédervári egri püspök tizedei ügyében a Várdai család tagjaihoz. 1453-ban Szepesi Lászlóval és Guti Jánossal együtt kapott V. Lászlótól birtokokat, még pedig Cillei Ulrik relatiója alapján. 1454-ben másodmagával Heves megye nemességét képviselte az észak-magyarországi rendek Terebesen tartott közgyűlésén.³⁴⁰

Dombai Pál és László. Dombai Frank fiai, a Somogy megyei Dombo vár birtokosai. Atyjuk egyike volt azoknak az előkelőknek, akik 1440. március 12-én Budán megbízást adtak Rozgonyi Simon egri püspöknek, Újlaki Miklós macsói bánnak, Pelsőczy Imre székelyispánnak és Hédervári Istvánnak, hogy Ulászlót

³³⁸ 1425 : Dl. 29.234. 1432 : Dl. 54.797. *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagyvárad, 1884. III. k. 193. sköv. l. 1444 : Zichy okmt. IX. k. 71. l. 1450 : *Teleki*, X. k. 275. l. Pozsony megszerzése : *Knauz*, i. m. 101. sköv. l., Hazai okmt. VII. k. 468. l., Dl. 14.414. Rozgonyi-kapcsolatra vonatkozó feltevésünket megerősíti, hogy társa, Szilvai arról a Sáros megyei Szilva birtokról nevezte magát, amely a Rozgonyiaké volt (*Csánki*, I. k. 311. l.) s amelyet ez mint familiarisuk 1443-ban vett tőlük zálogba. (Neve ekkor még Likawaka-i Fodor Miklós. Dl. 13.725.) 1454 : Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1454. nr. 62.

³³⁹ *Karácsonyi J.*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bpest, 1901. II. k. 381. l., *Csánki*: Körös megye 27. l. 1433 : *Fraknói V.*: Genealógiai és heraldikai közlemények a vatikáni levéltárból. Turul XI. (1893) 5. l. A zágrábi viszályról : *Fraknói V.*: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bpest, 1895. 147. sköv. l. 1448 : Dl. 55.389.

³⁴⁰ *Kandra K.*: Az Aba-származású Debrei-család. Turul X. (1892) 186. l. Debrői Imrét az oklevelek István fiának mondják. Egy 1438-i oklevél (Dl. 13.161.) szerint azonban a kincstartó birtokai hűtlensége, valamint fia : János, továbbá testvérei : Gergely, Péter utódok nélküli halálával háramlottak annak idején a király kezére. Az adatok közti ellenmondás kiküszöbölődik, ha feltesszük, hogy a birtokelkobzás idejében Debrői Imre kiskorú volt. 1438 : Dl. 13.198. 1446 : 13.948. Függő helyzetét mutatja az adománylevél kikötése : Ha utódok nélkül hal el, a birtokok ismét Rozgonyi Jánosra szállanak vissza. Az iktatásról : Dl. 13.953. 1450 : Dl. 13.657. 1451 : Zichy okmt. IX. k. 278. l. 1453 : Károlyi oklt. II. k. 294. l. 1454 : Hazai okmt. VII. k. 471. l.

Krakkóban felkeresve, bejövetelét sürgessék. 1445-ben együtt érte őket Szerdahelyi Ders és felesége vádja, hogy őrizetükre bízott 12.000 aranyforint értékű javaikat és okleveleiket eltulajdonították. Ugyanebben az évben Dombai Pál egyike volt a Frigyessel Bécsben tárgyaló magyar küldötteknek, ugyanő egy másik köznemesel, Szeri Posa Istvánnal együtt részt vett az országnagyok Győrben, 1455 júniusban tartott tanácskozásán s ott velük együtt tagja lett a ligának, amely a hatalom gyakorlásának módját V. László hazatérte esetére szabályozta. 1459-ben Mátyás azon előkelők között, akik neki hűséget esküdtek, felemlítette Dombai Lászlót is.³⁴¹

Emőkei Miklós. A falu, amelyről nevét vette, Nyitra megyében fekszik. A család másik tagja, Emőkei János 1447-ben ugyancsak a budai országgyűlésen Nyitra megye követe volt. Emőkei Miklós 1441—1444 székely alispán. Az erdélyi vajdák és székelyispánok ekkor Hunyadi és Újlaki Miklós. A kérdést, hogy melyiküknek volt a familiarisa, eldönti, hogy 1444-ben Emőkei mellett a másik székely alispán Bethleni Gergely. Az erdélyi származású Bethleni bizonyára Hunyadit szolgálta, így tehát Emőkeit Újlaki alkalmazhatta, amire észak-magyarországi származása is utal. Újlaki, mint Vágújhely birtokosa Nyitra megyei volt, Hunyadi ellenben itt nem rendelkezett birtokokkal. Újlaki segítségével jutott Somogy megyében birtokokhoz. Amikor Újlaki a Tamási-örökség miatt civódó Héderváriak és Serkeiek viszályába beavatkozva rátette kezét a kaposújvári uradalomra, Emőkei 1446-ban második magával Hedrehely mezőváros és a hozzá tartozó falvak tulajdonosa lett. Még pedig oly módon, hogy az örökségre a leggyengébb jogigénnyel, hamisított oklevelekkel fellépő Szekesői Herceg családtól szerzett adománylevelet. Mindezekre a birtokokra Hunyaditól, jutalmul a török hadjáratban teljesített szolgálataiért, 1448-ban szintén adománylevelet kapott. 1449 áprilisi oklevél szerint a törökök ellen minap vívott hadjáratban, minden bizonnyal a rigómezei csatában esett el.³⁴²

Lábatlani (másképp Dédi) Farkas László. A Somogy megyei Dédről került Esztergom megyébe. Albert 1438-ban Zsigmond uralkodása alatt a husziták ellen Csehországban teljesített hadi szolgálatait jutalmazta Esztergom megyében fekvő két birtok és két predium felével, ugyanő birtokjogát elismerte a következő évben, amidőn Érdy László budai esküdt házában megőrzés végett elhelyezett oklevelei a városi plebejusok zavargásai alkalmával eltűntek, az országnagyok pedig 1446-ban egy szintén Esztergom megyei szántóföld tulajdonát biztosították számára. Az esztergomi érsekséggel szoros kapcsolatban állott. Pálóczy György érsek 1436-ban a kassai lucrum camerae-kerületbe küldte dicator gyanánt, 1438-ban pedig Pozsonyba másodmagával. 1440-ben esztergomi várnagy és provisor. Várnagyságát további, 1442—1444-i

³⁴¹ 1440 : Mon. hist. Pol. XII. k. 413. l. A megbízó oklevelet kibocsátó „prelati et barones ac proceres regni Hungarie” a következők voltak : Szentgyörgyi Vince Benedek győri püspök, Hédervári László pannonhalmi apát, Hédervári Lőrinc nádor, Rozgonyi István és György pozsonyi ispánok, Maróti László, Pálóczy Simon volt lovászmester, Perényi János volt máramarosi ispán, Homonnai István, Lévai Cseh László, Szécsényi László, Tari Rupert királynéi lovászmester, Dombói Frank, Gersei Pető és Hatvani Mátyás. 1445 : Károlyi oklt. II. k. 245. l., *Welkan*, I/l. k. 571. l. 1455 : *Pettkó B.*: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. Történelmi Tár. 1901. 179. l. 1459 : *Szerémi - Ernyey*, i. m. 296. l.

³⁴² Emőkei János neve : Turul XX. (1902) 156. l. A székely alispánság adatai : Székely Oklevéltár. Szerk. Szabó K. Kolozsvár, 1890. III. k. 56. és 60. l. 1446 : *Csánki*, II. k. 573., 577. l., *Hazai okmt.* IV. k. 347., 340. l. 1448 : *Hajnal*, i. m. Levéltári Közlemények I. (1923) 112. l. 1449 : *Hazai okmt.* IV. k. 347. l.

adatok is igazolják; 1443-ban és 1444-ben másodmagával egyszersmind Esztergom megye alispánja. 1448-ban érseki nádor, azaz Szécsi Dénes bíboros predialistáinak bírása és az érseki bandérium parancsnoka. Ugyanekkor consiliarius regni Hungariae. 1452-ben Hunyaditól mint assessor et consiliarius regni Hungariae pallosjogot kapott a László királynak, majd az országnagyoknak, továbbá neki teljesített szolgálatai jutalmául. 1454-ben a király ügyésze, procurator. V. László ekkor arra utasította, hogy rendeletének, amellyel a bécsi kereskedők régi kiváltságait megerősítette, szerezzen érvényt mindazokkal szemben, akik továbbra is jogtalan váموkat követelnek a bécsiektől. Ugyancsak V. Lászlótól adományul nyerte a Vas megyei Girolt kastélyt a hozzátartozó több faluval együtt. 1457-ben már nem élt. Nem azonos Budai Farkas Lászlóval, aki 1439-ben Buda bírása, ekkor, valamint 1442-ben harmincadispán, 1456-ban Csepel-szigeti ispán.³⁴³

Mesztegyői Szerecsen György. Családja Paduából származott. Szerecsen Jakab a XIV. század közepén telepedett meg Magyarországon s mint I. Lajos kamaraispánja jelentős szerepet vitt a király pénzügyeinek intézésében. Az ő nevéhez fűződik a szerecsenfejes jegyekkel ellátott pénzek verése. Testvére, Szerecsen János a XIV. század végén megszerezve a Somogy megyei Mesztegynyőt, élte végére, egy balul végződött bérlet után, felhagyott vállalkozói tevékenységével. Az ő leszármazottja, tehát feudalizálódott polgári család sarja Szerecsen György, 1446-ban harmadmagával Somogy megye alispánja.³⁴⁴

Necpáli László. Turóc megyébe az Árpád-korban elszármazott és az Iktári Bethlenekkel rokon család tagja. 1427 óta Borbála királyné szolgálatában állott, egymás után több észak-magyarországi királynéi várnak a kapitánya. 1436-ban trencsényi ispán, 1439-ben Szentmiklósi Pongráccal együtt Szakolca város kapitánya. Leánya Szentmiklósi testvérenek, Istvánnak volt a felesége s a rokoni kapcsolat is Szentmiklósi érdektársává tette. 1436-ban Zsigmondtól

³⁴³ 1438 : Dl. 71.799. 1439 : Dl. 39.235. Az oklevélre Szűcs Jenő tett figyelmessé. 1446 : Dl. 71.800. Vö. *Nedeczky G.*: A Nedeczky család. Bpest, 1891. 188. sköv. l. 1436 : Dl. 84.714. 1438 : Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 3679. sz. O. L. Filmtár. György olvasókanonokot és nobilem virum Ladislaum Farkas homines nostros küldte az érsek. 1440 : Tizedügyben Pozsonyhoz intézett levele uo. 3717. sz. Várnagysága és alispánsága : Dl. 13.521. és 13.793., esztergomi káptalan magán lt. lad. 47. fasc. 6. nr. 8. 1448 : Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 4154. sz. O. L. Filmtár. Lábatlani névvel Szegedről Pozsonyhoz intézett 1448. dec. 21-i levele : Dl. 44.532. 1452 : Dl. 100.620. 1454 : Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Hrsgg. vom Alterthums-Vereine zu Wien. Redigirt von A. Mayer. Abt. I. Bd. I—VIII., Abt. II. Bd. I—IV., Abt. III. Bd. I—II. Wien, 1895—1919. (A továbbiakban : Quellen z. Wien) II/2. k. 3570. sz. A királyi procuratorok munkaköréről olv. *Hajnik*: A magyar bírósági szervezet. 182. sköv. l. V. László adománya : Hazai okmt. IV. k. 386. l. *Székely Gy.*: A huszitizmus és a magyar nép. Századok. 1956. 575. sköv. l., 579. l. egy személynek véli a két Farkas Lászlót. Felvevését megcáfolják a következő adatok : 1442. jún. 7-én Esztergomban az érseki palotában Dédi Farkas László várnagy mint tanú jelen van, amidőn ura egy pápai bullát átír (Dl. 13.521.). Ugyanezen a napon Bécsben Erzsébet királyné kötelezvényét írásba foglalja a kancellária Salánki Ágoston utasítására három tanú jelenlétében, akiknek egyike Budai Farkas László (*Teleki*, X. k. 113. l.)

³⁴⁴ *Hóman*: A magyar királyság pénzügyei. 277. sköv. l., *Schulek A.*: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük II. A budai pénzverésről Károly Róberttől Zsigmondig. Numizmatikai Közölny. XXX—XXXI. (1931—1932) 54. sköv. l., 62. l., *Wenzel G.*: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Bpest, 1876. III. k. 674. l. (Mon. Hung. Hist. Acta externa. III.), Zsigmondkori Oklevéltár I. k. 4659., 4762., 4790. sz. 1446 : Körmöcbánya város lt. Fons 51. fasc. 2. nr. 79.

400 forintért a Turóc megyei Jahodnik birtokot szerezte meg, 1441-ben pedig az ugyanottani Blatnica várat 9000 forintért.³⁴⁵

Perényi Pál. Nem azonos Perényi Péter országbíró fiával, aki 1440-ben Késmárk város kapitánya volt. Az ő atyját Dánielnek hívták, maga pedig a Szabolcs megyei Várdán élt. 1456-ban Hédervári László egri püspök familiarisa; urát ekkor öt lándzsával szolgálta. Későbbi adatok is a Szabolcs megyei jó módú köznemesek egyikének mutatják, akinek a Várdaiak atyafiságos hangon izengettek.³⁴⁶

Soós György és István. A Sáros megyei Sóvári Soós család tagjai. Együttesen Sáros megye ispánjai 1437-ben és ezt a tisztüket megtartották Albert uralkodása alatt is. Az ispánságot Zsigmondtól Sárosvárral együtt zálog gyanánt 1500 aranyforintért szereztek meg. Ugyancsak zálogba vették Zsigmondtól 1800 aranyforintért Kissáros birtokot, oly módon, hogy az összeg lefizetésével kiváltották Tarkóitól. Testvérük, Péter 1436-ban a bécsi egyetemen tanult. Soós Istvánt Zsigmond aule miles-ének nevezte 1437-ben, s mert vele volt 1436-ban Csehországban, katonai szolgálata ellenértékéül szerezhetette meg ő és testvére a zálogbirtokokat és az ispánságot. 1439-ben Albert környezetében volt, egy királyi oklevél relátora. 1440-ben Krakkóban résztvett a márciusi királyválasztást megelőző tárgyalásokon. Soós Györgyöt 1446 legelejen Hunyadi környezetében találjuk. Vele együtt tanácskozva döntötte el Hunyadi, hogy mint vicariusnak birtokügyekre nem terjed ki illetékessége s ennél fogva az ilyesféle perek a királyi curiába tartoznak. A kormányzóválasztás után valószínűleg egyike volt a Hunyadi mellett működő consiliariusoknak. Az országos tanács 1446. szeptember 24-én a Selk- és Medgyes-szék szászaihoz, továbbá a szebeniekhez intézett felszólításait ugyanis a következő kancelláriai jegyzettel bocsátotta ki: Commissio domini Johannis gubernatoris Georgio Soos referente. 1450-ben óbudai várnagy. Hunyadi ez évben, amidőn Pozsony várat megszerezte, másodmagával pozsonyi várnagynak és ispánnak tette meg. 1451-ben Soós magát Hunyadi familiarisának, pozsonyi comesnek és várnagynak nevezte.³⁴⁷

Szepesi László. A család nevét az egykori Bihar megyei, utóbb Debrecen határába beolvadt Szepes faluról vette. Szepesi László Zsigmond idejében több Bihar megyei faluban volt birtokos. 1439-ben megyéjét képviselte az országgyűlésen. 1440-ben Budán háztulajdonos. 1447-ben Hunyadi vásártartási engedélyt az ő relatiója alapián bocsátott ki. A következő évben alkormányzó

³⁴⁵ Nagy I.: A necpáli levéltár ismertetése történelmi tekintetben. Századok. 1875. 239. sköv. l. Szerémi – Ernyey, i. m. 379. sköv. l.

³⁴⁶ 1440: Wagner C.: Analecta Scepusii sacri et profani. Viennae, 1774. I. k. 222. l. Nagy I.: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1862. IX. k. 234. l. 1456: Zichy okmt. IX. k. 16., 118., 462., 515., 543., 558. l. — Károlyi okl. II. k. 438., 440. l., Zichy okmt. XII. k. 245., 247., 251., 273. l.

³⁴⁷ 1437: Dl. 57.660. és 57.681. A vár zálogba vétele simulcum honore comitatus: Dl. 57.677. 1439. júl. 5-én Erzsébet a várat náluk hagyta, bár Perényi János tárnokmester, hivatkozva Albert adományára, megszerezni törekedett. Erzsébet szerint Perényi csak akkor foglalhatja azt el, ha a Soósoknak megfizeti a zálogösszeget s megtéríti a reá fordított kiadásait (Dl. 57.691). Kissáros zálogba vétele: Dl. 57.668. 1436: Dl. 57.650. Soós György ugyanekkor a pécsváradai monostor gubernatora is: Dl. 57.648. és 57.655., Pannonh. rendt. XII B. k. 25. sköv. l. 1437: Dl. 57.664. 1439: Dl. 102.083. 1440: Mon. hist. Pol. XII. k. 415. l. 1446: Dl. 13.901., Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. XIV. k. 578. sköv. l. 1450: Teleki, X. k. 274. és 316. l. 1451: Ortvay Th.: Geschichte der Stadt Preßburg. Preßburg, 1894. III. k. 180. és 210. l. Vö. Dl. 14.488. 1452-ben szintén pozsonyi ispán és várnagy. Házi I/3. k. 356. l.

és ugyanekkor, valamint 1449-ben budai várnagy. Ez évben Hunyaditól a Bereg megyei Harabor királyi jogát nyerte adományul; ugyancsak Hunyaditól Vásáriban és Kesziben (Bihar megye) is kapott birtokokat, valamint Apáti és Vasad (Bihar m.) felét. 1450-ben vicegubernator, 1453-ban V. Lászlótól részesült birtokadományban. Egyik fia, Illés 1449-ben a bécsi egyetemen tanult s ott egyházjogi doktorátust szerzett.³⁴⁸

Szobi János. Somogy megyében a XV. század elején birtokokat szerző családból. Atyja, Szobi Bertalan országbírói ítélőmester, unokája, Szobi Mihály Werbőczy pártfogója és szövetségese. 1448-ban Szepesi Lászlóval együtt budai várnagy, egyszersmind vicegubernator, tehát Hunyadi familiárisa.³⁴⁹

Thuróczi Benedek. Családjának neve eredetileg Vidasteleki volt. Atyja, Vidasteleki Pál 1413-ban Borbála királyné alétekefogómestere, tehát a királynéi udvartartás egyik tisztségviselőjének familiarisa, 1416-ban Balázs nevű testvérel együtt királynéi apród, közben, 1415-ben Konstanzbán, ahová úrnőjét elkísérte, pallosjogot kap Zsigmondtól. Családja kis falujától távol élve, vette fel megyéje nevét. 1419-ben mondják először Thuróczi Pálnak. A királyné szolgálatában állott 1431-ben, hasonlóképpen testvére, Balázs is, aki 1435-ben Borbála Csepel-szigeti ispánja. Benedek előtt atyjának és nagybátyjának szolgálata utat nyitott, hogy Cillei Ulrik familiarisai közé kerüljön. Így nevezte őt 1441. április 21-én I. Ulászló, amidőn arra kötelezte magát, hogy a fogságból kibocsátott Cilleinek vagy helyette Thuróczi Benedeknek vissza fog adni bizonyos okleveleket. Mint Cillei familiarisa 1448-ban és 1451-ben másodmagával szlavón vicebán, 1454-ben varasdi ispán, Cillei halála és Hunyadi László kivégzése után pedig V. László környezetében találjuk. 1457 augusztusában királyi kincstartó és varasdi ispán. A következő évben is viselte ezt az ispáni tisztelet, 1461-ben körmöcbányai kamaraispán, 1463–64-ben Mátyás mellett királyi ajtónállómester. Az utóbbi évben megszerezte a szlavóniai ludbregi uradalmat. Családja ettől fogva Ludbregi Thuróczynak nevezte magát. Fia, György a század végén pohárnokmester.³⁵⁰

³⁴⁸ *Jakó Zs.*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bpest, 1940. 354. l., *N. Szepessy B.*: Oklevél-kivonatok a Szepessy családról. Turul XI. (1893) 88. sköv. l. 1439: Pecsétje az Albert részére kiállított rendi oklevélen. Bécsi állami lt. Ung. Urkunden 96. sz. O. L. Filmtár. 1440: *Thallóczy*: Szerbia 376. l. 1447: Dl. 30.441. 1448: *Thallóczy*: Szerbia 152. l. 1449: Dl. 29.268. és 29.267. Birtokadományok Hunyaditól: Dl. 29.279.. Turul XI. (1893) 89. l. 1450: Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1450. nr. 39. 1453: Károlyi oklt. II. k. 294. l. Szepesi Illésről: *Bunyitay*, i. m. II. k. 149. sköv. l.

³⁴⁹ Zsigmondkori Oklevéltár. I. k. 2401., 3334., 4645. sz. *Horvát I.*: Verbótzai István emlékezete. Pest, 1819. II. k. 124. l., *Nagy I.*: Nógrád vármegye története az 1544-ik évig. Balassagyarmat, 1907. 178. l. 1448: *Thallóczy*: Szerbia 152. l.

³⁵⁰ 1413: júl. 15. és szept. 5., 1415: ápr. 7. Körmöcbánya város lt. Középkori oklevelek. O. L. Fkgy. 1416: febr. 17. M. Tud. Akadémia könyvtára. Kézirattár. Zsigmond 1419-ben aule nostre familiaris-nak nevezte. *Ernyey J.*: Adalék Zsigmond király külföldi összeköttetéseihez. Történeti Szemle 1929. 223. l. 1419: Körmöcbánya város lt. Fons 16. fasc. l. nr. 31/32. 1431: Dl. 12.404. 1435: Dl. 12.746. Thuróczi Benedek leszármazására: Soproni állami lt. Niezky es. lt. 199. sz. és *Bráz B.*: A nagycepesenyői és muthnai Vladár-család története és leszármazása. Turócszentmárton, 1907. 47. l. 1441: Bécsi állami lt. Ung. Urkunden. 161. sz. O. L. Filmtár. 1448: Levéltári Közlemények. XI. (1933) 88. l. 1451: Dl. 34.877. 1454: Dl. 34.076. Cillei utasítását egregio Benedicto de Thwroc comiti nostro Varosdiensi küldi. 1457: Dl. 100.661. és 103.641. 1458: Tanodi 173. l. 1461: Niezky es. lt. 216. sz. 1463: A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Szerkesztette Barabás S. I–II. k. Bpest, 1895. (A továbbiakban: Teleki oklt.) II. k. 81. l. 1464: Károlyi oklt. II. k. 364. l., *Osánki*: Kőrös megye II. l.

Zelnavári Bieskele István. Zágráb megyei családból származott. 1434-ben és 1436-ban a szlavón bán megbízásából eljár Zágráb városnak a zágrábi püspökséggel, majd az ottani káptalannal támadt viszályában. 1438-ban Albert király udvari lovagja. Ekkor az uralkodó megbízásából felosztotta a Frangepán család tagjai közt ingó és ingatlan vagyonukat, a Zágráb város és a Cilleiek közti viszályt pedig elintézni próbálta. 1443-ban a generalis taxa-nak a király megbízásából Szlavónia Száván túli részében a dicatora volt. Eljárására fényt vet Bátmonostori Töttös Lászlóhoz intézett rövid levele: Mivel ennek 150 jobbágyát mindössze 17 forint megfizetésére kötelezte, reméli, hogy Töttös hasonlóképpen fog eljárni az ő jobbágyai adójának megállapításánál.³⁵¹

Bármily töredékes képet nyújtanak a szórványos adatok a felsoroltak életéről, együttesen az egész csoportot erős körvonalakkal emelik ki. Közne-mesek, de korántsem valamennyien Hunyadi párthívei. Közöttük vannak Újlaki Miklós, sőt Cillei legbizalmasabb emberei is. Mintegy felerészben fami-liarisok de a szolgálatnak legmagasabb fokán állanak, ahonnan már csak egy lépés, hogy vagy maguk, vagy fiaik átkerüljenek az országos méltóságot viselők közé. Egyesek fiatal korukban udvari lovagok voltak, mások a királyné környezetében tisztséget is viseltek, de azután az udvartartás felozslásával el kellett hagyniok a királyi palotát. Valamennyien megszokták, hogy pillan-tásuk messze túl járjon megyéjük határain, sőt többségük mintha már inkább csak visszatekintene szülőföldjére. A királyi udvarban éppen úgy, mint dominusaik mellett elég alkalmuk nyílt megismerni a bárók gyengéit, a könny-en szövedő és oldódó familiarisi kapcsolatok pedig megmentették őket attól, hogy a hűségétől elvakultan, saját romlásuk árán is kövessék őket. Nem bábok-nak, hanem önálló egyéniségeknek látszanak, mindenképpen alkalmasak tehát, hogy vezetői legyenek annak a nemességnek, amelyből kiemelkedtek ugyan, de azt elhagyniok, a bárók közé átlépéssel, nekik még nem sikerült. Közülök azok, akik familiarisok, ugyanakkor, amidőn befolyásolják a megyei nemes-séget, ennek felfogását, érzelmeit felfelé tolmácsolják uraik előtt. Mint tekin-télyes tanácsadók meghallgatásra találnak ugyanis dominusaiknál, akik döntésüket szokásszerűen éppen úgy környezetükkel egyetértésben hozzák meg, mint magasabb síkon az uralkodók az országnagyokkal folytatott tanácskozá-s után.³⁵² Kettős szerepüket, a politikai élet útvesztőiben megszerezve a jártas-ságot, nem nehéz saját érdekükben gyümölcsöztetniük.³⁵³

Csoportjuk természetesen sokkal nagyobb volt, semhogy az 1447-i oklevél valamennyiüket felsorolhatta volna. Más országgyűlésen mások szere-peltek, szinte csak egy-két név azonossága figyelmeztet, hogy ugyanannak a rétegnek a képviselői állanak előttünk. Három évvel korábban, az 1444-i decretum záradéka szintén felsorolta az országgyűlés résztvevőit, ha nem is teljes számban³⁵⁴, s bár a követeknél nem tüntette fel, hogy melyiket mely

³⁵¹ Családjáról: Zichy okmt. VIII. k. 631., 637. l., Blagay oklt. 391. l. 1434 és 1436: *Tkalčić*, II. k. 91., 122., 130. l. 1438: Frangepán oklt. I. k. 306. l., *Tkalčić*, II. k. 147., 153. l. 1443: Zichy okmt. XII. k. 197. l. Az összejárászás méreteinek illusztrálásául emlékeztetünk arra, hogy az adó telkenként egy aranyfrtot tett ki.

³⁵² Pl. familiarisaik tanácsát meghallgatva léptek ligába egymással 1442-ben a Losoncziaik, Várdaiaik és Csapi Ákos. (Zichy okmt. IX. k. 42. l.)

³⁵³ A köznemességnek a familiarisokon keresztül a főurakra gyakorolt befolyását kiemelte *Bartoniek E.*: A magyar királyválasztási jog a középkorban. Századok. 1936. 389. l.

³⁵⁴ Mint a névsort követő „ceterique proceres et regni nobiles in presenti congrega-tione constituti” kifejezés tanúsítja.

megye küldötte, nagyjában szintén a hármias beosztást követte. Azaz a mánások és a megyei követek névsora közé iktatva itt is találkozunk olyanokkal, akik egy harmadik csoportba tartoztak. Így a már ismert Necpáli Lászlót követően Kisvárdai Miklós és Domokos, Csapi Ákos, Nagymihályi László, majd Szerdahelyi Imre és Ders, Tapsonyi Anthimi Miklós nevével.³⁵⁵ Reájuk is vonatkozik mindaz, amit az 1447-i csoport jellemzésére előadtunk, figyelmünket azonban fordítsuk most a követek közt felsorolt Kállai János és Szokolyi Miklós felé. Egymás mellett szerepelnek, mindketten szabolcsi nemesek s így bizonyára mint megyéjük küldöttei jelentek meg. Szokolyi 1446-ban Hunyadi familiarisa volt,³⁵⁶ Kállai ugyanakkor megyéjét képviselte az országgyűlésen, a következő évben pedig mindketten szabolcsi ispánok,³⁵⁷ anélkül azonban, hogy az előbbinek a kormányzóhoz fűződő kapcsolata megváltozott vagy meglazult volna.³⁵⁸ Egy évvel korábban, 1446-ban Szabolcs megye ispánjaivá a Kállai családnak egy másik tagját, Lőkös Jánost és Várdai Miklóst nevezte ki forma szerint az országgyűlés, helyesebben az itt együtt levő országos tanács.³⁵⁹ Kettőjük közül Várdai a függetlenebb; nincs semmi nyoma, hogy valamiféle familiaritás fűzte volna bárkihez is. Ellenben Kállai Lőkös János megelőzőleg — bár nem megszakítás nélkül — sokáig a Pálócziak familiarisa volt. Eleinte, még Zsigmond uralkodása alatt Pálóczi Mátyus nádor alnádora, majd ennek halála után Pálóczi György esztergomi érseket szolgálta.³⁶⁰ Rövid ideig tartó ispánságát 1447-ben ismét a Pálócziak szolgálataival cserélte fel: mint az országbíróvá lett Pálóczi László familiarisa az alországbírói munkakört látta el.³⁶¹ Érdekei szemmel láthatóan szorosan fűzték a Pálócziakhoz. Szinte úgy tűnik fel, Szokolyinak Hunyaditól függőségére gondolva, mintha a család juttatta volna az ispánsághoz is. Mégis tévednénk, ha csak az egyik bárói család satellesét látnók benne. Mint procurator, ispánságát megelőzőleg, Brankovics György pereit vitte s a szerb fejedelem évek múlva is elvárta tőle, hogy álljon ki mellette a királyi kúriában, amidőn itt a kormányzó elfogatása miatt elmarasztalták. Kállai azonban nem volt hajlandó magáévá tenni Brankovics érvelését, hogy a bárók, amidőn megerősítették Hunyadival kötött egyezségét, egyáltalán nem a kényszer hatása alatt cselekedtek, következésképp a kormányzónak meg kell tartania ígéreteit s az elmarasztaló döntés ellen tiltakozást nem is jelentett be. Sőt ehelyett békülésre és egyezkedésre hívta fel a fejedelmet, erős színekkel ecsetelve Hunyadi fegyveres készülődését, vállalva, hogy mind ezzel a szemrehányások özönét zúdítja magára. Brankovics szakított is vele s elégedetlen felek módjára felszólította nála levő peres okleveleinek visszaszolgáltatására.³⁶²

Kállai magatartása kétségtelenül önállóság bizonyossága. Sem familiarisi kapcsolata, sem ügyvédi érdeke nem akadályozza meg, hogy döntő kérdésben

³⁵⁵ *Kovachich*: Sylloge I. k. 90. sköv. 1.

³⁵⁶ Zichy okmt. IX. k. 108. l.

³⁵⁷ Uo. 162. l.

³⁵⁸ 1449-ben és 1450-ben Szokolyi a szabolcsi ispán, ugyanőt Hunyadi 1449-ben tokaji várnagyának, castellanus noster-nak mondja. (Uo. 207., 208., 230. l.)

³⁵⁹ Prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungarie universi 1446. jún. 20-án állították ki oklevelüket. (Dl. 55.326. Vö. *Kovachich*: Supplementum II. k. 45. l.)

³⁶⁰ Dl. 54.956. és 55.128. Az utóbbi szerint 1438. márc. 3-án Albert királytól domino archiepiscopo referente engedélyt kapott, hogy Kállóban vásárt tarthasson.

³⁶¹ Dl. 55.347. és 55.364. Az 1447. márc. 25-i decretum egy példányát már mint alországbíró kapta meg. (Zichy okmt. IX. k. 155. l.)

³⁶² *Thallöczy*: Szerbia 144., 158., 164., 165. l.

ne a köz szempontjából helyes álláspontot foglalja el. Bár nem lekötelezettje Hunyadinak, melléje áll. Igaz, nincs egyedül, mert a többi nemesnek is ugyanez a véleménye, de ha színvallása nem is jár veszéllyel, mégis mérlegelés, fontolgatás előzi meg. Tudatos tehát s ami még fontosabb, a társadalmi viszonyok immár megengedik, hogy meggyőződése mellett kitartson, sőt másokkal egyetértésben azt érvényre juttassa. Éppen ezt a cselekvési szabadságot s vele együtt a siker reményét nélkülözték a köznemesség megelőző generációi, amelyek számára a familiaritás az engedelmesség megszeghetetlen törvényét jelentette. Az immár feszélyezetlenül mozgó, cselekvő csoport súlyát megsokszorozza, hogy otthon tömegeket tud maga mögé állítani. Mint látjuk, nemcsak birtokai s rokoni szálak fűzik a megyei nemességhez, hanem közszereplését időnként megszakító otthoni tartózkodása is segítségére van. Hosszabb-rövidebb ideig tartó ispánság vagy akár alispánság, egy-egy követi megbízatás elvállalása ezernyi alkalmat ad a nagyvilágban jártasoknak, hogy rábeszélő szóval terveiknek megnyerjék mindazokat, akiknek állásfoglalása a megye universitasának akaratával azonos.

Azonban még ők sem tudják bármily irányban megmozdítani, elhatározásra bírni a megyei nemességet. Meghallgatásra ennél csak abban az esetben találhatnak, ha Habsburg-ellenes érzelmeire appellálnak. Nem az alacsony műveltségi fokon általános idegenellenesség felkeltése vagy ébrentartása a hatásos eszköz. Az ellenkirály, Ulászló is elhozta a maga lengyeljeit s nem mutatkozott velük szemben fukarnak a birtokok osztogatásánál. A nemesi tömegek állásfoglalásukkal tudat alatt azokhoz az eszményekhez való ragaszkodásukról tettek bizonytságot, amelyeket nemzeti függetlenségnek és szabadságnak lehetne neveznünk. Sehol, a kor egyetlen oklevelében vagy írásos emlékében sem találkozunk ily kifejezésekkel s mégis, bármennyire hiányoznak, bármennyire nincs még nevük, ezek irányítják a nemesség érzelmeit. Mert vajon a véletlennek tulajdonítsuk-e, hogy Erzsébet pártjának egyetlen országgyűlést sem sikerült tartania, V. László minden kérése és fenyegetése pedig hatástalan maradt, amidőn, Hunyadi László kivégzése után, össze akarta hívni a megyék képviselőit?

Korántsem azonos érzelmű tömeg a köznemesség. Ulászlónak 1442-ben csak 35 megyét sikerült rávennie, hogy megjelenésével hitet tegyen mellette. De hol maradt az ő hívei mögött a Habsburg-párt? Esztergomban az Erzsébet által kinevezett Szécsi Dénes érseknél egymást érték a tanácskozások, ezeken azonban csak főurak és városok vettek részt. Az özvegy királyné halála után a Habsburg-párt Frigyeshez, a német-római birodalom királyához, V. László gyámjához fordult, felajánlva neki szolgálatait és kérve közbelépését. Frigyes kész volt kezébe venni az ügyek intézését. Reális hatalmát nem lehetett lekicsinyelni, a diplomáciai játéknál pedig nagy előnyt jelentett számára, hogy kancellárja, a Zsigmond iskolájában felnőtt Schlick Gáspár volt, Aeneas Silvius személyében pedig nemesak jótollú, hanem a bonyodalmak közt magát otthonosan érző titkár támogatta tanácsaival. A kedvező feltételek ellenére minden kezdeményezése megtört a nemesség közömbösségén. Ez egyszerűen nem vett tudomást a megnyerését célzó kísérletekről, így arról sem, amelyet Frigyes 1443 elején indított, hivatkozva az esztergomi érsek és nyitrai püspök, valamint más főpapok, grófok, urak, lovagok és nemesek, továbbá városok nevében hozzá fordult követségre. Áldozósütörtökre, május 30-ra meghirdetett országgyűlése, amelyet Pozsony környékén kívánt megtartani,³⁶³

³⁶³ Késmárkhoz intézett ápr. 9-i meghívója: Késmárk város lt. Papír. 1407. sz.

kudarcba fulladt. Pedig az előnyök, amelyek itt kínálkoztak, a török veszedelmet mérlegelők szemében csábítóknak tűnhettek fel, mert Frigyes oly tanácskozásra gondolt, amelyen Csehország, Szilézia, Ausztria, Stájerország, Karinthia, Krajna képviselői is részt vesznek. A külpolitikai terv, hogy Magyarország ne egyedül vívja meg élet-halál harcát, kétségtelenül helyes volt, azonban a köznemesség, bár akkor még teljesen hiányoztak a következő évszázadban tudatosult tapasztalatai, egészséges érzéssel felismerte, hogy egy nyugat felől megszervezett védővonal nem az ország érdekeit szolgálja. Hiába hangzott el Frigyes biztatása, hogy hívei minél több előkelőt, bárót és nemest hozzanak magukkal, rábeszélése, bármennyire emlegette a tárgyalásra kerülő ügyek rendkívüli fontosságát és „az egész magyar királyság közös javát” szolgáló jellegét,³⁶⁴ hatástalan maradt.

Mit sem nyomott a latban, hogy az esztergomi érsek familiarisa, Dédi Farkas László a köznemesség legaktívabb csoportjába tartozott. Szava éppen úgy visszhang nélkül maradt, mint ahogyan Újlaki Miklósról és familiarisaira is csak addig hallgatott a nemesség, amíg Hunyadi szövetségesei voltak. Mihelyt a leggazdagabb magyar főúr szembe fordult nem is Hunyadival, hanem fiaival, hiába voltak óriási uradalmi, hiába volt egyszemélyben erdélyi vajda és szlavón bán, egyesítve kezében a két nagy vetélytárs hatalmát, megtévezve a főkapitányi tiszttel, sőt hiába voltak familiarisai a köznemesség vezetői között, tehetetlenül, megbénulva állott. A közvélemény ki nem mondott szavával, egyszerűen az együttérzés megvonásával életképtelenné tette a Habsburg-hatalomra támaszkodó törekvéseket.

Ezek után bizonyára egy-két utalás is elegendő megindokolni azt a véleményünket, hogy a köznemességet a nagyobb politikai szerepléshez nem a termelési viszonyok megváltozása segítette, mintha azért tudta volna az állam jellegét módosítani, mert vezető csoportja, a bene possessionatus réteg, áttérve a fejlettebb gazdálkodásra, a piacra termeléssel egyszerre nagyobb jövedelemhez jutott volna. Úgy véljük, a jobbágyság munkaerejének hasznosítására egyaránt volt módja a nagybirtok urainak és a köznemeseeknek s ők egyformán éltek is a kizsákmányolás lehetőségével. Vagyis főúr és köznemes jövedelmében, amennyiben ez a jobbágyságtól származott, aránybeli eltolódás nem következett be. Amilyen mértékben gyarapodott az egyik, ugyanolyanban gazdagodott a másik. Ha tehát csak a termelési viszonyok változása okozna társadalmi eltolódást, illetőleg ily változás önmagában képes volna átalakítani a társadalmi rétegek kapcsolatát, Zsigmond és Hunyadi korát szinte mozdulatlan állapotoknak kellene jellemeznünk. Láttuk azonban, hogy a valóság más. Ezt a valóságot példáink — úgy hisszük — kellőképpen megmagyarázzák. A köznemesség vezető rétege nem újonnan jutott vagyonához. Ezt vagy örökölte vagy maga szerezte, esetleg növelte meg. Vagyonszerzésének módja azonban pontosan az, mint félévszázaddal korábban volt.

³⁶⁴ Chmel, I. k. 119. l.; Bachmann, A.: Urkunden und Actenstücke zur österreichischen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrichs III. und König Georgs von Böhmen. 1440—1471. (Fontes rerum Austriacarum. II. sor. Diplomataria et acta. 42. k.) Wien, 1879. 7. l. A Frigyes és Schlick nevében kelt iratokat Aeneas Silvius fogalmazta meg. A Chmelnél olvashatót l. *Wolkan*, I/2. k. 13. l., a Bachmann által kiadottat uo. I. l. (További iratok: *Wolkan*, id. kötet 3., 7., 9. l.) A propagandára jellemző az a levél, amelyet Salánki Ágoston, Erzsébet egykori kancellárja máj. 1-én Esztergomból a bártfaiakhoz intézett, hangoztatva, hogy az érsek, Szécsi Tamás és más urak, valamint a városok meg fognak jelenni az országgyűlésen, tehát ők is küldjék el megbízottjaikat. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 401. sz.)

Alvajdaság, alszékelyispánság, vicebánság, alnádorság és alországbiróság, vagyis a közigazgatási és bírói funkciók ellátása, az államnak mint elnyomó hatalmi szervnek a szolgálata nyújt elsősorban alkalmat a meggazdagodásra, azután a királyi udvarban forgolódás, örökölt birtok esetében pedig a szerencse, esetleg sikeres házasság, amely segít megtartani, netán gyarapítani az ősök szerzeményét. Mindez azonban azt is jelenti, hogy az eltolódás a rendek közt, a köznemesség erősödése, előtérbe jutása a nagybirtok urai mellett, egyáltalán nem bontja meg a feudalizmus egységét. Világnézet és morál lényegükben azonosak maradnak. Nincs is ok megváltozásukra, hiszen a nemesség vezetői ugyanolyan módon szerzik vagyonukat, mint a bárók. Nyilván nagyobb volna ellentétük az államélet terén, ha a nemesek gyorsabb ütemben tértek volna át a piacra termelésre, mint a bárók. Ily változásról azonban nem szólnak adataink, az államélet vizsgálata pedig — ismételjük — szintén negatív eredménnyel jár.

VI

Áttekintve az országgyűlések történetét, kaleidoszkópszerűen változó képek tűntek elénk, amelyek valósággal megcáfolják a feltevést, mintha lépésről-lépésre egyenletesen haladó fejlődés láncszemeinek volnának tekinthetők a köznemesi követek tanácskozásai. Nem állíthatjuk ugyanis, hogy a köznemesek először ritkábban, majd egyre gyakrabban gyűltek össze, vagy kezdetben megyéenként csak néhányan, majd tömegesen jelentek meg, sőt azt sem mondhatjuk, hogy eleinte szivesebben fogadták a felszólításokat, később ellenben már nyűgnek érezték s lehetőleg elhárították azokat maguktól. Sorozatunk legelején állanak azok az adatok, amelyek szerint a köznemeseknek, gazdagnak és szegénynek, az örökös hűtlenség büntetésének terhe alatt kell Rákosra 1441-ben eljönniök, de ugyanilyenek zárják is azt le, 1457-ben szintén egyenkénti megjelenését kívánva, közben pedig 1454-ben fej- és jószágvesztéssel fenyegető figyelmeztetést hallunk az engedetlenek felé elhangzani. 1446-ban Szabolcs megye csak egy követet küld a kormányzóválasztó országgyűlésre, ugyanakkor s más években máshonnan a köznemesség a kortársakat meglepő módon, az ő szemükben hatalmasnak tűnő tömegekben verődik össze, sőt van rá eset (1450), hogy maga kiáltja ki, nem törődve Hunyadi kedvetlenségével, a következő országgyűlést. Nem tanúskodnak a meghívók fejlődésről a tanácskozások gyakoribb vagy ritkább voltát illetőleg sem, ha 1442-ben három országgyűlést hív össze a király, viszont 1449-ből egyetlenegyre vonatkozólag sem ismerünk adatot. Sőt még azt sem állíthatjuk, hogy a szervezet fokozatosan fejlődött, mintha eleinte a megyék nem is tudták volna, hogy megbízottjaikat mily ügyek eldöntésére küldik el s csak 1450 óta állott volna módjukban, a tárgysorozat előzetes ismerete alapján, már otthon meghatározni állásfoglalásukat. Zsigmond kezdeményezése, hogy nemcsak jó előre közölte a megyékkel, mily ügyeket óhajt az országgyűlésen tárgyaltatni, hanem előzetes megvitatás végett eléjük terjesztette javaslatait, halála után, igaz, nem talált folytatásra — legalább nincs adatunk reá —, azonban Ulászló 1441-i meghívójának birtokában azt is megállapíthatjuk, hogy a visszaesés korántsem volt oly nagy, mintha 1450-ig kellett volna a megyéknek várniok, amíg visszanyerik hatáskörüket.

Minden látszat, sőt bizonyítékul való felhasználásra igényt tartó országgyűlési meghívó ellenére mégis van fejlődés, mint az adókérdés alakulása

mutatta, éppen csak ellenmondásokkal terhelt. A köznemesség érvényesülni akar, minél nagyobb részt szeretne a hatalomból, az állam sorsának irányításából kezébe kapni, de a nagybirtok képviselőinek személyében erős és évszázados gyakorlattal rendelkező ellenfelekkel áll szemben. Ugyanakkor maga sem homogén tömeg, az a rétege pedig, amely politikai harcait irányítja, egyáltalán nem mentes a főúri befolyástól. A legkülönbözőbb külpolitikai és egyéni érdekek ütköznek össze szinte napról napra s így nem csodálható, ha a fejlődés útját jelképező adatok nem nyílegyenes sorban állanak egymás mellett. Még az a körülmény sem hagyható figyelmen kívül, hogy a köznemesség, bármennyire érdeke az országgyűlések megtartása, csak oly mértékben hajlott látogatásukra, amely anyagilag nem vágott húsába. Szabolcs megye eljárása, hogy 1446-ban egyetlen követének az utiköltségeit is vonakodott megtéríteni, bizonyára nem általánosítható, joggal sejteti azonban, hogy a köznemesség általában beérte követekkel való képviseltetésével. Az 1447-i decretumnak az a pontja tehát, amely minden, húsz jobbágyteleknél többel rendelkező nemesnek fejenkénti megjelenését mondta ki, inkább Hunyadi szerinti, mint a köznemesség érdekeinek a kifejezője. Ugyanakkor minden jel szerint a köznemesség tetszésével találkozott a terv, majd határozat, hogy évente egyszer országgyűlésen kell megjelennie.

Súlyos következményekkel járt a köznemesség számára, hogy nem számíthat teljes mértékben természetes szövetségese, a király vagy a kormányzó támogatására, mert ezek érdekei több pontban azonosak a bárókéval. 1439 óta, amidőn a köznemesség az országgyűlésen visszaszerzett a király számára a főuraktól több fontos előjogot, a központi hatalom birtokosai előtt nem lehetett kétséges, hogy a szövetségből számukra sok előny származhat. Mindig készek voltak ezek learatására, ellenben annál szűkmarkúbbaknak mutatkoztak, ha vizsontszolgáltatásokat kellett tenniök. Kijelentéseik, hogy nem érzik magukat feljogosítva egyedül határozni az igen fontos ügyekben, a megyék tanácsának kikérését pedig nélkülözhetetlennek tartják a határozatok érvényességéhez, az első pillanatban őszintéknek tűnnek fel. Az egymást követő országgyűlések összehívása, ami minden esetben a döntés meghozatalának az elődázását jelentette, amellet szól ugyanis, hogy a köznemesség hozzájárulásának megszerzését a hatalom tulajdonképpeni birtokosai még annak árán is szükségesnek tekintették, hogy a kérdések a gyűlések megtartásáig függőben maradnak. Közelebbről megvizsgálva azonban a szép kijelentéseket, azok szóvirágoknak bizonyulnak. Nem tanácsot óhajtottak kapni és meghallgatni hangoztatóik, hanem terveiket, szándékaikat akarták elfogadtatni. Arra torekedtek, hogy megnyerjék a megyék hozzájárulását az általuk legjobbnak vélt politikai akciókhoz és felelősséget vállalassanak velük. Sok esetben, főleg hadi vonatkozású kérdésekben a hozzájárulás közvetlen terhet, pl. hadbaszállást jelentett a megyék számára, máskor azonban, mint a királykérdés megoldásánál, a hatalom birtoklásában teremtett vagy kialakult helyzetnek az elfogadását.

A köznemesség és a királyság kapcsolatát alapvetően a hatalomhoz való viszonyuk határozza meg. A király kényszerűségből folyamodik a nemességgel való együttműködéshez, azért, hogy régi hatalmából mentse, ami menthető, a köznemesség ellenben csak lassanként ébredve erejére s talán túlságosan is gyengének érezve magát, nem is gondol arra, hogy egyedül cselekedjék. Az egyik a delelőponton már túljutott, a másik, bár felfelé ível pályája, még csak most tanulja meg, mit jelent az állam számára pusztá létezése.

A köznemesség kétségtelenül tudatában van, hogy mily előnyök birtokosává lett, amidőn az országos ügyek intézői közé belépett. Kiváltságainak elismeretése és újakkal gyarapítása, korábbi — főleg hadi — terheinek csökkentése egyaránt tanúsítja, hogy a kínálkozó előnyöket igyekezett megragadni. Ugyanakkor a közélet porondján szereplésével kiemelkedik korábbi elszigeteltségéből. A XIV. században egy vidéki nemes csak úgy nyerhetett szélesebb látókört, sőt távolabbi vidékekre is csak úgy juthatott el, ha egy főúr familiarisa lett s ura magával vitte kíséretében. Most ugyanő, megyéjének megbízásából és költségén felutazhat Budára, Pestre, Székesfehérvárra, Pozsonyba, sőt Bécsbe, megismerkedhetik más megyék hasonló gondolkozású és életfelfogású nemesivel, együttesen vitatkozhatnak a „haza” sorsáról, valamennyiük közös problémáiról, miközben rájönnek, milyen érdeellentétek választják el őket egyetemenlegesen az uraktól. Egy-egy sikerük, amely éppenúgy kapcsolódhatik ellenállásuk következménye gyanánt valamely hátrányos javaslat elejtéséhez, mint előnyös határozat elfogadtatásához, fokozza önérzetüket és összetartozásuk tudatát. Észreveszik, mily erőt jelent együttműködésük és megtanulják, hogy egyenként megyéik kénytelenek ugyan meghajolni Giskra és a hasonló nagyurak előtt, együttesen azonban már gátat vehetnek ezek terjeszkedésének. Eddig azt tudták, hogy rá vannak utalva a király támogatására érdekeik védelmezése, kiváltságaik megtartása közben, most azonban rájönnek, hogy ők sem csak védelemre szoruló alattvalók, hanem szövetségesek is. Ha tehát Zsigmond idejében a király a kezdeményező fél, aki igyekszik a nagybirtokosok túlsúlyát a köznemességgel valamelyest ellensúlyozni, most már a megyei követek is keresik, mint működhetnének együtt a korona birtokosával.

Hunyadi kormányzósága alatt az eleve természetes szövetség szorosabbá válását megkönnyíti, hogy a központi hatalom képviselője évekig oly főúr, aki valamennyi társánál jobban rá van utalva a köznemesség támogatására. Hunyadi nem rendelkezik előkelő rokoni kapcsolatokkal. Ninesenek atyafiai a főurak közt, neki még csak most kell megtalálnia azokat az előkelőket, akik hajlandók vele ligába lépni. Addig tehát a köznemességet mindenképpen maga mellett kell tartania s meg kell próbálnia, hogy a közvetlen irányítása alatt álló megyéken, valamint saját familiarisain keresztül befolyásolja a távolabbiakat is. Számára rendkívül előnyös, ha a határozatok nem egyedül a királyi tanácsban formálódnak ki, hanem az országgyűlésen. A tanácsban csak annyi súlya volna, amennyit méltósága és birtokai kölcsönöznek neki, az országgyűlésen azonban a közvetlenül befolyása alatt álló megyéken kívül mások is hívei lesznek népszerű programjának. Ily módon pedig minden melléje csatlakozó követ ugyanakkor veszteséget jelent annak a főúrnak, akinek szava után igazodnék egyébként az illető megye.

Mit jelent a köznemesség számára Hunyadi szövetsége, az kiderül az 1447-i és 1453-i országgyűlések összehasonlításából. Az decretumba foglalta a nemesi kiváltságokat, ez megerősítésüket elhalasztotta egy soha össze nem ülő későbbi országgyűlésre. A fenntartás, amellyel a köznemesség 1453-ban élt, kétségtelenné teszi, hogy szerette volna egyenként felsorolva privilégiumait, azok megtartására a királyt esküvel kötelezni. Ennek elmaradása csak úgy magyarázható, hogy Hunyadi, miután a kormányzóságról lemondott s a beszercei örökös grófsággal, valamint főkapitányi tiszttel kielégítő kárpótlást nyert, többé nem volt már érdekelt a köznemesség törekvéseiben s azokat nem támogatta. Ebben a fordulatban valószínűleg már a főuraknak is közvetlen

részük volt, akik, hogy megzavarják, sőt szétzilálják Hunyadi és a köznemesség kapcsolatát, az előbbi igyekeztek magukhoz fűzni. A különböző ligák, amelyekbe Hunyadi már korábban kénytelen volt belépni, arra utalnak, hogy a főnemesség korántsem nézte tétlenül a fejleményeket, hanem azok feltartóztatása érdekében megkísérelte a kormányzót a maga pártjára vonni.

Az időnkénti visszaesések ellenére is igen jelentős a változás, amelyen a magyar állam jellege korszakunkban átment. A királyi vagy országos tanácsba tömörült egyházi és világi urak a XV. század elején még minden ügy eldöntésére illetékeseknek tartották magukat s határozatukat — belső erők ellenállása nélkül — keresztül tudták vinni. Így látták ezt a külhatalmak, így Velence is, amely valamennyiük közül a legpontosabban ismerte az erőviszonyokat. Az utasításokban, amelyeket a velencei tanács magyarországi megbízottjainak Zsigmond uralkodása alatt küldött, ismételten volt szó arról, hogy a főurakat meg kell nyerni, esetleg vesztegetéssel, a köztársaság terveinek vagy velük garantáltatni kell a király által elvállalt kötelezettségeket,³⁶⁵ soha sem történt azonban említés az országgyűlés, a köznemesség, a megyék kötelezettségvállalásáról. Ha viszont a század közepén maguk a magyar urak következetesen megismétlik a szövegeket, hogy nem érzik magukat feljogosítva egyedül határozni, akkor eljárásukból joggal következtethető: már valóban oly hatalmi tényező a köznemesség, amellyel számolni kell s amelynek hozzájárulása nélkül a döntések többé nem látszanak végrehajthatóknak. Az országgyűlések hatásköre elég tág. Beletartoznak a külpolitikai kérdések: háború vagy béke a törökkel, egyezkedések és tárgyalások a szomszédos országokkal, azután általában a belső nyugalom és rend fenntartása, a közjó biztosítása.

Az országgyűlés nemcsak a rajta résztvevők szemében volt fontos, hanem a valóságban is. Bizonyítékul megemlíthetjük, hogy határozatai egyáltalán nem maradtak írott malasztoknak. Az 1445-i pesti országgyűlés csak az elfoglalt birtokok visszaadását, a törvénytelen vámhelyek megszüntetését, a kereskedők szabad közlekedésének biztosítását rendelte el, a jogtalan vásárookra ellenben még célzást sem tett s mégis decretumára hivatkozva jelentette ki a szlavón bán előtt a következő évben Dobrakutyai Nelepecz Pál: Megszünteti a vásárt, amelyet a zavaros időkben Leuach-on önkényesen kihirdetett.³⁶⁶ Ugyancsak végrehajtották az 1446-i kormányzóválasztó országgyűlésnek a birtokfoglalások ügyében hozott újabb határozatát, hogy a jelenlevők addig nem távozhatnak el, amíg lemondó ígéretüknek eleget nem tesznek.³⁶⁷ A Rozgonyiak még az országgyűlés alatt egész uradalmakat adtak vissza a Kanizsaiaknak s ugyanekkor tisztázták egymás közötti viszályaikat.³⁶⁸

Nem szeretnők túlbecsülni az országgyűlések jelentőségét s távol áll tőlünk a feltevés, hogy egy határozat, ha ott írásba foglalták, már meg is valósult. Ha ily könnyen sikerült volna a belső békét helyreállítani, mi szükség is lett volna a végzések megismétlésére? Tagadhatatlan azonban, hogy a decretumok, még ha végrehajtásukat nem is tartjuk kielégítőnek, segítették fenn-

³⁶⁵ *Óváry L.*: A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai. Bpest, 1890. I. k. 89. l.

³⁶⁶ *iuxta decreta et statutionem prelatorum et barronum ac procerum regni Hungarie universorum pridem in amplissima eorum congregatione stabilitam. Dl. 44.418.* — Ugyanennek a decretumnak az értelmében adott vissza Rátoldi Gyula egy Veszprém megyei birtokot Rozgonyi Istvánnak, csakhogy ő hamarosan visszafoglalta azt. Dl. 88.201.

³⁶⁷ 2. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 109. l.)

³⁶⁸ Sopron vm. oklt. II. k. 321. l. és Dl. 13.929.

tartani az önkényeskedések elítélésével a jog és a rend uralmát. Igaz, az országgyűlésen csak azokra a sebekre kerestek orvosságot, amelyeket az egyes embereket sértő jogtalanságok ütöttek s nem volt szavuk az állam épségét és egységét megbénító hatalmi törekvések, pl. Cillei intézkedései megbélyegzésére, ezt a tartózkodásukat azonban, úgy véljük, hibás volna azzal magyarázni, hogy a köznemesség nem látott távolabb saját érdekeinek szűkre szabott határánál. Másrészt, bár bizonyos, hogy számára saját java volt a legfontosabb s az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a nagybirtokosok egyes intézkedéseinek végső következményeit a kortársak kevésbé láthatták, mint mi, késői utódok, érdeke annyira összeesett az államéval, hogy azt védve emezt is erősítette. A legfontosabbnak ebben a vonatkozásban az államterület egységének fenntartását véljük. A szlavóniai vagy erdélyi követek azzal, hogy időnként megjelentek az országgyűlésen, segítették megakadályozni a báni és vajdai jogkör birtokosának területi önállóságát. Még határozottabban jutott kifejeződésre ez az összefüggés a Giskra vezetése alá került megyék esetében. Azt hisszük, hogy a sárosi nemesek azzal, hogy követeket elküldték az 1447-i őszi országgyűlésre, noha Giskra éppen az ő ispánságuk címét viselte, annak a meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy megyéjük — rajtuk keresztül — a közös patria-nak a része.

A köznemesség tudatában volt szereplése fontosságának. Elfogadta, sőt megkövetelte a köznéplemény elismerését. Állításunkat a városi követek egykorú jelentéseinek következetes szóhasználatára alapítjuk. „Az urak, a prelátusok és az ország” (herrn, prelatn etc vnd Orsag) kifejezés³⁶⁹ kétségtelenné teszi, hogy a köznéplev az *orszag* szóval a köznemességet jelölte. Oly általánosan, hogy a kifejezés magyar formájával Cesarini Julián pápai követ egyik levelében is találkozunk. A biboros 1442. július 14-én Komáromból értesítve a Pozsonyban tartózkodó Erzsébet királynét, hogy tárgyalások végett egy magyar küldöttséggel jön hozzá, ennek tagjait így sorolta fel: az esztergomi érsek, Újlaki Miklós erdélyi vajda, Báthori István és más nyolcan az *Orsagha* részéről.³⁷⁰ Ezek után nem lehet vitás, hogy a német írásos emlékek a magyar és a latin szóhasználatot tükrözik. Nyelvünkben ez az azonosítás idők folyamán elhomályosult, a latin kancelláriai stílusban azonban találunk oly példát, amely az országnak a nemességgel való egyezését igazolja. Hunyadinak egy 1452-i oklevelét idézhetjük, amely szerint a Mártonfalvaiak az ő, a főpapak és bárók s az ország

³⁶⁹ A pozsonyi követek 1444. ápr. 4-i jelentése Esztergomból. (*Knauz*: Az országos tanács 116. l.) Ugyanazok 1446. jún. 6-i jelentésükben a lantherren-nel és a városokkal ismételten szembeállítják az Orsag-ot (*Teleki*, X. k. 184. l.), 1453-ban pedig azt írják, hogy Hunyadi mit den herrn vnd lantschaft vnd mit den von steten a királynál volt, majd később megjegyzik: sindt all herrn von Vngern vnd lantschaft vnd stett pey ein ander gebesen. (Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 4384. sz. O. L. Filmtár.) A bártfai követek az 1453. jan. 29-én kiadott decretum 2. cikkének (domini prelati, barones et nobiles ac proceres ceterique fideles regni sui Hungarie universi et singuli, sed et deputati nobiles hic Posonii existentes iuramentum prestare debeant et teneantur) végrehajtásáról így számoltak be jan. 31-i levelükben: so ist gestern des tages durch geistliche vnd wertliche hirschaft, auch dy gancze gemeyne des landes gesworen wurden. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 682. sz.)

³⁷⁰ Reverendissimus dominus meus cardinalis Strigoniensis et dominus Nicolaus de Wylak wayuoda Transsiluanus ac dominus Stephanus Bathor et alii octo de Orsagha venimus ad serenitatem vestram. (Bécsi városi lt. Oklevelek. 2875. sz. Fénykép után.) Az eseményekről *Teleki*, I. k. 304. l., *Fraknói V.*: Cesarini Julian bíbornok magyarországi pápai követ élete. Bpest. 1890. 21. l.

akarata, beleegyezése nélkül az ő s az ország prelátusai és bárói visszatetszésére, valamint ugyanennek az országnak a rendelkezése ellenére építették fel kastélyukat.³⁷¹ Ebben az esetben a regnum oly élesen elhatárolódik a főpapoktól és a báróktól, hogy a német emlékek *ország* kifejezésének megfelelően „az ország akarata”, „az ország rendelkezése” kitételekbe a köznemesség szót aggály nélkül behelyettesíthetjük.

Önkéntelenül is felmerül ezek után a kérdés, hogy vajon jól szoktuk-e fordítani decretumainknak hasonló kifejezéseit, alkotmánytörténeti irodalmunk pedig helyesen értelmezi-e az ország testének képviseltetéséről szóló meghatározást, ha a köznyelvből és a kancelláriai stíusból adódó tanulságokra nem ügyelünk? Azt nem vonhatjuk kétségbe, hogy nemcsak a XIV. században, hanem még a következő elején is a regnum az egyházi és világi főurakat jelentette, ennél fogva a prelátusok és a bárók az ország nevében cselekedhettek, magukat pedig mint annak képviselőit aposztrofálhatták. Egyáltalán nem következik azonban mindebből, hogy a hatalmi viszonyok megváltozása érintetlenül hagyta a közfelfogást. Ellenkezőleg: velük együtt magának is módosulnia kellett, még pedig a feltörő rend, a köznemesség javára. A változás bizonyosságául szoktuk felfogni azt a kifejezést, amellyel először Zsigmond 1435. évi II. decretumának bevezetésében, majd Hunyadi korának számos emlékében találkozunk: „... de praelatorum et baronum nostrorum, nec non nobilium regni nostri totum corpus eiusdem regni cum plena facultate absentium repraesentantium unanimes voto, consilio” stb. A hagyományos értelmezés szerint a nemesek felsorakoztak a főpapok és főurak mellé, ők is az ország képviselői lettek. Helyes ez a felfogás, de mégsem fogadhatjuk el a szövegnek azt a fordítását, amelyet a Corpus iuris közismert kétnyelvű kiadásában olvashatunk: „az ország egész testét a távollevők teljes hatalmával képviselő eme főpapjainknak, báróinknak és országunk nemeseinek egyértelmű óhajára, tanácsára”.³⁷² A főpapok és főurak valamennyien névre szóló meghívót kaptak. Személyesen kellett eljönniök az országgyűlésekre s ha távolmaradtak, érdekeik védelmével előzetesen senkit sem bízhattak meg. Ellenben a nemesség másként, mint képviselői útján, hacsak nem fejenként jelent meg — bár természetesen ez sem fogható fel szó szerint — részt sem vehetett a tárgyalásokon. Királyi meghívásra gyűltek össze, ez pedig a megyékhez szólt, utasítva őket, hogy felhatalmazással ellátott követeket válasszanak és küldjenek. Ily rendeletet a megyék már 1397-ben kaptak, amidőn a temesvári országgyűlésre kellett képviselőiket elküldeniök.³⁷³ Mivel választásra és felhatalmazásra csak a köznemeseknek volt szükségük, úgy véljük, egyedül őket s nem egyszerűsmind a főpapokat és a főurakat kell „az ország egész testét a távollevők teljes hatalmával képviselőknak” tekintenünk.

A régi, XIV. századi felfogást tükröző kifejezés természetesen nem halt ki egyszerre. Prelátusok és bárók a nemesekkel együtt továbbra is mondhat-

³⁷¹ preter nostram ac dominorum praelatorum, baronum et regni voluntatem, in nostram displicentiam praelatorumque et baronum regni ac contra dispositionem eiusdem regni. (Dl. 88.266.)

³⁷² Magyar Törvénytár. 1000—1895. Szerkeszti Márkus D. (I. k.) 1000—1526. évi törvénycikkek. Bpest, 1899. 253. l.

³⁷³ de quibusvis comitatibus regni nostri singulos quatuor probos et nobiles viros de plena potestate ceterorum consociorum ipsorum fungentes. (Magyar Történelmi Tár. III. k. 214. l.)

ták magukról, hogy az „ország egész testének” képviselői,³⁷⁴ oly esetekben azonban, amidőn a felhatalmazásra is utalás történik, csak a nemességgel azonosíthatjuk a regnum-ot.³⁷⁵ A két megjelölés egyideig párhuzamosan élt egymás mellett, a köznemesség túlsúlyát hangoztató azonban fokozatosan kiszorította a régebbit.

Állításunk igazolásául hivatkozhatunk több fontos oklevélre, amelyeket a rendiség sorsát kutató történészeink ismételten felhasználtak. Ezeknek szóbanforgó kifejezései egyszerűen meg sem érthetők, ha úgy próbáljuk magyarra fordítani őket, mintha a főpapok és a főurak is az ország képviselői lennének. A sok közül emeljük ki a magyar és osztrák rendeknek László király érdekében Bécsben 1452. március 5-én megkötött szerződését. Az oklevél kibocsátói Hunyadival és Szécsi Dénes esztergomi érsekkel az élükön névszerint felsorolt magyar prelátságok és bárók, azután Neepáli László és Szentmiklósi Pongrác István, akik a köznemesség politikai vezető csoportjának tagjaiul tekinthetők, őket követőleg ugyancsak névszerint említett hét városi követ, majd összefoglalólag és személytelenül: *ceterique milites, nobiles, cives et nuncii universitatis nobilium, civitatum et incolarum regni Hungarie ipsum totum regnum Hungarie representantes.*³⁷⁶ A fogalmazás eltér a szokástól és feleslegesen szőzaporítóknak látszik. Az *et nuncii universitatis nobilium, civitatum et incolarum regni Hungarie* kifejezésre semmi szükség sincs, ha Hunyaditól kezdve a névszerint felsoroltak és az általánosságban említett *milites, nobiles, cives* együttesen volnának az egész ország képviselői. Indokoltnak bizonyul ellenben a betoldás, ha úgy fogjuk fel, hogy vele az oklevél éppen azt óhajtja kifejezésre juttatni, mégpedig az osztrák rendek számára érthető módon, hogy nem az előkelők, hanem csak a nemesi és polgári követek a regnum képviselői. A *representantes* szó nyelvtanilag csak a *nuncii*-val egyeztethető s el sem tudjuk képzelni, hogy a névszerint felsoroltakra is vonatkoztatható lenne.

Egy másik oklevél a sablonostól eltérő felsorolásával nyújt segítséget az eligazodáshoz. Ulászló 1442. augusztus 16-i menlevele ez, amellyel Erzsébetet biztosította, hogy a tervezett esztergomi tárgyalásokra szabadon jöhet és onnan ugyanúgy távozhat. Ígéretének megtartásáért nemcsak hívei, hanem mások is, mint Brankovics György és Cillei Frigyes eskü alatt kezességet vállaltak az oklevél záradékában. Hosszú névsoruk így alakult: A főpapok és Brankovics, Cillei, Hédervári Lőrinc nádor, Újlaki Miklós, Thallóczy Matkó bán után nyolc előkelő lengyel és három magyar úr következik, azután Vince hantai prépost, Tetétleni Kelemen, Kustáni Dániel, Rédei Péter, Varjas Miklós, Pochy Mihály, Bresztóci György „*nominibus et in personis communitatis regni Hungarie*” s végül Szlavónia és Erdély követei zárják le a sort.³⁷⁷ A mondat szerkezete nem engedi meg, hogy a magyar főpapokat és főurakat több joggal tartsuk a *communitas regni Hungarie* nevében beszélni hivatottak-

³⁷⁴ Így az 1439-i *decretum* bevezetésében vagy az 1441. szept. 1-i tanácskozás oklevelében. Vö. a 137. jegyzettel.

³⁷⁵ A képviselői felhatalmazást feltüntető forráshelyeknek hosszú sorozatát, amely Chmel, Dogiel, Katona adataival még növelhető, l. *Bónis Gy.*: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, 1947. 521. l., 209. j.

³⁷⁶ *Chmel*, I. k. 374. l. A kiadásban a *civitatum* szó hiányzik; ezt az oklevél egykorú másolatai (Dl. 44.622. és 44.623.) alapján pótoltuk. Ugyanígy közli a szöveget *Katona* is (i. m. XIII. k. 820. l.)

³⁷⁷ *Teleki*, X. k. 120. l.

nak, mint a lengyel előkelőket, következőleg annak képviselői gyanánt csak a hantai prépostot és a hat köznemest tekinthetjük.³⁷⁸

A *communitas regni* kifejezés jelentését a székesfehérvári országgyűlés 1440. július 17-i oklevele alapján állapíthatjuk meg. Ebben az országgyűlés résztvevői kijelentették, hogy a szentkorona hatályát átruházták arra a koronára, amelyet Szt. István ereklyetartójáról vettek le és illesztettek Ulászló fejére. Az oklevél bevezető szavai így hangzanak: „Nos prelati, barones, milites, proceres et nobiles totius regni Hungarie cum efficacissima facultate communitatem eiusdem representantes”.³⁷⁹ Már a felhatalmazásra való utalás is sejteti, az 1435-i decretum szavaival való összehasonlítás pedig bizonyossá teszi, hogy a *communitas totius regni* és a *totum corpus regni* azonos fogalmak.³⁸⁰ Nem véletlen tehát, hogy mindkettő nyelvtanilag és értelmileg egyaránt elkülönül a főpapokat és bárókat említő részekről. De korántsem csak a felsorolt esetekben. Ismét hivatkozunk az 1447 szeptemberében tartott országgyűlés azon oklevelére, amelyben a rendek elismerték, hogy Buda várát az elhunyt nádor fiától átvették. Hunyadival az élükön az országnagyok, majd a köznemesség vezetői, végül a névszerint felsorolt megyei követek állították ki, azaz electi nuncii ad presentem conventionem nostram per universitatem nobilium comitatum predictorum transmissi totum corpus ac idempnitatem regnicolarum representantes.³⁸¹ Az olvasó belátására bízunk annak eldöntését, hogy vajon lehet-e itt a megyei követeken kívül másokat is a *totum corpus regnicolarum* képviselőinek tekintenünk.

Ha bizonyítékaink netán még mindég elégteleneknek tűnének fel annak igazolására, hogy az 1435-i decretumnak fejtegetéseink kiindulópontjából választott kifejezése hibás fordításban és értelmezéssel lett közismert, az aggályt bizonyára azért nem sikerült még eloszlatnunk, mert a mondat-szerkezet, ha értelmileg nem is, de nyelvtanilag még mindig megengedi a feltevést, hogy a *representantes* jelző nemcsak a nemesekre, hanem a prelati et barones-re is vonatkozik. Szerenesére hivatkozhatunk oly példára, amelyben a prelátusok és bárók a nemességgel, nem pedig a nemesekkel vagy követekkel vannak szembeállítva s így a latin kifejezés önmagában, értelmi egyeztetés nélkül is tanúsítja, kik az ország képviselői. Az oklevelet Ulászló kancelláriája Szécsi Dénes esztergomi érsek érdekében a budai országgyűlés alatt 1440. július 1-én a királyválasztás megerősítése után, de még a székesfehérvári koronázás előtt becsátotta ki. Az uralkodó védelmébe vette az érsek birtokait, mert, mint mondotta, megjelent Budán s tárgyalásai eredményeül teljes mértékben csatlakozott hozzá, továbbá a prelátusokhoz és bárókhoz s ugyanezekkel, „valamint az egész *communitas*-szal, amely most itt ezt az országot képviseli”, hozzájárult a választáshoz és az esedékes koronázáshoz, hűségét pedig esküvel megerősítette.³⁸² A *communitas representans* kifejezés a prelati et barones mellé helyezve, úgy hisszük, minden aggályt eloszlat.

³⁷⁸ Függetlennek tekintj a tota *communitas*-t a főpapoktól és a főuraktól az az 1452-i oklevél is, amelyben Szomszédvári Cernin Henning és felesége kötelezték magukat, hogy bizonyos birtokokat csak a zágrábi Szt. Erzsébet-kórháznak fognak adni *obtentio prius consensu regio aut gubernatoris prelatorumque et baronum necnon totius communitatis regni Hungarie.* (Dl. 33.879.)

³⁷⁹ Katona, i. m. XIII. k. 91. l. (Dl. 98.438.)

³⁸⁰ Így állapította meg már Bartoniek E. is. (Corona és regnum. Századok 1934. 328. l.)

³⁸¹ Turul XX. (1902) 156. l., Héderváry oklt. I. k. 253. l. Vö. a 336. jegyzettel.

³⁸² *habitis tractatibus et conclusionibus, cum bona et matura deliberatione secundum nostre serenitatis desiderium nobis et predictis prelatibus et baronibus totaliter adhesit*

Az utólagos értelmezéseken kívül legyen szabad még egy olyan forrászöveget bemutatnunk, amely a személy szerint megjelenő előkelőket és a küldöttek által képviselt köznemeseket nem a tanácskozásuk eredményeül megfogalmazott határozat, hanem a meghívó oklevél tükrében mutatja. 1453 júliusában bocsátották ki Hédervári László egri püspök, Pálóczi László országbíró, Rozgonyi György pozsonyi ispán és Ónodi Czudar Simon királyi pohárnokmester felhívásukat Egerből, a tanácskozás feladatául tűzve ki, hogy a környező országrész védelméről gondoskodjanak a megjelentek. Tehát vidéki megbeszélésről volt szó s a meghívó sem központi kancelláriában készült. Szerencsénkre, mert így az oklevél kiállítói mondanivalójukat nem a megszokott kifejezésekkel adták elő. Szükséges, jelentették ki, hogy az előkelők mind összejöjjenek, egyszersmind minden egyes megyéből összehívják azokat a nemeseket, akik az egész (megyei) közösség személyében jogosultak határozni, ugyanígy a városokból is.³⁸³

Mindezek alapján levonhatónak véljük a következtetést, hogy az országnak a nemességgel való azonosítása, amint a német szóhasználat is megörököltette, általánossá lett Hunyadi korában. Ezzel alap adódott, hogy a szemlélet, amely az államot organizmus gyanánt fogta fel, tovább fejlődjék. Nem kétséges, hogy az organikus államtan ismert volt és érvényesült Magyarországon, amióta, függetlenül attól, hogy kiket tekintettek képviselőiül, az ország testét, a corpus regni-t emlegették. A regnum azonosulását a köznemességgel megkönnyítette, hogy az államorganizmus teste magától értetődően megegyezett a területi értelemben vett regnum-mal. Éppen mert az ország mint terület pontosan egybeesett a megyék összességével, olyannyira, hogy két megye határai közé sehol idegen test nem ékelődött be, lehetett azt mondani, hogy a köznemesi követek együttesen az egész országot képviselik. A kifejezés jól mutatja, mily fontosnak tartotta a köznemesség saját szereplését. Meggyőződése szerint az országgyűlésen, ha ott vannak az ő képviselői, az ország egész teste jelen van. Amidőn így önérzetének hangos szóval kifejezést adott, a prelátusokat és bárókat korántsem óhajtotta kirekeszteni a regnum határai közül. Ellenkezőleg, megkülönböztetett helyet juttatott nekik, sőt a városoknak is. Tovább építve az organikus államelméletből átvett alapokon, az ország tagjainak nevezte őket. Ez a membrum regni kifejezés időben a totum corpus regni után pár évvel későbbben tűnik fel.

1440-ben találkozunk vele legelőször, meglepő körülmények közt. Nem királyi oklevél említi ugyanis, hanem annak a küldöttségnek a levele, amely Krakóban Ulászlót királlyá választotta. A bizottság tagjai — János zengi püspök, Thallóczy Matkó bán, Perényi János tárnokmester, Pálóczi László országbíró, Marczali Imre somogyi ispán — útközben Kassáról (február 17.) arról értesítették névszerint meg nem nevezett atyafiaikat, hogy mindjárt küldetésük elvállalása után szerettek volna velük tárgyalásra összeülni, de az

cum eisdemque necnon tota communitate nunc hic regnum hoc representante in nostram electionem factam et coronationem fiendam consensit et de fidelitate nobis observanda instar aliorum fidelium nostrorum iuramento deposito nostram certificavit serenitatem. (Dl. 59.262.)

³⁸³ multum necessarium nobis fore videtur, ut omnes proceres et notabiliores harum partium insimul conveniremus, de singulis quoque *civitatibus* in persona totius communitatis respondere valentes nobiles convocaremus, similiter et de civitatibus tractaturi de rebus gerendis. (Zichy okmt. IX. k. 361. sköv. 1.) A *civitatibus* szót már *Bónis* helyesen javította, mint tollhibát, comitatibus-ra (i. m. 522. l.), volentes a kiadásban egyszerű sajtóhiba. (Az oklevél eredetije : Dl. 81.096.)

idő sürgetőleg követelte távozásukat s ezért majd Perényi fogja őket, ha megállapodtak Ulászlóval, Kassára összehívni, hogy a tőle nyert felvilágosítások alapján megtárgyalhassák a fejleményeket.³⁸⁴ A megszólítás és az egyik utalás alapján bizonyos, hogy észak-magyarországi főurakhoz intézett, azonos szövegű körlevél tartalmazza a kitétel, amely szerint a címzettek egyenként az ország fő tagjai.³⁸⁵ A küldöttséget, tudjuk, elkísérte Vitéz János, mint az ország prothonotarius a s így minden jel szerint ő fogalmazta meg a levelet, az ő tolla vetette elsőnek papírra az organikus államelmélet fejlődéséről tanúskodó kifejezést. Ezt a királyi kancellária, az előttünk ismeretes adatok szerint, a következő évben kezdte alkalmazni főurakra, mégpedig az uralkodóhoz hűekre és tőle elpártolókra egyaránt. Erzsébet hívei: Garai László, Kórógyi János, Bothos János temesi ispán, Tamási Henrik, Bátmonostori Töttös László, Raccsai Jaga János tehát az ország tagjai,³⁸⁶ sőt a Cilleiek iránt Ulászló mint a magyar királyság koronájának igazi és törvényes tagjai iránt vállal kötelezettséget.³⁸⁷ A kifejezés ettől fogva általánosnak tekinthető. Frangepán Márton is 1447-ben az ország hű tagjának mondja magát,³⁸⁸ Brankovics Györgyöt pedig Ulászló és V. László egyaránt annak nevezik.³⁸⁹ Még elterjedtebbnek mutatja a kifejezést az a szokás, hogy külföldi származásúak nemesítése alkalmával király, országos tanács és kormányzó egyaránt az ország tagjává fogadták azokat, akiket ki akartak tüntetni. Így tett Ulászló 1441-ben, amidőn Albert osztrák herceg kancellárját, Kottler Pált zágrábi pöspökké kinevezte és honfiusította,³⁹⁰ Hunyadi 1450-ben azzal, hogy a firenzei származású Manini Odoardus máramarosi sókamarást és ispánt testvéreivel együtt a nemesek közé iktatta,³⁹¹ ugyanő és az országos tanács pedig 1451-ben, amidőn együttesen kitüntették Kussói Jodokot elismerésül azért is, mert Végles várat visszaadta a kormányzónak.³⁹²

Ismét további néhány évvel később tűnnek fel a városokat membrum regni-nek nevező adatok. Az első 1447-ből ismeretes. Az országnagyok ekkor tanácskozássra hívó levelükben Bártfára azzal igyekeztek hatni, hogy a szönyegre kerülő kérdések az országot egyformán érintik, a város pedig ennek az országnak nem valami jelentéktelenebb tagja.³⁹³ Ugyancsak mintegy köte-

³⁸⁴ A levél kivonatát közli *Iványi*: Eperjes 272. sz. A megszólítás: Magnifici ac egregii viri fratres nostri carissimi. Az utalás szerint Perényi értesítése után a címzettek majd tárgyaljanak cum aliis fratribus nostris, quibus similia scripta direximus. (Eperjes város lt. Középkori oklevelek. 203/a. sz.)

³⁸⁵ unum ex principalibus membris huius regni. A levélnek sem ezt, sem fentebb idézett többi részét nem tartalmazza Iványi kivonata.

³⁸⁶ quedam membra regni. (Hazai okmt. IV. k. 331. l.)

³⁸⁷ 1441. ápr. 19-én kelt két levele egyikében ut veris atque legitimis membris corone regni Hungarie biztosít számukra amnesztiát (Bécsi állami lt. Ung. Urkunden 162. sz. O. L. Filmtár.), a másikban regni nostri Hungarie membra-nak nevezi őket (Dl. 67.807.). Vö. *Katona*, i. m. XIII. k. 151. sköv. l.

³⁸⁸ fidele membrum regni. A Frangepán család oklevéltára. Kiadják Thallóczy L., Barabás S. I—II. k. (Monumenta Hungariae Historica. I. oszt. 35. és 38. k.) Bpest, 1910—1913. (A továbbiakban: Frangepán oklt.) I. k. 349. l.

³⁸⁹ 1441-ben Ulászló mint fidele membrum huius regni adta neki vissza Debrecent és Böszörményt. (Dl. 39.817.). — *Eckhart*: A szentkorona-eszme. 179. l.

³⁹⁰ in membrum huius regni nostri assumendo. (*Fraknoi*: Oklevéltár 20. l.)

³⁹¹ Hazai okmt. VII. k. 466. l., *Gábor Gy.*: A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban. Bpest. 215. l.

³⁹² *Gábor*, i. m. 216. l.

³⁹³ vosque non mediocrius eius (regni) membrum existatis. Bártfa város lt. Középkori oklevelek 480. sz. Kovachich kiadásában (Supplementum II. k. 51. l.) eius helyett tévesen unum van.

lességükre figyelmeztetve nevezték a soproniakat 1451-ben „az ország tagjának” Rozgonyi Rajnald székely ispán és Hunyadi, az utóbbi még a „különleges” jelzővel is kitüntetve őket.³⁹⁴

Az „ország tagja” kifejezésnek a használata logikusnak mondható. Területileg a nagybirtokok és a városok egyaránt részei az ország testének, de mert ezt egyetemlegesen a megyék képviselik, őket külön elnevezés illeti meg. A membrum szó találoán fejezi ki összetartozásuk mellett különállásukat és függetlenségüket. Nélkülök csonka volna az országgyűlés is. De csak csonka, ellenben nemesség nélkül, megyei követek nélkül országgyűlés egyáltalán el sem képzelhető. Ismét a köznyelv vallomására utalhatunk. Az egykorú német s későbbi lengyel nyelvű emlékek szerint az országgyűlés azonosult Rákosnak, a köznemesség tanácskozásai színterének a nevével. „Auf dem Rakusch” ezt jelentette: országgyűlésen.³⁹⁵ A köznemesség is az országgyűlést a sajátjának érezte, az itt kiformalódó döntéseket pedig, mint az ország elhatározásait, általánosan kötelező érvényűeknek.

A változás, amely a regnum fogalmának átalakulásában és tartalmi gazdagodásában, valamint differenciálódásában fejeződik ki, még szembe-tűnőbb lesz, ha melléje állítjuk a régebbi felfogást, amelyet Erzsébet és párt-hívei vallottak. Albert és özvegye akár jutalmazták hű embereik szolgálatait, akár intó szóval fordultak feléjük, minden egyes esetben az uralkodó — tehát önmaguk — és a korona iránti hűséget emelték ki.³⁹⁶ Ugyanígy Giskra 1446-ban egyezséget kötve az országnagyokkal, a szentkorona iránti engedelmességet fogadta meg.³⁹⁷ Hunyadi adományleveleiben még mindég a koronának és neki tett szolgálattal s ezeket nyomon követő jutalmakkal találkozunk.³⁹⁸ Lényeges fordulat jele tehát, hogy V. László trónralépte után, helyesebben Vitez titkos kancellársága alatt a királyi oklevelek hangoztatják, még pedig első helyen, a koronát megelőzően az ország jelentőségét.³⁹⁹

Méltán feltűnhet, hogy az organikus államelmélet térhódítása ellenére a városi követeket — egyetlen kivétellel — nem említik a decretumok bevezetése, ők magukat nem is számítják az országhoz s ugyanakkor jelentéseik hűvös tárgyilagossággal, mintha közvetlenül alig volnának érdekelve, számolnak be az országgyűlések vitáiról. Tényeknek és hangulatnak nem valami esetleges találkozásait érzékeltetik ezek a jelenségek. Mindkét fél — a városok és a többi rend — megütközés nélkül, mintha csak magától értetődő s a legtermészetesebb volna, szóltak róluk. A pozsonyi követek városukat 1445

³⁹⁴ et (etiam értelemben) vos membrum estis huius regni ; speciale membrum huius regni Hungarie estis. (*Házi*, I/3. k. 331. és 340. l.)

³⁹⁵ *Knauz*, i. m. 71. sköv. l., *Timon Á.*: Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. III. kiadás. Bpest, 1906. 598. sköv. l. A XVI. századi Dernschwam (Thurnschwamb) is azt jegyezte fel az 1525. évhez, hogy a pártos magyarok „einen Rakosch zu Hatwan in sechs Meil von Ofen” tartottak. (*Engel J. Chr.*: Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Halle, 1797. I. k. 197. l.)

³⁹⁶ Albert adományleveleit mellőzve, Erzsébet 1440 körül a városokat inti corone et nobis tartozó hűségre (Bártfa város lt. Középkori oklevelek 361. sz.), 1441-ben ugyanő adományoz a neki, fiának és sacre corone regie teljesített szolgálattokért. (Lőcse város lt. VI. 10.)

³⁹⁷ *Tóth-Szabó*, i. m. 386. l.

³⁹⁸ *Hajnal*, i. m. Levéltári Közlemények I. (1923) 106., 108., 109., 110. stb. l., Zichy okmt. IX. k. 226. l., *Gábor*, i. m. 62. l.

³⁹⁹ Pl. 1455-ben V. László primum regno nostro Hungarie sacreque eius corone regie et exposit etiam nostre maiestati teljesített szolgálattokat jutalmaz. (Zichy okmt. IX. k. 495. l.) A hasonló kifejezések jelentős sorozatát összeállította *Bartoniek*, i. m. Századok 1934. 330. l.

nyarán Bécsből tájékoztatva az eseményekről, így jegyezték fel a felszólítást, amelyet hozzájuk s a többi városi követhoz, valamint Giskrához a magyar küldöttség, élén Szécsi Dénes esztergomi érsekkel intézett: Úgy nyújtsunk segítséget és adjunk tanácsot, mi is lenne az országra a legjobb és leghasznosabb, mintha mi is az ország lakosai lennénk és kötelesek volnánk olyasmit tanácsolni, amiből a szentkoronára és az országra haszon és tisztesség származik. Erre Giskra — folytatják — megbeszélte a dolgot velük és övéivel s valamennyiük nevében válaszolva megköszönte a felszólításban kifejezésre jutó megtiszteltetést, erősen hangsúlyozva az ország iránti segítőkészségüket.⁴⁰⁰ Ebben az „ország lakosai” kifejezésben a Land szót lehetetlen területi értelemben vennünk. A küldöttség, úgy véljük, arra hívta fel a városi követeket, hogy a regnum tagjainak a helyzetébe próbálják magukat beleélni. A polgárságnak az „ország” kívül maradása még meglepőbb, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanekkor Ausztriában a Landschaft a teljes rendi társadalmat, tehát a városokat is jelentette s ugyanitt „az ország négy rendje” elnevezés, amelyhez hasonlóan Hunyadi korából mi egyetlen egyet sem mutathatunk fel, állandóan használt, közkeletű kifejezés volt.⁴⁰¹ A jelenség mindenképpen indokolja, hogy megvizsgáljuk a polgárságnak az államélethez kapcsolódó tevékenységét s megkíséreljük eldönteni, vajon saját vagy a köznemesség magatartásán múltott-e elszigeteltsége.

VII

A polgárság XV. századi szereplését alapvetően befolyásolta az a körülmény, hogy renddé fejlődése sokkal később indult meg s lényegesen több akadályon keresztül haladt előre, mint a köznemességé. Ennek egyes, területileg szervezkedő csoportjai már rég felismerték közös érdekeiket, sőt valamennyiük javát szolgáló kiváltságok birtokosai lettek, amidőn a városok még mindég egymástól elszigetelten, ha ugyan nem ellenségeskedésbe bonyolódva éltek. Bár a köznemesség sem volt egységes és rétegekre oszlott, legfelső csoportja a XIII. századtól kezdve úgy tudta érvényre juttatni felfogását, hogy azt valamennyi nemes a sajátjának vallhatta, még pedig az ország egész területén. A megyék határai tehát nem szaggatták szét; azokon innen és túl azonos felfogású, egymással atyafiságos viszonyban álló tömegei éltek. Velük ellentétben minden város eredetében és jellegében más és más világ megtestesítője. Nemcsak falusi környezetükön uralkodtak a piackényszer segítségével, hanem a szomszédos és távolabbi városok visszaszorításával igyekeztek monopol helyzetet biztosítani maguknak, minél szélesebb terület áruellátását kereskedőik és céheik számára megszerezni. Amíg tehát a nemeseket minden érdekük s környezetük a szövetkezésre sarkalta, a városokat ugyanezek a tényezők versengésre és arra ösztönözték, hogy egymás kárán keressék boldogulásukat.

⁴⁰⁰ Knauz, i. m. 32. l.

⁴⁰¹ A Kollár által kiadott osztrák rendi iratokban a Landschaft az uralkodóval tárgyaló négy rend (die pischoffen und prelaten, auch die grauen, herrn, ritter und knecht und die burger aus den steten des landes zu Österreich) közös neve. (Analecta monumentorum omnis aevi Vindobonensia. Opera et studio A. Fr. Kollarii. Vindobonae, 1762. II. k. 854., 906., 927., 934., 1075., 1151. stb. l.; die lantschaft kirendel ettlich aus den vir parteyen: 937. l. — 1440-ben Erzsébet vier parteien der ganzen landschaft in Österreich közli fia születését. (Quellen z. Wien. II/2. k. 2723. sz.) Aeneas Silvius „quatuor regionis . . . status” kifejezését olv. a 311. jegyzetben.

Ahhoz, hogy a városok közelebb kerüljenek egymáshoz és az együttműködésre ösztönző erők föléje kerekedjenek a szétválasztóknak, szükséges volt, hogy az ország oly összefüggő gazdasági területté alakuljon, amely egyrészt minden városi településnek módot ad erőinek kifejtésére, másrészt ezek vezető elemeit azonos gondolkozású és felfogású csoporttá tömöríti. A XV. század legelejére, mint Zsigmond 1405-i városi törvénye, valamint egyidejű vám- és kereskedelempolitikai, továbbá a mértékek egyszerűsítésére törekvő intézkedései mutatják, az egységbe fogott gazdasági terület már a megvalósulás stádiumába jutott⁴⁰² s ezzel egyidejűleg egyes városok patricius rétege is rátalált az együttműködés útjára. Ugyanazon családok tagjai több városban is vezető szerephez jutottak, mások közt rokoni szálak szövődtek. Versengés helyett most már inkább érdekerületeik elhatárolására törekedtek s mert az ő állásfoglalásuk szabta meg a városok magatartását, ezek közt az ellenségeskedés alább hagyott, sőt időnként barátságos viszonyt adott helyet.

A bányavállalkozók érdekeinek összeegyeztetése könnyítette meg az együttműködést Kőrmöcbányával az élén a hét, később alsómagyarországinak nevezett bányaváros közt. Ezek összefogását elősegítette, hogy Zsigmond alatt a királynéi udvar ellátására voltak kijelölve s ezzel elkerülték, hogy magánkézbe jussanak. Közös érdekeik védelmére valamennyiük kiváltságait együttesen biztosító királyi rendeleteket eszközöltek ki, majd egységes magatartásuk eredményeül küldöttjeik részvételével Kőrmöcbányán összeülő igazságszolgáltató fórumot szerveztek maguknak.⁴⁰³ A másik, a legfontosabb csoport a főváros, Buda körül tömörült. Kassa, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Eperjes, Bártfa tartoztak ide. Valamennyiükre az jellemző, hogy az ország külkereskedelmének jelentős része rajtuk keresztül bonyolódott le. A XV. század legelején még áthidalhatatlannak látszó ellentétek választották el őket Budától. Akkor, 1402-ben Zsigmondtól sorra árumegállító jogot nyert Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Lőcse, Bártfa, ami Buda és Kassa kereskedelmi monopóliumának megtörését jelentette. A két városnak sikerült ugyan hamarosan érvénytelenítennie a királlyal adományleveleit,⁴⁰⁴ ezzel azonban a harc tüze még nem aludt ki. Zsigmond, igaz, nem állította vissza teljesen a régi állapotokat, mert kompromisszumszerűen Buda és Kassa árumegállító jogának hatálya alól általában kivonta a magyarországi kereskedőket, a feltörő határszéli városok és a két régi kereskedelmi központ közt azonban még mindig maradtak érdekellentétek. Mindaddig, amíg rá nem jöttek, hogy a magyarországi behozatal és kivitel lebonyolítása módot ad valamennyiüknek a felvirágzásra, ha megosztóznak rajta. Viszályaik elcsitulása s ugyanakkor a polgári rend kibontakozása azon a folyamaton figyelhető meg, amely a hét város bírói fórumának, a tárnokszéknek a kialakulását eredményezte.

A kezdő pont a legkönnyebben adódó mozzanat: a meglévő állapot tagadása volt. Azt valamennyi város már a XIV. században észrevette és érezte, hogy legveszedelmesebb ellenfele a birtokos elem, legyen bár egyházi vagy világi, főúri vagy nemesi, mivel ez a városi szabadságot a parasztság közvetlen kizsákmányolásán nyugvó feudális rend megbontójának tekinti.

⁴⁰² Vö. Molnár E.: A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig. Bpest, 1949. 143. l.

⁴⁰³ Wenzel G.: Magyarország bányászatának kritikai története. Bpest, 1880. 62. sköv. l.

⁴⁰⁴ Zsigmondkori Oklevéltár II/1. k. 1411–1414., 1949. sz.

Az egyes városok, mihelyt ezzel a földbirtokra támaszkodó uralkodó réteggel kerültek szembe, mindjárt kisebbnek érezték egymásközi ellentéteiket s feledve azokat, könnyen, szinte magától értetődően foglaltak el védekező álláspontot. Mivel következményeiben legveszedelmesebbnek azt érezték, ha ügyeiket a királyi bíróságok nem polgári, hanem a tőlük merőben idegen nemesi jogelvek szerint intézik, arra törekedtek, hogy a fellebbviteli bíróságot, kiszorítva belőle a nemesi elemet, polgári jellegűvé tegyék. Azaz, hogy a tárnokmester, aki a király megbízásából és nevében végső fokon ítelt pereikben, ne nemesi, hanem polgári bírótársakkal a városi jog szerint hozza meg döntéseit.⁴⁰⁵

Arra, hogy a tárnokmester főpapokon, bárókon és nemeseken kívül városi küldötteket is meghallgasson ítélete kimondásakor, a legelső adat 1383-ból ismeretes. Ettől kezdve, bár 1401-ben csak prelátusokkal és bárókkal ült törvényt, egyre gyakrabban engedett maga mellett helyet polgári kiküldötteknek. Eleinte vegyesen nemesi assessorokkal együtt, ezek azonban fokozatosan elmaradtak. 1439-ből ismeretes az utolsó eset, hogy városi bírák és esküdtek mellett nemesek a tárnokmester bírótársai voltak.⁴⁰⁶ Mivel a tárnokmesterek az ország bárói közé számítottak s nagybirtokos főurak voltak, nyilvánvalóan nem jószántukból, hanem a polgárok sürgetésére mellőzték nemesi tanácsadóikat. Eleinte teljesen határozatlan volt, hogy mely városok küldöttjei legyenek bírótársaik. Általában az ítélkezés helyéhez közeledőknak a vezetőit hívta meg a tárnokmester az egyes ügyek tárgyalására. A XV. század első felében részt vettek több bányavároson kívül Esztergom, Kiszszeben, Zólyom, Korpona, Székesfehérvár, Trencsén kiküldöttjei is. A fejlődés végső fokán, amidőn a tárnokmester mellett csak polgárok maradtak, akik azután évente egyszer Budán rendszeresen összegyűltek, a városok nem hagyták a bíróság vezetőjének a tetszésére, hogy kiket hívjon meg maga mellé.⁴⁰⁷ A XV. század közepén ragadta magához a jogot a hét város, hogy képviseltesse magát a tárnokszéken. Ettől az időtől kezdve, amidőn tehát a polgári jogszokások szerint ítélkező bíróság, a tárnokszék kialakult és első statutumát 1456-ban megszerkesztették,⁴⁰⁸ számíthatjuk a polgárság mint rend fejlődésének kezdetét.⁴⁰⁹ A hét város számára a tárnokszéken való kép-

⁴⁰⁵ A városok abban a törekvésükben, hogy minden más világi, sőt az egyházi bíróságok hatásköre alól is mentesüljenek, számíthattak a tárnokmester segítségére, mivel ez ily módon a saját befolyását is védte. Perényi János tárnokmester 1440-ben, visszautasítva az egri vikárius beavatkozási és bírságotlasi kísérletét, így fejezte ki felfogását a bártfaiak esetében: post deum altissimum et dominum regem eosdem cives et etiam omnes alios in liberis civitatibus constitutos nos iudicamus. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 354. sz.)

⁴⁰⁶ Geschichte des Bürgertums in Ungarn. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. XX. (1927) 386. sköv. l., *Szentpétery I.*: A tárnoki ítélőszék kialakulása. Századok 1934. 541. sköv. l.

⁴⁰⁷ *Szentpétery*, i. m. 564. sköv. l. — 1450-ben Perényi János tárnokmester Bártfához intézett levelében régi szokásnak mondotta, hogy a szabad városok általában minden egyes nyolcad alkalmával Budára elküldik hozzá 2–3 megbízottjukat peres ügyeik elintézésére. (ex antiqua consuetudine huius incliti regni Hungarie constat vestris amicitii, ut ad singulas octavas pro exaudiendis causis liberarum civitatum duos vel tres de potioribus vestris ad civitatem Budensem transmitteretis, diverse enim sunt cause ipsarum civitatum, que absque presentialitate vestrarum amicitiarum decidere non possunt. Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 560. sz.)

⁴⁰⁸ Kiadta *Szentpétery*, i. m. 587. sköv. l.

⁴⁰⁹ A közös jogszokások összefűző szerepét tanúsítja a nyugati „hat város” — Sopron, Kőszeg, Csepreg, Rohonc, Szombathely, Sziget (Sárvár) — példája is. Közülök

viseltetésük kézzel fogható előnyöket, a többi városnak ellenben, amelyek kiszorultak onnan vagy amelyek elől elzárult a belépés lehetősége, hátrányokat jelentett.

Az előbbieknél nemcsak az volt előnyös, hogy saját fellebbviteli bíróságuk döntött ügyekben, hanem az is, hogy egymás közti pereik azonos elvek szerint nyertek elintézését. Buda jogát fejlesztették még Zsigmond uralkodása alatt egységes statutummá,⁴¹⁰ s ezt mint a hét szabad város jogát alkalmazták magától értetődően a tárnokszéki ítélkezés alkalmával is. A legnagyobb, leggazdagabb városok összefogásukkal szinte megsokszorozták erejüket. Egyenként elnyelhetne volna őket a nagybirtok, összetartva megvédték önállóságukat. Nemcsak maguk nevezték egymást szabad városoknak. Sikerült átvenniük a köztudatba és általánosan elismertetni, hogy szabadságuk függetlenséget, a központi hatalomtól való elszakíthatatlanságot jelent, azaz nem kerülhetnek magánföldesúr alá.

A szabad királyi városok függetlenségét és az uralkodó alá tartozását már Albert is hangsúlyozta 1438-ban, amidőn Zágrábot Thallóczy Matkó és Péter szlavón bánokkal szemben védelmébe vette. Ne avatkozzanak be a polgárok ügyeibe, hangzott figyelmeztetése, hanem hagyják őket királyi kézben levő más szabad városok módjára azon kiváltságaik szerint élni, amelyeket Zsigmond idejében, éppen a szabad városok közé tartozva, élveztek.⁴¹¹ A kapcsolat, mint a Zsigmond korára való utalás is mutatja, a király és a város közt itt még éppen olyan jellegű, mint a XIV. században volt; az uralkodó a város autonómiáját saját közegeinek, a bánoknak a túlkapasaitól óvta. Nem sok sikerrel, mint a Thallóczyak nyomába lépő bán, Cillei Ulrik magatartása tanúsítja, aki a városban castellumot építtetett,⁴¹² akár mint Hunyadi Besztercén, amidőn — kormányzósága után — annak grófjává lett. Albert azzal, hogy fellépett a bánokkal szemben, éppen olyan kevéssé adta fel jogát, hogy a városokkal szabadon rendelkezhetik, mint ahogyan Zsigmond sem feszélyezte magát zálogosításai közben korábbi városvédő szólalmaitól. A városok addig, amíg csak a királlyal és a nagybirtok uraival állottak szemben, nem számíthattak függetlenségük elismertetésére. Vajon melyik uralkodó lett volna kész megkötni saját kezét, elismerve, hogy akkor sem zálogosíthatja el városát, ha már semmi más módja nincs gyorsan pénzt szerezni s melyik főúr adta volna fel önként a reményt, hogy valaha kulcsos hely birtokosa lehet? A politikai eseményeknek kellett oly fordulatot venniök, hogy kialakuljon az a helyzet, amelyben a király és a nagybirtokosok egyetemlegesen rákényszerülnek az eddig következetesen tagadott elv elfogadására. 1441-ben történt ez, amidőn Sopron várost Erzsébet királyné elzálogosította Frigyes római királynak. A lépés egyszerre sértette Ulászló és valamennyi egyházi és világi magyar úr érdekeit s ezért nem is késtek kijelenteni: A városnak az a különleges kiváltsága van, hogy nem királynék, de még maguk a királyok sem zálogosíthatják vagy adományozhatják el. Ne merjék tehát a soproniak — hangzott a király és az országnagyok fenyegetése — bebocsátani a városba Frigyes embereit, mert ha ezt teszik, érvényesülni fog velük szemben a törvény, hogy

Csepreg 1451-ben, amidőn kérte Sopront, hogy egy fontos ügy tárgyalására küldje el két megbízottját, erre a jogközösségre, valamint a szokásra hivatkozott, amelynek értelmében szomszédi hűséggel támogatják egymást. (Házi I/3. k. 345. l.)

⁴¹⁰ *Kovachich M. G.*: Codex authenticus iuris tavernicalis statutarii communis. Buda, 1803. 87. sköv. l. Vö. *Szentpétery*, i. m. 544. l.

⁴¹¹ *Tkalčič*, II. k. 144. l.

⁴¹² Uo. 252. l.

még királyi kegyelem sem mentheti meg őket a fejvesztéstől.⁴¹³ A „szabad város” elnevezés ezzel elnyerte azt a tartalmat, amely megfelelt a rendi felfogásnak. A város most már elsősorban az országhoz tartozik. A király nem idegenítheti el, s ha tenne ily kísérletet, a lakosság köteles ellenállani. Egyszeri esetre szól az elv, de általános érvényűvé lett, mert megfelelt a szabad városok törekvéseinek.⁴¹⁴ Az egyidejűleg más oklevelekben feltűnő megjelölés, hogy az egyes városok az „ország tagjai”, ugyanezt a függetlenséget fejezte ki.

Az előnyöktől, amelyeknek a rendivé változó hét szabad város birtokosaivá lett, elesett a többi város. Közülök annak hátrányát, hogy nem kapcsolódhattak be az átalakulás folyamatába, elsősorban azok érezhették, amelyek a XV. század első felében még részt vettek a tárnokmester ítéleteinek meghozatalában, kedvezőtlen helyzetbe jutottak azonban azok is, amelyek a tárnokmester bírói hatalma alatt állottak ugyan, írásos emlékek azonban nem bizonyítják, hogy képviselőik assessorok gyanánt helyet nyertek volna az ítélkezésnél. Szatmár, Németi, Debrecen, Zágráb, Szeged jelentős városok voltak, éppen nem maradtak el Bártfa mögött sem lakóik száma, sem gazdasági erejük tekintetében, s mégis lényegesen kedvezőtlenebb sorsnak a részesivé lettek. Vagy magánföldesuri hatalom alá kerültek, mint az első három, vagy állandóan nélkülözték a biztonságérzést, mert hiányoztak a szövetségesek, akikre támaszkodhattak volna.⁴¹⁵ Pedig bennük is élt a vágy és törekvés, hogy sorsukat egymáshoz kapcsolják. Ha Szatmárban és Németiben István szerb fejedelem 1417-ben szükségesnek találta, hogy ottani officialisa tárnokmester néven bíraskodjék, még pedig nem egyedül, hanem polgári ülnökökkel együtt,⁴¹⁶ akkor intézkedésére bizonyára nem egyedül saját elhatározása indította, hanem városainak az a törekvése is közrejátszott, hogy a polgári életnek legalább a formáit megőrizték. A hét szabad város azzal, hogy nem azonosította magát velük, megkönnyítette, hogy a nagybirtok zsákmányává legyenek. Buda, Kassa és társaik magatartását nem nehéz megmagyarázni. Sem Debrecen, sem a többi alföldi és keleti város nem volt hozzájuk hasonló jellegű kereskedő település, vezetői, a patríciusok tehát nem tudtak azokéival szoros kapcsolatba jutni s így nem is törekedtek arra, hogy a királyi zálogosítás, majd adományozás következményeit elhárítsák felőlük.⁴¹⁷

⁴¹³ 1441. márc. 14. az országnagyok s ugyanazon napról Ulászló azonos oklevele : Sopron vm. oklt. II. k. 301. l. és Hazai okmt. IV. k. 326. l.

⁴¹⁴ Frigyyessel szemben a későbbi tárgyalások során, így 1453-ban is, hangoztatták a magyar küldöttek, hogy város nem zálogosítható el. (*Chmel*: Beiträge 39. l.)

⁴¹⁵ Az utóbbiakra a szabad városok törekvéseit betetőző sikerek nem maradtak hatástalanok. V. László Cillei halála után kivonva özvegyének hatalma alól Zágráb várost, ennek helyzetét azoknak a sorsához hasonlította : gubernationem civitatis nostre more aliarum civitatum nostrarum liberarum in manus fidelium nostrorum civium et inhabitorum eiusdem commisimus. (*Tkalčić*, II. k. 252. l.)

⁴¹⁶ *Thallóczy*: Szerbia 59., 63. l.

⁴¹⁷ Hangsúlyoznunk kell: a zálogosítás következményeit. Az a körülmény ugyanis, hogy a király zálogba adta egy-egy városát, magában még nem jelentett katasztrófát. Zsigmond 1410-ben Baliczky Andrásnak elzálogosította Debrecen, majd helyette a következő évben Bártfát. Az utóbbi a zálogosítás ideje alatt megőrizte kapcsolatait a többi várossal, elhárította magától a földesúri bíraskodás érvényesülését s függősége jóformán csak abban jutott kifejeződésre, hogy a királyt megillető censust Baliczkynek fizette. Ellenben Debrecen, miután örök adományul a szerb fejedelmi család birtokává lett, éppen azt nem tudta megakadályozni, hogy ne a földesúr familiarisa — egyszer officialis, máskor ispán vagy akár tárnokmester néven (*Iványi B.*: Debrecen és a budai jog. [A debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai. I. k. 7. sz.] Debrecen, 1924. 10. sköv. l.) — legyen fellebbezési ügyekben bírója.

Mindez azt mutatja, hogy bár a XV. század közepén élénk a kézműves ipar Magyarországon s igen sok kisebb-nagyobb központja van, ezek lakossága kívül esik a polgárság mint rend határain. Mert van ugyan polgári önállóságot a világ előtt is nyilvánvalóvá tevő bíróság, ez azonban, bár éppen a leggazdagabb városok mondhatják a sajátjuknak, a polgárrá válásra hivatott lakosság zömének érdekeit nem képviseli. Nyilvánvalóan más volna a helyzet, ha nem a külkereskedelemben elsősorban érdekelt patríciusok, hanem a céhekbe tömörült polgárok irányítanák országszerte a városok életét. Ilyen jellegű városok bizonyára nagy számban tudnának csoportosulni, egymás védelmében megtalálni az összefűző szálakat, érdekeiket egyeztetni. Ebben az irányban kétségtelenül sok helyütt megindult az átalakulás, odáig azonban még nem jutott el a fejlődés, hogy közös akciók bontakozzanak ki a városok között. Bármennyire van tehát már Hunyadi korában polgárság, ez számbelileg nem jelentős, mert mindössze csak a bányavárosok és a hét szabad város, valamint néhány régi város, amelyeket utóbb személynökieknek neveztek, tekinti magát annak tagjaiul, nagy tömege ellenben még nem jutott el oda, hogy bekapcsolódni próbáljon. A városoknak még néhány évtized békéjére lett volna szükségük, hogy teljes súllyal felsorakozzanak az állam sorsát irányítani hivatott tényezők közé.

Éppen a béke, az egyenletes fejlődés lehetősége hiányzott Hunyadi korában. Korántsem a belső párharcok okozták a zavart. Ezek a feudális élet természetes velejárói és a városi fejlődést sehol Európában nem akadályozták. A döntő tényező az országot pusztulással fenyegető külső hódító hatalom, a török fellépése volt. Ez életveszélyt jelentett s mert elhárítása mindennél fontosabb, a már meglévő erők gyors felhasználását tette szükségessé. A polgárságot a külpolitikai és a hadi helyzet kedvezőtlen körülmények közé juttatták. Az általános viszonyok következtében lényegében elhalásra szánt társadalmi tényező — a városi patríciuság — feladatává lett oly probléma megoldása, a polgárság tömörítése, amelynek ideje, normális viszonyok közt, csak később jött volna el. A jövő nagy kérdéseivel tehát a városi társadalomnak letűnésre megérett része kénytelen foglalkozni s mert természetesen megpróbál eleget tenni a követelményeknek, ezzel mintegy jogszá teszi további szereplését. Pedig fennmaradása lényegében azt az új elemet nem engedi érvényesülni, amely a feladatok elvégzésére nálánál alkalmasabb volna. Éppen mert a városok váratlanul, valósággal idő előtt léptek a közélet terére, éles határvonallal kell nekünk is elválasztanunk azt a csoportjukat, amelynek lakossága Hunyadi korában a polgárságot jelentette, a másiktól, amely még csak a jövőben válhatott annak részévé.

A városok közszereplése, figyelmen kívül hagyva részvételüket az 1432-i bizonytalan jellegű tanácskozáson,⁴¹⁸ az Ulászló megválasztását követő

⁴¹⁸ *Kovachich*: Supplementum I. k. 339. sköv. I., *Házi*, I/3. k. 42. I., Zichy okmt. VIII. k. 482. I. — 1437-ben a főurak választási feltételeikben, két év múlva a köznemesek az 1439-i decretumban egyaránt elismerték a polgárság, helyesebben a patríciusok sajátos érdekeit. Amíg ugyanis a tisztségek ügyében a nagybirtokosok kikötötték, hogy azokat a király idegeneknek nem adhatja s határozatukat a köznemesek „hanem csak magyaroknak” (nisi hominibus Hungaris) szavak betoldásával még jobban megerősítették, addig teljes volt az összhang köztük, hogy a királyi jövedelmi források kezeléséhez a magyar származás nem köthető ki feltétel gyanánt. A városok német patríciusaira gondolva mondották tehát ki teljes egyetértéssel, hogy az államgazdasági szervek vezetőinek „Magyarország koronája alattvalóinak” kell lenniök. (De tricesimis... hominibus idoneis corone Hungarie suppositis et non extraneis... disponemus. *Wostry*, i. m. II. k. 140. I. — De tricesimis... hominibus idoneis corone Hungarie suppositis et non extraneis... disponendi facultatem habeamus. 1439. évi decr. 6. art.)

trónviszályal vette kezdetét. Négy évtizeddel korábban még csak a külföldiek gondoltak arra, hogy a városoknak szavuk lehet Magyarországon, ők azonban a fejlettebb állapotokhoz mérték hazai viszonyainkat. Mint Albert osztrák herceg, aki 1402-ben, amidőn Zsigmond Magyarország helytartójává és utódjává tette, biztosítékul, hogy a magyarok valóban elfogadják majd pártfogójának halála után fejedelmük gyanánt, a királyi tanácsban, a király személyes környezetén kívül a városok hozzájárulását, beleegyezését is kívánta. A Pozsonyban óhajának megfelelően kiállított oklevél tehát nemcsak a magyar királyság prelátsai, bárói, nemesi és előkelői, hanem városai nevében is kelt, a fellengzős kifejezés azonban szerfelett szerény valóságot takart. Az oklevélén függő 111 pecsét máig tanúsítja ugyanis, hogy kik adták beleegyezésüket s így megállapítható, hogy a 109 egyháznagyon, bárón, főúron vagy hozzájuk közelálló nemesen kívül mindössze Pozsony és Sopron képviselte a városokat.⁴¹⁹ Buda követeinek távolléte önmagában is bizonyítja, hogy a tanácskozás előkészítésekor senki sem gondolt a városok megjelenésére s csak az Albert részéről elhangzott óhaj indította a kancelláriát, hogy a vendéglátó várost s legközelebbi szomszédját megtegye a polgárság képviselőivé. 1440 után ellenben fontos politikai tényezőnek látszottak a városok s ezért mindkét versengő fél iparkodott megnyerni, a maga pártjára vonni s rávenni őket, hogy az általa összehívott tanácskozáson vagy országgyűlésen megjelenve juttassák határozottan kifejezésre pártállásukat.

A főurak, talán mert csak közvetve voltak érdekelve a trónviszályban, változatlanul a régi módon próbálták a hatalmi viszonyokat elrendezni és a városok bevonására nem is gondoltak. Az ő felfogásukat Rozgonyi György pozsonyi ispánnak Pozsony városhoz intézett 1441-i leveléből ismerhetjük meg. Abból az alkalomból írta ezt, hogy Csütörtökhelyen „a többi preláttal és báróval” tanácskozni kezdett, miként lehetne — mint mondotta — gondoskodni a végső veszedelembé jutott ország békéjéről és javáról s megkeresni az eszközöket, amelyekkel a nyugalom, a város érdekében is, helyreállítható. Megnyugtatta a pozsonyiakat, hogy nincsenek ellenük irányuló szándékaik s azzal biztatta őket, hogy Ulászló és Erzsébet kibékülését, teljes erővel munkálkodva azon, sikerül majd neki és társainak megvalósítaniok. Mint különösen megnyerőnek szánt jelenséget ismételtlen felemlítette, hogy a tanácskozáson csak honfiak vesznek részt, idegenek nem.⁴²⁰

Amíg a főurak így a városoknak a passzív szemlélők és szelíd engedelmeskedők szerepét szánták, a két trónkövetelő már reálisan nézte a helyzetet. Abból, hogy Ulászló tervezett 1441-i országgyűlésére meghívta Brassót, bizonyára nem alaptalanul következtetjük, hogy a Budához közelebb fekvő városokat szintén megjelenésre szólította fel. Ezekre azonban akkor Erzsébet inkább számíthatott. A bányavárosokra, mivel azok már korábban földesúri hatalma alatt állottak, elsősorban, de a szabad királyiakra is. Főleg 1442 nyarán és őszén, amidőn a pápai diplomácia nyomására komolyabb tárgyalásokat kezdett Ulászlóval, mindent elkövetett, hogy a tervezett esztergomi tanácskozásra a szabad városok küldöttjei eljőjenek. Először úgy kívánta, hogy a városi követek nagyobb fegyveres erőt vonultassanak fel, tehát mintegy ellensúlyozzák a fejenként megjelenő nemesek tömegét, ettől a tervétől azonban csakhamar elállott s beérte, ha városonként két-három esküdt vesz

⁴¹⁹ *Kovachich*: Supplementum I. k. 295. l.

⁴²⁰ Pozsony város lt. Középkori oklevelek. 1159. sz. O. L. Filmtár.

részt a tárgyalásokon, azonban teljes felhatalmazással ellátva.⁴²¹ A királyné tervezett tanácskozásai semmiképpen sem nevezhetők országgyűléseknek, mivel maga sem számított megyei követek feljövételére. Csak főurakat, várnagyokat és városokat hívott meg,⁴²² de talán éppen ezért az utóbbiak szava nagyobb súllyal esett latba, mint Rákoson s nem egyszerű frázis volt a királyné kijelentése, hogy nélkülök nem akar határozni, sem ígérete, hogy a tanácskozásokon velük egyetértésben kívánja döntését meghozni.

Erzsébet halála után Ulászló uralkodása, majd Hunyadi kormányzósága éveiben az általuk, illetőleg az országos tanács által összehívott országgyűlésekre a városok sorra meghívót kaptak. Követeik részt is vettek azokon. Így mindjárt az 1444-in, mint a pozsonyi küldötteknek a jelenlevők közt általánosságban városokra hivatkozó értesítéséből kitűnik.⁴²³ Azok közt, akik itt a határozatok megtartására lekötelezték magukat, bár 218-an voltak, egyetlen városi követet sem találunk.⁴²⁴ Valószínűleg azért, mert a László-pártiak már korábban eltávoztak. A következő, 1445-iki országgyűlésnek a decretuma, amely a bevezető részben a nemesek után a polgárokat (civitatenses) is megemlíti, a tanácskozásokon valóban részt vett városi követek közreműködésével készült el, amint egyébként a polgárság érdekeit szolgáló rendelkezései is tanúsítják. Ettől fogva, mint a bártfai levéltárban fennmaradt országgyűlési meghívók sorozata bizonyítja,⁴²⁵ a városok rendszeresen felszólítást kaptak a megjelenésre. Még pedig nemcsak a tárnoki és bányavárosok, hanem valószínűleg a később személynőkieknek nevezettek — Óbuda, Esztergom, Székesfehérvár, Lőcse, Szakolca, Kisszeben, Szeged — is, sőt mert Pest, amely csak Mátyás uralma alatt csatlakozott mint nyolcadik a tárnokiakhoz, és Késmárk részvételéről, illetőleg meghívásáról is tudomásunk van, feltehetőleg jóval húszezer felett lehetett azoknak a városoknak a száma, amelyek alkalmat nyertek eljönni az országgyűlésekre.⁴²⁶

Nincs nyoma, mintha a tárgyalások során lenéző bánásmódban részesültek volna a városi követek vagy nem adhattak volna kifejezést meggyőződésüknek. A pozsonyiak beszámolója szerint az 1446-i rákosi országgyűlésen a polgárok külön sátorban tanácskoztak. Itt előbb László-, majd Hunyadi-

⁴²¹ Körmöcbányához intézett felszólításában azt kívánta, hogy a város két – három küldöttje mit etwe vil dienern, fegyveresen jöjjön el. (Körmöcbánya város lt. Fons 34. fasc. 1. nr. 1.) Bártfához írott leveleiben ismételtlen utalt első szándékára: anuerzihen nicht mit gar vil volk als wir euch zuuor verschriben hetten vmb beswernuss der zerung (szept. 13.) és nicht möchtet mit solichem volke vnd warnung als wir euch vormals geschriben haben (okt. 4.) (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 393. és 396. sz.)

⁴²² Imént említett szept. 13-i levelében felszólította a bártfaiakat, hogy mitsampt andern vnsern getrewn den vmligenden lantherren, burggrauen vnd steten jöjjenek el, szept. 16-án pedig azt kívánta tőlük, hogy mitsampt andern vnsern lieben getrewn den vmligenden burggrauen vnd steten jelenjenek meg. (Uo. 394. sz.)

⁴²³ A pozsonyiak jelentése szerint az Esztergomban gyülekező László-pártiak közül von yegleicher stat der eltysten ayner ader zween, Pozsony képviselőtében azonban hárman mentek át Budára. (Knauz, i. m. 116. l.) Vö. még a 160. jegyzetben közöltekkel.

⁴²⁴ Kovachich: Sylloge I. k. 90. sköv. l. Vö. Fraknót, 37. l.

⁴²⁵ Iványi: Bártfa 470., 471., 533., 560., 674., 829., 947. sz.

⁴²⁶ Székesfehérvár részt vett az 1446-i pesti (Knauz, i. m. 40. l., Teleki, X. k. 184. l.) és Pesttel együtt az 1452-i pozsonyi országgyűlésen (Chmel, I. k. 374. l.), Lőcse rendszeres meghívását bizonyítja az országos tanács 1449-i levelének fogalmazása (Iványi: Bártfa 533. sz.), valamint Kassa 1457. ápr. 1-i levele (Bártfa város lt. Középkori oklevelek 952. sz.) s jelen volt az 1452-i pozsonyi országgyűlésen (Chmel, I. k. 374. l. és Teleki, X. k. 329. l.), ismeretes Körmöcbánya meghívója az 1446-i országgyűlésre (Teleki, X. k. 181. l.), Késmárkot pedig Frigyes figyelmeztette 1445-ben, hogy vegyen részt a pesti országgyűlésen. (Kovachich: Supplementum II. k. 4. sköv. l.)

párti főurak keresték fel őket. Az utóbbiak megpróbálták elfogadtatni velük pártjuk követeléseit, azonban felszólításukat, hogy eskü letételével fejezzék ki egyetértésüket, a városok, a gyermekkirály hívei lévén, elutasították. Így a köznemesség a polgároktól nem támogatva adott hangot követelésének és érte el, hogy az urak beleegyeztek Hunyadi kormányzóságába.⁴²⁷ Ugyancsak önállóan és szabadon formulázhatták meg elhatározásukat a városok az 1447-i országgyűlésen. Itt a főurakkal szemben a köznemesség együttműködésre hívó felszólítását fogadták el, csatlakoztak a nemesi követelésekhez, azokat közösen terjesztették, még pedig eredményesen, az országos tanács elé.⁴²⁸

Nem részesültek mellőzésben a polgárság képviselői azokban a bizottságokban sem, amelyek az országgyűlések megbízásából Bécsben folytattak tárgyalásokat. Az arányt illetően, ahogyan azokban helyet nyertek, nem lehetett okuk panasza. A kétszáz tagú küldöttségben, amely számára 1446-ban III. Frigyes Bécsbe menlevelet adott, polgárok is voltak. Hányan, nem tudjuk, mert a túlnyomó részt a szokásos fegyveres kíséret tette ki. Mindenképpen jellemző azonban, hogy Frigyes kiket sorolt fel, kétségtelenül mint tárgyalásra hivatottakat, névszerint. Ezek a váci püspök és Pálóczi László, azután a két erdélyi alvajda, akik tehát Hunyadi és a köznemesség képviselői, valamint a kassai és budai bírák.⁴²⁹ Amidőn az 1452-i pozsonyi országgyűlés tagjainak egyrésze Bécsbe ment, a polgárok sem hiányoztak. Az arányt, hogyan voltak itt képviselve az egyes rendek, most sem ismerjük, azonban a március 5-én az osztrák rendekkel és a Cilleiekkel megkötött egyezség oklevele Hunyadi, négy főpap és 19 főúr s előkelő nemes mellett hét városi bíró nevét örökítette meg.⁴³⁰ Igaz, abból a bizottságból, amely ugyanennek az évnek az őszén Bécsben V. Lászlót felkereste, a polgárok teljesen kimaradtak, bár az országos tanács első terve szerint két-két főpapból és báróból, négy-négy nemesből és polgárból kellett volna állania,⁴³¹ a változtatás talán nem feltétlenül a főúri-nemesi elhatározás következménye volt. Legalább abban a küldöttségben, amely pár hónap múlva az 1453-i koronázó országgyűlés megbízásából tovább folytatta a tárgyalásokat, a városok ismét képviselőt nyertek. Még pedig tekintélyes emberekkel, akik nem egyszerűen a statiszták szerepét játszották. Ellenkező esetben Aeneas Silvius, aki Frigyes megbízásából a tárgyalásokban nemesek részt vett, hanem az uruk érdekeit képviselő császári tanácsosoknak a vezérszónoka volt,⁴³² nem tartotta volna érdemesnek történeti munkájában ezt a mély benyomásról tanúskodó megjegyzést tenni róluk: Tekintélyes és megjelenésükkel tiszteletet ébresztő férfiak.⁴³³

Még az elmondottak után is meglepően fog hatni, mily megkülönböztetett hely jutott a városoknak az országgyűlésekhez csatlakozó vagy azokat kiegészítő vidéki tanácskozásokon. Közülök a legérdekesebb az Abauj megyei Szinán 1445. július 15-én tartott gyűlés volt, amely feladatául azt tűzte ki, hogy a májusi pesti országgyűlés határozatait a Giskra uralma alatt álló

⁴²⁷ *Teleki*, X. k. 184. l.

⁴²⁸ *Knauz*, i. m. 64. l.

⁴²⁹ *Teleki*, X. k. 182. l.

⁴³⁰ *Chmel*, I. k. 374. l. Márc. 7-i oklevelük, amely az országnagyokon kívül szintén civis et comitatus regni Hungarie-nak a nevében kelt: *Teleki*, X. k. 326. l.

⁴³¹ *Iványi*: *Bártfa* 672. sz.

⁴³² *Vö. Chmel*: *Beiträge* 37. sköv. l.

⁴³³ *viri graves et aspectu venerabiles. Historia rerum Friderici III. imperatoris. Kollar*: *Analecta Vindobonensia*. II. k. 438. l.

ország részben érvényesítse, bizonyos elkerülhetetlen módosításokkal az életbe átültesse. A pesti országgyűlés erre a területre Rozgonyi György országbíró és Pelsőci Bebek Imrét küldte ki kapitányokul s ők a tényleges hatalmat gyakorló Giskra megbizottjával, Dobrai Bresal Miklós késmárki kapitánnyal együtt hívták össze a vidék világi és egyházi urait, valamint az abauji, zempléni, szepesi, beregi, szabolcsi, ungi, sárosi nemeseket. Mivel a pesti decretum, a négy országrész kapitányait kijelölve — mint ismeretes, Hunyadi ekkor még csak egy volt közülök — azok kötelességévé tette, hogy rendfenntartó feladatukat az urakkal, nemesekkel és a polgárokkal karöltve lássák el,⁴³⁴ nem feltűnő, hogy a városok is meghívást nyertek a tanácskozássra. A meglepő az, hogy a szinai határozatokat magában foglaló oklevél, amely a pestit valósággal kiegészítő decretum, nem a szokásos módon a bárók és a nemesek nevében kelt, hanem a három kapitány, továbbá „Kassa bírása és esküdtjei a többi felső várossal együtt” adták azt ki s a főurak, az egyháziak és a nemesek csak a záradékban vannak felsorolva, mint akik a határozatok megtartására kötelezettséget vállaltak.⁴³⁵ Ha messzemenő következtetést nem is szabad levonnunk a jelenségből, sokat mond, hogy más tanácskozássokra is meghívást nyertek a városok. 1453-ban Hédervári László egri püspök, Pálóczy László országbíró, Rozgonyi György és Ónodi Czudar Simon nemesak az előkelőket és a megyék tehetősebb nemeseit szólították fel megjelenésre, hanem a városokat is képviselőik elküldésére.⁴³⁶

Az országgyűléseken való részvétel a városok számára, a decretumok tükrében szemlélve, jelentős eredményeket hozott. Az 1445-i biztosította, hogy a kereskedők az egész országban „szabadon, biztosan, békésen és zavartalanul” közlekedhetnek, az Albert halála óta felállított vámhelyeket pedig eltörölte.⁴³⁷ Mivel nem a jogtalan, hanem az adományozáson vagy felhatalmazáson alapuló vámszedést kívánta az országgyűlés megakadályozni, illyent pedig nyilvánvalóan a nagybirtok urai tudták maguknak kieszközölni,⁴³⁸ a rendelkezés lényegében a főurak ellen irányult. Erről a tendenciáról még határozottabban tanúskodik az 1447-i decretumnak az a pontja, amely az országgyűlés által választott polgárookra bizza a pénzverés intézését, kötelességükké téve, hogy feladatukat a mágnások és hatalmasok iránti kedvezés, félelem vagy hízélgés nélkül lássák el, a pénz megváltoztatásától s rontásától pedig óvakodjanak.⁴³⁹ Egyenesen a leghatalmasabbak ellen irányult az 1446-i rákosi országgyűlésnek az a határozata, amely a városokat kivonta a kapitányok hatalmából.

A kapitányi tisztség Zsigmond korában honosodott meg. Tőle kaptak először megbízást megyés ispánok vagy más hívei egy-egy nyugati határváros

⁴³⁴ 5. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 99. l.)

⁴³⁵ *Teleki*, X. k. 164. sköv. l. A szinai gyűlés résztvevői nyilvánvalóan mereven ragaszkodtak a pesti decretum szavaihoz. Ez kapitányokul kijelölte versus Cassoviam Rozgonyit és Pelsőcit cum Cassoviensibus et aliis civitatensibus, ti. hogy velük együtt járjanak el, míg más országrészek kapitányait cum ceteris dominis et nobilibus ac civitatensibus való együttműködésre utasította. Szinán ezt a határozatot betűszerinti értelemben vették.

⁴³⁶ Zichy okmt. IX. k. 361. sköv. l.

⁴³⁷ 17. és 18. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 104. l.) Az utóbbit megismételte az 1447. évi 23. art. (Uo. 124. l.)

⁴³⁸ Tanulságos a Pozsony–Buda közti főútvonal vámbirtokosainak névsora (*Quellen z. Wien* II/2. k. 3608. sz.). A világi birtokosok közt egyetlen köznemesre sem akadunk.

⁴³⁹ 40. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 132. l.)

védelmének ellátására, fegyvereseik fizetésére elnyerve az egyébként a királynak járó adót, censust, valamint szokásos városi ajándékokat. A kapitányok, katonai erejükre támaszkodva, egyre növekvő befolyást szereztek a városokban. Mindaddig, amíg az uralkodó végrehajtó közegei maradtak, szereplésük sem a polgárookra, sem az államra nem volt hátrányos. Mihelyt azonban főurak kerítették kezükbe a kapitányok kinevezésének a jogát, a város és a központi hatalom közé ékelődésükkel az előbbi elveszítette mindazt az előnyt, amelyet közvetlenül a király alá tartozásának köszönhetett. Legelőször, a jelek szerint, Cillei Ulrik nyert el ily kapitányságot, még pedig Sopronét 1440-ben Erzsébet királynétól. Ő helyettesítésével egyik familiarisát, Fladnitzer Kristótot bízta meg,⁴⁴⁰ amivel a polgárok kiszolgáltatottsága még feltűnőbb módon jutott kifejeződésre.⁴⁴¹ A rákosi országgyűlés visszaállította a városok függetlenségét. Félre nem érthetően megmondotta, hogy azoknak ismét maguknak kell gondoskodniok védelmükről, a kapitányok tehát vegyék le róluk kezüket, csapataikat és familiarisaikat vonják ki, sőt fenyegetően kijelentette, hogy addig egy főúr sem távozhat el az országgyűlésről, amíg a lemondást követelő határozatnak eleget nem tesz.⁴⁴²

A törvényeikk, mint az eleve is gondolható, a rákosi decretumnak nem a főurak által megfogalmazott, hanem azon részében foglal helyet, amelyet a Hunyadi-párt programjának neveztünk. Ez a tény, önmagában tekintve, megengedi a feltevést, hogy Hunyadi érdemeinek sorozatába beleillesszük szándékát, a szabad városokat mentesíteni a főurak befolyásától. Dicséretünket további utalással is alátámaszthatnók. Hivatkozhatnánk 1454-i kijelentéseire, hogy V. László reá bízta a szabad királyi városok védelmét s ő kötelességének erejéhez mértén kész eleget tenni.⁴⁴³ Azonban következtetésünk értékét lerontja a valóság, hogy Nagyszombat város Guti Országh Mihály kezében maradt, ami magában természetesen még csak azt mutatná, hogy a kormányzónak nem volt hatalma végrehajtani az 1446-i rendelkezést, 1452-ben pedig Hunyadi maga terjesztette ki uralmát a város fölé s ettől fogva annak élére kapitányokat is ő állított.⁴⁴⁴ Mint nagybirtokos főúr, nem pedig mint kormányzó tette ezt,

⁴⁴⁰ Mátyás király emlékkönyv. Bpest, 1940. I. k. 339. sköv. l.

⁴⁴¹ A Hunyadi-kori kapitányok névsora még nincs összeállítva. Megemlítjük, hogy 1445-ben Újlaki Miklós kinevezéséből Somogyi Imre volt Székesfehérvár kapitánya. (Dl. 102.497.)

⁴⁴² 2. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 109. l.)

⁴⁴³ 1454. febr. 16.: A király tutelam et protectionem liberarum suarum civitatum nobis commisit, szept. 24.: quaslibet liberas civitates pro viribus protegere volumus. (Nagyszombat város lt. Középkori oklevelek. 88. és 89. sz.)

⁴⁴⁴ Nagyszombatot még Zsigmond juttatta a Rozgonyiak, valószínűleg mint kapitányai kezére. (Dl. 14.323.) A felügyelet gyakorlása adott módot ezeknek, hogy Ulászló király adományából 1440-ben három, hűtlenség címén elkobzott háznak a birtokosai legyenek. (Dl. 13.583.) Kétségtelenül a városi jog legnagyobb sérelmére. A városok önállóságának ugyanis éppen az a biztosítéka, hogy választott bíráik intézik a polgárok ügyeit s így a bírságok vagy lefoglalt, elkobzott, esetleg gazdátlaná lett házak, polgári vagyonok a városiak kezében maradhatnak. Ha tehát már a király rendelkezett házak felől, az a városi függetlenség megcsorbulásának a jele. (Ugyancsak 1440-ben Guti Országh Mihály is szerzett királyi adományból két nemes familiarisa számára egy – szintén hűtlenség címén – elkobzott házat. Nagyszombat város lt. Középkori oklevelek. 70. sz.) 1445-ben Rozgonyi Sebestyén már úgy rendelkezett Nagyszombat felől, mintha saját városa volna. Két évre átengedte Guti Országh Mihály főkincstartónak, felhatalmazva, hogy ez saját kapitánya és emberei által, saját költségén tartsa kezében, majd ugyancsak vele megállapodott, hogy a két év elteltével közös birtokuknak fogják tekinteni, fenntartva magának és Országhnak a jogot, hogy mindketten szabadon rendelkezhetnek a saját részükkel. (Dl. 13.883.) A Rozgonyi család több tagja elégedetlen

hiszen kapitányai uralkodtak Nagyszombatban 1454-ben is.⁴⁴⁵ Igaz, a várost Hunyadi 1452-ben, amidőn az hatalma alá jutott, értékes kiváltságokban részesítette. Nemcsak általánosságban ígérte meg, hogy megőrzi a régi királyoktól nyert minden privilégiumában, hanem külön is biztosította harmincadmentességét, abból a célból pedig, hogy a lakosság számát gyarapítsa, a beköltözőket szabadságainak részeseivé tette, sőt egész szokatlan módon arra kötelezte magát, hogy élte végéig a nagyszombatiakra semmiféle adót, taxát vagy collectat nem fog kivetni.⁴⁴⁶ A bőségesen halmozott közvetlen előnyök sem téveszthetnek meg, hogy azok nem kárpótolhatták a várost függetlenségének megcsorbulásáért. Mert bármennyire kétségtelen, hogy Hunyadi gyámkodása alatt a városra a felvirágzás várt, nyitva maradt a kérdés, hogy mi fog történni halála után. Vajon az utódok is követik majd példáját? Az állami jogok magánkézbe kerülésének a legveszedelmesebb következménye ugyanis mindig az volt, hogy a szabadságot, amelyet a királyi hatalom bár szűkösen, de biztosítani tud, előbb-utóbb a földesúri kiszolgáltatottság váltja fel. A nagyszombatiaknak nem is kellett sokáig várniok. Már 1453 májusában súlyos viszályba bonyolódtak Hunyadi László embereivel. A részletek felől teljesen tájékozatlanok vagyunk. Bár V. László kibékülésre és nyugalomra intő parancsából, amelyet a polgárokhoz intézett, úgy látszik, mintha ők lettek volna a háborúskodás közvetlen előidézői,⁴⁴⁷ az igazi ok mégiscsak a nemesi várnagyoknak és familiarisoknak idegen testként a városba élkelődése lehetett. Ezt a későbbi esetet szemünk elé idézve, az 1446-i decretum említett pontját, amely a városokat ki akarta szabadítani a nagybirtok hatalmából, a köznemesség, de nem egyszersmind Hunyadi személyes állásfoglalása eredményének tekinthetjük. A kapcsolat a köznemesség és a városok közt ebben a vonatkozásban természetes, magától értetődő, mivel annak nem érdeke a nagybirtok súlyának növelése s ugyanakkor arra sem gondolhat, hogy befolyását kiterjesztheti föléjük.

Mivel így nem Hunyadi személyes hajlama, hanem a köznemesség általános magatartása magyarázza a városokra kedvező országgyűlési végzéseket, a polgárság kétségtelenül előnyét látta a dietán való megjelenésének. Annak ellenére, hogy még többet remélhetett, a tárgyalásokon inkább vonakodva, mint szívesen vett részt. A bártfai levéltárban fennmaradt emlékek, a szomszédos városokkal váltott levelek tanúsága szerint főleg az anyagi meggondolások tartották vissza. Az első kérdés, amely egy országgyűlési meghívó kézbevételekor felmerült Bártfa, de valószínűleg más városok vezetősége előtt is, az volt, hogy

volt az egyezséggel. Ők Nagyszombatot éppen úgy egymás közt felosztható birtoknak tekintették, mint váraikat (1446. szept. 21. Dl. 13.967.) s ezért Ország birtoklása ellen tiltakozást jelentettek be. (1450. jan. 25. Dl. 14.323. — Ország 1450-i kapitányságáról: Héderváry oklt. I. k. 275. l.)

⁴⁴⁵ 1453. márc. 6-án V. László Hunyadi Jánosnak és Lászlónak, továbbá Ladislao de Hattna et Valentino de Themeskezy capitaneis eorum in civitate Tirnauiensis constitutis küld utasítást (Nagyszombat város lt. Középkori oklevelek. 81. sz.), júl. 10-én Hunyadi László Temesközi Bálintot és Szilvai Miklóst capitanei nostri-nak (uo. 83. sz.), 1454. febr. 10-én maga Hunyadi ugyanezeket capitanei nostri Tyrnawienses-nek nevezi. (Dl. 44.719.)

⁴⁴⁶ id promissimus et sponndimus, quod super ipsos nullam taxam nullamve solutionem aut collectam vita nobis comite recipiemus et nec recipi faciemus. (Hunyadi 1452. márc. 25. és 26-i oklevelei: Nagyszombat város lt. Középkori oklevelek 77 — 79. sz.) 1452. szept. 6-án az országnagyokkal együtt biztosította a Nagyszombatba beköltöző jobbágyokat, hogy földesuraik nem akadályozhatják eltávozásukat. (Uo. 80. sz.)

⁴⁴⁷ Uo. 82. sz.

vajon érdemes-e annak engedelmessé válnia, a várható közvetlen előnyök arányában lesznek-e a követküldéssel együttjáró kiadásokkal s ha már nem lehet teljesen kitérni a felszólítás elől, vajon nem lehetne-e oly módon megkerülni, hogy más várossal megosztja a terheket. Éppen Bártfa 1457-ben megkapva V. László meghívóját, Kassához fordult tanácsért, mire ez a következőket javasolta: Lőcsével és Eperjessel együtt küldjenek egy megbízottat a királyi udvarba Pálóczi Lászlóhoz és más urakhoz megtudakolni, szükséges-e részt venniük az országgyűlésen. Így, fejezte ki Kassa a maga és Bártfa óhaját, elkerülhetik, hogy elsietett útrakelésükkel felesleges kiadásba verjék magukat, de azt is, hogy vonakodásuk miatt az uralkodó megnehezteljen rájuk. Bártfa egyidejűleg írt állandó budai megbízottjának, Aranyosi Jánosnak is. Ez Pálóczinál személyesen érdeklődött, de az országbíró, bár helyeselte, hogy a hiábavaló kiadásoktól a város mentesülni akar, végleges választát a király és a bárók megkérdezése utánra ígérte. Aranyosi, mivel a bártfai hírnök sietve haza indult, nem írhatta meg Pálóczi felfogását, közölte ellenben saját véleményét: Ha más szabad városok jönnek, akkor ők is induljanak útnak, ha azonban azok húzódoznak, ők se siessenek, hogy „se elsők, se utolsók ne legyenek, hanem a középúton boldoguljanak”. Ezzel a tanáccsal Bártfa természetesen nem sokra ment, mivel ugyanazt hallotta, amit maga is gondolt. Két hét múlva azonban már kezében volt Kassa értesítése, hogy megbízottja meghozta Budáról a választ: Ez alkalommal felesleges népes követséget útnak indítaniok, elég, ha együttesen egy embert küldenek a királyhoz.⁴⁴⁸

Az anyagi megfontolásokat ez az epizód jól tükrözi s így valószínűnek látszik, hogy akkor is azok határoztak, amikor a királyi meghívók egészen végrehajthatlanul maradtak. Ha tehát 1442-ben Erzsébet szeptember 14. és október 4. közt négyszer hívta meg Bártfát nem ugyan országgyűlésre, hanem tanácskozássra magához s ha végül is a város november 5-én Giskra és Kassa leveléből tudta meg, hogy a királyné békét kötött Ulászlóval,⁴⁴⁹ akkor nagyon valószínűnek tarthatjuk, hogy a sok felszólítás költségkímélésből maradt hatástalan. A húzódozás késlekedést, ha ugyan nem elkésést eredményezett. Az 1447-i országgyűlésre, mint tudjuk, az országnagyok kétszer is — február 3-án és 25-én — meghívták Bártfát. Bár határnapul március 12-t jelölték meg, március 13-án Lőcse még csak az előkészületekről írt, Eperjest és Bártfát a következőkről tudósítva: Kassa kívánsága szerint kész Thurzó Györgynek megbízást adni arra, hogy egy kassaival együtt képviselje az országgyűlésen valamennyiük érdekeit; Thurzó 16-án Kassán lesz, hogy megismerje a két város felfogását, el van azonban szánva, hogy nem Budára, hanem haza tér, ha Bártfa a kassai tanácskozássra nem küld megbízottat.⁴⁵⁰ A későbbi nagyvállalkozó család tagjának, a kétségtelenül tekintélyes Thurzónak a megjelenése az országgyűlésen csak hasznára lehetett a polgárságnak. Mivel Pozsony küldöttjei is megkésve érkeztek meg,⁴⁵¹ talán nem is volt feltűnő a négy város képviselőinek pontatlansága. Szerepük azonban nem lehetett oly jelentős, mintha kezdettől fogva jelen lettek volna. Az országgyűlés terjedelmes decretuma március 25-én kerülvén kiadásra, a polgárságra kedvező pontjai aligha merítették ki a városok javára adódó valamennyi lehetőséget.

⁴⁴⁸ Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 952., 953., 956. sz.

⁴⁴⁹ *Iványi*: Bártfa 393–397. sz.

⁴⁵⁰ Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 472. sz.

⁴⁵¹ Márc. 21-én (*Knauz*, i. m. 61. l.)

Példáink számát az adatok gyér volta ellenére is növelhetnők.⁴⁵² De ennyi is elég, hogy meggyőződünk: a városok tartózkodó visszahúzódása tagadhatatlanul passzivitásnak a jele. Azt a meggyőződést kereshetjük mögötte, hogy a polgárság nem más rendekkel szövetségbe vagy azokra támaszkodva, nem közös politikai akciókat kezdeményezve reméli érvényesülését. Mintha figyelmét túlságosan a legközvetlenebbül előtte álló célok kötnék le s mert ezeket el tudja érni saját erejéből, egyáltalán nem vonzzák a távolabbra tekintő nagy akciók. Még időre van szüksége, hogy rá ébredjen hivatására. Most még egy pillanatra sem világosodik fel előtte, hogy a jövő az övé. Ezt majd akkor fogja érezni, ha száma megnövekszik s a gazdasági életben, valamint a társadalomban elnyert előnyök további érvényesülésre ösztönzik.

Egyelőre még túlságosan a saját problémáival elfoglaltan, kevés érzelmi szállal fűződik az országhoz. Városainak legjelentősebb csoportja, az északi oly szerencsés helyzetben van, a török veszedelem oly távolinak látszik előtte, hogy a félelem sem ösztönzi szövetségesek keresésére. A nagy erőfeszítéseket ennek megfelelően közömbösen, ha ugyan nem hidegen, gyanakodva nézi. Emlékezhetünk, hogy az 1443/44-i hadjáratnak már az előkészületei is mily sokat ígérőknek mutatkoztak. Hunyadinak sikerült akkor megnyernie a királyon kívül a prelátusokat és bárókat, hogy szokatlanul nagy adót — házanként fél aranyforintot — ajánljanak meg, s amidőn az összeg kevésnek látszott a tervezett haderő kiállítására, kétszeresére felemeltetnie. Az adó behajtása is gyorsan haladt s nyilvánvalóan a hadsereg megszervezésének, a zsoldoscsapatok felfogadásának, a bandériumok kiállításának ütemén szintén észre lehetett venni egyrészt Hunyadi eltökéltségét és fáradhatatlan buzgalmát, másrészt a lelkesedést, amely akarva-akaratlan elfogta az embereket. Már javában folytak a hadi készülétek, amidőn Kassát és Lőcsét követeik Esztergomból értesítették a fejleményekről. De mivé lett az ő tudósításukban az egész erőfeszítés! A magyar urak — írták — általános adót vetettek ki a török elleni hadjáratra, mi azonban úgy véljük, hogy a pénzt a németeknek Ausztriába való kiűzésére akarják fordítani.⁴⁵³ A jóhiszeműség hiányáról tanúskodnak ezek a szavak, Pozsony 1441-i megjegyzése pedig, amellyel Kassa, Lőcse és más városok azon híradását továbbította, hogy Giskra megverte „az ellenséget”⁴⁵⁴ vagyis az Ulászló-pártiakat, leplezetlen idegenkedésről és ellenérzésről.

Giskrának nem volt nehéz éppen ezeket az északi városokat Erzsébet mellett, majd László hűségén megtartani. Kétségtelen szervező képességei, katonai tehetsége mellett sikereit nem kis részben éppen annak köszönhetette, hogy a városok, a polgári fejlődés kezdetén, még nem voltak összeforrva délibb és dunántúli társaikkal, s így könnyen formálható belőlük újabb és újabb alakulat. Pozsonytól Kassáig terjedőleg a városok sok előnyét látták Giskra főkapitányi hatalma alá tartozásuknak. Elsősorban azt élvezhették, hogy itt, az ország jó harmadában arányuk sokkal kedvezőbb a többi rendhez viszonyítva, mint egyébként volna. Az erőviszonyok érzékeltetése végett vegyük sorra annak a fegyverszüneti megállapodásnak a résztvevőit, amelyet 1444-ben a lengyelek Kassán kötöttek két évre a László-pártiakkal. Bizonyára joggal

⁴⁵² Még csak Kassának Bártfához és Eperjéshez intézett s a 201. jegyzetben idézett szavaira hivatkozunk, amelyekből az következtethető, hogy az 1451 márciusi országgyűlésre hármuk nevében egyedül Kassa küldött követet.

⁴⁵³ 1443. jún. 10. Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 403. sz.

⁴⁵⁴ 1441. szept. 5. Quellen z. Wien II/2. k. 2822. sz.

tesszük fel, hogy a lengyelek a hatalom valódi birtokosaitól kívántak biztosítékot, amidőn a Frigyes és Ulászló között megkötött egyezség mintájára a László-párttal szabályozni óhajtották viszonyukat és el akarták háritani a szabad kereskedelmi forgalmat bénító akadályokat, vagy új várak építésének eltiltásával az erőviszonyok módosulását próbálták megakadályozni. Az oklevél az ő részükről a krakkói püspökkel, az ottani várnaggyal és palatinussal élükön csak előkelő urakat említ meg név szerint, ellenben a magyarországiak közt Giskra, Szécsi Dénes esztergomi érsek, Szécsi Tamás komáromi ispán, Perényi János tárnokmester, Bazini György „s a többi prelátus, báró, nemes és előkelő” után így folytatja: továbbá Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Késmárk városok, Sáros, Richnó, Berzevice, Gölnic, Szomolnok, Jászó, Rozsnyó, Nagyida, Lipóc, Tokaj, Szécs, Tarkó, Kapi, Makovica, Dunajec, Újvár, Palocsa várak, Pozsony és a bányavárosok: Kőrmöc-, Besztercebánya, Zólyom, Selmec-, Újbánya, Tapolcsány, Korpona a többi bányavárossal, Lipcse, Véglés, Saskó, Revistye várak, a Vág folyó közelében Trencsén, Szucsua, Oroszlánkő, Lednice, Beszterce, Kasza várak valamennyi más várral, erődítménnyel és várossal együtt.⁴⁵⁵ A felsorolt várak jelentős része ekkor nem főurak, hanem Giskra kezében volt s így velük együtt a városoknak, mint a királyi hatalom alapjainak a jelentősége még szembetűnőbb. Bizonyára felesleges arra utalnunk, hogy mily nagy a különbség a kötelezettséget elvállalóknak és egy-egy rákosi országgyűlési végzés kibocsátóinak a névsora között s arra sem kell figyelmeztetnünk, hogy a decretumok bevezetésükben egész kivételesen s akkor is csak sommásan emlékeztek meg a városokról a „civitatenses” szóval.

Mint magától értetődik, Giskra számára a városok rendkívül sokat jelentettek. Teljes pontossággal számszerűleg nem mérhetjük ugyan fel a tőlük nyert támogatást, azonban szerencsénkre nem vagyunk kénytelenek egészen töredékes példákkal beérni. Rendelkezésünkre áll ugyanis egy kimutatás, amely dénárnyi pontossággal feltünteti, hogy Kassa 1440-től negyedfél éven keresztül mily részletekben mit bocsátott készpénzben, aranyban, ezüstben, élelemben Giskrának és megbízásából embereinek, elsősorban alvezérének, Talafusnak a rendelkezésére. Megkönnyíti tájékozódásunkat, hogy a kimutatás a nyers ezüst vagy az élelmiszer egyenértékét aranyforintban is megadja. A számadáskönyvekből 1444 elején kiírt és összesített tételek nem tartalmazzák a Szent György-napi census terhére folyósított összegeket, de még nélkülök is 16 388 aranyforintot tesz ki összegük.⁴⁵⁶ Ehhez járul a 3 400 aranyforint, amely Kassát az általa Lőcse, Bártfa, Eperjes városokkal együtt 1445. február 14-én Giskrának nyújtott 8000 aranyforintnyi kölcsönből terhelte,⁴⁵⁷ valamint további több más tétel, amelyekkel együtt a végső összeg 1445-ben 26 686 aranyforintra rúgott.⁴⁵⁸ Ha az arányt, amely szerint Kassa és a másik három város a 8000 aranyforintos kényszerkölcsön folyósításában részt vett, úgy tekintjük, hogy az általában jellemezte gazdasági erejüket és igénybe vehetőségüket, a Lőcse, Eperjes, Bártfa által Giskrának nyújtott

⁴⁵⁵ Mon. hist. Pol. II/2. k. I. sköv. I.

⁴⁵⁶ Kassa város lt. Supplementum Schramianum. Nr. 19.180. O. L. Filmtár. Az első kiadási tétel kelte: 1440. aug. 22. A 16.388 aranyforintnyi összeg helyességét Giskra elismerte 1444. febr. 7-én, s erről ünnepélyes oklevelet állított ki. Az oklevél (Kassa város lt. Középkori oklevelek. 232. sz. O. L. Filmtár.) kancelláriai jegyzete: Commissio propria domini Iohannis Giskrae de Brandis capitanei supremi referente viva voce in consilio civitatis Cassa.

⁴⁵⁷ A Kassa részére kiállított elismervény uo. 236. sz. Vö. *Iványi*: Bártfa 415. sz.

⁴⁵⁸ Kassa város lt. Suppl. Schramianum Nr. 19.180. A. O. L. Filmtár.

segítséget kereken egyharmaddal többre tehetjük, mint amit a kassaiak a saját hozzájárulásuk gyanánt összeszámítottak. Bizonyára joggal tételezzük fel, hogy a bányavárosok, élükön Kőrmöcbányával, hasonló erőfeszítésekre kényszerültek, latolgatásunkban azonban a teljességtől még mindig messze vagyunk, mert hiszen Késmárkot meg a kisebb szépesi városokat nem is vettük figyelembe.⁴⁵⁹

A városok, ebben bizonyosak lehetünk, megtalálták számításukat s kölcsönök nyújtásával vagy szolgáltatások teljesítésével nem viszonzatlan áldozatokat hoztak.⁴⁶⁰ Kassa kétségtelenül közvetlen hasznot húzott a pénzverdébe beadott nyers ezüstrodák vagy ezüstitárgyak pénzzé változtatásából, közvetve pedig a forgalom zavartalanságának biztosítása nyújtott előnyöket valamennyiüknek. Más városok meg egyenesen szabadságukat mentették meg, mert az áldozatok meghozatalával elkerülték, hogy magánföldesurak hatalma alá kerüljenek. Számukra Giskra súlyos adóztatásai, kényszerkölcsönei még mindig előnyösebbek voltak, mintha földesúri terhek hárultak volna rájuk. Korpona is addig, amíg Giskra uralma alatt volt, élvezte a függetlenséget és tekintélyt, amely mint egyik legrégebb városunkat övezte. Fellebbviteli fóruma volt ugyanis sok más városnak, őrzője az ún. korponai jognak, amely leányvárosai életét irányította és tekintélyes tolmácsolója, értelmezője e jogrendszernek. Mihelyt kikerült Giskra uralma alól, magánföldesurak, a szomszédos Kazai és Gyarmati családok tették rá kezüket. Meg nem másíthatóan. Hunyadi sem tudott rajta segíteni. Még ő is csak arra utasíthatta 1447-ben, hogy mint természetes urainak engedelmessédjék (Kazai) Györgynek és Gyarmati Lászlónak, meg azoknak, akiket ők megbízottjaik gyanánt hozzá küldenek.⁴⁶¹

A Giskra alá tartozás — minden anyagi megterhelés ellenére — azért jelentett a városoknak függetlenséget, mert a főkapitány a király, nem pedig saját nagyúri hatalmát képviselte. Ha adóztatta a polgárokat, nem családi érdekből, nem vagyongyűjtő szándékkal tette ezt. Bármily előnyök származtak ebből az egyes városokra, az ország egyetemlegesen kárát látta. Mindaz a pénz, amely Giskra kezébe jutott, mint hiány jelentkezett a török elleni felkészülés rovatában. Az óriási összeg is, amelyet Kassa összeszámlált, túlnyomó részében zsoldosok fizetésére ment el. A 8000 aranyforintos kölcsönnel kapcsolatban ezt Giskra maga megmondotta⁴⁶² s az összeállítás megjegyzései szintén erről tanúskodnak. A zsoldosok közül, akiknek rész jutott az

⁴⁵⁹ Késmárktól Giskra 1447-ben 400 aranyforintot vett kölcsön azzal az ígérettel, hogy az összeget ex nostri capitaneatus honore in censibus regalibus nobis eorum e medio provenire debentibus proximis le fogja vonni. Késmárk város lt. Középkori oklevelek. Papír 1408. sz.

⁴⁶⁰ *Domanovszky S.*: A szépesi városok árumegállító-joga. Lőcse és Késmárk küzdelme az árumegállításért. 1358—1570. Bpest, 1922. 50. l.

⁴⁶¹ *Tóth-Szabó*, i. m. 212., 387. l. — Hunyadi rendelete: Dl. 65.892. — Az 1452-i megállapodás szerint Kazai György ez évben 24, a jövőben évenként 20 hordó bort köteles Korpona után Giskrának beszolgáltatni. (*Szitnyai J.*: A kőrmöcbányai békekötés 1452-ben. Történelmi Tár 1884. 605. l.) A város tehát ekkor változatlanul a Kazai család kezében volt. Kazai Györgyre vonatkozólag l. *Békefi R.*: A pásztói apátság története. 1190—1702. Bpest, 1898. 246/7. l. leszármazási táblázatát; Gyarmati László 1452-ben másodmagával Hunyadi tokaji kapitánya volt. (Dl. 55.522.)

⁴⁶² Vnder die ritterschaft zsold gyanánt azonnal szétosztotta az összeget, mondja oklevelében, amelynek kancelláriai jegyzete: Commissio propria domini Iohannis Giskrae capitanei generalis referente viva voce in consilio civitatis Cassa. (Kassa város lt. Suppl. Schramianum Nr. 19.180. B. Egykorú másolat. O. L. Filmtár.)

összegekből, egy sem mérte össze fegyverét a törökkel. Sőt nemcsak az ő eltarításukra fordított pénz veszett el, hanem az is, amelyet Giskra sakkban tartása emésztett fel.

A városok, bár sok érdekük fűzte őket Giskrához, korántsem kötötték hozzá végleg sorsukat. 1452 márciusában, amidőn a bécsi tárgyalások során a magyar, osztrák, cseh és morva rendek képviselői megegyezésre jutottak V. László ügyében s megállapodásukhoz Cillei Ulrik csatlakozott, Kassa, Lőcse és Bártfa hátat fordított a magára maradt főkapitánynak. Kijelentették, hogy túllépte a határokat, amelyeknek tiszteletben tartását az országnak megfogadta, következésképpen többé ők sem állhatnak érte jót.⁴⁶³ Az ilyesféle fordulatok természetesen csak az erők pillanatnyi játékának következményei. Ahhoz, hogy a városok elszakíthatatlanul az országhoz fűződjenek, alapvető változásra volt szükség: függetlenségük intézményes biztosítására. A polgárságnak eminens érdeke volt, hogy a nagybirtok uralma meginogjon s a főurak elveszítsék túlsúlyukat, azt a hatalmukat, hogy városokat jobbagyalvakká vagy mezővárosokká alacsonyíthassanak le. Számára az a társadalmi forma volt előnyös, amelyet már nem egyedül a nagybirtok irányít. De éppen az ide vezető utat kellett még megtalálnia, karöltve a központi hatalommal és a köznemességgel, legfőbbképpen pedig saját erőfeszítései árán.

Bár a feladatok súlyát a városoknak kellett magukra venniök s csak közös érdekeik felismerése tömöríthette őket renddé, a király mint a központi hatalom képviselője az akadályok elhárításával és tervszerű politikát folytatva, elősegíthette az integrálódás folyamatát, sőt egyes pontokon talán kezdeményező is lehetett. Hogyan és mily mértékben, azt Ulászlónak a szepesi városok összefogását célzó törekvéssel illusztrálhatjuk. Ő 1440-ben, mindjárt királlyá koronázása után a 13 szepesi várost, amelyek 1412 óta Lengyelországnál voltak zálogban, ismét egyesítette a magyar uralom alatt megmaradtakkal s azután felszólította valamennyiüket, tehát, mivel Káposztafalvát kiemelte közülök, a 23 várost, hogy közösen válasszák meg comesüket, majd ennek székhelyéül Késmárkot jelölje ki.⁴⁶⁴ Intézkedése előnyös volt az érdekeltekre, mert annak nyomán oly városszövetség alakulhatott, amely alkalmas volt tagjainak függetlensége, szabadsága felett örködni, fejlődésüket pedig biztosítani. Ulászló rendelkezése kényszert jelentett. Felhatalmazta ugyanis késmárki kapitányait, hogy akár vagyonlefoglalással is szorítsák rá a városokat közös elöljárójuk megválasztására. Fenyegetése arról tanúskodik, hogy a még hiányzó polgári öntudatot kész volt mesterségesen is pótolni. Bizonyos, hogy saját közvetlen érdekei szintén ösztönözték rendelkezése kiadására, mert Erzsébet, meg Giskra törekvései leghatalmasabb korlátjának tekinthette a városszövetség kialakítását. A királyi hatalom és a polgárság érdekeinek találkozása eredményezte tehát a mindkét fél számára előnyös intézkedést. Ennek végrehajtása közben azonban az uralkodó csak egy bizonyos határig volt kész elmenni. Addig, amíg nem szenved sérelmet Rozgonyi Istvánnak vagy a megyében másoknak a joga. Azaz amíg a nagybirtok urainak érdekeivel nem ütközik össze akár a maga, akár a városok törekvése.

Azonban éppen arról nem lehetett szó, hogy a nagybirtok Zsigmond utódai alatt megálljon terjeszkedésében a városok határánál. Ellenkezőleg,

⁴⁶³ *Teleki*, X. k. 328. l., *Katona*, XIII. k. 827. sköv. l.

⁴⁶⁴ *Wagner*: *Analecta Scepusii* I. k. 222. l. *Sváby Fr.*: A Lengyelországnak elzalogosított XIII szepesi város története. (A Szepesmegyei Történelmi Társulat milleniumi kiadványai. II. k.) Lőcse, 1895. 64., 87. l.

a főurak még csak fokozták erőfeszítéseiket, hogy egymással mintegy versenyre kelve, megszerezzék a városias jellegű településeket, a fejlődésnek bármily fokán álljanak is azok.

A Dráván túli Verőcét 1260-ban nyert kiváltságlevele nem mentette meg attól, hogy 1439-ben ne kerüljön végleg Marczali Imre temesi ispán tulajdonába a kőpalotával s az előtte szedni szokott vámmal, valamint a királyi, ill. királynéi házakkal együtt.⁴⁶⁵ A város zálogjoga már Zsigmond intézkedéséből Marczalié és testvéréé volt s Albert adománya csak a zárópontot jelentette életében. Sáros mezőváros számára ugyancsak Albert intézkedése, hogy Perényi Jánosnak adta, már nem hozott változást,⁴⁶⁶ mivel ez az egykori ispáni székhely régtől fogva, amióta fejlődésében megakadt, a hasonló nevű vár tartozéka volt s ennek sorsában osztozott. Két más esetben viszont, mivel a királyi várakat mint túlságosan nagy uradalmakat nem sikerült a főuraknak magánbirtokukká tenniök, a mezővárosok azoktól elszakítatva kerültek földesúri hatalom alá. A pozsonyi várhoz tartozó Moson megyei Oroszvárt és Pozsony megyei Somorját 1439-ben még csak zálog címén juttatta Albert maguknak az ispánoknak, Rozgonyi Istvánnak és Györgynek a kezére 4000 aranyforintos követelésük biztosítékául,⁴⁶⁷ Mohit ellenben, Diósgyórtól elválasztva, Erzsébet királyné 1440-ben Rozgonyi Jánosnak végleges tulajdonául rendelte. Mivel a következő évben a királyné kénytelen volt megismételni a mezőváros lakóihoz küldött, földesuruk iránti engedelmességre intő parancsát,⁴⁶⁸ bizonyosnak látszik, hogy a polgárok csak a kényszer hatása alatt törődtek bele a közvetlen királyi jogkör alóli kikerülésükbe.

A helyzet nem javult Ulászló alatt. Mit sem jelentett, hogy a nyugati határszélen, kedvező földrajzi és gazdasági adottságok közt élő Kőszeg, amelynek adója 1328-ban megegyezett Sopronéval, 1441-ben megszabadult földesurától, Garai Lászlótól, amidőn Ulászló elkobozta ennek birtokait. Szó sem volt arról, mintha a király magának tarthatta volna meg a várost, megnyitva előtte a felemelkedés és szabadság útját. Alig adta ki ugyanis elkobzó rendeletét, ketten is bejelentették Kőszegre igényüket. Pálóczy Simon lovászmester és Guti Ország Mihály kincstartó közt nehéz lett volna Ulászlónak választania s ezért megosztotta köztük a várat, a várost és az egész uradalmat. Mindkét főúr jól járt, ez kétségtelen, a polgárok hangulatára azonban következtethetünk a királyi rendeletből, amely erélyes hangon, fej- és jószágvesztéssel fenyegetve, követelt tőlük engedelmisséget.⁴⁶⁹

A várnai csata valósággal megnyitotta a zsilipeket a főuri önkény előtt. Most már nemcsak régi, hanem oly népes és gazdag városokra is rátették kezüket, amelyek függetlenségét korábban soha senki nem vonta kétségbe. A hogyan-ra nem tudunk felelni. Minden meglepetésszerűen, váratlanul történhetett. Egy-egy szórványos adatból tudjuk csak, hogy melyik város kinek a hatalmába került. 1445-ben legrégebb városunk, Székesfehérvár és a nagy kiterjedésű, népes Szeged Újlaki Miklós birtokában volt.⁴⁷⁰ Az elsőt

⁴⁶⁵ Dl. 13.402.

⁴⁶⁶ Dl. 13.410.

⁴⁶⁷ Dl. 13.432. és 13.631.

⁴⁶⁸ Dl. 13.576. és 13.654.

⁴⁶⁹ Hazai okmt. VII. k. 462. l. (Dl. 13.617.) és IV. k. 327. l.

⁴⁷⁰ Febr. 27-i rendeletében camerario salium nostrorum in civitate nostra Zegediensi per nos constituto meghagyta, hogy 32 aranyforint értékű söt adjon ki nobili Ladislao de Keer familiari egregii Emerici de Symigio capitanei nostri civitatis Albensis. (Dl. 102.497.)

valószínűleg úgy szerezte meg, hogy egyik familiarisát kapitány gyanánt helyezte élére, a másodikra pedig jogot azon a címen emelhetett, hogy akkor, amidőn a királyi jövedelmi forrásokon megosztottak az országnagyok, neki a szegedi sókamara jutott. Ugyancsak Újlaki kezébe került az egykori királyi székhely, Visegrád, amelynek épületein még mindig megcsillant az udvartartás fénye, valamint a testvérváros, a Duna túlsó partján fekvő Maros is.⁴⁷¹ Hunyadinak nem volt módjában gátat emelni az áradat elé. Sőt párthívei követelésére meg kellett csonkítania a gondjaira bízott királyi birtokállományt. 1447-i intézkedése, amellyel az Abauj megyei Telkibányát — Frigyes ellen teljesített hadiszolgálatok jutalmául — a Rozgonyiaknak adta,⁴⁷² nem egyszerűen egy mezőváros, hanem az ún. felsőmagyarországi bányavárosok csoportja egyik jelentős tagjának a központi hatalom alóli kiesését vonta maga után.

Abban a vonatkozásban, hogy Hunyadi kormányzósága alatt a polgárság számára nem tárult fel a felemelkedés útja, a legnagyobb akadályt az jelentette, hogy neki mint nagybirtokosnak az érdekei nem voltak azonosak a polgárság törekvéseivel. Látható ez a városok harmadik csoportjával szemben tanúsított magatartásából. Azokkal a városokkal kapcsolatosan, amelyeket múltjuk és jövőjük egyaránt arra készítette, hogy pótolják a polgárság sorai-ban Giskra fellépésével támadt hiányt. Közülök Nagybányát értelepeinek gazdagsága és pénzverő kamarája Körmöcbánya mellé helyezte, Szatmárt és a szomszédos Németit kiváltságlevelének korai eredete emelte ki, Debrecennek pedig természetes forrásokból merítő ipara, valamint élénk kereskedelme ígért felvirágzást. Mindezeknek a fejlődését megakasztotta, hogy a szerb fejedelmi család birtokába kerültek és helyzetükön mit sem javított, hogy Hunyadi lett a tulajdonosuk. A földesúri hatalom, még ha a kormányzó gyakorolja is, nem előnyös a városokra. Hunyadi védte a szabad királyi városok függetlenségét, de csak azokét, amelyek királyi joghatóság alatt maradtak. A sajátjaival úgy bánt, mint bármely más főúr. Ő nem, csak fia volt arra képes, hogy családi vagyonát koronabirtokká változtassa. Mátyás tehát Besztercének visszaadta függetlenségét, részben azért is, hogy szabaduljon a danaida ajándéktól, amelyet Hunyadinak Cilleiek azért juttattak 1453-ban, hogy éket verjenek közéje és az erdélyi szászság közé,⁴⁷³ Debrecen számára pedig biztosította, egyidejűleg eltiltva officialisait a beavatkozástól, hogy pereit a tárnokmester vagy tanácskérés végett Buda város elé terjesztheti.⁴⁷⁴

Hunyadi magatartását szemlélve nem csodálkozhatunk, hogy az egyházi földesúri hatalom alatt élő városok közül egyetlenegy sem tudta magát felszabadítani. Várad, bármily látogatottak voltak városai, püspöki, káptalani, préposti részekre szabdaltan, megbénultan élt, Győrött pedig, bár ott a század elején még volt királyi város, ez ahelyett, hogy kezébe ragadná az egész település irányítását, elsorvadt és 1447-ben beleolvadt az egyházi városba.⁴⁷⁵

Tagadhatatlanul lehangoló, hogy Hunyadi kormányzósága alatt sem nyílt több alkalom a városok fejlesztését szem előtt tartó politika kibontakozására, mint a megelőző és követő néhány évben, a stagnálás azonban jól

⁴⁷¹ 1452. ápr. 10-én Újlaki Maros, Visegrád opidum-okban és más birtokain tartózkodó polgárokat, népeket és jobbágyokat említ. (Dl. 14.540.)

⁴⁷² Dl. 14.062.

⁴⁷³ *Elekes*, i. m. 417. l.

⁴⁷⁴ *Iványi*: Debrecen és a budai jog 9. l.

⁴⁷⁵ *Székely Gy.*: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. (A mezővárosi fejlődés.) Bpest, 1953. 168. l.

érzékelteti a nagybirtok erejét és ugyanakkor a polgárság kialakulásának, megerősödésének útjában álló akadályokat.

Hunyadi, ha nem is volt módjában elhatározó lépést tenni, oly pártfogást, amilyenben az uralkodók régtől fogva részesítették a jobbágyfalvak tömegéből a mezővárosi színvonal elérésére törekvő településeket, szintén biztosított. Támogatása természetesen csak közvetett lehetett. Nem a földesurak akarata ellenére, hanem kívánságára, kérésére adott vásártartási felhatalmazást,⁴⁷⁶ azaz csak akkor nyújtotta ki segítő kezét a jobbágyfalv felé, amidőn ez már saját erejéből, a helyi, pillanatnyi kedvező körülményeket megragadva, megvásárolta magának a földesúr jóindulatát és engedélyét a szabadabb élethez. Ugyancsak közvetve, mint a jog és igazság őre lépett fel egy valamikor független város védelmében. Ez a magatartása azonkívül, hogy beragyogja a humánus érzelmek, az előrelátó államférfire is jellemző.

Mivel az anarchia korában a felek gyakran nem szemtől-szembe állanak egymással, Vasvár esete sem egyszerű. Ez a XV. század elején még királyi város, lakossága pedig azon városrész felszabadítása s magához csatolása érdekében küzd, amelyet a vasvári káptalan a sajátjának tekint s amelynek lakóit ugyanő jobbágyainak nevezi. 1448-ban már emléke sem él ennek a függetlenségnek, mivel az egykori királyi város Zsigmond adományából 25 esztendő óta a Gersei család birtoka.⁴⁷⁷ Az említett évben a város, valamint a káptalani rész lakói, továbbá Gerse és Szentmihályfalva jobbágyai rátörve a megye bírói székére, amidőn ott a két alispán, a szolgabírák és az összegyűlt nemesek éppen ítéleztek, ezeket megverték, megsebesítették és szétkergették. Rendkívüli esemény volt a mezővárosi polgároknak és jobbágyoknak ez az összefogása, fegyveres felkelése, rendkívül szigorú ítéletet hozott a megye universitasa, azaz a közgyűlésen összejött egész nemessége is. Mindenekelőtt tisztázni óhajtották, hogy a felkelők nem a földesurak, Gersei László és Pető ösztönzésére jártak-e el s ezért ezeket százötvened magukkal ún. tisztítóeskü letételére kötelezte. Oly biztosra vette azonban, hogy nem ők állottak a háttérben, hogy mindjárt ki is mondta drákói ítéletét: A földesurak kötelesek Vasvárról és a másik két faluból 16 név szerint felsorolt lakost — köztük egy diákot — átadni a megye két ispánjának a kezébe, továbbá ugyanezt tenni másik 16 jobbággal, akiket majd a most kiszolgáltattak mint cinkosaikat meg fognak nevezni, de köteles a káptalan is tíz kijelölt jobbágyát átadni. Az ispánok azután jogosultak a kezükbe került 42 férfit tetszésük szerint megbüntetni, felnégyelni, leöletni. A megye számolt azzal, hogy a földesurak ily sok munkaerő legyilkolásához nem fognak hozzájárulni s ezért vonakodásuk esetére ítéletének további részében birtokaik, mindkét Vasvár város lefoglalásával fenyegette meg őket.⁴⁷⁸

Az ügyről fennmaradt oklevelek homályban hagyják a leglényegesebb mozzanatot: mi robbantotta ki a felkelést. A megye legszívesebben a Gersei családra hárította volna az ódiomot, s ezért azt firtatta, hogy nem Telekesi István vezette-e a jobbágyokat. Ez a Telekesi 12 év előtti, amidőn Gersei állott Vas megye élén, alispán, tehát annak familiarisa volt⁴⁷⁹ s így az eset az egykori ispán s a mostaniak, um. Szécsi János és Rozgonyi János közti éppen

⁴⁷⁶ *Hajnal*, i. m. Levéltári Közlemények I. (1923) 111. l., Sztáray oklt. I. k. 413. l.

⁴⁷⁷ Dl. 92.613. — 1438-ban Albert megerősítette a Gerseiakat a város birtokában. (*Fejér*, XI. k. 99. l.)

⁴⁷⁸ Dl. 93.102.

⁴⁷⁹ Dl. 92.856.

nem szokatlan perpatvar elfajzásának lett volna tekinthető. Ez a feltevés, tekintve az eset súlyos voltát, eleve sem valószínű, a káptalani Vasvár lakóinak részvétele az akcióban pedig a leghatározottabban ellene szól. Azt hisszük, hogy az egykor független királyi város lakói fordultak vad szenvedéllyel a megyei urak ellen, magukhoz csatolva a szomszéd utcában, negyedben lakó káptalani jobbágyokat is. Feltevésünket megerősíti, hogy Gersei Pető is aznap, amidőn a megye ítélete elhangzott, az események friss benyomása alatt teljes mértékben helyeselte a bosszúállást és testvérével együtt csak akkor tiltakozott ellene, amidőn rájöttek, mily nagy kár fogja őket érni a végrehajtás során.⁴⁸⁰

Bármilyen volt is az eset kiinduló pontja, az ügy, amidőn a megyei ítélet után két hétre Hunyadi elé került, így festett: A megyei hatóság súlyos bántalmazása miatt oly kollektív büntetés fenyegeti egy valamikor független, királyi város lakóit, hogy azt még jelenlegi földesurai is túlzottnak tartják. Hunyadi úgy döntött, ahogyan az utókor emlékében élő egyéniségétől várjuk: megsemmisítette a megye ítéletét.⁴⁸¹ Ne hallgassuk el, hogy a kormányzó az ügygel a Gersei család előadásából ismerkedett meg s határozata, amellyel hatálytalanította Vasvárnak Szécsi és Rozgonyi általi lefoglalását, majd parancsai, amelyekben, útban Rigómező felé, megismételte azt,⁴⁸² a földesúr javát szolgálták. De nem egyedül az övékét, a polgárokét pedig nem csupán közvetve. Úgy rendelkezett ugyanis, hogy a megyének azonkívül, hogy a lefoglalt birtokokat köteles visszaadni, elégtételt kell szereznie a Gerseieknek és „jobbágyaiknak” is az elszenvedett károkért. Intézkedésének jelentőségét akkor értjük meg, ha melléje helyezük az országnagyok október 27-i bírói parancsát, amelyet szintén a Gerseiek eszközöltek ki. Az országos tanács csak a birtokok lefoglalását hatálytalanította, arra ellenben nem gondolt, hogy a vasváriaknak elégtételt adasson.⁴⁸³ Forma szerint Hunyadi a vasváriakat jobbágyoknak nevezte, lényegében azonban úgy bánt velük, mintha polgárok lennének. Szó és érzelem nála még különböztek. Fiára várt, hogy a kettőt azonosítsa és megkísérelje a különböző gyökérszálakból sarjadt félig jobbágy, félig polgár jellegű alakulatokat egységes polgársággá összekovácsolni.

Addig, amíg Mátyás nagy próbálkozása kibontakozott, a köznemesség, tehát az a társadalmi rend, amely — főleg a kancellárián keresztül — a politikai közvéleményt Magyarországon megfogalmazta, a polgárság életének elsősorban árnyoldalait láthatta. Leginkább az a tapasztalat hathatott reá elcsüggesztően, hogy északi kereskedő- és bányavárosaink túlnyomó részének

⁴⁸⁰ Az ítéletet a megye aug. 12-én hozta meg. Ugyanezen a napon megbízásából négy nemes felkereste Gersei Petőt s közölte vele a *super facto gwerrarum* hozott határozatot, mire ez kijelentette, hogy *ipse et adhuc pater suus universa facta nostra nobiscum tenuissent et teneret etiam de presenti et esset contentus et contentaretur super universis nostris conclusionibus*. A nyilatkozatot a megye aug. 26-án foglalta írásba (Dl. 93.104.), azon a napon, amelyen Gersei László és Pető a vasvári káptalan előtt tiltakoztak Szécsi és Rozgonyi eljárása ellen. (Dl. 93.103.)

⁴⁸¹ Aug. 26-án az erdélyi Várhelyről Vas megyéhez intézett utasításában: *huiusmodi iudiciariam conclusionem... revocandam duximus et retractandam, ymmo revocamus, invalidamus et retractamus*. (Dl. 93.105.)

⁴⁸² Szept. 19-én *in vado Danubii prope villam Zabaticza*, másnap *in vado Kewy* kelt utasításai: Dl. 93.121. és 93.122.

⁴⁸³ Dl. 93.124. Az országos tanács egyébként a megye eljárását azért kifogásolta, mert *antiqua et approbata regni nostri consuetudine requirente comites parochiales iura possessionaria quorumcumque nobilium, nisi tales per iudices ordinarios prius sententiat vel in aliquo grandi crimine manifeste deprehensi fuerint, occupandi non habeant facultatem*.

adójából, sőt gazdasági tevékenységéből éppen akkor alig van valami haszna az országnak, amidőn az ő hőse a határokon kívül próbálja feltartóztatni a hódító áradatot. Hunyadi természetszerűleg tudta, mily veszteséget jelent a városoknak Giskra alá tartozása. Meg-megújuló kísérletei, hogy vagy fegyveres erővel, vagy tárgyalásokkal megtörje vagy legalább gyengítse Giskra uralmát, erről tanúskodnak. Vajon merész volna a feltevés, hogy a köznemesség képviselői nem vették volna észre a városok elmaradásából származó hátrányokat s a következmények mérlegelése nem befolyásolta volna — a jövőre kihatólag — kedvezőtlenül magatartásukat a polgársággal szemben? Éppen mert az 1440-es években a városoknak az a csoportja, amelynek lakossága a legközelebb állott a polgárság fogalmához, nem járult erejéhez mérten az ország nagy erőfeszítéseéhez, a kibontakozó negyedik rend nem számíthatott a Habsburg-ellenes köznemesség rokonszenvére. A polgárság kívül maradt az „ország”. Nem véglegesen, ez kétségtelen, azonban súlyos következményekkel fenyegetően, mivel a rendi fejlődés éppen kezdeti, a jövőt elhatározóan befolyásoló szakaszát élte.

Egyelőre a köznemesség érzelmileg nem fordult el a városoktól. Ellenkezőleg, bár hiányoztak a reális keretek az ő, a polgárság és a központi hatalom együttműködéséhez, hiszen ezeket még kellett teremteni, a maga részéről megnyerő szavakkal igyekezett elsimítani az ellentéteket. Tehát nemcsak tartózkodott a korholó megjegyzésektől, hanem lelkesítő buzdításokkal és dicséretekkel fordult a városok felé, ha úgy látta, hogy azok állásfoglalása az állam, valamennyiük közös érdekét szolgálja. Bár már Mátyás trónralépte utáni időből származnak a megnyilatkozások, amelyekre hivatkozhatunk, a megelőző évek hangulatát is jellemzik azok. Növeli értéküket, hogy egy polgár adott róluk hírt, akinek éppen az volt a feladata, hogy hű értesítéseket küldjön a királyi udvarban történekről. Budai György diák 1458. március 21-i leveléből tehát a valóságot szépítgetés nélkül ismerhették meg a pozsonyiak: „Itt Budán öreg és fiatal dicsér benneteket hűségtek miatt, amelyet Magyarország és a szentkorona iránt régtől fogva tanúsítottatok még saját károtok és veszedelmetek árán is.”⁴⁸⁴ Hasonlóképpen ugyanannak 1459. szeptember 16-i tanácsából, hogy jó volna két tekintélyes emberüket felküldeniök, már csak azért is, „mert a felső részek városaiból ketten vagy hárman állandóan itt vannak s ezeket az urak szívesen látják, sőt jóindulatú kedvezésben részesítik”.⁴⁸⁵ A hangulat, amely a két levélben tükröződik, arról tanúskodik, hogy a polgárság és a nemesség közt, bármily eredendő ellentét választja el őket, ekkor még lehetséges megértés és együttműködés, ha mindkét fél átadja magát — elkopott szóval élve — hazafias érzelmeinek.

A nagy erőfeszítések, amelyeket a török távoltartására és az ország védelme érdekében a társadalomnak Hunyadi vezetése alatt tömörült része tett, nem maradhatott hatástalan még azok előtt sem, akik nem látták közvetlenül fenyegetőnek a veszedelmet. Hunyadi szimbólummá lett és a lelkesedés személye, valamint az általa képviselt ügy iránt alkalmas volt érzelmi egységet teremteni hívei és a városok közt. Mily mértékben, azt kiolvashatjuk Buda városának ugyancsak Pozsonyhoz 1448. december 30-án intézett sorai-

⁴⁸⁴ Hic Bude laudant vos senes et iuvenes propter fidelitatem, quam regno Hungarie et sacre corone regie ab antiquo exhibuistis etiam cum dampnis et periculis vestris. (Dl. 44.860.)

⁴⁸⁵ Quia de civitate partium superiorum quasi semper duo et tres hic existunt et libenter vident eos domini et cum favore tractant. (Dl. 44.925.)

ból. A rossz latinsággal írott s viszonylag hosszú levél egyetlen örömhírt közöl: Hunyadi él, már Szegeden van,⁴⁸⁶ de ezt oly elragadtatott hangon, oly őszinte lelkesedéssel mondja, hogy bizonyosra vehetjük: nemcsak az író, hanem az is, akihez a levél szól, egy és ugyanazt a hitet vallja. Ez az érzelmi közösség arról tanúskodik, hogy a polgárság és a nemesség viszonya nem volt még reménytelenül elromolva, sőt alkalmas volt áthidalni azt az időbeli távolságot, amikor erős és céltudatos központi hatalom irányítása alatt reális, érdekeik azonosulásán alapuló együttműködésük kialakulhat.

VIII

Áttekintésünk szerint az országgyűlések állandósulása annak a fejlődésnek az eredménye, amely főleg a köznemességet, de részben a polgárságot is a nagybirtokosok mellé az ország sorsáért felelős tényezők közé felemelte. Kétségtelen, hogy a király és a két rend érdekeinek találkozása közrejátszott az eredmény kibontakozásában. Az előbbinek érdeke volt megakadályozni a nemességnek hűbérurak hatalma alá kerülését és megtartani a még kezében maradt városokat, mindkét rendnek pedig érdeke volt, hogy a király legyen számukra az államhatalom megtestesítője, aki az egész állam erejével tud nekik védelmet biztosítani a külső ellenséggel szemben, a belső béke fenntartásával, a nagyúri zabolátlanság megfékezésével pedig a mindennapi életet elviselhetővé tenni. Ily erős királyság lényegéhez hozzátartozik, hogy az uralkodó rendelkezék az országnak az állam által igénybe vehető anyagi erőforrásaival, biztosítsa a bíróságok működését, őt illesse a külpolitika irányítása és erős haderő várja parancsait. Egyszóval: a király kezében legyen a központi irányítás. Ily hatalmat Magyarországon nem kellett a semmiből, új alapokon megteremteni. Az állam területi és szervezeti s ennek megfelelően ideológiai egysége a XV. század elején töretlen volt. A feladat, amelynek megoldása békés viszonyok közt Hunyadi korára várt, egyszerűbb: az egység megőrzése a nagybirtok önállósulási tendenciáival szemben. Egyszerűbb, de mégsem könnyű, mert meg kellett változtatni a király és a nagybirtok együttműködésén alapuló, lényegében XIV. századi jellegű kormányzati rendszert és helyébe olyat állítani, amely megfelel a köznemesség és a polgárság előtérbe lépésével kialakuló új viszonyoknak.

Megnehezítette a feladat elvégzését az a körülmény, hogy a fejlődés nem volt zavartalan. A külpolitikai helyzet megromlása, az élet-halál harc, amelyet a magyar állam széttörésére készülő török világbirodalommal meg kellett vívni, azt kívánta, sőt követelte, hogy a védelem érdeke minden más felett érvényesüljön. Gyors intézkedések voltak szükségesek, olyanok, amelyek a pillanatnyilag rendelkezésre álló erőket azonnal sorompóba állíthatták. Egy ma előteremthető bandérium vagy behajtható adó értékesebbnek látszott, mint kétszeresük, ha arra csak holnap lehet számítani. Ezzel a reform gondolata szükségképpen háttérbe szorult, a társadalomnak eddig is irányító tényezői pedig megbecsüléshez jutottak. Elsorvadás helyett konzerválódtak, sőt új feladatok végzésére nyertek ösztönzést. Amint a városokban a patríciusok megtartották vezető szerepüket s azt nem adták át a kézműves céheknek, ugyanúgy, sokkal nagyobb méretekben, kihatásaiban pedig talán még végzetesebben a nagybirtokosok megőrizhették uralkodó helyzetüket. Ők rendelkeztek ugyanis azzal a vagyonnal és szervezettel, amelyhez a királynak szük-

⁴⁸⁶ *Knauz*, i. m. 86. l.

ség esetén a legkönnyebben és leggyorsabban lehetett folyamodnia. Igaz, mindenkor súlyos árat fizetve, azonban a veszély pillanatában úgy tűnt fel, hogy támogatásuk megér minden utólagos áldozatot. Még a köznemesség politikai érvényesüléséhez is, bár ez megfelelt a fejlődés irányának, alapot szintén a végveszély elhárításából vállalt szerepe adott. Ha egyszer az ő sorai-ból toborzódott a még mindig csatadöntő nehéz lovasság, a közéletben szóhoz kellett jutnia.

A társadalmi fejlődés megtorpanása, bármily különös, kedvező eredményt is hozott. Mivel a nagybirtoktól lehetett várni a legközvetlenebb segítséget a törökkel szemben az állam, sőt a nép megmentésére, a közvélemény szükségképpen helyeselte, hogy az a főúr, aki Európát elkápráztató győzelmeket aratva vette ki részét a heroikus munkából, nagybirtokokat szerezzen. Jogosnak tűnt fel, hogy óriási uradalmak birtokosa legyen az, aki gyors ütemben halmozódó vagyonát, folyton növekvő katonai erejét egyre nagyobb méretekben kész a török elleni háború céljaira fordítani. Hunyadi, gazdasági és politikai hatalmát kiépítve, természetszerűleg ugyanazokat az eszközöket használta fel, amelyeket nagybirtokos elődei és kortársai alkalmaztak. Éppen ezért túlzottnak tartjuk a loyaltást, amellyel történetírásunk mellőzte oly kérdések megválaszolását, hogy miként szerezte meg Brankovics Györgynek az uradalmait, vagy miként jutott a pozsonyi várnak a birtokába.

A kezében összpontosult vagyont Hunyadi úgy kezelte s hatalmát oly familiarisi szervezet segítségével gyakorolta, mint kortársai. Birtokai és uradalmi ügyeinek intézését tehát officialisaira bízta, de familiarisai közül kerültek ki azok a várnagyok és kapitányok is, akiket a kormányzói hatalmából kezébe jutott várak és városok élére állított⁴⁸⁷ s ugyancsak familiarisaira bízta a megüresedett egyházi javadalmak, mint 1448-ban a kalocsai érsekség jövedelmeinek lefoglalását, ezeknek az állam céljaira való felhasználását.⁴⁸⁸ Feltűnő, hogy két familiarisa, akik nagy szerepet vittek pénzügyei intézésében, megelőzőleg a ragusai származású Thallóczy Matkó bánt szolgálták. Az egyike, Dóczy Mihály a *lucrum camerae* és az adó beszedésének az ellenőrzésénél tevékenykedett, a másik, név szerint Paduai Bernellys Péter fia János — latinosan *Johannespetri*, olaszosan *Soampero* — neki is, mint Thallóczyinak kincstárnoka volt.⁴⁸⁹ Olasz sókamarsait feltehetőleg szintén a bán szolgálatából vette át. A Firenzéből származó három Manini testvér — Odoardus, Pape és Angello — esetében Losonczi Dezső erdélyi vajdának Thallóczyhoz intézett 1440-i ajánlólevelével ezt igazolni is tudjuk.⁴⁹⁰ Nagyon valószínű ezek alapján, hogy Hunyadi a Thallóczy által kialakított s a gyakorlatban bevált familiarisi szervezetre bízta az állami jövedelmi források kezelését. Bár nincs reá bizonyítékunk, feltehetjük, hogy ezek az olaszok nemcsak pénzügyekhez értő szakemberek, megfizetett alkalmazottak, hanem egy személyben vállalkozók is voltak.

⁴⁸⁷ Soós György pozsonyi várnagyságára és Temesközi Bálint, Szilvai Miklós nagyszombati kapitányságára vonatkozólag az adatokat l. a 347. és 445. jegyzetekben.

⁴⁸⁸ Zichy okmt. IX. k. 200. l.

⁴⁸⁹ *Teleki*, X. k. 87. és 153. l. Bernellys, akit Hunyadi 1450-ben *tesaurarius* et familiaris *noster*-nek nevezett (Dl. 67.435), több sókamarsának az ispánja is volt. Mivel az elszámolás alkalmával 5000 aranyforinttal adósa maradt Hunyadinak, tartozása fejében birtokát, Kecskemét mezővárost fiai és özvegye kénytelenek voltak 1456-ban átengedni Hunyadi Lászlónak és Mátyásnak. (Dl. 68.647.)

⁴⁹⁰ A vajda szerint Pape, aki a bánt fel fogja keresni, in *singulis factis vestris unacum suis fratribus fideliter famulavit*. (Dl. 55.213.) A három olaszt, mint már említettük, Hunyadi 1450-ben megnemesítette. (Vö. a 391. jegyzettel.)

Bernellysről maga Thallóczi elismerte 1440-ben, hogy nemesak „szolgált” őt, hanem Paduából magával hozott 5000 aranyforintot is rendelkezésére bocsátott. Lehet, hogy az összeg biztosítéknak számított, de ebben az esetben sem cáfolja a feltevést, hogy a Thallóczi szolgálatában tevékenykedő olaszok nemesak szakértelmüket, hanem pénzüket is befektették szolgálatukba, s ezt, a maguk számára, üzletnek tekintették. De akár a szokásos familiarisi megbízásból, akár mint üzletfelek működtek Hunyadi olaszai, alkalmaztatásuk semmiképpen sem különbözött a szokásostól. Ugyanezt elmondhatjuk végül állandóan fegyverben tartott haderejével kapcsolatban is. Vitézeit az a familiarisi kötelék fűzte hozzá, amely a legtovább őrizte meg a lovagi hűség jegyeit. Kamonyai Simon, aki a szentimrei csatában felcserélte vele fegyverzetét, hogy így elterelje a magyar sereg vezérééről a török figyelmét, önként vállalt halálával ennek a még élő hűségnek a szimbóluma. Hivatkozhatunk azonban prózaibb bizonyítékra is: Ulászló adománylevelére, amelyet a király a téli hadjárat alkalmával, Szerbiában Hunyadi „nagyobb bandériumának” három kapitánya javára bocsátott ki.⁴⁹¹ Egyikük, a Bihar megyei Toldi László két évvel korábban másodmagával, az előbb említett Manini Papeval együtt Hunyadi szalárdi sókamarása, két évvel később pedig debreceni officialisa volt⁴⁹² s így familiarisi kapcsolata vitathatatlan.

A szervezet, amelyen Hunyadi hatalma nyugodott, nem különbözött Cilleiétől vagy Újlakiétól. Egy ponton azonban messze túlment Hunyadi, maga mögött hagyva valamennyi kortársát. A számára legotthonosabb területen, a hadsereg szervezésénél zsoldosok szokatlan méretű alkalmazásával, legfőbbképpen pedig a parasztság tömegeinek megnyerésével és hadba vetésével merészen új utakra tért.⁴⁹³ Az állam érdeke azt kívánta, hogy ugyanilyen elhathatózó lépést tegyen a kormányzás terén és ennek jellegét módosítva oly szervezetet alakítson ki, amely a nagybirtok mellett — esetleg helyett — a köznemességet és a polgárságot védelmezi. Korántsem volt szükség valami hirtelen fordulatra. A fejlődés a jelzett irányban már Zsigmond alatt megkezdődött.

A régi rendszerben, a XV. század elején az ország központja az a királyi tanács, amelynek tagja, minden formalitás nélkül, valamennyi számottevő nagybirtokos. Nehézkes szervezet, telve egymással versengő nagyurakkal s amellettt időnként nagy létszámú is. Alkalmas szintér a vitatkozók számára, de a kormányzás egységét és folyamatosságát örökké felborítással fenyegeti. Közben, ahogy múlnak az évtizedek és az élet egyre sokrétűbb lesz, az elintézésre váró ügyek megszorodnak és gyors határozatokat igényelnek. A nemesség és a városok problémáiknak a nagybirtoktól független és közvetlen elintézése után vágyakoznak. A királynak, éppen mert érdekeik közösek, napról napra foglalkoznia kell velük. Szüksége van tehát olyan tanácsadókra és munkatársakra, akik nem nagybirtokosok s így nem a főúri érdekek szerint nézik a világot. Tanult embereknek kell lenniök és tehetségeseknek, hogy segíteni tudják urukat a nagybirtokosok nyomasztó hatalmával szemben. A változásnak, amelyen a királyi tanács Zsigmond idejében átment, az a lényege, hogy magában a tanácsban a király személye körül kezdett egy olyan kis csoport kialakulni, amelynek tagjai nem nagyurak, hanem kormányzati szak-

⁴⁹¹ Esztergomi primási világi lt. Lad. T. nr. 52.

⁴⁹² Dl. 55.262., Zichy okmt. IX. k. 108. l.

⁴⁹³ Működésének ezt a részét behatóan ismerteti Elekes idézett munkája.

emberek és diplomaták. A király mellett mindig voltak diplomáciai megbízások elvégzésére alkalmas hívei, akik egyszersmind a kormányzati teendők ellátásában is segítettek, ezek — a kancellárok — a tanácsnak is tagjai, befolyásuk mindenkor jelentős, azonban vagy csak átmeneti állomás volt számukra a kancellárság vagy — ami még rosszabb — tisztségüket maguk is feudális hatalmuk tartozékának tekintették. Annak nyomaira, hogy a kancelláriából kiindulólág a tanácsban egy kisebb, kormányzati munkát végző csoport különüljön el, Zsigmond uralmának utolsó két évtizedében bukkanunk.

Zsigmondnak mint magyar királynak két kancellárja volt. Az egyik, a főkancellár azt a nagy pecsétet őrizte, amelyet a kiváltságlevelekre szoktak reá függeszteni, a másik, a titkos kancellár a titkos pecséttel az uralkodó közvetlen, pillanatnyi elhatározásait, rendelkezéseit erősítette meg. Mindkét kancellár a király legbizalmasabb munkatársa és tanácsadója. Főfeladatuk ugyanis a kormányzásban való részvétel, nem pedig annak figyelemmel kísérése, hogy a kiadott utasítások milyen módon nyernek írásos formát. Az oklevelek megfogalmazása, ellenőrzése a jegyzők és az alkancellárok feladata, amit azonban nem szabad úgy értenünk, mintha az utóbbiak nem vettek volna maguk is részt a királyi tanácsban és a kormányzás irányításában. Volt a nagyobb és a titkos kancellária mellett még egy harmadik is, amely szintén a király nevében adta ki okleveleit, azonban az uralkodótól teljesen függetlenül. Ez a főkancellárral az élén mindazon igazságszolgáltatási ügyekben intézkedett, amelyek az ún. királyi különös jelenlét bírósága előtt kerültek tárgyalásra és eldöntésre. Ennek a bíróságnak a főkancellár maga is csak névleg volt vezetője. Helyettese gyanánt familiarisa, egy jogász szakember tevékenykedett a király nevében.⁴⁹⁴ A titkos kancellár munkakörébe szintén tartoztak peres ügyek. Azok, amelyeket a király személyesen kívánt eldönteni s tárgyalásukon a XIV. század végén még valóban részt is vett, amint azonban számuk megnövekedett, elintézésüket kénytelen volt elhárítani magától. Miután a királyi titkos kancellárjára ruházta a személyes jelenléte elé terjesztett pereket, már csak egyetlen lépés volt hátra, hogy formailag is megalakuljon — a nádor, az országbíró és a különös jelenlét mellett — a negyedik kúriai bíróság. Erre Zsigmond uralkodásának legvégén került sor. A közvetlen indítékot az 1435-i igazságszolgáltatási reform adta meg azzal, hogy az újabb hatalmaskodások elkövetőit — a nádor és az országbíró mellett — a király személyes jelenléte elé idéztette meg.⁴⁹⁵ A titkos alkancellárnak ettől fogva Magyarországon kellett tartózkodnia s a királyt nem kísérhette külföldi útjain, lévén az általános jogszokás, hogy a peres felek az ország határain túlra nem idézhetők meg.

A nagyobb és a titkos kancellária vezetését Zsigmond 1423-ban Albeni János zágrábi püspök kezében egyesítette, aki 1421-től már főkancellárja, 1423-tól német birodalmi, sőt cseh királyi kancellárja is volt⁴⁹⁶ s mindezen felül a királyné korlátnok.⁴⁹⁷ A tisztségeknek egy személyre ruházása több

⁴⁹⁴ *Kumorovitz B. L.*: A specialis praesentia regia pecséthasználatára Zsigmond korában. Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. Bpest, 1937. 426. sköv. l.

⁴⁹⁵ 1435. évi II. decretum 4. art. Az intézkedés fontosságát helyesen emeli ki *Hajnik* (Bírósági szervezet 38. l.), hozzá fűzött következtetései azonban tévesek.

⁴⁹⁶ *Szilágyi L.*: A német birodalom és Magyarország személyes uniója 1410–1439. A Gróf Klebelsberg Kuno magyar történetkutató intézet évkönyve. IV. (1934) 168. sköv. l.

⁴⁹⁷ 1423. máj. 6-án így nevezi magát: Iohannes dei et apostolice sedis gratia episcopus ecclesie Zagrabienensis sacri Romani imperii necnon regie et reginalis maiestatum sumpmus et secretarius cancellarius. (DL. 34.059.)

volt a legnagyobb bizalom jelenél. Zsigmond ily módon juttatta nagyobb szerephez az alkancellárokat s tette őket kancellári familiarisokból a tanácsban a kancellár szinte egyenrangú társaivá. A birodalmi alkancellár, Schlick Gáspár későbbi politikai szereplése éppen úgy mutatja intézkedésének helyességét, mint Albeni nagyobb és titkos kancelláriai helyettesének, Gathalóci Mátyásnak rátermettsége. Ez ugyanis Albeni halálakor, 1433-ban egykori urának örökébe lépett s most már ő lett a magyar főkancellár, ugyanakkor azonban megmaradt titkos alkancellárnak.

Főleg Zsigmond külföldi tartózkodásának idejében vehető észre, mennyire átalakult a körülötte levő tanács. Hiányzanak belőle a fő országos méltóságok viselői, mint a nádor, országbíró vagy tárnokmester, a bánok és a vajdák, hiányzanak azok az urak, akiket csak nagy vagyonuk jogosít a királyi udvarban tartózkodásra s helyettük köznemesi származásukat találunk; így Guti Ország Mihály kincstartót, Aranyi Istvánt, a királyi jogügyszakból lett nógrádi ispánt, továbbá az egykori magyar alkancellárt, Szentgyörgyi Benedeket, egy volt titkos alkancellárt, Csapi Lászlót, sőt időnkint Uski János budai prépost is, aki a XV. század első éveiben mint titkos kancellár egyházpolitikáját sugalmazta, fel-feltűnik környezetében, pénzügyi szakemberként pedig mellette van külföldi útjain az olasz származású Bajmóci Noffry Lénárd. Főleg Csapinak igen bizalmas munkatárs gyanánti szereplése jelzi a fordulatot. Neki, Pálóci Mátyus és Imre familiarisának, amidőn urainak titkos kancellári működése végetért, ki kellett volna válnia Zsigmond környezetéből. Ehelyett évekig ott látjuk őt vagy minden cím nélkül, vagy mint volt alkancellárt emlegetve, mintha az uralkodó tanácsosa volna. Valóban az is, éppen csak nem nevezik rendszeresen consiliariusnak, bár a tisztség ekkor már nem ismeretlen a magyar kormányzásban.⁴⁹⁸

A király személye körüli kormányzó testületnek a kialakulását döntően segítette elő Zsigmondnak gyakori külföldön tartózkodása. A nagyurak többségét a költséges utazgatások magától adódóan visszatartották, hogy a király mellett legyenek, másokat pedig Zsigmond vicariusi megbízással Magyarországon hagyott, hogy itthon intézzék az ügyeket. A nádor, az esztergomi érsek és a többi egyházi s világi főméltóság hatásköre és tekintélye egyáltalán nem csökkent, szavuk azonban, mivel nem volt módjukban állandóan hallatni, vesztett súlyából. Az új rendelkezéseket ők már készen kapták, azok felvesésébe és kibocsátásába nem folyhattak be. A király és tanácsosai azonos felfogású csoport, döntéseit nem kompromisszumok árán, hanem a realitások és az állam érdekeinek figyelembevételével hozza meg. Vele szemben a nagyurak tömege kisebb jelentőségű. Zsigmond utódja alatt a kancellárok és alkancellárok mellett a tanácsosok, tehát az uralkodói környezetnek, a királyi udvarnak azok a tagjai, akiket az oklevelek ily névvel illetnek, megtartották helyüket. Pl. Szentgyörgyi Benedek székesfehérvári prépost Albertnek is consiliarius maradt, hasonlóképpen Stock János orvos, szepesi prépost.⁴⁹⁹

Mindezek a tanácsosok s velük együtt a kancelláriai vezetők nem tisztviselők még, s nekik jut a legkevésbé eszükbe, hogy ilyenekké legyenek. Valamennyien, kivétel nélkül, felfelé törnek. Vagyon és hatalom után sóvárognak és csillapíthatatlan szenvedéllyel vetik magukat mindkettő után. Birtok,

⁴⁹⁸ Főleg diplomáciai iratokban tűnik fel az elnevezés (pl. 1431-ben: *Fejér*, X/7. k. 329. l.). Udvari lovagjának és tanácsosának nevezi Zsigmond Várdai Miklóst 1437-ben. (Zichy okmt. XII. k. 170. sköv. l.)

⁴⁹⁹ *Házi* I/3. k. 161., 169. l., *Fejér*, X/7. k. 612. l. és XI. k. 271. l.

még több birtok, azután uradalmak megszerzése, beneficium, még több javadalom, azután püspökség, érsekség elnyerése, mindezekkel együtt pénz, vagyon és hatalom, amit a régi módon lehet élvezni és gyakorolni, ez legfőbb vágyuk. De addig a pontig, amíg céljukat elérik, sőt rátermett ember kezében még utána is, jól felhasználhatók. Eszesek, tanultak, műveltek, újonnan feltűnő családok friss sarjai, akik még munkával kénytelenek kiérdemelni érvényesülésüket s ezért tehetségük javát adják az államnak. Forma szerint a királynak, a szentkoronának, de lényegében az államnak, amelynek neve már kezd feltűnedezni, amidőn tolluk a közjó, a béke, a nyugalom szolgálatának szavait papírra veti. Addig, amíg a királyt szolgálják, magától értetődően az erős központi hatalomnak a hívei. Abból, amit fiatal korukban felépítettek, hatalomhoz jutva bizonyára sokat lerombolnak, de egészen még sem semmisíthetik meg életművüket. A kormányzás szemszögéből nézve átmeneti kor gyermekei s az állam fejlődésének is átmeneti korában élnek. De ez a fejlődés a központosítás érvényesülését kívánja s ők, még akaratlanul is, ennek útjából háritják el az akadályokat.

Ulászló oklevelei különös változatról tanúskodnak. Amíg Zsigmond mellett uralkodása utolsó két évtizedében „tanácsos” név nélkül is olyan munkatársak tevékenykedtek, akik egy szakszerűen dolgozó kormányzó-, sőt hivatalnoktestület előfutárjaul tekinthetők, addig Ulászló sűrűn emlegeti consiliarius-ait, ezek azonban egyházi és világi nagyurak. Vajdák, bánok, ispánok, pohárnok- és asztalnokmesterek nevezik magukat a király tanácsosainak, amidőn pecsétjeiket az uralkodó egy-egy fontos oklevelére ráfüggesztik, s éppen ezzel a kezességvállalással tanúsítják, hogy nagyurak, a hatalom birtokosai ők.⁵⁰⁰ A királyi tanács ezzel visszajutott oda, ahol a század elején volt.

V. László uralkodása alatt felújultak Zsigmond és Albert hagyományai. Ismét találkozunk oly tanult, egyetemről hazatért klerikussal a király környezetében, akinek egyedüli munkaköre a tanácsosi tevékenység. Ilyen volt 1453-ban Várdai István, a későbbi titkos kancellár⁵⁰¹ vagy az olasz Simon de Montano esztergomi olvasókanonok, az egyházjog doktora és a római jog licentiatusa, akit a király 1453-ban a pápához küldött követtségbe.⁵⁰² Igen gyakori ez időben a királyi oklevelek kancelláriai jegyzeteiben az utalás a tanácsosok részvételére.⁵⁰³ A király külföldi tartózkodása kedvezett a Zsig-

⁵⁰⁰ *Chmel*, I. k. 64. l. — 1441. ápr. 19-én ugyanazok mint consiliarii domini regis kötelezettséget vállalnak, hogy a király megtartja esküjét, maguk is toto posse et omni consilio ígéretei teljesítésére bírják, ezekkel ellenkező tanácsot pedig nem adnak neki. (Bécsi állami lt. Ung. Urkunden 162. sz. O. L. Filmtár.)

⁵⁰¹ *Dl.* 88.277; *Zichy okmt.* IX. k. 384. l., Károlyi oklt. II. k. 297. l.

⁵⁰² Esztergomi káptalan magán lt. *Lad.* 50. fasc. 1. nr. 10. V. László 1453. jún. 20-án consiliarius nostre maiestatis-nak mondja, ugyanígy 1457. okt. 6-án: *Katona*, i. m. XIII. k. 1210. l. Pápai követtségéről *Lukcsics P.*: XV. századi pápák oklevelei. I–II. k. (Olaszországi magyar oklevéltár. Közrebocsátja a római magyar történeti intézet.) Bpest, 1931–1938. (A továbbiakban: *Lukcsics.*) II. k. 1321–1323. sz. Vö. *Kollányi F.*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 98. sköv. l.

⁵⁰³ 1453: Commissio domini regis ex deliberatione consiliariorum domino Ulrico comite Cilie referente Nicolaus vicecancellarius (*Tóth-Szabó*, i. m. 405. l.), Commissio domini regis ex deliberatione consiliariorum (Pannonh. rendt. III. k. 527. l.), Turóc megyéhez intézett királyi utasításban: ex informatione consiliariorum nostrorum. (Körmöcbánya város lt. *Fons* 36. fasc. 1 nr. 9.) — 1454: Commissio domini regis ex deliberatione consiliariorum (*Dl.* 14.607. és 14.839.), Commissio domini regis ex deliberatione consiliariorum et in consilio facta (Kassa város lt. E. 7. O. L. Filmtár.), az erdélyi szászokhoz intézett királyi utasításban: de consilio consiliariorum nostrorum. (*Katona*, i. m. XIII. k. 980. l.) — 1453-ban Péter kancelláriai prothonotarius is megemlíti a királyi consiliariusokat. (*Iványi*: Bártfa 691. sz.)

mond-kori állapotok visszatérésének, a hagyományok újjáélesztése azonban a titkos kancellár, Vitéz János műve lehet.

A helyzet ekkor gyökeresen más, mint amilyen az 1420-as években volt. A királyi hatalom többé nem szilárd, ily hatalom lényegében szinte nincs is, Vitéz nem az élettapasztalatokban gazdag császárnak, hanem egy gyermeknek a tanácsadója. Neki már nem megtartani, hanem visszaszerezni kell a tekintélyt, amely alig másfél évtized anarchiájában szinte semmivé lett. Van valami megkapó eltökéltségében, hogy mély pontra jutva sem hajlandó a bárókat a királlyal egyenragúaknak elismerni. Amidőn tehát Ragusa azzal a kéréssel fordul V. Lászlóhoz, hogy régi kiváltságait ne csak erősítse meg, hanem a privilégiumra függesztse fel a saját pecsétje mellé az országnagyokét is, elutasítja a kívánságot. Sérti a királyi tekintélyt és méltóságot, fűzi hozzá magyarázatul, hogy társaivá avassa azokat, akik a hatalmától függő dolgokban alattvalói, érvül pedig arra hivatkozik, hogy a korábbi uralkodók sem tettek ily engedményeket.⁵⁰⁴ Valóban, már csak a múlt, a visszaemlékezés az egyedüli támasz, mert a jelen, a Prágában minden kormányzati tevékenységből kirekesztetten élő király számára⁵⁰⁵ annak éppen a fordítottja, ugyannyira, hogy a tényleges állapotokat véve figyelembe, a bárók beleegyezésének elnyerése után következhetnék az ő hozzájárulásának a regisztrálása. Mindezek ellenére mégsem csak elvi jogfenntartást, az öröklött formához való ragaszkodást jelenti Vitéz elutasító válasza. Igényt is fejez az ki a hatalom gyakorlására. Vajon a régi állapotok egyszerű visszaállításának a mezében? A kérdés nem felesleges, mert ezen a ponton dől el, hogy Vitéz csak a kormánykerékre akarja-e kezét rátenni, vagy pedig megértve az idők hívó szavát és az uralom jellegét az új követelményekhez hozzáidomítva reformvagyót vezetett-e magát.

A kérdésre már előljáróban igennel felelhetünk. Válaszunkkal egyszerűen jelezzük, hogy Vitéz próbálkozása, mivel nem egyszerű visszatérés Zsigmond korába, hanem az új helyzethez alkalmazkodva új megoldást keres, nem nélkülözi a tragikus vonást. A hatalmat ugyanis nem ellenségtől, hanem az egykori jóbaráttól és pártfogótól, Hunyaditól kellene visszaszereznie.

Ahhoz, hogy megértsük Hunyadi és Vitéz elhidegülését és megkíséreljük leírni 1454-i összetűzésük körülményeit, egyenkint szemügyre kell vennünk a szálakat, amelyek csomóba bogozódva a kor lényegét rejtik magukban.

A vörös fonál, amelynek útja az összefonódó szálak közt a legkönnyebben figyelhető meg, a titkos kancellária bírói tevékenységének alakulása. Ezt az 1435-i reform után mint titkos alkancellár, Gathalóci Mátyás pécsi püspök irányította, aki ugyanakkor a főkancellári méltóságot is viselte. Az ő vezetése alatt a személyes jelenlét bírósága Zsigmond uralkodásának legvégén már kialakultnak tekinthető. Valóban azt találjuk, hogy Zsigmond 1436-ban Gathalóci, aki ez évben váci püspökké lett, nem vitte magával csehországi útjára⁵⁰⁶ s ugyanígy járt el Albert is.⁵⁰⁷ A personalis praesentia tehát 1438-

⁵⁰⁴ *Teleki*, X. k. 426. l. Ragusa utasítása, amelyet követéinek még 1454. jan. 26-án adott: *Gelcich*, 543. l.

⁵⁰⁵ V. ö. a 227. jegyzetben közöltekkel.

⁵⁰⁶ 1436. nov. 3-án mondja Zsigmond: Oklevelét római császári kisebb pecsétjével erősítetteti meg alius nostris sigillis tam scilicet maiori dupplici quam etiam minori secreto, quibus uti rex Hungarie utimur, tempore exitus nostri de regno Hungarie ad has Bohemie partes nuper facti apud fidelem nostrum venerabilem dominum Matthiam summum cancellarium regni Hungarie nostre maiestatis certis rationabilibus ex causis dimissis et derelictis. (*Fejér*, X/7. k. 789. l.)

⁵⁰⁷ *Dl.* 13.322.

1439-ben állandóan működött. Peres feleket megidéz maga elé, elhalasztja a tárgyalást és ítéletet hoz, még pedig prelátusok, bárók és nemesek mint bírótársak segítségével.⁵⁰⁸ Mindez a király nevében történik, akár csak mint a specialis praesentia esetében, a pecsét azonban, ha a király rendes bírói pecsétje nincs kéznél, Mátyás alkancelláré.⁵⁰⁹ Gathalóci alkancellárságának ez a hangsúlyozása még bizonyosabbá teszi, hogy ő valóban a titkos cancellársághoz kapcsolódó személyes jelenlét vezetője. Működése azért is érdekes, mert Albert elvette tőle a főkancellárságot s azt, sőt még a titkos cancellárságot is Pálóczy György esztergomi érsekre ruházta.⁵¹⁰ Mindez nem érintette Gathalóci titkos alkancellárságát, sem bírói szerepét. Sőt Pálóczy és Albert halála után⁵¹¹ ismét ő a főkancellár is. 1439. november 3-án egy perhalasztó levélben magát a magyar királyság főkancellárjának és az Albert király személyes jelenléte elé került ügyek elintézésével megbízott bírónak nevezte.⁵¹²

Pálóczy 1438-ban elnyert fő- és titkos cancellársága, amelyet Zsigmond bizonyára jó okból vonakodott átengedni neki — Pálóczy már 1423 óta érsek volt —, személyi vonatkozásban megfelelt annak az előretörésnek, amellyel a klérus az 1437-i választási feltételek és az 1439-i decretum tanúsága szerint visszaszerezte Zsigmondot megelőzően élvezett kiváltságos helyzetét. A fejlemények ebben az irányban haladtak tovább. Gathalóci, a köznemes, bár 1439 novemberében, Pálóczy halála után, ismét főkancellárnak nevezhette magát — bizonyára Erzsébet királyné engedélyéből —, tisztségét át kellett, hogy engedje az Ulászló-párt egyik oszlopának, Rozgonyi Simon egri püspöknek. 1440-tól a várnai csatáig, ahol életét veszítette, egyszemélyben ő a fő- és titkos cancellár.⁵¹³

⁵⁰⁸ 1438. jún. 5-én, Szt. György nyolcadának 36. napján Budán hozott ítélet, amidőn Albert Bécsben tartózkodott: *Tanodi*, 154. l. Ugyanitt (156. sköv. l.) perhalasztások.

⁵⁰⁹ 1439. márc. 30. Presentes autem propter absentiam venerabilis patris domini Mathye episcopi ecclesie Wachyensis aule nostre vicecancellarii et sigillorum nostrorum erga ipsum habitorem sigillo eiusdem fecimus consignari. (*Tanodi*, 158. l.) Akkor, amidőn Gathalóci egyidejűleg főkancellár és titkos alkancellár volt, az oklevelek előkelőbb címét emelték ki, mégha titkos cancelláriai tevékenységéről is szóltak. Zsigmond imént (506. j.) idézett szavain kívül utalunk az ugyancsak Zsigmond nevében 1437. júl. 2-án Budán ex deliberatione prelatorum et baronum ac magistrorum prothonotariorum in iudicio facta cancelláriai jegyzettel kibocsátott rendeletre, amelyet a titkos pecséten kívül azért erősített meg a nádor és az országbíró is pecsétjével, mert Mátyás főkancellár egyik familiarisának az érdekét védelmezte. (Quia autem memoratus Nicolaus filius Mathie fidelis nostri venerabilis domini Mathie regni Hungarie nostre maiestatis suppremi cancellarii existit familiaris sigillumque nostrum secretum, quod presentibus est inpressum, apud ipsum cancellarium nostrum habetur... Dl. 102.076.)

⁵¹⁰ 1438. szept. 15-én Albert Pálóczy György főkancellárt arra utasítja, hogy egy királyi adománylevelet sub sigillo nostro secreto erga vos habito in forma competenti adasson ki. (Dl. 102.081.) 1439. febr. 28-án és jún. 15-én Albert arra utal, hogy a titkos pecsét György főkancellárnál van. (*Fejér*, XI. k. 40. l. és Dl. 13.401.)

⁵¹¹ 1439. júl., ill. okt. 27.

⁵¹² Nos Mathias episcopus ecclesie Vaciensis suppremus regni Hungarie cancellarius et iudex in causis regnicolarum alias in personali condam... Alberti... regis presentia vententibus deputatus. (*Tanodi*, 160. l.) Hédervári Lőrinc nádor 1440. jún. 2-i oklevelében arra hivatkozik, hogy a pert iuxta continentiam litterarum domini Mathie pridem episcopi Vaciensis suppremi regni Hungarie eotunc cancellarii et iudicis causarum in personali presentia regia vententium deputati halasztotta el. (Dl. 13.550.) A titkos cancellária és a személyes jelenlét kapcsolatára utal az a későbbi tény is, hogy Vitéz János 1453-ban, amidőn elnyerte a titkos cancellári tisztséget, egyszersmind a személyes jelenlét bírójá is lett. V. László 1453. máj. 17-i oklevelében mondja: János váradi püspök secretarius cancellarius noster et iudex personalis presentie nostre. (Dl. 14.684.)

⁵¹³ Ulászló a Rozgonyi Simon szolgálatait dicsérő 1440. okt. 28-i oklevelét, mivel a püspök summi cancellariatus nostri fungitur honore sigillumque nostrum secretum...

Az országos tanácsnak, amidőn Ulászló halálát követően a hatalom birtokosává lett, döntenie kellett a kancellárságok felől is. A titkos kancelláriát annyira a király bizalmasának tekinthette, egész működését az uralkodó személyéhez kapcsolódónak láthatta, hogy egyszerűen nem létezőnek vette. Beérte tehát azzal, hogy Agmándi Péter váci püspököt az országos tanács főkancellárjává és az ország pecsétjének őrévé választotta.⁵¹⁴ Ennek a pecsétnek az elkészítését az 1445-i országgyűlés rendelte el. A kettős keresztet ábrázolta, mint Magyarország jelképét, Budán kellett őrizni s az volt a hivatása, hogy a panaszosok, a peres felek részére kiadott okleveleket pecsételjék meg vele.⁵¹⁵ Rendelkezésével az országgyűlés az ország főkancellárja működésének azt a részét emelte ki, amelyet a kancellárok korábban mint a különös jelenlét bíróságának vezetői játszottak. Így most már érthetővé válik, miért állította ki Agmándi Péter mint főkancellár a maga bírói okleveleit, az egyszerű perhasználatoktól az ítéletekig, „az ország valamennyi preláta, bárója, nemese és előkelője” nevében.⁵¹⁶ Éppen oly kevésbé jelentette a kifejezés az országos tanács együttesének vagy akár csak egyetlen tagjának a valóságos közreműködését, mint ahogyan a Zsigmond nevében a specialis praesentia által kiadott oklevelekről sem volt, mert nem is lehetett tudomása a királynak. A személyes jelenlét bírósága Hunyadi egész kormányzósága alatt szünetelt, működésének egyetlen emlékét sem ismerjük.⁵¹⁷

1450-ben Hunyadi visszaszorítása és a bárói befolyás megnövekedése szembevetően nyert kifejezést azzal, hogy Szécsi Dénes esztergomi érsek

erga eum existit, Hédervári nádor pecsétjével is megerősíti. (Dl. 13.588.) Ez a formula a következő években rendszeresen megismétlődik (pl. Dl. 13.620.). Főkancellárságát említi 1441. júl. 9.: Dl. 102.092. — Rozgonyi alkancellárja Kálnai András, a pécsi Keresztelő Szt. Jánosról nevezett egyház prépostja volt (1441: Dl. 13.647, 1444: Bécsi állami lt. Ung. Urkunden 133. sz. O. L. Filmtár.), aki 1443-ban javadalma mellé a székesfehérvári prépostságot is megszerezte. (Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. Közrebocsátja a római magyar történeti intézet. Bpest, 1902. III. k. 122. l.) Mint alkancellár vezetője volt a személyes jelenlét bíróságának; 1444-ben itt folyó pert a király nevében elhalasztván, az oklevelet a saját pecsétjével erősítette meg (Zichy okmt. IX. k. 75. l.). 1445-ben elnyerte a pécsi püspökséget. (Lukács, II. k. 792., 818., 847. sz.)

⁵¹⁴ Az országnagyok 1445. máj. 5-i oklevelükben Péter váci püspököt cancellarius et conservator sigilli nostri communitatis-nak mondják (Hédervári oklt. I. k. 228. l.), 1446-ban summus cancellarius noster-nak (Hazai okmt. II. k. 293. l.)

⁵¹⁵ 15. art. (Kovachich: Sylloge I. k. 103. l.)

⁵¹⁶ Nos prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungarie universi. Az országos tanács Vácott kelt oklevelei tehát nem a főpapok és főurak, hanem csak Agmándi ott tartózkodását igazolják. Ily oklevelek: 1445. márc. 21., jún. 29. és júl. 2.: Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1445. nr. 1., 12. és 13., júl. 4.: Zichy okmt. IX. k. 98. l., dec. 24.: Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1445. nr. 11. — 1446. márc. 26.: Zichy okmt. IX. k. 102. l., aug. 20.: Hazai okmt. IV. k. 340. l. — 1447. júl. 2.: Károlyi oklt. II. k. 258. l., okt. 31.: Hazai okmt. II. k. 295. l. — 1448. jan. 5.: Dl. 93.088, okt. 27.: Dl. 93.124. — 1449. dec. 12.: Hédervári oklt. I. k. 266. l. — 1450. jan. 10.: uo. 269. l. Az országos tanács pecsétjének távollétében (propter absentiam sigilli nostri), akár mint korábban a királyi oklevelek esetében szokásos volt, a püspök magán pecsétje szolgált megerősítésre. (V. ö. Zichy okmt. IX. k. 98. l.)

⁵¹⁷ Azt a feltevésünket, hogy az országos tanácsnak a nevében kiadott s az ország pecsétjével megerősített bírói oklevelek a királyi specialis presentia utódja működésének a lecsapódásai, kétségtelemné teszi Agmándi sajátkezü feljegyzése egy 1446. nov. 18-án — Szt. Mihály nyolcadának 44. napján — kelt ítéletével külső felhajtásán: Lecta per nos Waciensem cancellarium. (Dl. 13.897.) Bíróságvezető szerepéről és a nagybírák közti helyéről tanúskodik Pálóczi László országbíró 1449. ápr. 18-i kijelentése, hogy a peres felek coram cancellario regni aut palatinali vel nostra in presentia járhatnak el. (Dl. 14.254.)

lépett mint főkancellár az elhunyt Agmándi helyébe. Viszont 1452 legvégén amidőn arról folytak az egyezkedések, hogy V. László uralkodásának megkezdésével Hunyadi milyen kárpótlást kapjon a kormányzóságról való lemondásakor, a titkos kancellárság Vitéznek jutott.⁵¹⁸

Szécsi főkancellári méltóságát megtartotta Mátyás uralkodása alatt bekövetkezett haláláig, a titkos kancellárság sorsa azonban annál változatosabban alakult. Vitéz Bánfalvai Barius Miklós egri prépostot, a kánonjog doktorát választotta maga mellé alkancellárnak,⁵¹⁹ aki 1455 végén pécsi püspök, majd pár hónap múlva titkos kancellár lett.⁵²⁰ Ebben a tiszteben azonban nem Vitéz utóda, hanem társa volt. Előbbre jutását V. László 1456. május 1-i kinevező okleveléből következtetjük, amelyben a király, sajátkezű aláírásával látva el, az alkancellárságot Várdai István egri prépostnak adományozta, még pedig élete tartamára.⁵²¹ Az alkancellári tisztségnek így módon való betöltése szokatlan s azt jelenti, hogy viselőjét a király mentesítette a familiarisi leköötöttségtől. Mivel Vitéz 1456 legvégén még mindig titkos kancellár,⁵²² s méltóságát valószínűleg csak akkor vesztette el, amidőn a Hunyadi-ellenes párt már a kormányzó fiának kivégzésére készülődött, Barius korábban nem is lehetett utódjává. Viszont alkancellár sem maradhatott. A legvalószínűbb feltevésnek az látszik, hogy egyszerre két titkos kancellár volt. A helyzet elég szokatlan, azonban nem maradt egyedülálló. Várdai ugyanis, aki egyébként már eddig is hosszasan tartózkodott a királyi udvarban,⁵²³ feltehetőleg jó viszonyban Barius-szal, hiszen együtt szereztek birtokot⁵²⁴ s az egri prépostságban is a kancellár utóda lett, 1457-ben a kalocsai érsekséget nyerte el, amivel egyidejűleg titkos kancellárnak nevezte magát.⁵²⁵ Most viszont Barius követte Vitéznek előbb feltételezett magatartását s nem mondott le méltóságáról.⁵²⁶ Megisméltódott tehát az előző évi helyzet, hogy éppen nem ellenséges pártok képviselőiül, hanem ugyanazon királynak a szolgálatában két titkos kancellárja volt az országnak.⁵²⁷

⁵¹⁸ Eredetileg Salánki Ágoston győri püspöknek kínálták fel, ő azonban Szécsi Dénessel szemben feszélyezve érezte magát s így lett a váradi püspök a titkos kancellár. (*Házi*, I/3. k. 398. l.)

⁵¹⁹ 1441-ben kancelláriai jegyző volt (Dl. 97.181.). Első alkancellári említése V. László 1453. jan. 29-i adománylevelében: *Commissio domini regis domino Ulrico comite referente Nicolaus vicecancellarius* (Dl. 44.655.). 1453. szept. 14-én V. László, birtokadományban részesítve, *secretarius vicecancellarius*-nak nevezi s adománylevelét, éppen mert ő a titkos pecsétnek az őrzője, Szécsi Dénes érsek és Garai László nádor pecsétjeivel is megerősítetteti (Dl. 44.703.).

⁵²⁰ Pécsi püspöki kinevezését a pápától 1456. jan. 23-án nyerte el (*Koller I.*: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*. Pozsony, 1784. III. k. 414. l.), azonban V. László már 1455. dec. 13-án értesítette a pécsi várnagyot és a püspöki udvarbíró, hogy Barius püspökké nevezte ki, tehát a várat adják át neki (Dl. 15.009.).

⁵²¹ Zichy okmt. IX. k. 514. l.

⁵²² V. László 1456. dec. 23-i oklevelét, amellyel Vitéznek a Bihar megyei sólyomkői uradalmat adta, titkos pecsétjével erősítette meg, mivel azonban a püspök *cancellarius sui fungeretur officio*, minden későbbi gyanú elhárítása végett *etiam scripto proprie manus sue ellátta* (Dl. 88.433.).

⁵²³ *Levelei Prágából 1453*: Zichy okmt. XII. k. 230. l., 1454: uo. 236. l.

⁵²⁴ 1454. nov. 11.: Zichy okmt. IX. k. 468. l.

⁵²⁵ Uo. 542., 558., 582. l. — 1457. febr. 9-i oklevél említi először érseknek és kancellárnak (Bánffy oklt. I. k. 701. l.).

⁵²⁶ 1457. ápr. 25-i oklevelében V. László Barius *secretarius cancellarius*-ának, Várdai Istvánt *similiter secretarius cancellarius noster*-nak nevezi (Zichy okmt. IX. k. 552. l.).

⁵²⁷ V. László Barius és Várdai István kancellári szolgálatára egyaránt számított, amint Pozsony városhoz 1457. júl. 2-án intézett utasításából is kitűnik. (*Kovachich*:

A titkos kancellár mellett azonban nemcsak alkancellár működött, amióta Vitéz elnyerte ezt a méltóságot, hanem neki, mint a személyes jelenlét vezetőjének volt egy bírói helyettese is. A személyi kérdés ebben a vonatkozásban igen egyszerű. Vitéz a bíróság vezetését Hangácsi Albertre bízta, aki egykor a bécsi egyetem hallgatója volt, majd a bolognai egyetemen kánonjogi doktorátust (1450), itthon pedig több egyházi javadalmat, köztük pécsi prépostságot, szerzett.⁵²⁸ Munkakörét alkancellári címe (1455) kevésbé fejezi ki,⁵²⁹ nem lehet azonban kétségünk jellege felől, ha 1455-ben a nádor, a következő évben a király személynöknek mondja,⁵³⁰ 1457-ben pedig önmagát így nevezi: iudex causarum, que in ipsius domini regis praesentia vertuntur.⁵³¹ Tisztét változatlanul megtartotta Barius és Várdai idejében is, sőt, amikor ez kalocsai érsek lett, ő örökölte tőle az egri prépostságot.

A felsorakoztatott adatokon kívül, amelyek külön-külön tesznek tanúságot a személyes és a különös jelenlét bíróságának működéséről s így minden kételyt talán nem is oszlatnak el, hivatkozhatunk még egy olyan oklevélre is, amely a két bíróság egyidejű, egymás melletti működését tanúsítja. Ez Garai László nádor 1457-i ítéletlevele, amelyben névszerint felsorolja bíró-társait, úgymint Barius Miklós pécsi püspök és Guti Országh Mihály királyi ajtónállómester mellett Hangácsi Albert egri prépost és István dömösi prépost alkancellárokat, továbbá az alnádort és az alországbíró.⁵³² Mind a négy kúriai bíróság szakember vezetői együtt ültek tehát az ítélet kimondásakor, még pedig oly sorrendben, amely előkelőségüknek is megfelelt. A dömösi prépost, a különös jelenlét bírója a személyes jelenlét locumtenense után következik tehát, de megelőzi az alnádort.

A kancellárok és alkancellárok névsorának összeállítása azt mutatja, hogy az ún. nagyobb kancellária, amelynek élén a főkancellár állott, töretlenül fennmaradt a Zsigmond halála és Mátyás trónra lépte közt eltelt időben, a titkos kanclerária ellenben 1445 és 1453 közt nem működött. A kettő közül kétségtelenül az utóbbi volt a fontosabb. Jelentőségét fokozza, hogy Zsigmond utolsó éveiben, amidőn a királyi tanács kezdett a nagyurak gyülekezetéből tanácsosok tevékenységének színterévé változni, a viszonyok szerencsés alakulása eredményéül olyan volt szervezete, hogy nem gátolta a feltörekvő tehetséges, tanult fiatalokat, sőt megkönnyítette számukra, hogy a kormányzás irányítói közé bejussanak.

Abban a pillanatban, amidőn Vitéz János, a Hunyadi-kor legtehetségesebb államférfia kancelláriai szolgálatba lépett, még a társadalmi kiválaszt-

Supplementum II. k. 132. l.) — Annak a régóta ismert ténynek, hogy 1464-től az egyesített fő- és titkos kancellária élén ketten — Várdai és Vitéz — állottak (*Hajnik I.*: A királyi bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. [Értekezések a történelmi tudományok köréből. XV. k. 4. sz.] Bpest, 1892. 17. l. *Szilágyi L.*: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458 — 1526. Turul 44. [1930] 46. sköv. l., Zichy okmt. XII. k. 282. l.) megvoltak tehát az előzményei.

⁵²⁸ *Lukcsics*, II. k. 859., 889., 1048. sz. — *Veress E.*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221 — 1864. (Olaszországi magyar emlékek. III.) Bpest, 1941. 158. sköv. és 38. sköv. l.

⁵²⁹ Dl. 75.885.

⁵³⁰ 1455. febr. 11-én Garai László nádor: personalis presentie regie maiestatis in iudicio locumtenens (Quellen z. Wien II/2. k. 3608. sz.), 1456. márc. 24-én V. László: iudicatus personalis presentie regie locumtenens (Dl. 75.887.).

⁵³¹ *Fraknoi V.*: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 1898. 483. l. Pécsi prépostsága magyarázza, miért kelt V. László több, személyes jelenléti bírói oklevele Siklóson és Pécsen (Zichy okmt. IX. k. 430., 436., 453. l.).

⁵³² Zichy okmt. IX. k. 579. l.

tódás régi rendszere érvényesült. A környezet ellenben, ahol, szerény családjából kiemeltetve, működését kifejtette, már új jellegű volt. A régi rendszernek tehát nem érezte gátló, sőt bénító hátrányait, amelyek a familiarist ura akarátának, sőt szeszélyének gondolkodás nélküli végrehajtójává alacsonyították le, annál inkább élvezte az újnak előnyeit, amelyek tehetségének bámulatos gyors kibontakozását mozdították elő.

A familiarisi rendszer eredménye volt, hogy Albeni János, a zágrábi püspök mint titkos kancellár⁵³³ helyettesévé a Körös megyei Gathalóci Mátyás zágrábi prépostot tette meg 1424-ben,⁵³⁴ aki már mint prothonotarius szolgálta bátyját, a kancellárságban és püspökségben elődjét, Eberhardot⁵³⁵ s ugyancsak a familiarisi kapcsolat eredménye, hogy Gathalóci prothonotarius 1433-ban a Zala megyei köznemesi családból származó Büki István magister artium, aki 1436-ban zágrábi kanonok és főesperes,⁵³⁶ az egyik notarius pedig az ugyancsak Körös megyei Vitéz János, aki 1438-ban zágrábi örkanonok.⁵³⁷ A zágrábi egyház javadalmait tehát nagy mértékben lefoglalták a kancellária tagjai. Nem lehet ugyanis kétségünk, hogy a püspök támogatásával jutott Gathalóci ottani prépostsághoz⁵³⁸ s joggal tehetjük fel, hogy az utóbbi segítette Bükit és Vitézt kanonoksághoz. A jelek szerint ezek kancelláriai tevékenysége szorosan összefonódott. Büki elkísérte Zsigmondot Rómába császárkoronázására⁵³⁹ s vele volt 1436/37-i csehországi tartózkodása alatt is. Ekkor Gathalóci távollétében ő látta el ura mellett, ennek saját utasítására, a titkos alkancellári teendőket⁵⁴⁰ s ugyanezt tette 1438/39-ben Albert mellett, amikor ez Csehországban járt. Albert specialis consiliarius-ának nevezte Bükit s meleg szavakkal emlékezett meg arról, miként irányította a kancelláriát mint vezető tagja.⁵⁴¹ Kancelláriai pályája ezzel elérte csúcspontját. Nem így az egyházi. 1438-ban zágrábi főesperességét, miután nem sikerült a pécsi prépostságot elnyernie, elcsérelte a küküllői főesperességgel, a következő évben pedig elnyerte a nagyjövödelmű székesfehérvári prépostságot. Itt a győri püspökké kinevezett Szentgyörgyi Benedek utóda lett. 1443-ban halt meg, a kancelláriai szolgálatot azonban, úgy látszik, kevéssel azután, hogy préposttá lett, elhagyta.⁵⁴² Kancelláriai szereplésére utolsó adatunk 1439. június 28-ról ismeretes. Ekkor mint prothonotarius voltaképpen a királyi személyes jelenlétéhez kapcsolódó ügynek a kancelláriai relatora.⁵⁴³ Vitézről, akit Zsigmond 1437 novemberében, kevéssel halála előtt notariusnak nevezett, az első ismert adat, amely prothonotariusnak mondja, 1439. október 12-ről való.⁵⁴⁴ Az utódlás valószínűnek látszik, kettőjük kapcsolata pedig arra utal, hogy

⁵³³ *Szilágyi*: A német birodalom és Magyarország, i. h. 168. l.

⁵³⁴ *Lukcsics*, I. k. 760. sz. — Alkancellárságának 1433-ig terjedő adatait közli *Szilágyi*, i. h. 181. l.

⁵³⁵ *Lukcsics*, I. k. 202., 376., 422. sz.

⁵³⁶ *Fejér*, X/7. k. 790. l.

⁵³⁷ *Lukcsics*, II. k. 576. sz.

⁵³⁸ 1419-ben, amidőn Albeni János még pécsi püspök, Gathalóci is pécsi kanonok (*Lukcsics*, I. k. 174. sz.), a zágrábi prépostság elnyerése pedig egybe esik Eberhard kancelláriájában való szolgálatvállalásával.

⁵³⁹ *Fraknoi*: Közlemények. Turul 11. (1893) 4. l.

⁵⁴⁰ *Fejér*, X/7. k. 790. l.

⁵⁴¹ Dl. 13.322.

⁵⁴² *Lukcsics*, II. k. 532., 533., 543., 558., 650., 651., 733., 792. sz.

⁵⁴³ Frangepán oklt. I. k. 322. l. Ugyanígy említve apr. 23-i királyi adománylevélben: *Tkalčić*, II. k. 170. l.

⁵⁴⁴ Dl. 35.058. és 13.424.

Zsigmond és Albert csehországi tartózkodása alatt Vitéz velük volt 1436-tól 1439-ig,⁵⁴⁵ s mint Büki, ő is diplomáciai és kormányzati munkát végzett.

Vitéznek Zsigmond új jellegű tanácsához kapcsolódó tevékenysége kitűnő alkalmat biztosított, hogy tehetségéhez és képességeihez illő munkát végezzen, uralkodóját kísérve látókörét bővítse, a német és cseh kancellária alkalmazottjaival, a közös munka végzése közben, személyes kapcsolatba jutva megismerkedjék az új művelődés elemeivel. Így jutott oda, hogy 1440-ben elkísérje azt a küldöttséget, amely Krakóba ment Ulászló meghívására. A magyar követek egyike sem volt személyes kapcsolatban Vitézzel, tehát egyikük sem vitte magával, hanem a főurak, a tanács megbízásából mint az ország prothonotariususa ment velük és foglalta írásba az Ulászló által elvállalt kötelezettségeket. Az Ulászló- és Erzsébet-párt közti viszályok sem érintették titkos kancelláriai állását. Itteni prothonotariusi tisztét 1444 februárjáig megtartotta. Akkor azonban csalódottan és elkeseredve visszavonult Váradra, prépostsága székhelyére.⁵⁴⁶ Amidőn a királyi tanács országos tanácsná lett, ez a változás nem a kancelláriában érte. Talán ez is oka volt, hogy nem ő lett a tanács kormányzati munkáját irányító kancellár és az ország pecsétjének őre. A kormányzásból azonban Vitéz a titkos kancellária működésének szünetelése alatt sem vonta ki magát. Cím és hivatali állás s vele járó külön jövedelem nélkül, csak mint váradi prépost, majd püspök szolgálta tehetségével és tollával hazáját. Ragyogó levelei, amelyeket majd Hunyadi, majd az országos tanács nevében fogalmazott meg, pótolták a titkos kancelláriát és ma is elfedik a világ szeme elől a törést, amely azzal következett be, hogy nem őt találták méltónak Várna után az ország főkancellárságára.⁵⁴⁷ Bármily odaadással és becsvágygal kezdte meg 1453-ban királyi titkos kancellári munkáját, a közben elvesztett nyolc esztendő nyom nélkül nem múlhatott el. Joggal tehetjük fel, hogy nem egy fiatal ember maradt észrevétlen, akit, éles szemével felismerve rajta a tehetség jegyeit, olasz egyetemeken taníttatott, otthon pedig munkatársaiává nevelt volna.

Bizonyára különös figyelmet érdemel ezek után, hogy milyen volt az a központi hivatali szervezet, amely 1445-től 1452 legvégéig egyedül viselte a kancellária címét s kik voltak vezetői, akiknek működése az országos tanács életével forrott össze. Az a két férfiú, akik mint az ország főkancellárja és az ország ítélmestere a tanács bizalmának birtokában tevékenykedtek, jól illett az országos tanács uraihoz.

Az Agmánd nemzetségből származó, Kolozs megyei birtoka után Kecsetinek is nevezett Agmándi Péter⁵⁴⁸ Zsigmond diplomatái közé tartozott. 1435-ben, amikor már valamelyik olasz egyetem látogatásáról tanúskodóan, a kánonjog doktora s erdélyi — szolnoki — főesperes, a király megbízásából a pápánál követségben járt Firenzében.⁵⁴⁹ 1439-ben Erzsébet királyné alkancellárja, Albert halála után pedig ugyanannak kancellárja. Már mint kancellár kapott tőle 1440. január 13-án hat Doboka megyei falut, valamint további

⁵⁴⁵ Zsigmond 1437. nov. 24-i adománylevele egyébként ki is emeli Vitéznek külföldön teljesített szolgálatait.

⁵⁴⁶ *Fraknói*: Vitéz élete. 17. sköv., 25. l.

⁵⁴⁷ Helyesen állapította meg Komjáthy M., régi tévedéseket oszlatva el, hogy Vitéz nem mint kancellár, hanem mint az országos tanácsnak és Hunyadi legszűkebb baráti körének tagja fejtette ki tevékenységét. (Hunyadi kormányzói kancelláriájáról. Levéltári Közlemények. 27. [1956] 37. l.)

⁵⁴⁸ *Karácsonyi*: Magyar nemzetségek, I. k. 76. sköv. l., *Csánki*, V. k. 367., 427. l.

⁵⁴⁹ *Lukcsics*, II. k. 374. sz. — *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Bpest, 1902. II. k. 23. l.

kettőben birtokrészeket.⁵⁵⁰ Arra, hogy Erzsébetet özvegy sorsba jutása előtt szolgálja, bőségesen nyílt alkalma, mert a királyné elég tevékenyen beleszólt az ügyek intézésébe,⁵⁵¹ amidőn pedig ez pártot szervezett megszületendő gyermeke érdekében, tett neki annyi szolgálatot, amennyivel kiérdemelte a birtokadományokat, majd a váci püspöki széket.⁵⁵² Ulászló megkoronázása előtt résztvett a békéltető tárgyalásokon, majd a lengyel király pártjára állott⁵⁵³. Erdélyi származása és Ulászló uralkodása alatti magatartása⁵⁵⁴ alkalmas volt, hogy Hunyadi bizalmával ajándékozza meg. Mint az ország kancellárja ismételten tagja volt a Frigyeshez küldött magyar küldöttségeknek, bécsi tárgyalásai azonban mindenkor eredménytelenek maradtak.⁵⁵⁵ Itt már korábban találkozott Aeneas Silviusszal, de az alázatosságát kiemelő dicséret, amelyet a nagy humanistától kapott,⁵⁵⁶ éppen olyan kevéssé mutatja jó tárgyaló félnek, mint Hunyadi későbbi magasztalása, hogy erényben és jámborságban az ország egyetlen főpapja sem múlja felül.⁵⁵⁷ Tehetségének és egyéniségének próbaköve mégsem diplomáciai megbízatásának eredménytelensége, amiben egyébként vele együtt más magyarok is osztoztak, hanem munkatársa kiválasztásában tanúsított ügyetlensége. Egyáltalán nem volt mellette alkancellár. Nyilván nem érezte annak szükségét, hogy egyetemet végzett, humanista műveltségű munkatársa legyen. Csak egy ítélőmestert foglalkoztattott.

Ez, Hosszúaszói Bothos István 1437-ben kancelláriai jegyző és váci éneklőkanonok.⁵⁵⁸ Egyházi javadalmát a főkancellár és titkos alkancellár, Gathalóci támogatásával, esetleg rendelkezése alapján nem rég nyerhette el, mert ura sem sokkal előbb lett a váci egyházmegye kormányzója, majd püspöke.⁵⁵⁹ Ugyancsak 1437-ben Zsigmondtól nemességet kapott és birtokadományban részesült. A király ez alkalommal, kevéssel halála előtt Prágában azt mondta róla, hogy a cseh nemzetnek az egyházhoz való visszavezetésénél tett neki szolgálatokat,⁵⁶⁰ amiből annyi kétségtelen, hogy akkor kíséretében tartózkodott. Eszerint Bükivel és Vitézzel együtt a titkos kancellária tagjának kellett volna lennie. Feltűnő azonban, hogy Zsigmondnak ez az adománylevele, hallgatással mellőzve váci kanonokságát, úgy beszél róla, mintha világi

⁵⁵⁰ Dl. 27.301. és 27.302. V. ö. Bánffy oklt. I. k. 632. l. Ugyancsak Erzsébet adománya az ő és Farnosi Veres Dénes részére : Dl. 27.023. Albert 1439. szept. 28-i adománya: Dl. 27.871.

⁵⁵¹ A kancellária Albert 1439. ápr. 11-i rendelkezését de commissione domine regine Petro de Paloucz referente adja ki (Dl. 102.477.), 1439. szept. 27-i adománylevelét Hunyadi részére de commissione regine ex deliberatione baronum (*Pesty*: Krassó. III. k. 371. l.).

⁵⁵² IV. Jenő pápa 1440. máj. 9-én nevezte ki, kétségtelenül Erzsébet óhajára, mint febr. 15-én Szécsi Dénes egri püspököt esztergomi érsekké, Gathalóci Mátyást pedig, ugyancsak máj. 9-én, veszprémi püspökké. (*Lukcsics*, II. k. 686., 688., 672. sz. A pápai regeszta Agmándit az esztergomhegyfoki Szt. Péter-egyház prépostjának nevezi.)

⁵⁵³ Zichy okmt. IX. k. 11. l.

⁵⁵⁴ (*Chobot F.*.) A váci egyházmegye történeti névtára. Vác, 1917. II. rész. 508. s. köv. l.

⁵⁵⁵ *Teleki*, I. k. 503. l., II. k. 23. l.

⁵⁵⁶ *Wolkan*, I/1. k. 565. l.

⁵⁵⁷ *Schwandtner*, II. k. 71. l.

⁵⁵⁸ Dl. 13.094.

⁵⁵⁹ A váci egyházmegye névtára 506. l., Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis, III. k. LXXVII. l.

⁵⁶⁰ *Tóth-Szabó*, i. m. 371. l.; Dl. 13.104.

ember lenne s a nemesi kiváltságokat is neki, Péter nevű testvérének és mindkettőjük leszármazottjainak biztosítja. Valószínűbbnek látszik tehát, hogy Gathalócának mint főkancellárnak volt a jegyzője, azaz már ekkor a specialis praesentia bíróságán működött és csehországi tartózkodása esetleges körülménnyel függött össze.⁵⁶¹ Jogász voltára mutatnak első birtoka megszerzésének körülményei is. Ő, a Bihar megyei Hosszúaszórol⁵⁶² való jobbágyivadék Zsigmondtól az ugyanebben a megyében fekvő Félegyházán azt a birtokrészt kapta meg, amelyet Raveni Mihály mester királyi procurator, jogügyigazgató hivatali fizetés gyanánt tartott kezében, továbbá elnyerte a többi birtokrészben rejlő királyi jogot is, amelyek, mondotta, csalárd módon bizonyos nemesek kezében vannak. Nem közönséges ravaszságra vall az utóbbi kijelentése, mert ezzel jogcímet szerzett, hogy az egész falu birtokosává legyen.⁵⁶³ Ugyancsak jogban való jártasságáról tanúskodnak későbbi birtokszerezményei, amelyek arra is alkalmat adtak neki, hogy családnévét újabb és újabb formában próbálja megörögzíteni. 1440 legelején Erzsébet királynétól a Pest megyei Gyömrő, Halom, Vecsés, Ócsa falvak egyes részeit és Vasad pusztát kapta. Ekkor már kancelláriai prothonotarius és váradi kanonok.⁵⁶⁴ 1443-ban Váradon szőlőt vásárolt. Családi nevét eddigre Félegyházira változtatta, két kanonoki javadalmához pedig megszerezte az esztergomi Szt. Tamás-egyház prépostságát is.⁵⁶⁵ Az adományok, amelyekben Erzsébet részesítette, még nem juttatták a birtokok végleges tulajdonába. Évekig tartó perek után, ítéletlevelekkel kezében csak 1446-ban mondhatta el magáról, hogy valóban ura a gyömrői, halomi, vecsési, péteri birtokrészeknek.⁵⁶⁶ 1447-ben az ugyancsak Pest megyei Tah falut úgy szerezte meg, hogy 340 aranyforintot fizetett a jogos tulajdonosnak, aki az összeg fejében örökbe fogadta s átadta neki a birtokot.⁵⁶⁷ Vagyonszerzésénél segítségére volt, hogy egyrészt számíthatott a pereiben ítélkező országbíró részrehajlására, másrészt egyik fontos perében saját hivatali főnöke, Agmándi ítélkezett,⁵⁶⁸ végül sokat jelentett számára, hogy 1446-ban Hunyadi, 1453-ban pedig V. László megerősítette Erzsébet adományait.⁵⁶⁹ A megerősítés azért volt jelentős, mert az 1444-i decretum Erzsébet rendelkezéseinek

⁵⁶¹ Abból a tényből, hogy a váradi káptalan 1437. szept. 30-án írásba foglalta egy jogügyletét, nem vonhatunk le következtetést, mivel ott nem jelent meg személyesen. (Dl. 13.094.)

⁵⁶² *Jakó*, i. m. 261. l.

⁵⁶³ Ez be is következett. Vö. Károlyi oklt. II. k. 210. és 249. l.

⁵⁶⁴ Dl. 13.516., 13.517., 13.518. Neve mellett itt a magister jelző is szerepel.

⁵⁶⁵ Károlyi oklt. II. k. 233. l.

⁵⁶⁶ Dl. 13.984. és 13.997. — Péteri nem szerepelt Erzsébet 1440. jan. 7-én kelt három adománylevelének egyikében sem. (Dl. 13.516—13.518.) Vele csak Hunyadinak a három oklevelet egyenként átíró 1446. jún. 27-i megerősítésének záradékában találkozunk, ahol a kormányzó Gyömrő, Halom, Vecsés, Ócsa falvak és Vasad predium királyi joga mellett *ius regium . . . etiam in predio Petri appellato-t adja, mint amely szintén apud manus predictae condam domine regine extitisse perhibetur.* (Dl. 13.518.)

⁵⁶⁷ Dl. 14.095., 14.119., 13.317., 14.037.

⁵⁶⁸ Dl. 13.897.

⁵⁶⁹ A kormányzó megerősítő oklevelére (Dl. 13.518.) a sajátján kívül *sigillum universitatis regni Hungarie-t* is ráfüggesztette. V. László megerősítése: Dl. 14.592. — Jellemző Bothos ravaszágára, hogy V. Lászlóval nem egyszerűen Erzsébet adományleveleit, nem is Hunyadinak azokat átíró 1446-i megerősítését, hanem az országnagyoknak a három királynéi adományt értelmileg átíró 1446. nov. 18-i ítéletlevelét erősítette meg. Ezzel elérte, hogy a kormányzónak már kényelmetlenné váló nevét kikapcsolhatta, az Agmándi által meghozott ítéletet ugyanakkor megtámadhatatlanná tehetette s végül a birtokokban rejlő királyi jogot is, noha Hunyadi adományából már az övé volt, magának adathatta.

elismerését függőben hagyta, az 1453-i országgyűlés pedig érvénytelenítette azokat. Hunyadi, majd V. László hozzájárulásának megnyerése tehát biztonságot nyújtott számára, illetőleg lehetővé tette egy országgyűlési végzés, a törvényt megkerülését.

Hunyadi, miként Agmándira, Bothosra is úgy tekintett, mint akire támaszkodhatik s akinek felhasználása előnyt jelent számára. Éppen ezért szavának teljes súlyával melléje állt és azonosította magát törekvéseivel, amidőn személye körül kitört az ún. dömösi konfliktus. Mint régóta ismeretes, Hunyadi kétszer került szembe a pápai kúriával. Az első alkalommal Cillei embere, Zólyomi Bálint helyett hívét, Csupor Demetert óhajtott a zágrábi püspökké tenni, ez a törekvése azonban nem járt sikerrel.⁵⁷⁰ A másik esetben eredményes volt fellépése. A jó jövedelmű dömösi prépostságot a pápa 1447-ben pálos perjelséggé alakította át, ezzel egyidejűleg azonban az országos tanács úgy határozott, hogy Zsigmond régi tervének megfelelően Budán új kaptalant alapít, mégpedig a dömösinek a javaiból, Hunyadi pedig addig is, amíg a terv megvalósul, a királyi főkegyúri jog alapján, a pápa megkérdezése nélkül Bothos Istvánt a prépostság élére állította.⁵⁷¹ A pápa jelöltje, névszerint Kapus Bálint, a Szt. Péter-bazilika egykori magyar gyóntatója s a pálosrend generalis procuratora 1449-ben, amidőn megjelent javadalmának átvétele végett, általános visszautasításra talált. A pápa előtt Hunyadi és az országos tanács nevében Vitéz János ismételten erélyesen kifejtette, hogy az összes egyházi javadalmak felőli rendelkezés és adományozás jogát, mint emberemlékezetet meghaladólag érvényesülő királyi kegyúri jogot mindenképpen fenn akarják tartani, készek tehát a prépostság kapuit inkább az ellenség, mint a Kapushoz hasonló barát előtt megnyitni, a szabadság megosonkításába pedig nem egyezhetnek bele, mert ha annak befellegzett, vége van magának az országnak is. Az ügy végül is kompromisszummal végződött. Hunyadi rábeszélésére Kapus lemondott igényéről, viszont a kormányzó és az országos tanács beleegyeztek, hogy a kérdés a pápa érzékenységét kímélő módon, supplicatióra adott döntéssel nyerjen megoldást. V. Miklós pápa tehát 1451-ben a dömösi pálos perjelséget ismét prépostsággá alakította át, beleegyezett, hogy Budán új prépostság létesüljön, a két javadalmat egyesítette s első préposttá, a betöltést ez alkalommal magának tartva fenn, Bothos Istvánt nevezte ki.⁵⁷² Ez birtokszerzését mint prépost tovább folytatta. 1453-ban a Pest megyei Püspök predium királyi jogát kapta meg az uralkodótól, ekkor már legutóbbi nagyobb szerzeménye után Tahi István néven,⁵⁷³ 1455-ben pedig másodmagával a Pilis megyei Bia birtokot.⁵⁷⁴

Élete lényegében megegyezik az ítélőmesterek pályafutásával, amelynek legjellegzetesebb vonásait majd Werbőczy fogja meghatározottan felmu-

⁵⁷⁰ *Fraknoi*: A kegyúri jog. 147. sköv. l.

⁵⁷¹ 1449. jún. 9-én Bothost dömösi prépostnak mondja Pálóczi országbíró. (Dl. 5665.)

⁵⁷² *Fraknoi*, i. m. 163. sköv. l. Bothos dömösi prépostsága magyarazza meg, miért kelt az országos tanács nevében oly sok oklevél Dömösön. Pl. 1451. máj. 9. : Károlyi oklt. II. k. 286. l., 1451. aug. 31. : Sopron vm. oklt. II. k. 371. l., 1451. dec. 20. : Frangepán oklt. I. k. 377. l., 1452. márc. 27. és 30. : Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1452. nr. 3. és 25. ; 1453. ápr. 7. : az V. László nevében kiadott rendelet nostram *specialem* in presentiam idéztet, Hazai okmt. IV. k. 372. l. és Héderváry oklt. I. k. 277. l., 1454. márc. 5. : Bánffy oklt. I. k. 677. l. Nem az országos tanács ott tartózkodását igazolják az adatok, mint Knauz is gondolta, még kevésbé V. Lászlót, hanem csak Bothosét.

⁵⁷³ Dl. 14.602.

⁵⁷⁴ Dl. 14.930.

tatni. Feltörekvésí vágy, a vagyonszerzés lehetőségeinek megragadása, erős alkalmazkodó képesség jellemzik őt is.⁵⁷⁵ Gathalóci mint főkancellár alatt a különös jelenlét bíróságán játszott szerepét, úgy véljük, sikerült valószínűsíteniünk, a Szécsi Dénes mellett pedig királyi oklevél bizonyítja. 1453 januárjában V. László megdicsérte, hogy az esztergomi érsekhez csatlakozott, bár ezért rendkívül sok kár érte,⁵⁷⁶ sőt 1455-ben félreérthetetlenül az érsek familiarisának monddta.⁵⁷⁷ Viszonya Hunyadihoz, úglátszik, megromlott, mihelyt a főkancellárság Szécsi kezébe jutott. Valószínűleg sietett elfelejteni, mit is köszönhetett a dömösi prépostság megszerzésénél a kormányzónak, mire ez némely birtokrészeihez saját kancellárját, Sári Péter mestert juttatta hozzá. V. László trónraléptével természetesen véget értek az ő üldöztetései is, amelyeket az országnagyok védelme alatt mégiscsak épségben elszenvedve, zavartalanul szentelhette képességeit a király és a főurak szolgálatának.⁵⁷⁸

Hunyadi, ismétéljük, kormányzóvá választásakor úgy látta, hogy Agmándi és Bothos hasznos munkatársai s ezért megbecsülte, sőt talán kedvelte is őket. Tanúskodnak erről a pápához 1449-ben intézett felterjesztései, amelyekben főpapkinevezései felől értesítette. Ezek szerint De la Bischino Máté erdélyi püspököt kalocsai érsekkel tette meg, helyébe Agmándit küldte Gyulafehérvárra, a váci püspökség élére pedig Szilasi Vince váradi kanonokot állította, majd, mivel az erdélyi püspök vonakodott az érsekséget elfogadni, ezt Agmándinak juttatta, míg Szilasira változatlanul a váci püspöki szék várt. A pápai megerősítést Agmándi váratlan halála (1450) tárgyaltanná tette ugyan,⁵⁷⁹ Hunyadi terve azonban meggyőzően bizonyítja, mily nagyra becsülte őt s mily bizalommal viseltetett iránta. Bothost illetőleg elég volna arra hivatkoznunk, hogy nemcsak neki juttatta a dömösi prépostságot, hanem abban meg is védelmezte, azonban utalhatunk még más mozzanatra is. Így arra, hogy 1449-ben, amidőn az országbíró a Pest megyei Vecsés felől Bothos javára ítéltkezett, a kedvező döntés meghozatalából mint bírótárs ő, a kormányzó is részt vállalt.⁵⁸⁰

A titkos kancellária hiánya s ugyanakkor az országos tanácshoz kapcsolódó kancelláriában a bíraskodás túltengése, az ott érvényesülő szellemi szín-

⁵⁷⁵ Már Fraknoi kiemelte, hogy „javadalmak és birtokok szerzésében nem köznapi élelmesség jellemezte, négy uralkodótól részesült jószágadományokban” (i. m. 168. l.).

⁵⁷⁶ lateri fidelis nostri reverendissimi in Christo patris domini Dyonisii cardinalis archiepiscopi Strigoniensis patris nostri spiritualis se constanter iungendo plurima quoque dampna et labores varios pro tuenda nobis fidei integritate subeundo. (Dl. 14.602.)

⁵⁷⁷ Szolgálatait végezte precipue in proxime sedatis disturbiorum temporibus in comitatu et familiaritate... Dyonisii cardinalis. (Dl. 14.602.)

⁵⁷⁸ 1453. márc. 6-án, illetőleg 17-én Hunyadi János beszercei gróf előtt kancellárja, Sári Péter lemondott István dömösi prépost javára, elismerve ennek birtokjogát, a halomi és vecsési részekről s ezzel az V. Lászlótól nyert adományleveleket érvényteleneknek nyilvánította. (Dl. 14.648. és 14.656.) Azt hisszük, hogy Sári már korábban kezében tartott birtokrészekre vonatkozólag eszközölte ki a most érvényteleneknek nyilvánított adományleveleket. Ugyancsak Bothos az az „István dömösi prépost, királyi alkancellár”, aki bírótárs 1457-ben Várdai István kalocsai érsekkel, Vitéz Jánossal, Barius Miklós pécsi püspökkel, Garai László nádorral, Perényi János tárnokmesterrel, Csáki Ferenc bihari ispánnal és Bátmonostori Töttös Lászlóval együtt Szécsi Dénes esztergomi érsek és Pálóczi László országbíró, mint a király által kiküldött bírák ítélezésénél. (Katoná, i. m. XIII. k. 1176. l.)

⁵⁷⁹ Fraknoi, i. m. 154. sköv. l.

⁵⁸⁰ Pálóczi László országbíró bírótársai voltak: Szécsi Dénes esztergomi érsek, Kálnai András pécsi, Agmándi Péter váci, Salánki Ágoston győri püspökök, Hunyadi János kormányzó, Garai László nádor, Kórógyi Fülöp János, Pelsőczy István macsói bán, Marezali János királyi ajtónállómester. (Dl. 5665.)

vonálnak Bothos általi megszemélyesítése akaratlanul is felveti a kérdést: vajon Hunyadi nem ismerte fel az ilyesféle jelenségekben kiütőköző állami és kulturális megtorpanást, vajon nem ébredt annak tudatára, hogy központi hatalmat nem lehet csak gazdagságra és vagyonra alapítani, hanem azt megfelelő kormányrendszerrel is alá kell támasztani? A probléma oly fontos, hogy meg kell vizsgálnunk, vajon Hunyadi egyáltalán nem ismerte fel a fejlődés tendenciáját vagy csak külső körülmények akadályozták, hogy annak érdekében cselekedjék.

Olyan tanács, amelynek tagjait consiliarius-oknak nevezték, Hunyadi mellett is tevékenykedett. Ezt az 1446-i, kormányzóválasztó országgyűlés szervezte meg. Rendelkezése szerint a fő törvénykezési időszakokon, az ún. oktávákon a kormányzó mellett, amidőn a panaszokat meghallgatja és intézkedik, két főpap, a nádoron és országbírók kívül még két világi báró, továbbá hat köznemes tartózkodik, a közbeeső időben pedig egy prelátus, egy báró és két köznemes marad vele. Mindezek a tanácsosok fizetést húznak, amelynek nagyságát — az országgyűlés utasítása értelmében — két prelátus és báró hivatott megállapítani. Az állandó tanácsosokon kívül a kormányzóknak módjában volt a főpapok, bárók, milesek és nemesek sorából annyit és azokat, amennyit és akiket jónak látott, maga mellé venni és tanácsukkal élni,⁵⁸¹ ezek azonban, tehetjük hozzá, már nem igényelhetek fizetést. A tanácsosok szereplését több kormányzói oklevél utalása tanúsítja. Birtokátruházást Hunyadi az országnagyok, valamint tanácsosai hozzájárulásával hagy jóvá,⁵⁸² az országos tanács kancelláriája viszont a kormányzó és a kiküldött tanácsosok megbízása alapján foglalja írásba a Selmecbánya kiváltságainak megerősítését elrendelő döntést,⁵⁸³ a kassai plébános censusa ügyében hozott határozatot,⁵⁸⁴ a bártfaiak és körmöcbányaiak számára a megyei hatóság bírói jogköre alóli mentességet, az eperjesieknek meg vámmentességüket biztosító tilalmat,⁵⁸⁵ vagy írja át és erősíti meg Zsigmond oklevelét.⁵⁸⁶

Névszerint a köznemesi tanácsosok közül kettőt ismerünk. Egyikük Dédi, másképp Lábatlani Farkas László. Ő 1448-ban consiliarius regni Hungariae, sőt 1452-ben assessor et consiliarius regni Hungariae,⁵⁸⁷ a másik, Szepesi László tanácsosi szerepére pedig abból következtethetünk, hogy Hunyadi egyik oklevele, amelyet a kormányzó a melléje rendelt tanácsosok egyértelmű akaratából bocsátott ki, az intézkedés relatorául az ő nevét tüntette fel.⁵⁸⁸ Bizonyára nem véletlen, hogy mindketten abba a csoportba tartoztak, amelynek tagjaiban a köznemesi mozgalom irányítóit véltük felismerhetni s valószínűnek tartjuk, hogy a többi köznemesi tanácsos szintén társaik

⁵⁸¹ 9. és 10. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 112. l.)

⁵⁸² 1446. szept. 24. *Hajnal*, i. m. Levéltári Közlemények I. (1921.) 107. l.

⁵⁸³ 1447. márc. 31. Ad commissionem dominorum Iohannis gubernatoris et consiliarium deputatorum. *Knauz*: Az országos tanács. 67. l.

⁵⁸⁴ 1446. szept. 12. Kassa város lt. A. nr. 31. O. L. Filmtár.

⁵⁸⁵ Az első kettő (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 461. sz., Körmöcbánya város lt. Fons I. fasc. I. nr. 38 a.) 1446. szept. 13-án, a harmadik (*Iványi*: Eperjes 306. sz.) 1446. szept. 11-én kelt. Mindhárom oklevél kancelláriai jegyzete: Commissio dominorum Iohannis gubernatoris et consiliarium.

⁵⁸⁶ 1446. jún. 24. De commissione dominorum Iohannis gubernatoris et consiliarium deputatorum. Dl. 13.105.

⁵⁸⁷ V. ö. a 343. jegyzettel.

⁵⁸⁸ 1447. márc. 12. A szövegben: unanimi etiam voluntate nostrorum consiliarium iuxta nos deputatorum, a szöveg alatt: Relatio Ladislai de Scepus. (Dl. 30.441.) — Soós György tanácsosi működése is valószínűnek látszik. Vö. a 84. l.-n mondottakkal.

közül került ki. Ily módon azonban a tanács csak a nevében egyezett a Zsigmond-korival. Hunyadi consiliariusai nem a tudományos képzettségben és műveltségben, hanem a vagyonyújtásban lehettek egymás versenytársai. Azután még egyben: a saját uruk familiarisi szolgálatában. Ha Farkas László érseki nádor és esztergomi várnagy, azaz Szécsi Dénes familiarisa, a kormányzó érdekei szükségképpen háttérbe szorultak ténykedései során. A kormányzói tanács összetételénél fogva sem alkalmas tehát arra, hogy a központosítást megvalósítani segítsen. Ha továbbá figyelembe vesszük, hogy az 1446-i decretumnak abban a részében olvashatjuk a tanácsosokról szóló pontokat, amely a főurak, nem pedig a Hunyadi-párt művének bizonyult, még kevésbé fogunk azon megütközni, hogy a tanácsosok feladatuknak inkább saját uraik érdekeinek képviselését, nem pedig az állam szolgálatát tartották.

Abból a tényből, hogy Dédi Farkas László 1452-ben is viselte a consiliarius címet, kétségtelen, hogy a kormányzói tanács mindaddig fennállott, amíg Hunyadi méltóságáról nem mondott le. Viszont azok az adatok, amelyekben Hunyadi mellé rendelt tanácsosokról szó esik, kormányzóságának első évéből származnak. Bár lehetséges, hogy a véletlen szeszélye pusztította el a későbbieket, a jelenség más magyarázatot igényel. A nagybirtok urai 1446-ban úgy látták, hogy a közérdek megkívánja egy olyasféle állandó központ megszervezését, amely pótolja a királyi udvart. Pótolja elsősorban igazgatszolgáltatási, másrészt kormányzati vonatkozásban. Valami olyan szervezetre gondoltak, amelyet az ügyes-bajos emberek bármikor felkereshetnek panaszukkal s ahol a hirtelen felmerülő országos kérdésekben is gyors határozatok alakulhatnak ki. Hunyadi személyét el kellett fogadniok, abba azonban már nem nyugodtak bele, hogy a központot ő maga szervezze meg híveiből és korábbi munkatársaiból. Joggal tartottak attól, hogy ily módon hatalmuk, befolyásuk csökkenni fog. Melléje tették tehát a maguk embereit és arra utalták, hogy a nádorral, az országbíróval, két-két egyházi és világi előkelővel működjék együtt, a köznemesi tanácsosok közé pedig felvették egy-egy országnagyi familiarist. Azt hisszük ugyanis, hogy Dédi nem az egyedüli volt, akinek az a szerep jutott, hogy képviselje ura érdekeit. Amint az ő magatartását a biboros prímás állásfoglalása szabta meg, aki talán méltóságán alulnak is találta volna, hogy állandóan a kormányzó mellett tartózkodjék, ugyanígy más köznemesekre is hasonló feladat várhatott. A nemesi consiliariusok tehát csak részben Hunyadi párthívei, bizalmasai. Hunyadi, úgy látszik, megpróbálta eleinte a tanácsot kormányzati központtá kifejleszteni. Az országbíró, Pálóczi Lászlót, a saját hívének tekinthette, Hédervári Lőrinc nádort pedig úgy igyekezett lekenyerezni, hogy 1447-ben egy évre átengedte neki az ország teljes harmincadjövödelmét.⁵⁸⁹ Hédervári azonban hirtelen meghalt, utódját, Garai Lászlót pedig már családi kapcsolatai is eredendően az ellentáborhoz fűzték. A végzetes katasztrófát a rigómezei csatát követően Hunyadi tekintélyének megcsökkenése és az oligarchák hatalmának megerősödése jelentette. Ha ismernők a többi consiliarius nevét, tisztábban látnók, mily próbálkozásokat tett megnyerésük érdekében Hunyadi s mily akadályok tornyosultak útjában. A szereplők háttérben maradása ellenére is a királyi személyes jelenlét sorsának alakulásából valamelyes képet alkothatunk magunknak, mint kellett Hunyadi reményeinek elhalványodniok.

A personalis praesentia-t mint rendszeresen működő bíróságot Ulászló decretumai nem említik meg, bár tevékenységét egyébként okleveles adatok

⁵⁸⁹ Hédervári oklt. I. k. 243. l.

tanúsítják.⁵⁹⁰ Csak nagy általánosságban szólnak az 1444-i rendelkezések is arról, miként kell eljárni az elmúlt zavaros időkben elkövetett birtokfoglalások, majd az 1443-i decretum kiadása utáni hatalmaskodások ügyében. Mindkét esetben pünkösdi elégtételadást engedélyeznek, utána pedig a bűnösöknek a legközelebbi nyolcadra való megidézését és ott azonnali végítélet meghozatalát rendelik el.⁵⁹¹ A jövőben bekövetkező hatalmaskodásokkal kapcsolatban már részletesebben szólnak, mert kimondják, hogy az első oktaváról a per semmiképpen, még királyi utasításra sem halasztható el, ugyanígy az ítéletet is előre megszabják, amennyiben fej- és jószágvesztés kirovását parancsolják meg, azt azonban itt sem részletezik, hogy mely bíróságok elé kell az idézéseknek szólniok. Ezeket csak egyetlenegy esetben említik meg, ha ti. most, az 1444-i országgyűlés ideje alatt a jelenlévők ellen emel valaki vádat. Akkor, mondja a decretum, azonnal, még a tárgyalások alatt a király személyes jelenléte vagy a nádor, illetőleg az országbíró elé kell az illetőt megidézni s ott ítélezni felette.⁵⁹² Eszerint, ha a személyes jelenlét csak ennyire kivételesen jut szóhoz, a többi esetekben a specialis jelenlét bíróságára kellett gondolniok a decretum megszerkesztőinek. A valóságban más a helyzet. Tudunk esetet, hogy a személyes jelenlét volt illetékes akkor is, ha nem magán az országgyűlésen, hanem utána történt meg az idézés.⁵⁹³ Mivel Rozgonyi Simon volt egy személyben a fő- és a titkos kancellár s mindkét bíróság vezetése kezében összpontosult, a személyes és a különös jelenlét közti megkülönböztetés bizonyára nem is látszott fontosnak. Az 1445-i decretum lényegében megismételte az előző évinek általános rendelkezéseit.⁵⁹⁴ Király és titkos kancellár nem léteben kétségtelenül csak a specialis jelenlétet folytató Agmándi-Bothos-féle bíróságra gondolhattak — természetesen a nádor és az országbíró mellett — a decretum megfogalmazói.

⁵⁹⁰ Ulászlónak a személyes jelenlét elé idéztető néhány bírói parancsa: Lelesz konvent orsz. lt. Acta anni 1444. nr. 1., 3., 4., 5., 9., 13. A personalis praesentia-nak természetesen külön pecsétje volt, amelyen a címerkép pajzsa felett évszám látható. Teljesen ép pecsétlenyomat, amelyen az évszám pontosan kivehető volna, nem került kezünkbe. A nr. 9.-en levő, viszonylag legépebb pecséten is csak az első három szám (144.) látszik. A negyedik számtól függ, hogy 1440 és 1443 közt mely évtől számítsuk Ulászló személyes jelenléti bíróságának kezdetét.

⁵⁹¹ 1444. évi decretum 21. és 22. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 84. sköv. 1.)

⁵⁹² 27. és 26. art. (Uo. 86. l.)

⁵⁹³ 1444. júl. 6. körül elkövetett hatalmaskodásaik miatt Kistapolcsányi Miklós a Pelsőcieket — Ulászló ítéletlevelének szavai szerint — iuxta statuta et conclusiones decreti novissime per nos unacum prelatibus et baronibus et regnicolis nostris editi et stabiliti felszólíttatta elégtételadásra, majd, mivel a felhívás eredménytelen maradt, Szt. Jakab nyolcadára (aug. 1.) megidézette őket a personalis praesentia elé. Mivel nem jelentek meg s így az insinuatío-val történt idézésnek nem tettek eleget, a király ugyanezen október 54. napján (szept. 23.) fej- és jószágvesztésre ítélte a Pelsőcieket iuxta formam presumpti generalis nostri decreti unacum prescriptis prelatibus et baronibus nostris super premissis novis actibus potentiariis editi et stabiliti. A garamszentbenedeki konventhez intézett királyi utasítás kancelláriai jegyzete: Commissio propria domini regis ex deliberatione baronum vicariorum et magistrorum prothonotariorum in iudicio facta. (Dl. 13.802.) — 1444. nov. 13-án Ulászló Hunyadit jobbjárai által elkövetett hatalmaskodások miatt iuxta statuta et conclusiones novissimi decreti per nos unacum prelatibus, baronibus et regnicolis nostris editi et stabiliti idéztette meg személyes jelenléte elé. (Leleszi konvent orsz. lt. Acta a. 1444. nr. 3.)

⁵⁹⁴ Az elmúlt idők hatalmaskodásainak ügyében ministretur iustitia per iudicem competentem (3. art.). A székesfehérvári országgyűlés óta elkövetett bűntettek vádlottjait az első oktavára cum amonitione et insinuatione meg kell idézni s ügyüket ugyanott be is kell fejezni (12. art.), azokra, akik a jövőben ütköznek össze a törvénnyel, fej- és jószágvesztés vár, perük pedig nem halasztható el (11. art.). *Kovachich*: Sylloge I. k. 97. sköv. 1.

Hunyadi kormányzóvá választásakor a főurak nem idegenkedtek attól, hogy a három kúriai főbíróénál nagyobb igazságszolgáltatási hatáskört biztosítsanak számára. Az 1446-i decretum 15. pontja szerint ugyanis consiliariusok nélkül is ítélkezhet, de ha intézkedése a szokásjoggal ellenkezőnek bizonyul, az ország rendes bírái helyreigazíthatják, amint az a királyok idejében is szokásos volt.⁵⁹⁵ Mivel nem egy oly esetet ismerünk, amidőn a nádor arra hivatkozva, hogy Zsigmond ítélete nem felel meg a szokásjognak, azt hatálytalanította,⁵⁹⁶ a kormányzónak csakis a király személyes bíraskodásához hasonló igazságszolgáltatói szereplése adhatott volna okot ily beavatkozásra és módosításra. A következő évi decretum megismételve a korábbi, évről-évre kiadott rendelkezést, ismét hangsúlyozta, hogy a hatalmaskodókat az első oktávéra insinuatío-val kell megidézni s ott késedelem nélkül ítéletet kell hozni, majd felsorolta, hogy kik bocsáthatnak ki idézőlevelet. Ezek az országos tanács, helyesebben a specialis praesentia, a kormányzó, a nádor vagy az országbíró.⁵⁹⁷

A megyék, úgy látszik, számítottak Hunyadi bíraskodására és szívesen látták volna azt. Ily felfogásukat véljük visszatükröződni Zala és Somogy megyék nemesei universitasainak 1448. szeptember 6-án és 9-én Hunyadihoz intézett kérésében, hogy az ispánjaik kárára elkövetett hatalmaskodást ne hagyja büntetlenül, hanem vizsgálja meg ügyeiket és hozzon ítéletet annak az 1446-i pesti decretumnak az értelmében, amelyet ő maga bocsátott ki.⁵⁹⁸ Ekkor, kormányzósága első éveiben, tehát még azt várták Hunyaditól, hogy rendszeresen fog bírói székét tartani. Kétségtelenül úgy, mint a nádor vagy az országbíró, tehát ítélőmester segédletével, azaz személyes ténykedését eleve és elvszerűen a legkevesebb időre korlátozva.

A jelek szerint Hunyadi megpróbált oly apparátust szervezni, amely alkalmas lehetett igazságszolgáltatási teendői ellátására. Szilasi Vince mester személyében ítélőmestert vett maga mellé,⁵⁹⁹ Sári Péter mestert pedig kancellárjának tette meg. Szilasit 1449-ben, amidőn a váci püspökséget elnyerte, Vitéz János mondta a kormányzó prothonotarius-ának,⁶⁰⁰ Sári kancellári működését pedig 1450-i adat igazolja.⁶⁰¹ Annak ellenére, hogy Sárít csak azóta

⁵⁹⁵ Uo. 114. l.

⁵⁹⁶ Zsigmondkori Oklevéltár. I. k. 2083., 3973. sz.

⁵⁹⁷ 1447. évi decretum 17. art. (*Kovachich*: Sylloge I. k. 122. l.)

⁵⁹⁸ iuxta formam generalis novi decreti pridem in Pesth per vos stabiliti (Zala vm. okt. II. k. 542. l.); iuxta formam generalis novi decreti vestri ac dominorum prelatorum et baronum ac procerum huius regni stabiliti. (Dl. 93.120.) Mindkét megyének a Gerseiek voltak az ispánjai s így nyilvánvalóan ők voltak a kezdeményezők. A megyék azonban azzal, hogy nagybirtokos vezetőiknek felfogását a magukévá tették, annak a meggyőződésüknek is kifejezést adtak, hogy szükség van Hunyadi bíraskodására.

⁵⁹⁹ Szilasit 1446-ban, kormányzóvá választása előtt, Hunyadi jegyzőjének nevezte, amidőn a pápához követségbe küldte. (*Schwandtner*, i. m. II. k. 21. l.) Vö. *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagyvárad, 1883. II. k. 136. l.)

⁶⁰⁰ *Schwandtner*, i. m. II. k. 68. l.

⁶⁰¹ Hunyadi 1450. márc. 9-i védlevelében, amelyent korábban a királyok titkos pecsét alatt bocsátottak ki, egy név beszúrását igazoló kancelláriai jegyzet Sári kancelláriai működésének az első említése. A jegyzet így hangzik: Commissio propria domini gubernatoris. Chigan Nan est interpositum per me Petrum de Sary. (*Mihályi*: Máramaros 343. l.) Az oklevél eredetije hozzáférhetetlen s így nem tudjuk összehasonlítani Hunyadi azon 1453. ápr. 9-i oklevelével, amelynek kancelláriai jegyzetét Sári szintén sajátkezűleg írta: Commissio propria domini comitis Bistriczensis manus magistri Petri de Sary. (Dl. 14.663.) Ha ugyanis kiderülne, hogy a két kancelláriai jegyzet írása azonos, módunkban volna visszamenőleg kiválogatni Hunyadi oklevelei közül azokat, amelyeket Sári ellenőrzése alatt állítottak ki. Ily összehasonlítás nélkül is kétségtelen, hogy Sári 1449-ben már

nevezte Hunyadi következetesen kancellárjának, amióta a beszercei comesi címet viselte,⁶⁰² nem lehet kétségünk, hogy már kormányzó korában ő irányította kancelláriáját. Ennek a munkakörébe, ha Sári későbbi tevékenysége alapján próbáljuk meghatározni, elsősorban peres ügyek elintézése tartozott. Sári ugyanis, már mint fehérvári örkanonok, 1459-től a királyi különös jelenlét helyettese, azaz a királyi kúria rendes bírása s nevéhez fűződik a specialis praesentia-nak a főkancellár gyámkodása alóli kivonása és köznemesi bírótársakkal működő önálló ítélőszékké alakulása.⁶⁰³ Mindketten Hunyadi familiarisai voltak. Sári esetében ez egy pillanatra sem lehet kétséges; Szilasi 1449-ben Bereg megye ispánja, Munkács vár kormányzója, nagybányai plébános s mert Nagybánya és a munkácsi uradalom ekkor Hunyadi tulajdona, bizonyos, hogy a jól jövedelmező plébániát, amely a beneficium szerepét játszotta, éppen úgy a kormányzótól kapta, mint a megbizatást az uradalom s vele Bereg megye igazgatására.⁶⁰⁴

A biztató előjelek ellenére sem alakult ki oly kormányzói bíróság, amely a már régóta működő kúriai igazságszolgáltató fórumok módjára jogász szakember vezetése alatt ítélkezett volna. A jelenség okait kutatva, el kell ejtenünk a legegyszerűbbnek látszó feltevést, hogy az új bíróságnak nem volt elég tekintélye s a felek ezért vonakodtak pereiket eléje vinni. Jogorvoslatért Hunyadit nemcsak a Gerseiek és a vezetésük alatt álló megyék keresték fel; mások is várták és kívánták tőle, hogy foglalkozzék ügyeikkel. Eleget tett a közóhajnak, amennyire az módjában állott. Itélkezése azonban a legszemélyesebb bíraskodás volt, főpapok és bárók segédletével. A Vasvár város ügyében 1448 őszén a megyéhez intézett, ennek ítéletét megsemmisítő határozatának élet is ily kijelentéssel igyekezett elvenni: elhatározott szándéka, hogy a török háború befejezése után a kérdést a jövő évi pünkösdkor Pesten összeülő országgyűlésen a prelátusokkal és bárókkal maga, személyesen fogja megvizsgálni és hoz ítéletet.⁶⁰⁵ Arra később, kormányzósága utolsó évéből nem egy példát ismerünk, hogy maga elé idéztetett feleket, még pedig oda, ahol majd akkor tartózkodni fog,⁶⁰⁶ ezekből a kivételes ítélkezésekből azonban, figyelembe

vezette a kancelláriát. Ez év máj. 13-án Hunyadi nagyobb terjedelmű, mert országbírói oklevelet átíró utasításán ugyanis a Commissio propria domini gubernatoris szavakon kívül alul a jobb sarokban ez is olvasható: Sary. Lecta. (Dl. 14.254.) Az 1453-i oklevél kancelláriai jegyzetének ductusa hasonlít ugyan egy 1446. szept. 23-i okleveléhez (Commissio propria domini gubernatoris. Dl. 33.324.), azonosságuk azonban nem látszik kétségtelennek. — Sári már mint kancellár szerzett 1451-ben Pest megyei birtokot. (Károlyi oklt. II. k. 284. l.)

⁶⁰² Dl. 14.656., 14.663; Károlyi oklt. II. k. 303. l.

⁶⁰³ *Hajnik*: Bírósági szervezet. 36. l.

⁶⁰⁴ Nos magister Vincentius plebanus Ryvuli dominarum gubernatorque castri Mwkach vocati et comes comitatus de Beregh valamint a négy szolgabíró oklevele: Dl. 55.419. 1449. ápr. 6-i oklevele: *Iványi*: Bártfa 526. sz. Életére vonatkozólag l. *Schönherr Gy.*: Vince mester. Schönherr Gyula emlékezete. Bpest, 1910. 211. sköv. l., családjáról: *Nagy I.*: Nógrád vármegye története. 172. l. — Munkácsról és Nagybányáról mint Hunyadi-birtokokról: *Csánki*, I. k. 411., 467. l., *Teleki*, X. k. 280. l., Dl. 44.409.

⁶⁰⁵ in generali congregatione universorum dominorum prelatorum, baronum et regni nobilium in civitate Pestyensi circa festum penthecostes nunc venturum celebranda unacum eisdem dominis prelati et baronibus regni propria nostra in persona revidere, discutereque et finaliter determinare volumus. (Dl. 93.105.) — 1448. márc. 19-én nostram et universorum dominorum prelatorum et baronum ac regnicularum in presentiam ad congregationem generalem proxime in festo beati Georgii martiris proxime affuturo celebrandam idéztet. (Dl. 14.155.)

⁶⁰⁶ 1452. júl. 4. : coram nobis ubicunque in hoc regno constituti erimus (Dl. 55.518.), júl. 18. : az ellenmondó félt verbo nostro utasítani kell, hogy quintodecimo die festi beate

véve a főpapi és főúri bírótársak szerepének erős hangsúlyozását, csak hosszú évek múltán alakulhatott volna ki állandó helyettes vezetése alatt működő bírói fórum. Éppen mert Hunyadi igazságszolgáltató tevékenysége személyes munkájára korlátozódott, még olyan hatalmaskodási ügyeket is, amelyekben teljes joggal ítélkezhetett volna, döntésre az országbíró vagy Bothos törvényszéke elé tett át.⁶⁰⁷ A kormányzói bíróság megerősödését kétségtelenül gátolta a már működő törvényszékek vezetőinek féltékenysége. Tehát nemcsak a főkancellár, a nádor és az országbíró személy szerint, hanem — s talán fokozott mértékben — bírói helyetteseik is ferde szemmel nézettek arra.

A jogszolgáltatás ellátására alkalmas apparátusnak a megszervezése mindenképpen vontatottan haladt. El kell ismernünk, hogy a feladat nem lehetett könnyű, bár ugyanakkor az is kétségtelen, hogy egy bírói munkakört ellátó intézménynek a kialakításához voltak a feltételek a legkedvezőbbek. Ha tehát még a leginkább kitaposott úton is nehezen lehetett előrelépni, szinte nem is csodálhatjuk, hogy kormányzati ügykört betöltő kancellária szervezésének nyomait sem találjuk. Az oklevelek, amelyek Hunyadi nevében keltek és napjainkig fennmaradtak, sem szerkezetük, sem stílusuk, de még külső alakjuk tekintetében sem különböznek a kor többi nagybirtokosának, pl. Újlaki Miklósnak a kiadványaitól.⁶⁰⁸ A vezetést a kormányzó nem próbálta kivenni az országos tanács kezéből.

Kutatva az okokat, amelyek a kormányzói bírói szék kialakulását és megszilárdulását akadályozták, nem nehéz észrevennünk, hogy a reménytelenül kezdődő kezdeteket akadályozta a rigómezei vereség s nyomában Hunyadi tekintélyének csökkenése, a nagybirtokosok erőre kapása semmisítette meg. Ugyanakkor azonban úgy tűnik fel, mintha már korábban is mulasztások történtek volna, amelyek elmaradása esetén a harcéri kudarc sem lett volna itthoni következményeiben oly végzetes. Azt gondoljuk, hogy az 1446. és 1447. decretumok által nyújtott előnyöket nyomban ki kellett volna használni, s főleg a kormányzóválasztás után gyors intézkedésekkel a még magukhoz nem tért nagyurakat befejezett tények elé állítva, Vitéz János személyében bírói helyettest megbízni a perek elintézésével. Ily feladatnak az ellátására Vitéz azért is alkalmas volt, mert — mint említettük — 1453-tól valóban ő lett a személyes jelenlét vezetője. A personalis praesentia életrekelését nyomon követhette volna Hunyadi legfőbb bírói hatalmának elismertetése, ezzel egyidejűleg a

Margarethe virginis proxime preteriti (júl. 27.) in Zechen aut alias, ubi tunc erimus cum eisdem dominis prelati et baronibus constituti, in affutura congregatione eorundem in proximo fienda conparere debeat, figyelmeztetve, hogy távol maradása esetén is nos ac iudem domini prelati et barones . . . plenam deliberationem inter partes predictas facient et faciemus. (Dl. 55.517.) — 1451. júl. 6. : in presentiam nostram ac dominorum prelatorum et baronum idéztet. (Dl. 31.622.)

⁶⁰⁷ 1449. ápr. 18-án az országbíró elé idéztet, noha az indokolás után azt várják, hogy saját jelenléte elé : Quia nos huiusmodi novos actus potentiarios per quempiam regnicolarum patry et committi patrosque et commissos simpliciter ac de plano pertransire nolumus. (Dl. 93.152.) Ugyancsak az országbíró elé 1449. jún. 1-én Temesvárról, 1450. dec. 3-án Pestről, 1451. máj. 18-án Temesvárról, szept. 1-én Szentkirályról. (Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1449. nr. 14., 1450. nr. 39., 1451. nr. 5., 17.) Az ország-nagyok, azaz Bothos elé idéztető utasítások : 1449. jún. 23. : Dl. 14.269., júl. 7. : Dl. 31.592. Gábor (i. m. 68., 70. l.) tévesen azonosnak tekinti a kormányzói és az országos tanácsi bíróságokat s az előbbiről is feltételezi, hogy okleveleit „Praelati, barones, nobiles et proceres regni” cím alatt adta ki.

⁶⁰⁸ Találó Komjáthy megállapítása, hogy Hunyadi kormányzói oklevelés gyakorlata „a kancelláriai munkának sokkal egyszerűbb, mondhatni kezdetlegesebb képét mutatja”, mint elődeinek és utódainak gyakorlata (id. h. 47. l.).

titkos kancellária felújítása és vezetésének Vitéz kezébe helyezése, majd a kormányzói tanácsnak az átalakítása. Egyenesen érthetetlen, miért nem viselhette Vitéz a titkos kancellár címét s volt kénytelen familiarisaival dolgozni, mint Ivanich Pállal, aki azután leveleinek töredékeit is összegyűjtötte. Bizonyos, hogy Vitéz, ha nemcsak fogalmazza a kormányzó és az országos tanács diplomáciai iratait, levelezését, hanem kancellária élén állhat, ezt magas fokra emeli, segítségével pedig a tanács átformálódását is elősegíti.

Ily átalakításra szükség volt, mert a tanács abban a formában, ahogyan Hunyadi mellett működött, nem volt más, mint az országos tanács alacsonyabb fokú fiókintézménye. Míg ott a primás vagy Újlaki közvetlenül adtak kifejezést felfogásuknak, Hunyadi mellett familiarisaikkal képviseltették érdekeiket. Nem nagyurakra volt szüksége Hunyadinak, hanem olyan köznemesekre, akik legalább annyira tanácsadói, amennyire a Zsigmond mellett tevékenykedő egykori alkancellárok voltak s ezzel a tanács kormányzati szakemberek munkahelyévé változik. Az, hogy Hunyadi ízig-vérig katoná volt, akinek idejét hadjáratai és a felkészülés reájuk állandóan igénybevétték, csak magyarázza, de feledtetni nem képes a kínálkozó jó alkalom elmulasztását. Mindenképpen nehéz elfojtanunk a megjegyzést, hogy a főurak féltékenységén, a köznemesi consiliariusoknak dominusaikhoz ragaszkodásán, Bothos István ingatag hűségén kívül — s bizonyára még hosszasan lehetne felsorolni a további mozzanatokat — végső soron mégiscsak azon torpant meg a központi hatalom megszilárdítása, hogy Hunyadi előtt fiánál kevésbé volt tudatos a békés államszervező munka fontossága.

Ezt a jelenséget nem takarhatja el szemünk elől az a tény sem, hogy Hunyadi kormányzósága alatt a közállapotok anarchikus jellege inkább csökkent, mint fokozódott. A familiarisi szervezet, amelyre Hunyadi támaszkodott, az államigazgatás funkcióit csak azért volt képes ellátni és a rendet fenntartani, mert a dominus tekintélye, hadvezéri tehetsége, magával ragadó lelkesültsége és nem utolsó sorban gazdagsága mindenkit óvatosságra intett. Maga a szervezet lényegében egyszerűbb annál is, amely Cillei Ulrik rendelkezésére állott. A bán mellett a szlavón prothonotariuson kívül consiliariusokat és kancellárt találtunk s olyan bizalmasabb irodai személyzetet, amelynek a keze alól kikerült okleveleket titkos pecséttel volt szokás megerősíteni. Hunyadi a maga szerényebb apparátusát, amelyet vagyonának és tisztségeinek jövedelméből tartott el és növelt, kormányzósága alatt nem próbálta oly tengellyé tenni, amelyre állami feladatok elvégzésére hivatott új központi szervezet ráépíthető, sőt arra sem törekedett, hogy úgy illessze be a meglévő kormányzati rendszerbe, hogy ez az ő akaratának a végrehajtójává legyen.

V. László megkoronázása után Vitéz végre elérte az őt megillető helyet : a gyermekkirály mellett a titkos kancellárságot. Joggal tehetjük fel, hogy Hunyadival szoros együttműködésben óhajtotta szolgálatát végezni. Barátságuk és eddigi közös munkájuk ezt kívánta, érdekeik azonossága is erre utalta őket. Mégsem így történt.

Hunyadi megtartotta magának a királyi jövedelmek feletti rendelkezés jogát s ennek birtokában az eredetileg bizonytalan, sehol pontosan körül nem írt főkapitányi hatáskört igyekezett minél szélesebbé tenni. Így próbálta ellensúlyozni Cillei befolyását s megakadályozni, hogy ez unokaöccse mellett, annak nevében kormányozzon a királyi tanács és a kancelláriák hagyományos rendszerének segítségével. Ténykedésében az egyházi és világi főuraktól, a királyi tanácstól függetlenül járt el. Ennek mellőzése magától értetődő. Vetély-

társainak és irigyeinek gyűlölködése csak gátolta volna munkájában. Azonban önállósága nemcsak az egykori országos tanács háttérbe szorítását jelentette, hanem a királyi hatalom csorbítását is, mert messze túl ment hatáskörén s oly kormányzati intézkedéseket tett, amelyekhez hasonló határozatokra kormányzósága alatt nem találunk példát. Ilyen volt az 1454 januárjában Budán László tudta nélkül⁶⁰⁹ megtartott országgyűlés, ennek a megyékhez utasítás formájában szétküldött decretuma, amely voltaképpen, mint már jeleztük, az egész ország hadi erejét kívánta mozgosítani, legfőbbképpen pedig az a körülmény, hogy a decretumot nemcsak a király nevében, hanem ugyanennek a pecsétje alatt adta ki. Nem a királyi nagy pecsét volt ez, amelyet a főkancellár, az esztergomi érsek őrzött, nem is a titkos, hiszen ez a Prágában tartózkodó Vitéz kezében volt, hanem — minden jel szerint — a személyes jelenléti bírói pecsét, amelyet Hangácsi Albert alkancellár az imént készítettett.⁶¹⁰ Abból a tényből, hogy ugyanezzel a pecséttel megerősítve V. László nevében Budáról 1454. február 4-ikén Bártfához fontos rendelet ment, amely relatorul Hunyadit nevezte meg s így csak ő bocsáthatta ki,⁶¹¹ kétségtelen, hogy a főkapitány — királyi tanács és kancellária igénybevétele, tehát megkötöttség nélkül — egyedül saját familiarisaira támaszkodva az uralkodó nevében és helyett maga kívánta az országot kormányozni.⁶¹²

⁶⁰⁹ *Fraknoi*, 131. l.

⁶¹⁰ A decretum (Dl. 55.565. Kancelláriai jegyzete, amely hiányzik a Corpus iuribus: Ad relationem dominorum prelatorum et baronum cons[iliariorum]. Vö. *Kováchich*: Supplementum II. k. 121. l.) rányomott pecsétjéből csak töredékek maradtak fenn. Jellege nagysága alapján határozható meg. V. László titkos pecsétjének átmérője 6,5 cm (*Kumrcsvitz L. B.*: A magyar királyi egyszerű- és titkos pecsét használatának alakulása a középkorban. A Gróf Klebelsberg Kunó magyar történetkutató intézet évkönyve. VII. [1937] 110. l.), a specialis praesentia pecsétjéé 4 cm. (Ily pecséttel megerősített, V. László nevében kiadott bírói parancsok: Leleszi konvent orsz. lt. Acta anni 1454. nr. 16., 31., 32., 1455. nr. 7. Vö. *Kumorovitz B. L.*: Az autentikus pecsét. Turul 50. [1936.] 67. l., ábrával.), a personalis praesentia által használté pedig 4,5 cm. (Uo. Acta anni 1455. nr. 8., 13.; Bártfa város lt. Középkori oklevelek 1456. máj. 30-i ítéletével — *Iványi*: Bártfa 869. sz. ápr. 12-i kelettel —, amelyre, mondja a király, sigillum nostrum personale nostre maiestatis presentiam in iudiciis representans duximus appendendum és 1456. máj. 31 — *Iványi*: Bártfa 883. sz. — ily kancelláriai jegyzettel: Commissio domini regis ex deliberatione prelatorum et baronum in iudicio. — A pecsét fényképét l. *Szentpétery I.*: Magyar oklevéltan. Bpest, 1930. 19. ábra, vö. 200. l.)

⁶¹¹ Az utasítás szerint a bártfaiak Modrar Pálnak — körmöcbányai gazdag vállalkozó polgár, korábban Giskra társa a pénzügyek lebonyolításában, ekkor Hunyadi híve (*Tóth-Szabó*, i. m. 193. sköv., 217., 230., 261., 263., 299. l.) — mindenben kötelesek hinni, mivel az ő, ti. a király szándékát fogja megismertetni. Az oklevél kancelláriai jegyzete: Commissio domini regis domino Iohanne comite Bistritzensi referente. (Bártfa város lt. Középkori oklevelek. 721. sz.)

⁶¹² V. László nevében Budán kelt további kormányzati intézkedései: 1454. jan. 20-án Somogy megyét és (Székely) Tamás auranai perjel megbízta, hogy a szentpéterfalvai (stregenci) pálosokat, akiket in nostram regiam protectionem et tutelam specialem vett, védjék meg nostre maiestatis in persona auctoritateque nostra regia, amelyet most reájuk ruház. A kancelláriai jegyzet: Commissio domini regis. (Dl. 14.790.) Febr. 12-én négy falut a földesurak kedvéért Bereg megyéből átesatolt Máramarosba. A kancelláriai jegyzet a szöveg élén: Commissio domini regis, a szöveg alatt: Commissio domini regis domino Iohanne comite perpetuo Bistritzensi referente. Az oklevél záradéka kétségtelenné teszi a személyes jelenléti pecsét felhasználását, ugyanakkor a Prágában őrzött valóságos titkos pecsétre is utal: quibus (litteris) sigillum nostrum personale nostre maiestatis presentiam representans (a kiadásban tévesen: reputans) propter absentiam maioris sigilli nostri secreti duximus appendendum. (*Teleki*, X. k. 419. l.) Febr. 2-án, 21-én és márc. 6-án kelt bírói parancsai, amelyek Középszolnok, ill. Szabolcs megyét vizsgálat tartására és a személyes jelenlét elé idézésre utasították, két-két kancel-

Ez a kísérlet még akkor is aggályosnak lenne mondható, ha Hunyadi régi, kormányzósága alatt kiépült szervezetre támaszkodhatott volna. A veszedelmes elhatározás, amelyhez hasonlóra csak Liviusból, de nem a magyar hagyományokból lehetett ösztönzést meríteni, megérthető. Konstantinápoly eleste és a bárók tehetetlensége kényszerítették Hunyadi, hogy a végső eszközhöz nyúljon. Mindamellett, bár megértjük önbizalmát, amely hadvezéri tehetségének tudatából és abból a meggyőződésből táplálkozott, hogy hivatást teljesít, magatartását nem mondhatjuk szerencsésnek. Oly lépés, mint a kormánygyeplőnek kemény kézzel megragadása, amely 1446-ban feltétlenül jogosnak és helyesnek számított volna, nem tekinthető annak 1454-ben, mert ekkor már minden feltétel megvolt ahhoz, hogy a királyi hatalom, Vitéz következetes és tervszerű munkájával, ismét az állam központja legyen.

A kérdés most így vetődött fel: Hol legyen a központ, amelyben kikristályosodnak az egész országra kötelező erejű határozatok? Vajon Hunyadi mellett vagy ott, ahol a titkos kancellária van? A felelet ma magától adódik, mégha nehéz szívvel mondjuk is ki: Hunyadi kormányzóságának megismerése után Vitéznek kell igazat adnunk. Tagadhatatlan ugyanis, hogy Hunyadinak az állam egységét kormányzói hatalmával nem sikerült biztosítani, mostani magatartásával, külön útra lépésével pedig maga lett annak meggyengítője. Két egymással rivalizáló központja, nyilvánvaló, nem lehet egy államnak. Azt, hogy melyik jogosultabb önmagát tartani az igazi központnak, nem dönthetjük el formalisztikus módon vagy utilitarista alapon. Csak az lehet a mérvadó, hogy melyik központ működése felelt meg inkább a fejlődés jellegének, melyik munkálta korszerűbben a jövőt.

Hunyadi a királyi jövedelmeket saját familiarisaival kezelte. A mód, ahogyan eljárta, nem különbözött attól, amelyet más főurak saját birtokaikon szoktak követni. Ugyanakkor nincs tudomásunk arról, hogy a jövedelmekről elszámolt volna. Ezzel mindenesetre kihívta maga ellen a kritikát, amelyet természetesen felháborodva és joggal visszautasíthatott, mindez azonban nem változtat a tényen, hogy felelősség tekintetében az állam ellenőrzése vele szemben kevésbé érvényesülhetett, mint Zsigmond korában pl. Ozorai Pipóval szemben. Ellenben Vitéz terve szerint, amint azt az 1454. márciusi országgyűlés elé mint királyi kívánságot terjesztette,⁶¹³ a „magyar urak” — a tanácskozás résztvevői — jogosultak a jövedelmi források kezelésére megbízható officialisokat — nyilván kamaraispánokat — kijelölni, akik azután a bevételekből folyósítanak „a király akarata szerint az ő és az ország szükségleteire”. Ugyancsak a tanácskozás résztvevői állapítják meg, hogy — nyilvánvalóan a vajdák, bánok és más országos méltóságok közül — kinek mennyi sallarim jár jog szerint, majd javaslataik a király elé kerülnek, aki, ha helyesli azokat, titkos pecsétje alatt kiadja a szükséges rendelkezést. A terv a dualisztikus rendi felfogásnak megfelelően megosztja a jövedelmek felőli rendelkezést az országgyűlés és a király közt. A két fél egyike sem járhat el önkényesen, intézkedéseik kiegészítik egymást. Az 1439-i decretummal szemben, amely még teljes épségében meghagyta a király hatalmát, a változás igen jelentős a rendek javára s a közben lepergett másfél évtizedes fejlődés eredményeül tekinthető.

láriai jegyzetet tüntetnek fel. A szöveg élén: *Commissio domini regis*, a szöveg alatt: *Commissio domini regis ex deliberatione prelatorum et baronum*, a febr. 21.-iben: *baronum regni változattal* (Dl. 65.070., 14.801., 55.569.)

⁶¹³ *Birk*, i. m. *Quellen und Forschungen*. 245. sköv. 1.

Bár a központi hatalom tevékenységének lényeges része a folyamatos jogszolgáltatás biztosítása s a kérdés fontosságát az országgyűlési decretumok egymást követő, bővítő vagy akár csak megismétlő határozataikkal eléggé kiemelték, Hunyadi, kormányzósága alatt, mint láttuk, kevés figyelemre méltatta a bíróságok munkáját. Vitéz terve ellenben kiterjeszkedett erre is. Sőt nemcsak azt követelte, hogy az oktávákat tartsák meg, a főbíróságok pedig rendszeresen dolgozzanak, hanem a *sallarium* elvesztésével kívánta megfenyegettetni az ítéletek végrehajtásában hanyag bírakat.

Lényegében megegyezett a Hunyadi mellé 1446-ban rendelt kormányzói és a Vitéz elgondolása szerint megszervezésre kerülő királyi tanács, mivel mindkettő tagjai választás útján nyerték el megbízásukat. A reájuk épülő kormányzati rendszer azonban már alapvetően különbözött. Hunyadi és kormányzói tanácsa mellett, sőt a valóságban felette állott az országos tanács, a nagybirtokosoknak ez a teljesen szabályozatlan alakatlan testülete,⁶¹⁴ amely a következetes munka végzésének minden feltételét nélkülözte, amint két kancellárja — Agmándi és Szilasi — s helyettesük, Bothos István működése igazolja. Ezzel a rendszertelen szervezettel szemben Vitéz javaslata olyan kormányzatot óhajtott felállítani, amely önkéntelenül is egy centrális szerkezetű, harmonikus renaissance-építmény képét vetíti az olvasó elé. Két tanácsot kívánt megszervezni. Az egyik a király mellett működne. Ez kis létszámú s úgy jönne létre, hogy „a magyar urak” maguk közül néhányat megbízának, hogy felváltva a király mellett legyenek és őt támogassák. Ezek a tanácsosok, akiknek rátermett, szorgalmas és jó érzelmű, nem saját hasznukat kereső, hanem a közérdeket tisztelő embereknek kell lenniök, munkájukért, talán azért, mert az országon kívül végeznék, fizetést kapnának. Alakulna azután ugyancsak az országgyűlés résztvevőinek választásából egy másik, nagyobb tanács is. Ennek tagjai itthon tartózkodnak s feladatuk a fontosabb kérdésekben a királynak segítségére lenni, ha ez hozzájuk fordul s megkeresésére „minden ügyben az egész ország nevében válaszolni és határozni, még pedig azért, mert az országgyűlés nem mindig hívható könnyen össze”.⁶¹⁵

Ez a kormányzati rendszer teljesen rendi jellegű. Mindkét tanács választott tagokból áll s az ország nevében, a választóitól reáruházott hatalommal látná el feladatát. A feladat pedig cselekvő közreműködés a kormányzásban s ugyanakkor az uralkodó ellenőrzése. A rendi jelleget erősen hangsúlyozza az országgyűlés döntése, amely a nagyobb tanács tagjainak egyharmadát a köznemesek közül választotta ki.⁶¹⁶ A jövő fejlődésének szemszögéből nézve a legjelentősebb mozzanat egyrészt a nagyurakból álló idejétmúlt királyi tanácsnak az eltörlése, másrészt a király mellett működő titkos kancelláriának a fennmaradása. Az uralkodó kívánása, hogy Vitéz számára biztosítani kell a kancellári *sallariumot*, kétségtelenné teszi, hogy a titkos kancellária a rendi tanácsosok

⁶¹⁴ Ebben a vonatkozásban ki kell egészítenünk *Komjáthy* (id. h. 44. l.) megjegyzését, hogy „az országtanács oklevelein, az országtanács működése idején, csak a kormányzó adott *commissiot*”. Az országnagyok 1447. febr. 20-án Cillei birtokadományozásához hozzájárulva, oklevelüket ily kancelláriai jegyzettel bocsátották ki: *Ad commissio-nem comitis Ladislai de Palocz iudicis curie regie.* (Dl. 34.734.)

⁶¹⁵ *Similiter vult dominus rex, ut intra regnum Hungarie eligantur alii consilarii in maiori numero, ut si quando contingant maiora negotia, que per consilarios cum rege exeuntes forte comode illic expediri non possent, dominus rex possit huiusmodi aliis consilariis intra regnum existentibus scribere, qui plenam facultatem habeant super omnibus rebus nomine totius regni respondendi et concludendi.*

⁶¹⁶ *Fraknoi*, 136. l.

mellett nem lett volna feleslegessé. Ezzel alkalom adódott volna Vitéz számára, hogy munkatársakat neveljen magának s ugyanakkor általuk, a kormányzati tevékenységbe bevonásukkal növelje kancelláriájának tekintélyét és súlyát. Nem kétséges, hogy a lehetőségek, amelyek ily módon nyíltak számára, egészséges fejlődés, a szűkebb tanácsnak hivatalnoki jellegűvé válása irányában mutattak előre.

Az összehasonlítás minden ponton Hunyadi hátrányára üt ki. Nem könnyű ezt kimondanunk, hiszen valamennyiünk szemét elkápráztatják a hadvezér fényes győzelmei és lelki ereje, amellyel a harctéri vereséget el tudta viselni. Be kell azonban látnunk, hogy Vitéz elgondolása, terve inkább megfelelt az egyre sokoldalúbbá váló államigazgatás igényeinek s ezért inkább nevezhető, a korhoz viszonyítva, modernnek, mint Hunyadinak egy személyre épülő rendszere. Ez jól ellátta a honvédelemnek akkor legfontosabb feladatát, azonban a jövőt nyomasztó bizonytalansággal terhelte meg. Az aggó kérdésre, mi lesz Hunyadi halála után, nem volt megnyugtató felelet várható s V. László hirtelen halála csak elodázta a katasztrófát, amely Mátyás elhunytával be is következett. Vitéz a kor jellegéhez illő olyan intézményt próbált életre hívni, amely önállósághoz, felelősségvállaláshoz szoktatja a királyi tanács tagjait, a gyenge vagy kiskorú királyokat pedig segíteni képes a katasztrófák elkerülésében.

A két tervet lehetetlen volt összeegyeztetni s Magyarország két legkitűnőbb férfija szembe került egymással. Hunyadi már akkor haragra lobbant, amikor a tervnek egyik, elvi szempontból nem is fontos pontjáról értesült. Arról volt szó, hogy Giskra visszakapja-e Erzsébettől, valamint az ország-nagyoktól nyert várakat, birtokait.⁶¹⁷ Ez a kívánság nem háboríthatta fel Hunyadit, mivel az 1453-i decretum rendelkezését, hogy Erzsébet és Ulászló birtokadományai érvénytelenek, ő sem vonatkoztatta magára. Heves szemrehányásra az ingerelte, hogy Vitéz egyáltalán mert az övével ellenkező álláspontot képviselni. Aeneas Silvius szerint így fenyegette meg a titkos kancellárt: Püspökké tettelek, de káplánná teszlek, ha kiállítod az adománylevelet Giskra részére.⁶¹⁸ Vitéz már a fenyegetés elhangzása után dolgozta ki tervét. Ennek lényeges szakaszai Hunyadi ellen irányultak. Az, amely a királyi bevételekkel való rendelkezést ki akarta venni kezéből, éppen úgy, mint a másik, amely útját akarta állani, hogy királyi pecsét felhasználásával fontos rendelkezések legyenek kiadhatók, hasonlóan a januári decretumhoz, Hunyadi nagy támadó hadjáratot előkészítő tervéhez.⁶¹⁹

Toll és kard összecsapásánál nem merülhetett fel kétség, hogy melyik fog győzni. Vitéz bölcsen engedett. Nagy ember volt, ezért is tudott úgy meghajolni Hunyadi rendkívüli egyénisége előtt, hogy szívében nem maradt vissza a megbántottság érzése. Elveit azonban nem adta fel, hanem átplántálta fogékony tanítványába, az ifjú Mátyásba, akinek tehetsége képes volt összeegyeztetni a honvédelem pillanatnyi és az államfejlődés távolabbi érde-

⁶¹⁷ Vö. *Tóth-Szabó*, i. m. 182., 211., 384. l.; *Zichy okmt.* IX. k. 169. l. Ez a fontos oklevél elkerülte Tóth-Szabó figyelmét.

⁶¹⁸ Ego te pontificem feci; si litteras Giskre dederis . . . in capellanum te redigam. (*Wolkan*, III/1. k. 491. l.)

⁶¹⁹ A király intézkedéseket per literas suas sub sigillo secum presente emanandas tesz. Nam per alia sigilla sua in absentia sua de proventibus suis aut aliis maioribus rebus, que potestatem suam concernunt, nichil vult disponi, nec disposita rata habere, vult enim, ut ponderabilia negotia referantur ad maiestatem suam.

keit. Mátyás, az államférfi egyéniségét tehát ugyanaz a kéz formálta, amely a köznemesség útjából 1437 óta nem egy akadályt háritott el.

A két évtized, Hunyadi János kora az állam életének szemszögéből nézve is eseményekben oly gazdag, hogy áttekinteni feszült figyelemmel is szinte lehetetlen. Jól elrendezhető képpé tömörülnek azonban a fejlemények, ha mögöttük észre vesszük Vitéz tetteirét s ha nemcsak ott számolunk szereplésével, ahol erről közvetlen adat tanúskodik, hanem máshol is érvényesülőnek látjuk akarátát. Ha a véletlen őrizte meg az egyetlen bizonyítékot, hogy tagja volt 1440-ben a krakkói küldöttségnek, vajon belenyugodjunk-e, hogy csak ott keressük kezének nyomát, ahol írásos feljegyzés áll rendelkezésünkre? Azt hisszük, hejesebben járunk el, ha minden fordulatnál, ahol az események magukban nem adnak kielégítő felvilágosítást, az ő közbelépésének feltételezésével azonban érthetővé válnak azok, számolunk szereplésével. Ha tehát az 1439-i országgyűlés összehívásának semmi tényben sem találjuk magyarázatát, szabad feltételeznünk, hogy ő, a titkos kancellária jegyzője, aki a királyt hónapokig kísérté külföldön, adta urának a tanácsot, miként lehetne a megyei követek összehívásával, a rendi fejlődés támogatásával lazítani a nagybirtok által reá rakott bilincseken.⁶²⁰ Annyira élettelen egyéniség gyanánt, mint francia vagy angol kancellár kortársait, őt soha sem tudjuk majd szemünk elé idézni, az eseményeknek előttünk lepergő folyama mögött azonban állandóan a háttérre rávetítve kell alakját magunk elé képzelnünk. Nincs okunk attól tartani, hogy így járva el, a hamis idealizálás hibájába esünk. Nélküle, aki tehetségével mélyen átértézte a fejlődés lényegét és következetesen vállalta annak szolgálatát, érthetetlen volna a kor története.

De nem kevésbé csonka volna a két évtized története, ha elfelejtenénk arra a tényezőre, a népre, a jobbágságra gondolni, amely nélkül a köznemesség és a polgárság politikai szerepet egyáltalán nem is játszhatott volna. Mindkét rend ugyanis csak azért jutott abba a helyzetbe, hogy a kínálkozó alkalmakat megragadhatta, mert anyagi helyzetük a száz évvel korábbi viszonyokhoz mérten rendkívül megerősödött. Az a nemes, aki a XIII. század végén csak nagynehezen, egész családja hozzájárulásával tudott magának korszerű lovagi fegyvereket és jó lovat vásárolni, most bőségesen elláthatta magát luxuscikkekkel, drága nyugati szövetből készült ruhákkal, feljárhatott országgyűlésekre Budára vagy Székesfehérvárra, fiait pedig külföldi egyetemeken neveltethette. Életmódjának ez a megváltozása, kilábolása a falusi gazdálkodás szűkös, pénztelen kereteiből növelte meg önérzetét a hatalom birtokosaival, a bárókkal szemben. Ily jómódhoz azonban csak azért juthatott, mert jobbágyaitól most már nemcsak ajándékokat, terragium és collecta címen ezüst dénárokat kapott, hanem kilencedet és aranyforintokat. A megnövekedett áruforgalom gazdagította azután a városi kereskedőt és adott munkalkalmat a kézművesnek. Az egész fellendüléshez, a politikai életnek a rendiség elvei szerinti fejlődéséhez az alapot tehát a jobbágy szorgalma és az a leleményessége biztosította, hogy ugyanabból a földterületből most lényegesen többet tudott kihozni, mint egy évszázaddal korábban.

⁶²⁰ Mivel *Wostry* (i. m. II. k. 122. 1.) úgy tünteti fel, mintha az országgyűlés rakott volna bilincseket Albertre, meg kell jegyeznünk, hogy azokat az eredményeket, amelyek az általa kiadott 1437-i választási feltételek és a decretum összehasonlításából adódnak, a fejlemények rekonstruálásához szilárdabb alapot tartjuk, mint az egykorú énekszerző vagy Ebendorfer hangulati elemekkel átszőtt előadását.

A jobbágyság segítette tehát hozzá a köznemességet, a polgárságot és Hunyadit, hogy együttesen útját állják a magyar állam felbomlásának, az önálló territóriumok kialakulásának. Ezt kétségtelenül öntudatlanul tette a jobbágyság. Ellenben már tudatosan, sőt lelkesedéssel vállalva a terheket, vérenek omlásával biztosította, hogy a török ne söpörje el a hűbériből rendivé átalakuló államot s tette lehetővé ennek megerősödését. A rendi állam egyáltalán nem mutatkozott hálásnak a jobbágyság iránt. Éppen úgy elnyomta, mint a bárók által vezetett állam. A rendi államra mégis szükség volt, mert a fejlődés magasabb fokát képviselte, s mert ezen a fokon át kellett haladni, még ha a jobbágy vérevel és verejtékével fizetett is minden előre megtett lépésért.

Ara. 20-Ft.]